

Δημήτριος Κ. Βύζας

Θυμητάρια της Φυτιάς εύθυμα & σοβαρά

ΒΕΡΟΙΑ 2019

Τίτλος:

Θυμητάρια της Φυτιάς εύθυμα και σοβαρά!

Εικόνα εξωφύλλου: Γεώργιος Στεφάνου Βύζας

Νέοι στον Τεκέ στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Στο πρώτο τραπέζι διακρίνονται ο Δ. Σ. Γκαλίτσιος και ο Ευάγγελος Χαλατζιούκας. Στην είσοδο του καφενείου βλέπουμε τον Κώστα Βασιλείου Τζίμπουλα.

Συγγραφέας: Δημήτριος Κ. Βύζας

Επιμέλεια ύλης: Χρήστος Σκούπρας, Εύα-Μαρία Βαμβακιά

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση:

Λευτέρης Τζατζανάς, Στέλλα Τζημαντάκου

Το βιβλίο αυτό εκτυπώθηκε από το Κέντρο Ξένων Γλωσσών Λέξεις και τις εκδόσεις Super Course.

Εισαγωγικό σημείωμα

Η Κοινότητα της Φυτιάς πάντοτε με εντυπωσίαζε, γιατί κατείχε μία ξεχωριστή παρουσία στον Νομό μας. Είναι γενέτειρα ξεχωριστών προσωπικοτήτων στον χώρο της πολιτικής, του αθλητισμού, των γραμμάτων, του πολιτισμού και όχι μόνο.

Στον πολιτικό χώρο, ο πρώην Δήμαρχος Βέροιας, ο κ. Γεώργιος Γουδής, τον οποίο έτυχε να γνωρίσω μικρός, όταν τον επισκεφθήκαμε το 1959 με τη μητέρα μου στο γραφείο του στην οδό Μητροπόλεως. Ο Θωμάς Λιόλιος, ο Καπετάν-Μπαρούτας του ΕΛΑΣ, ένας από τους πρωταγωνιστές της Ελληνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου πολέμου.

Στον αθλητικό χώρο, ο Στέφανος Τσέος, πανελλήνιος πρωταθλητής στο άλμα εις μήκος, και ο Θωμάς (Μάκης) Λιόλιος, ποδοσφαιριστής της ομάδας της Βέροιας και αργότερα του Πανιωνίου, αλλά και ο Στέφανος Γαϊτάνος από τη μητέρα του, κόρη του Στέφανου Λιόλιου.

Στον πνευματικό χώρο, οι Φυτιώτες συγγραφείς, όπως ο Αργύρης Α. Λιόλιος, η Όλγα Θ. Μάστορα, ο πατήρ Αθανάσιος Γ. Βουδούρης, ο Γιώργος Χρ. Λιόλιος και ο συγγραφέας του παρόντος βιβλίου, Δημήτριος Κ. Βύζας.

Στον καλλιτεχνικό χώρο, ο γνωστός συνθέτης και τραγουδιστής Νίκος Ζιώγαλας. Τέλος, στους ληστές του μεσοπολέμου ανήκει και ο «λήσταρχος Στέφανος Ζώγας από το Τσέρνοβο Βεροίας, με την κομμένην κεφαλήν που γελούσε», όπως τον αναφέρει ο τύπος της εποχής του.

Ο Εκδότης
Γεράσιμος Γ. Καββιγιάς

Πρόλογος του συγγραφέα

Με το υλικό του παρόντος βιβλίου συμπληρώνεται η συγγραφική μου προσπάθεια, που έχει θέμα τη γενέτειρά μου, τη Φυτιά Ημαθίας. Περιέχει περισσότερο παιδικές μου αναμνήσεις που ποικίλουν, από εύθυμες, ευχάριστες ιστορίες μέχρι και πιο σοβαρές, τις οποίες θεώρησα καλό να καταγράψω. Έτσι, πιστεύω ότι θα μείνει στον αναγνώστη κάτι ευχάριστο. Γενικά, όλοι οι συγγραφείς θέλουν κάτι να μεταδώσουν προκειμένου να μείνουν κάποιες γνώσεις τους σε οποιαδήποτε μορφή για τις επόμενες γενιές. Ελπίζω πως και τώρα δεν θα διαψευσθώ.

Αφιερώνω το βιβλίο μου στη μνήμη των γονιών μου, του Βύζα Κώστα και της Χρυσούλας, που τόσο πολύ αγωνίστηκαν στη ζωή τους.

Ευχαριστώ όλους τους φίλους και συμπαρασιάτες στο συγγραφικό μου έργο, το οποίο θεωρώ ότι ολοκληρώνει τη δημιουργική αναφορά στο χωριό μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον εκδότη Γεράσιμο Καληλιγά που βρέθηκε στο πλευρό μου, μαζί με τους συνεργάτες του, με τα καλύτερα λόγια και πρακτική βοήθεια.

*Με εκτίμηση
Βύζας Δημήτρης*

1. Φυτιά ή Φυτεία, Φυτειά; Ποιο είναι το σωστό όνομα;

Ίσως πολύ σωστά οι φιλόλογοι να υπερασπίζονται το «Φυτεία» ή «Φυτειά». Προσωπικά, αναζητώντας την ιστορική προέλευση της ονομασίας, καταλήγω υπέρ της «Φυτιάς». Οι παλαιότεροι συγχωριανοί μου, μου έλεγαν πως μετά τον νόμο του 1926, προτάθηκε η ονομασία «Αμπελάκια», σε ανάμνηση μιας υποτιθέμενης φυγής των κατοίκων του Τσιόρνοβο στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας, ύστερα από καταστροφή του χωριού πριν το 1821, και προς τιμήν της επανόδου τους στα πατρία χώματα. Επίσης, κατά την περίοδο της μετονομασίας του χωριού, αρρώσταιναν τα αμπέλια της περιοχής και οι κάτοικοι φύτευαν άλλες, πιο ανθεκτικές ποικιλίες. «Φυτιά», λοιπόν, στην Πελοπόννησο ονομάζουν τους αμπελώνες, όπως λέει η συνταξιούχος δασκάλα Μαρία, σύζυγος Αντωνίου Τσέου. Άλλωστε, δεν είναι τυχαίο ότι περίπου μέχρι το 1960 σε έντυπα του Δασαρχείου Βεροίας και της Κοινότητάς μας υπάρχει μόνο το «Φυτιά».

Η ερμηνεία της λέξης δίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα του βιβλίου του Νικολάου Σπάρτη *ΑΝΤΕΤΧΙΑ ΣΤΗ ΝΙΑΟΥΣΤΑ* (σελ. 115) [...] *Απού όρλα αυτά τα τσιασίτσια τα σταφύλια εφκιανάμι «φυτειά».* *Η «φυτειά» ήταν κηίματα μι ρίζις, που φύτιβαν αμπέλι τα παλαιά τα χρόνια, πριν χαλάσουν τα αμπέλια απ' τη φυηλουξέρα του 1918 ίσιαμι του 1920.*

Από πού κρατάει η σκούφια των Φυτιωτών.

Ασχολούμενος με την καταγωγή των σημερινών Φυτιωτών και βάσει των γενεαλογικών τους δέντρων, κάπου αποφαίνομαι: «Στο Τσιόρνοβο, στους λίγους κατοίκους που ζούσαν από παλαιά, προστέθηκαν καινούριοι, που ήρθαν από την Ήπειρο, τη Δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Πιερία, από τα χωριά του Ολύμπου, όπως και από τα γειτονικά χωριά Αρκουδοχώρι, Χωροπάνι και αλλού». Λίγο παρακάτω συμπληρώνω: «Φαίνεται κατά βάθος ότι η ντοπιολαλιά του χωριού μας έχει ρίζα στην Αιολική διάλεκτο της ελληνικής γλώσσας, που μιλούσαν στη Χαλκιδική, στο Βόρειο Αιγαίο, το Πήλιο, τον Όλυμπο και τη Θεσσαλία».

Η οικογένεια Τσέου με σιγουριά κατάγεται από το χωριό Καταφύγι, που το δημιούργησαν κυνηγημένοι Κλεισιώτες της Ευρυτανίας, μετά την αποτυχημένη επανάσταση της Τρίκκης το έτος 1612, με αρχηγό τον Επίσκοπο Τρίκκης, Διονύσιο. Σύμφωνα με πληροφορίες, η καταγωγή των Καταφυγιωτών είναι από το τετράγωνο Ήπειρος-Ρούμελη-Δυτική Στερεά και Θεσσαλία, όπως γράφει ο Παναγιώτης Λιούφης κατά το διάστημα 1612-1616. Η πρώτη μαγιά τους ήταν από τα Γιάννενα, το Μέτσοβο, τα Ζαγοροχώρια, τα Άγραφα, τα χωριά της Καρδίτσας, τα Γαλαναίικα της Λαμίας και το Κλειτώ Ευρυτανίας.

Αυτοί βρέθηκαν πρώτα στις όχθες του Αλιάκμονα και ύστερα, προ του 1670, έκτισαν το Καταφύγι. Εικάζω ότι και η παλαιότερη ρίζα των οικογενειών Βύζα, Γκαλίτσιου, Τηλιόπουλου και άλλων εντοπίζεται στη Θεσσαλία και την πολύ ορεινή Ρούμελη. Ίσως έτσι εξηγείται και η παλαιότερη αγάπη των Τσιορνοβιτών προς τα κλαρίνα. Η δε ντοπιολαλιά τους είναι ίδια και απαράλλαχτη.

Εκκλησίες

Δύο είναι οι εκκλησίες του Τσιορνοβού, ο Αγ. Νικόλαος και ο Αγ. Αθανάσιος. Ο ναός του Αγίου Αθανασίου σαν κτίσμα είναι παλαιότερος και ακολούθησε η εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Ο χώρος τους περιβάλλεται από αιωνόβιες βελανιδιές, που μόνο οι ειδικοί θα μπορούσαν

Δέντρο «βελανιδιά» στο καραούλι του Αγ. Αθανασίου, όπου φωλιάζουν τα παιδιά παίζοντας.

να αποφανθούν για την ηλικία τους. Ποιος από τους παλαιότερους χωριανούς μας δε θυμάται το «Δέντρο», που δέσποζε στον χώρο μπροστά από το σημερινό σπίτι του παπά; Πόσα άτομα χρειάζονταν για το αγκάλιασμα του; Το έφαγε η πρόοδος, ο δρόμος και τα γεράματά του.

Ως προς τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε ο χώρος των Εκκλησιών ανά τους αιώνες, έχω κάποια ερωτηματικά. Ίσως ο χώρος της σημερινής παιδικής χαράς στο Κλησισκό (*Εκκλησιαστικό*), χρησιμοποιούνταν στο παρελθόν και για άλλες εκδηλώσεις, καθώς μοιάζει με αρχαίο αμφιθέατρο. Είναι πιθανόν παλαιότερα ο Αϊ-Θανάσης ή και ολόκληρος ο χώρος του Τσιορνοβού

να ήταν μοναστηριακά; Το ερώτημά μου αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι οι χωριανοί μας, στα τέλη της Τουρκοκρατίας το 1822, ζήτησαν από τους δυνάστες τους να σεβαστούν την περιοχή τους σαν **Βακούφικη γη**, έκφραση που αναφερόταν μάλλον στα τούρκικα Βακούφια.

Στην Ωραία Πύλη του Αϊ Νικόλα υπάρχει η επιγραφή «1839». Πιστεύω ότι η ημερομηνία αυτή δεν εκφράζει τον πραγματικό χρόνο κτίσης του Ναού, αλλά μάλλον ότι τότε δόθηκαν κάποιες μεγαλύτερες θρησκευτικές ελευθερίες. Για παράδειγμα, στον Άγιο Δημήτριο Τριλόφου Βεροίας δύο εικόνες φέρουν ως ημερομηνία το έτος 1837 (σύμφωνα με άρθρο του Θωμά Γαβριλίδη στην εφημερίδα *Λαός*, 1-11-2005). Επίσης, στο βιβλίο του Παύλου Δ. Πυρινού με τίτλο *Βεροιώτικα Σημειώματα* δια-

βάζω ότι το 1844 ξαναχτίστηκε η από το 1822 κατεστραμμένη Μονή Παναγίας Δοβρά, με συνεισφορές των πιστών. Μεταξύ άλλων ονομάτων, στην κατάσταση εσόδων από Δωρεές Επιτρόπων βρίσκεται ο **Μήτηρης Μπουρδάνος από το Τσιόρνοβο** που πρόσφερε 500 γρόσια. Αντίστοιχα, και στον Αϊ-Νικόλα υπάρχουν εικόνες που αναγράφουν το όνομα του δωρητή τους, όπως «Βύζας Απόστολος 1882». Την περίοδο εκείνη οι δωρεές ήταν συχνές, μια που τότε άρχισε η διαμάχη Πατριαρχικών και Εξαρχικών και υπήρξε θρησκευτική έξαρση.

Καταγράφω μερικά πράγματα για την ιστορία του Αϊ Νικόλα. Ο Βασίλης Δ. Βράνας στις 30/9/2006 διηγείται: *«Το έτος 1964 ήμουν επίτροπος και επισκευάζαμε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου Φυτιάς. Βρήκαμε σε μια κοιλώνα ένα μπουκάλι, το οποίο περιείχε ένα σημείωμα, που έγραφε ότι η εκκλησία επισκευάστηκε το 1864. Βάλαμε κι εμείς στο μπουκάλι ακόμη ένα σημείωμα και το ξανατοποθετήσαμε στο εσωτερικό της ξύλινης κοιλώνας, που βρίσκεται πίσω από το δεξιό προσκύνημα. Η κοιλώνα είναι δεμένη με ξύλινα πηχάκια και σοβά. Ο πατέρας μου, Μήτηρης Αθ. Βράνας, μου έλεγε ότι όταν αυτός ήταν δεκαπέντε χρονών (γύρω στα 1905), είχαν κάνει εμβάθυνση στην εκκλησία, επειδή ήταν χαμηλή. Έτσι έγινε το ιερό με μερικά σκαλοπάτια ύψος. Τότε, κάτω από το πάτωμα είχαν βρεθεί αποκαϊδια ρούχων και μανουαλίων».*

Ο Φώτης Εμμ. Μπεσίνας το 1964, νεαρός ελαιοχρωματιστής τότε, μαζί με τον Στέφανο Δ. Ζιώγα δούλεψαν στην ανακαίνιση του ναού. Θυμάται ότι το Ιερό, που ως τότε ήταν ξύλινο, ξηλώθηκε και στη θέση του κτίστηκε το σημερινό με τοίχο και σοβά. Κάποια διακοσμητικά αστέρια είναι δικές τους δημιουργίες. Ο ίδιος θυμάται ότι στις αρχές του 1950 η εκκλησία ήταν χωρισμένη στα δύο. Το μπροστινό μέρος ήταν για τους άντρες, ενώ πίσω βρισκόταν ο γυναικωνίτης. Εκεί, οι γυναίκες παρακολουθούσαν τη Θεία Λειτουργία μέσα από ένα ξύλινο πλέγμα.

Ο αγροφύλακας Αντώνιος Ντάμτσιος, στα 86 του χρόνια, μου ανέφερε ότι την καμπάνα του Αϊ-Νικόλα την έφερε ο Μαργαρίτης Δ. Μπεσίνας στις αρχές του 20ου αιώνα και το κόστος της κάλυψαν Τσιορνοβίτες μετανάστες στην Αμερική.

Ο περιβάλλων χώρος του ναού είχε δύο εισόδους, μία από εκεί που σήμερα διατηρούνται ακόμη κάποιες ροδιές και μία άλλη μπροστά στο καμπαναριό. Στο βόρειο και ανατολικό μέρος βρίσκονταν τα μνημόρια (μνήματα), γεμάτα με τα μοναδικά κάποτε λουλούδια, τα σπαθάκια, ενώ τα κυπαρίσσια φυτεύτηκαν μετά το 1950. Λέγεται ότι και στο απέναντι μέρος, όπου κτίστηκε το οπίτι του Απ. Καμπίσιου, ήταν παλαιά μνήματα.

Μετά τον Εμφύλιο, το 1950, το χωριό μετέφερε τα μνήματα στην τοποθεσία Καϊάφας, εκεί όπου βρίσκεται το σημερινό γήπεδο. Τελικά, το έδαφος αποδείχτηκε ακατάλληλο και τα μνήματα ξαναγύρισαν στον

παλαιό χώρο. Πρώτοι θάφτηκαν στον Καϊάφα ο Θωμάς Δ. Λιόλιος (Ρούκος) και η Μαργιορίτα Αναστασίου Πέγιου. Το Κατηχητικό, εκεί όπου στεγάζεται το σημερινό γραφείο, κτίστηκε μετά το 1952.

Στον αυλόγυρο της εκκλησίας βρίσκονταν διασκορπισμένα κάποια μάρμαρα, με τα οποία οι νεαροί συνήθιζαν να ασκούνται στην άρση βαρών. Δυστυχώς, στο πέρασμα των χρόνων πιθανότατα μπαζώθηκαν κι εξαφανίστηκαν. Διατηρήθηκε μόνο μία κολώνα στη σκάλα της εισόδου, η οποία ίσως να ήταν υπόλειμμα αρχαίων κτισμάτων.

Ο Αϊ-Θανάσης, σαν παλαιότερη εκκλησία, έχει τη φήμη του «μεγαλύτερου» θαυματουργού. Λειτουργεί επετειακά, αν και στην ιστορία

Νέοι της Φυτιάς το 1943 στο Καρασούλι του Αγίου Αθανασίου.

λειτουργούσε παράλληλα με τον Αϊ-Νικόλα, κάποτε που το χωριό είχε δύο παππάδες και υπήρχε βιοποριστικό ζήτημα. Ο Άγιος Αθανάσιος εκκλησιαστικά είναι Άγιος των Κοιμητηρίων, όπως και στη Βέροια και σε άλλα μέρη. Εικάζεται ότι στον περιβάλλοντα χώρο του υπήρχαν και μνήματα. Εγώ προσωπικά θυμάμαι υπολείμματα τάφων ανάμεσα στον χώρο της εκκλησίας και της σημερινής καφετέριας. Παλαιότερα, οι τάφοι ήταν λιτοί. Έφτανε ένας ξύλινος σταυρός και μερικά κεραμίδια βυζαντινού τύπου, που προφύλαγαν τα αναμμένα κεριά από τους αέρηδες.

Υπήρχαν κάποιοι μύθοι που σχετίζονται με τον Άγιο του χωριού μας. Λεγόταν ότι ο Αϊ-Θανάσης δεν ήθελε καμπάνα στην εκκλησία του, αλλά προτιμούσε το ξύλινο σήμαντρο. Μπορεί κάποτε να ήταν Μονή κι έτσι να καθιερώθηκε αυτός ο τρόπος πρόσκλησης των πιστών στον Ναό. Μια φορά, λοιπόν, παρά την «επιθυμία» του Αγίου, είχαν τοποθετήσει καμπάνα, αλλά αυτός την πέταξε μακριά. Τελικά, το σήμαντρο παραχώρησε αργότερα τη θέση του στην καμπάνα, που αφιέρωσε ο Φυτιώτης Δημήτρης Θωμά Τοίλης, παλιός μετανάστης στην Αμερική.

Ένας άλλος μύθος ήταν ότι ο Άγιος δεν επέτρεπε να του πάρουν το νερό από

λειτουργούσε παράλληλα με τον Αϊ-Νικόλα, κάποτε που το χωριό είχε δύο παππάδες και υπήρχε βιοποριστικό ζήτημα. Ο Άγιος Αθανάσιος εκκλησιαστικά είναι Άγιος των Κοιμητηρίων, όπως και στη Βέροια και σε άλλα μέρη. Εικάζεται ότι στον περιβάλλοντα χώρο του υπήρχαν και μνήματα.

Χειμωνιάτικα ο πλάτανος στο Κοντόιερο.

τη βρύση του, το *Κοντόιερο*,

που σημαίνει «κοντά στο ιερό». Άλλωστε, λένε ότι ο Άγιος πηγαίνει και ποτίζει μεσάνυχτα το άλογό του, σαν τον Άη-Γιώργη. Κάποτε το χωριό με σωλίνες μετέφερε το νερό αυτό για τις ανάγκες του. Ύστερα από μια κατακλυσμιαία βροχή τον Δεκέμβρη του 1935, το χώμα έπαθε κατολί-σθηση και οι σωλίνες αχρηστεύτηκαν. Ήταν τόση η ένταση της βροχής, που στη Βέροια η πλημμύρα παραμάζεψε σχεδόν όλες τις γέφυρες του Τριποτάμιου. Οι χωριανοί μας το θεώρησαν κακό σημάδι και δεν τόλμη-σαν να πάρουν ξανά το νερό του Αγίου.

Ακόμη, λένε ότι υπήρχε κάποια πουρόπετρα θαυματουργή, που όποιος έτρωγε τρίμματά της, θεραπευόταν από διάφορες ασθένειες. Από τον χώρο της εκκλησίας ένα στοιχειό, η κουκουβάγια, φώναζε κάποτε ποιος θα πέθαινε την άλλη μέρα. Εκτοτε στο Τσιόρνοβο, θεωρείται κακό ση-μάδι το λάλημα της κουκουβάγιας η οποί διώχνεται με κάθε τρόπο.

Η παλαιά εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, με ακουστικές κοιλότητες, κατεδαφίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1930, καθώς είχε καταστεί ετοιμόρροπη. Διατηρήθηκε μόνο το Ιερό του ναού με τις γνωστές τοι-χογραφίες. Ο καινούργιος ναός αποπερατώθηκε μετά το 1950. Το σοβά-τισμά του το είχε κάνει το 1952 ο πασίγνωστος Πανάγος Πενόπουλος.

Νέοι της Φυτιάς σε παγκάκι στο καρσούλι του Αγίου Αθανασίου το 1946.

Λαϊκοί μύθοι - Δοξασίες

Οι παλαιότεροι ήταν επηρεασμένοι από τις διδαχές του Κοσμά του Αιτωλού, που είχε κάνει περιοδείες στα χωριά της Μακεδονίας, οι οποίες μοιάζουν πολύ με τις διδαχές των καλόγηρων του Αγίου Όρους. Εμάς οι παππούδες μας, λοιπόν, μας μύθευαν με το **Ξανθό Γένος, την Κόκκινη Μηνλιά και τον Κοσμά τον Αιτωλό**. Μας μιλούσαν ακόμα για τον Εξαδάκτυλο μαρμαρωμένο Βασιλιά. Θα παίρναμε, έλεγαν, την Πόλη, όταν βοϊδομούσχαρο θα έπλεγε (έπλεε) στο αίμα. Το τραγούδι έλεγε:

*Πάλη θα γενούν δικά μας
Να, η Μεγάλη Εκκλησιά μας.*

Αντιγράφω παρακάτω ένα μέρος από τα δημοσίευτα γραπτά του πάλαι ποτέ «τσαρουχοφόρου» Βασίλη Πατρίκα (1912-2000). Ιστορική αξία από το παρακάτω κείμενο έχουν οι διδαχές του Κοσμά του Αιτωλού σχετικά με τη συγγένεια και την απαγόρευση τέλεσης γάμου μεταξύ συγγενών, αλλά και μερικές λέξεις, που σήμερα τείνουν να εξαφανιστούν, όπως η λέξη **κάνονας**, που σημαίνει εκκλησιαστική τιμωρία και **ζνάρια**, που σημαίνει γενιές (από τα ζωνάρια = γενιές). Από ακούσματά μου ξέρω ότι παλαιότερα στο Τσιόρνοβο παντρεύονταν μεταξύ τους και δεύτερα ξαδέρφια. Τέλος, γίνεται φανερό στο κείμενο ότι στο χωριό μας, όπως και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας την εποχή εκείνη, ήταν διαδεδομένη η πίστη στα **μάγια**.

Αντιγράφω από τα γραπτά του Βασίλη Πατρίκα, Προέδρου της Κοινότητας Δασκίου Ημαθίας: *Ο μακαρίτης ο παππούς μου ποτές φορές πίνι μπροστά στην εκκλησία. Πού να ιδή τα ιγγόνια του, που αφτός χορίς να μην κάνομι σταβρόν το βράδν, μας σίκονι από την προκόβα -βελέντσα χωρίς φλόκια- που ήμασταν στροματισάδα καταγής όηλα τα αδέρφια. Ημασταν 8 κέ η διαφορά που ο ένας από τον άλλο είχαμν, ήταν ένας χρόνος. Η μάνα μας έκαμνν κατάχρονα... Ο παπούζ μου ήταν ποηλή θεοσεβούμενος. Πίγη στο Άγιο όρος κι είχι φέρη ποηλή βιβηία κι προφιτίες, αηλήα εγώ δεν μπορούσα να τα διαβάσω, ήταν ποηλή αρχέα και δεν νξερα τα περισότιρα γράματα, πιο ήταν το α, το ω, ρ, φ. Θιμούμι που μου έηλην «θα έρθη κιρός που θα σιζιούν για ε(ι)ρήνη, αηά 99 φορές με πόημεο κε μία με ερίνη» κε αυτός ο καιρός ήρθη σήμερα... Έηλεγε ακόμα: θα γίνη ο κόσμος μια πύμνη ης πιμήν. Αγγεηος κιρίου θα κατέβη κι θα πη «κιτάξιτη εκ δεξιόν, θα ιδήτι ξανθόν - εδώ εννοεί ξανθόν γένος, τους ρώσους - και ρομαηέον. Αυτος θα ήνι ο βασιλεις σε οηλο τον κόζμο». Τα άηλα που εηλην τα άκοση από τον αγιω Κοζμά, που πέραση κι από το χωριό μας, το Δάσκιο. «Θα μεηλάς από το Τριάτισκο κι θα ακους ποηή μακρυά σι Βέργια. Ο άνθρωπος θα φκιάση φτερά κε θα πιτάη σαν πουηί.»*

Κε το πιο σποδέο που αφηγούνταν ήταν όταν ο Κοζμάς ήρθη κι πίγη στην εκκλησία που σώζητη ως και σήμερα. Εκείνη την ημέρα, η μάνα του παππού μου, που ήταν νιόννη, πήγε στην εκκλησία να τηρήσει το έθιμο, που ακόμα το έχουμν.

Η νύφη, την πρότη Κιριακή του γάμου, κάνη κομάτια από νιβατό ψομί κι πιγένη με την πεθερά ή με αηη συνιφάδα, τα μεράζη και την έφχουντη οηοι «να ζισετη να γεράσση κι ποηηά πιδιά να κάνετη». Όταν είδη ο Κοζμάς τη μάνα του παπού μου, ήπαι: «αυτή η γυνή να φύγη από την εκκλησία». Ο κόζμος το άκοση κε τρώμαξη. Ηπαν ννε ποηύ αμαρτοηή ή ξέρη μάγια, στα οποία πίσιβε ο κόζμος, ή εινε τουρκοπατημένη. Η νύφη άφισε το κανίστρι στην πεθερά της κε έφυγε κηέγοντας. Πού να

πάν να κριφτή κε να χαθή; Όταν τελείωση η εκκλησιά κι βγίκαν όλοι στον νάρθηκα, ζήτηξαν από τον Άγιω την άδεια τι να κάνουν τα κομάτια κι τους ηπε να τα μιράσουν κε να ερθη κε η γυνή στην εκκλησία, αλά όχι με ασπρα ρούχα που εχει, τους ασπρους σαγιάδες με τα φεκάρια που κέ εμής τα προφτιάσαμεν κέ τα ίδαμν. Η μάνα του παπού μου τότε έβαψη τα άσπρα κι έβαβη μάβρα, που δεν τα έβγαβη ξανά, κε την αβη μέρα πίνη με τον πατέρα να ζητήσουν σιχόριση κε ο Άγιος Κοζμάς τους έβαβη σε μεγάλο πένθους. Τον είπαν πως ήταν τρίτα εξαδέλφια κε τους έριξε κανοναν, στο εκσής να γίνουν αδέρφια κε όχι αντρογόνο. Ζούσαν σε μεγάλη θλίψη. Έκαναν τον παπού μου ήσιτρα από 6 χρόνια κε δεν ζμίξανε ξανά σε γάμους σε χαρές, ούτε πάγεναν στον κόζμο. Η νύφη από την μεγάλη θλίψη πέθανη κε άφιση ενάμιση χρονώ τον παπού μου κε τον μεγάλοση η μάνα (γιαγιά) του.

Όταν μεγάλωση ο παπούς μου, πταν ποβή εργατικός κε τίμιος κε καλός νοικοκύρης, αλά δεν έβρισκε κορίτσι να παντρευτή. Το χοριό πταν 18 σπίτια κε ο ένας με τον άλλο ειχαν σιγκένια κε επιδής νχη πάθη η μάνα του, δεν ήθεβε κανένα κορίτσι. Εβλεγη να βρει κορίτσι που να ννε 7 ζνάρια (ζωνάρια= γενιές), να μην υπάρχει συγγένια.»

Αντέγραψα το κείμενο σχεδόν αυτούσιο, με τα ορθογραφικά κε συντακτικά του λάθη. Ο συγγραφέας του, Βασίλης Πατρίκας, έγραψε τα ενθυμήματά του σε ηλικία 82 χρονών. Οι γραμματικές του γνώσεις περιορίζονταν σε μιάμιση τάξη Δημοτικού Σχολείου της εποχής του. Ήταν ένας από τους τελευταίους τσαρουχοφόρους του Νομού μας κε γνήσιος λαϊκός αγωνιστής.

Χαλκιδική, Άγιο Όρος, Καλόγεροι

Παλαιότερα μέχρι κε το έτος 1940, οι Τσιορνοβίτες, όπως κε οι Αρκουδοχωρίτες, ήταν δεμένοι με τη Χαλκιδική, καθώς η ανέχεια τους ανάγκαζε σε εσωτερική μετανάστευση. Οι φτωχότεροι πήγαιναν καρβουνιάρηδες στα Βρασνά Χαλκιδικής, βοσκοί στα χειμαδιά της κε εργάτες στο Άγιο Όρος. Κατά καιρούς οι καλόγεροι, οι οποίοι τότε αλώνιζαν τη χώρα, πλησίαζαν τους νέους της εποχής κε προσπαθούσαν να τους πάρουν στο μοναχισμό. Μερικοί έγιναν δόκιμοι, αλά γρήγορα κατάλαβαν ότι ήταν «βαριά η καλογερική» κε παραιτήθηκαν. Μερικοί πάλι έγιναν μέλη της Κοινότητας του Αγίου Όρους. Στο βιβλίο *Σύγχρονες Αγιορείτικες Μορφές* διαβάζουμε:

«Φιλάρετος Κωνσταμονίτης (Αντώνιος Μάστορας)»

Παπα-Φιλάρετος, 1890-1963, Ηγούμενος της Ι. Μονής Κωνσταμονίτου. Το μοναχολόγιο της Μονής πληροφορεί:

Γέρων Φιλάρετος

Τόπος γεννήσεως: Φυτιά Βεροίας. Έτος 1890

Όνομα πατρός: Γεώργιος

Όνομα μπτρός: Αικατερίνη του Στεργίου

Βαπτισθείς: Αντώνιος

Εκοινοβίωσε το 1912

Εκάρη μοναχός το 1921

Πρεσβύτερος το 1924

Ηγούμενος το 1949

Εκοιμήθη την 28 Ιανουαρίου 1963

Ύψος: κάτω του 1,60. Μαύρα μάτια.»

Πήγε στην Αμερική μετανάστης το έτος 1908, σε ηλικία 18 χρονών. Εκεί δούλεψε σκληρά δίπλα σε έναν θείο του. Δεν τον ενδιέφεραν οι γυναίκες. Γύρισε το 1912 και πήγε κατευθείαν στο Άγιο Όρος.

Φιλάρετος Κωνσταντίνιτης
(Αντώνιος Μάστορας)

Άλλοι Φυτιώτες Καλόγεροι

Δύο παιδιά του παπα-Θανάση Γκαλίτσιου, ο Φώτης και ο Νικόλας, βρέθηκαν στο Άγιο Όρος. Ο Φώτης έγινε μοναχός με το όνομα Φιλόθεος. Κάποτε, επισκέφτηκαν τη Φυτιά και θέλησαν να μείνουν στο χωριό, αλλά τελικά μόνο ο Νικόλας γύρισε. Λόγοι επιβίωσης ανάγκασαν τον Φώτη να παραμείνει στο Άγιο Όρος (διήγηση Αργύρη Μάστορα). Επίσης, ο Γεώργιος Κ. Ζαφείρης υπηρετούσε σαν χωροφύλακας στο Αγ. Όρος. Αργότερα, δοκίμασε δύο φορές την καλογερική, αλλά στο τέλος τα παράτησε. Ο Γεώργιος Π. Γιωτόπουλος πήγε καλόγερος στα Ιεροσόλυμα, αλλά αργότερα αποχωρίστηκε το ράσο. Η Ελένη Κ. Ζαφείρη ακόμη και σήμερα είναι μοναχή Αγιοταφίτισσα. Τέλος, καλόγερος σε μοναστήρι του Ν. Ημαθίας είναι και ο μοναχός Θεωνάς, κατά κόσμον Στέφανος Δ. Γκαλίτσιος.

Εκμάθηση της Ελληνικής γλώσσας μέχρι το 1912

Με την Επανάσταση των Νεότουρκων ξεκίνησε ελεύθερα η διδασκαλία στις χριστιανικές γλώσσες, Ελληνική, Βουλγάρικη, Σερβική, ενώ τα Τούρκικα θα διδάσκονταν σαν ξένη γλώσσα (βλέπε βιβλίο του Βασίλειου Χριστόπουλου *Κι εσύ Έλληνας, ρε;*). Αυτό δε σημαίνει ότι νωρίτερα δεν υπήρχαν σχολεία στις πόλεις, όπως Βέροια, Νάουσα, Θεσσαλονίκη, Σέρρες. Απλά ως τότε λειτουργούσαν υπό τη σκέπη Συλλόγων, της Εκκλησίας, ακόμη και με επιδότηση του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Γύρω στα 1840, η τουρκική κυβέρνηση επέτρεψε την ίδρυση κοινωτικών σχολείων σε όλα τα χωριά και το Οικουμενικό Πατριαρχείο ανέλαβε την οικονομική τους ενίσχυση. Στο βιβλίο της Αναστασίας Καρακασίδου *Μακεδονικές Ιστορίες και Πάθη (1870-1990)* πληροφορούμαστε τα εξής: «Ο δάσκαλος Δ. Σαπουντζής, προτού διοριστεί στη Γιουβέζνα ή Γιουβέντζα (χωριό Άσσηρος επαρχίας Θεσσαλονίκης) δίδαξε το 1900 στο Σέφι της Βέροιας και στο Τσέρνοβο».

Ο παπα-Χαρίσης ήταν ο πρώτος Τσιορνοβίτης παπάς, ο οποίος ήρθε στο Τσιορνοβο μάλλον μετά το 1860-1870 από την Ήπειρο ή τα Γρεβενά. Μετά από αυτόν σίγουρα ήξεραν ανάγνωση οι μετέπειτα παπάδες, ο παπα-Νικόλας, ο παπα-Θανάσης και οι ψαλτάδες Παπα-Αντώνης, Αναγνώστης και **Αποστόλης Γκαλίτσιος**, που ήταν και δάσκαλος. Ο Παπα-Αντώνης δεν έγινε τελικά παπάς, παρόλο που ήθελε να γίνει, μια και δε δέχτηκε να γίνει κληρικός σε ξένο χωριό. Ο Αναγνώστης, Θ. Μακρυκώστας, θέλησε να γίνει παπάς, αλλά λόγω κολλημάτων δεν τα κατάφερε. Έμεινε μόνο με τον τίτλο του Αναγνώστη, που του είχε ήδη δοθεί από τους συγχωριανούς του. Ο

Ο Αποστόλης Γκαλίτσιος με τη γυναίκα του

Θ. Μάστορας, Β. Αθ. Βράνας, Ν. Τότσικας

Αποστόλης Γκαλίτσιος πήρε το προσωνύμιο «δάσκαλος», επειδή για λίγο διάστημα δίδαξε στο χωριό μας και στη Γιαβόρνιτσα.

Ο Στεφανής Ζιώγας (Ζήσκος, έτος γέννησης 1870) διηγούνται στα παιδιά του ότι ο ίδιος πήγαινε στο σχολείο, που ήταν πολύ μικρό και χωρίς θρανία. Τότε, το κάθε παιδάκι έφερνε μαζί του ένα μικρό στρώμα και καθόταν καταγής (από διήγηση του γιου του, Αθανασίου Στ. Ζιώγα, που σήμερα, το 2009, είναι 80 χρονών.) Είναι σίγουρο ότι χωριανοί μας, όπως ο Μανώλης Δ. Μπεσίνας ή ο Θωμάς Γ. Μάστορας,

που γεννήθηκαν προ του 1900, γυρνώντας από την Αμερική έφεραν μαζί τους βιβλία και τα διάβαζαν. Δεν μπορώ, βέβαια, να φανταστώ τους μαθητές του Τσιορνοβού να διαβάζουν τον Εθνικό μας Ύμνο, που επίσημα καθιερώθηκε μετά το 1885.

**Σε γνωρίζω από την κόψιν
του σπαθιού την τρομερή.
Σε γνωρίζω από την όψιν
που με βια μετράει την γη.**

**Απ' τα κόκκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά
και σαν πρώτα αντρειωμένη.
Χαίρε, ω Χαίρε, Ελευθεριά.**

Για την Ιστορία και μόνο αντιγράφω τον προηγούμενο Εθνικό μας Ύμνο, που δεν έλεγε τίποτε για Ελλάδα και Έλληνες, γι' αυτό και τον αντικατέστησαν.

**Τον βασιλέα μας σώσον, Θεέ.
Αύξησον, κράτυνον την βασιλεία του.
Τον βασιλέα μας σώσον, Θεέ.**

(Πηγή: Θανάσης Γεωργιάδης. Το βιβλίο του Ιορδάνη Γαβρά.)

Δάσκαλοι στη Φυτιά υπηρέτησαν, πέρα από τον προαναφερόμενο Δ. Σαπουντζή το 1900, ο Πασχαλίδης Αλκιβιάδης και η σύζυγός του, Φρόσω 1920-1930, ο Ν. Κουρκούτας και ο Θ. Βαρείας τη δεκαετία του 1930 και στην Κατοχή ο δάσκαλος Κατσώρης.

Μεταλλεία

Το έτος 1928 τέθηκε ξανά σε λειτουργία για λίγο διάστημα το αρχαίο μεταλλείο της Τσατόπετρας, το οποίο στα επίσημα κείμενα φέρει το όνομα Σαϊτόπετρα. Για μένα, η φυτιώτικη ονομασία αποδίδει πιο σωστά τον χαρακτήρα της φύσης του μεταλλείου. Στη ντοπιολαλιά μας *τσιάτσι* σημαίνει *άρπαξε φωτιά, πήρε φωτιά*. Ακόμη και το ρήμα *τσιτίζομαι* σημαίνει *αρπάζομαι, ανάβω από θυμό*. Η μυρωδιά του τοπίου θυμίζει καμένη σκουριά, καμένη πέτρα, εξού και η ονομασία *τσιτόπετρα*. Από τις στοές έβγαζαν πέτρες που περιείχαν σίδηρο και χαλκό, τα οποία εξήγαγαν στην Ολλανδία. Δεν ήταν πολύ κερδοφόρες οι εξαγωγές κι έτσι, θεωρήθηκε ασύμφορο κι έπαψαν να ασχολούνται. Σημάδια προσπάθειας εξόρυξης υπάρχουν και δίπλα στην τοποθεσία *Μπαράκα*, λέξη που απ' όσο γνωρίζω σημαίνει *αποθήκη, καλύβα, μπαράκα*.

Αργότερα, γύρω στο 1970 στο ίδιο μέρος, έγιναν γεωτρήσεις, προκειμένου να γνωρίσουν το μέγεθος του υπόγειου ορυκτού πλούτου, χωρίς τελικά να έχουν ενθαρρυντικά αποτελέσματα.

Άλλες δοκιμές για μεταλλεύματα έγιναν στον Καρατζούλα, στην περιοχή Κούλα και στον Ντελνήςμο.

Προ του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ξεκίνησε να λειτουργεί για λίγο μεταλλείο και στην τοποθεσία Πλάτανος, μπροστά από το Δικαλεύρι. Εκεί δούλευαν εργάτες από τη Χαλκιδική, οι οποίοι νοίκιαζαν σπίτι στη Φυτιά. Επίσης, εκεί εργαζόταν ο συγχωριανός μας, Κώστας Θ. Ζιώγας (Ντέντου). Οι Γερμανοί κατακτητές πήραν το έτοιμο μετάλλευμα που βρήκαν και το έστειλαν στη Γερμανία.

Πουλητήριο

Αντιγράφω πωλητήριο του έτους 1894 στο Τσιόρνοβο, γραμμένο στα ελληνικά, με αγοραστή τον πατέρα των σημερινών Γεωργοπουλαίων.

Πουλητήριο

Δια του παρόντος πουλητηρίου δηλοποιούμεν οι υποφαινόμενοι κάτωθεν ότι σήμεραν επουλήσαμεν στον Δημήτριον Γεωργίου Μήτσκα τον τόπον

ονομαζόμενον Κουρπά, σπυιότοπον, ο οποίος γειονιάζεται με τον Σπύρον Γεωργίου Βύζα, με βιάκο, με κυρ-Ραυτόπουλλον και με δρόμους, δια θίρας Τουρκίας 6 ½ (εξ και μισού), τας οποίας ελάβομεν μέχρι οβολόν και γίνεται τέλειος κληρονόμος από σήμερα και εις το εξής και μένομεν παρεθιμένοι και οι κληρονόμοι μας και ουκ έχουμε ζητήσαι παρ' αυτού ουδέν δικαίωμα, διό εγινεν το παρόν πουλητήριο εις εν δείγμα.

Τοιόρνοβο 1894 Ιανουαρίου 20

δυσανάγνωστο όνομα-βεβαιώνω τα ανωθεν

Θωμάς Ζιώγας-βεβαιώνω τα ανωθεν

Νικόβλας Ζιώγας, μάρτυρας

Χαρίσης, μάρτυρας

Λιόβιος Γιάννης, μάρτυρας

Μετανάστες

Το πρόβλημα της απασχόλησης φαινόταν καθαρά ότι η χώρα δεν μπορούσε να το λύσει και μοναδική διέξοδο εύρισκαν οι κάτοικοί της στη μαζική μετανάστευση. Μόνο το έτος 1912 διακόσιες πενήντα χιλιάδες Έλληνες είχαν αναχωρήσει για τις Ηνωμένες Πολιτείες, σχεδόν το 10% του πληθυσμού. Ήταν το μεγαλύτερο ποσοστό στα ευρωπαϊκά κράτη μετά το 1900.

Σχεδόν κάθε Τοιόρνοβίτικη οικογένεια είχε και κάποιο μέλος της μετανάστη στην Αμερική. Η ανέχεια, η ανεργία, ακόμα και οι συνεχείς επιστρατεύσεις τους ώθησαν στο να δοκιμάσουν την τύχη τους στην Αμερική, καθώς εκεί πίστευαν ότι έρεε το χρήμα. Ιδιαίτερα μετά το 1917 έφυγαν οι περισσότεροι, προκειμένου να αποφύγουν τη στράτευσή τους εξαιτίας του Δικασμού. Πολλοί λίγοι από αυτούς είχαν εκεί εξασφαλισμένη εργασία με διμερείς συμφωνίες, ενώ τους περισσότερους τους παρτούσαν οι μεταναστευτικές εταιρείες στα διάφορα λιμάνια και έκαναν «δουλειές του ποδαριού». Κυρίως δούλευαν σαν λούστροι στους δρόμους ή στα στιλβωτήρια, που είχαν κατακλύσει και την Ελλάδα μετά το 1950, πολύ καθυστερημένα σε σχέση με την Αμερική. Ίσως εργάζονταν και σε φασόν παπουτσιών, αφού εκεί η βιομηχανική παραγωγή προηγούνταν. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι αρκετοί χωριανοί μας, κατά την επάνοδό τους στην Ελλάδα, έφεραν μαζί τους και το εργαλείο της εργασίας τους, το καλαπόδι. Δεν μπορώ να φανταστώ ότι οι άβγαλτοι χωριανοί μας έπαιρναν τον δρόμο της ξενιτιάς με μεγάλη ευχαρίστηση. Ακόμη και οι αρκουδιάρηδες τραγουδούσαν για πολλά χρόνια αργότερα για τις νύφες που πήγαιναν στο άγνωστο.

*Μη με στέλνεις μάνα στην Αμερική,
γιατί θα μαραζώσω και θα πεθάνω εκεί.*

Όσο για την τύχη των μεταναστών της εξεταζόμενης περιόδου, ήταν παρόμοια με την τύχη των απανταχού μεταναστών. Όλοι φεύγουν για

λίγο, προσωρινά, και αυτό τραβάει ες αεί, για πάντα. Σχετικά με το οικονομικό μέρος της υπόθεσής τους, ισχύει αυτό που τραγουδούσε ο Στέλιος Καζαντζίδης δεκαετίες αργότερα στις *Φάμπρικες της Γερμανίας*:

*Από τα δέκα τα παιδιά που έρχονται στα ξένα,
γλιτώνει ο ένας μοναχά και όσα τ' άβηλα τα φτωχά
πηγαίνουνε χαμένα.*

*Καλύτερα στον τόπο μας κρεμμύδι και ψωμάκι,
παρά στη μαύρη ξενιτιά βράδυ-πρωί φαριάκι.*

Φυτιώτες μετανάστες στις Η.Π.Α.

Ο Μήτσος Κασόλας στο βιβλίο του *Η άβηλη Αμερική*, εκδόσεις Καστανιώτη γράφει στη σελίδα 307: *Η αυτή την καμήλα θα τη φας ή απ' αυτό το χωριό θα φύγεις. Το φοβερό είναι ότι οι περισσότεροι μετανάστες στην Αμερική, επειδή δεν καταφέρνουν να φάνε την καμήλα κι επειδή δεν προλαβαίνουν να φύγουν, στο τέλος τους καταβροχθίζει εκείνη.* Πάλι στο ίδιο πνεύμα στη σελ. 144 αναφέρει: *Ο γύφτος με το ξύλο, με το φαϊ, τη νηστεία και με διάφορα άβηλα κόβηπα, μαθαίνει την αρκούδα να ημερεύει, να σηκώνεται στα πσιανά της πόδια, να περπατάει, να χορεύει, να χαιρετάει, να ζητιανεύει, να πατάει πάνω απ' τους αρρώστους και να τους κάνει καλά. Μια τέτοια αρκούδα επαναστάτησε κάποτε και καταβρόχθισε το γύφτο. Οι γύφτοι το ξέρουν αυτό, για τούτο σπάνια θα δεις αρκούδα δίχως αλυσίδα ή φίμωτρο. Φίλε μου, η αρκούδα λίγο δύσκολο να ξαναφάει τον γύφτο.*

Παρακάτω καταγράφω τα ονόματα των Τοιορνοβιτών, που μετανάστευσαν στην Αμερική μέχρι το 1929, χρονολογία κατά την οποία παρουσιάστηκε η Παγκοσμία Οικονομική Κρίση. Κάθε παράλειψη ονόματος πρέπει να αντιμετωπιστεί με κατανόηση, αφού η συλλογή στοιχείων έγινε μόνο από συζητήσεις με παλαιότερους συγχωριανούς μας.

1) **Βύζας Αντώνης του Δημητρίου.** Πνίγηκε στην Αμερική. Η κόρη του Κρυστάλλω δε γνώρισε πατέρα και έμεινε γνωστή σαν Κρυστάλλω του Σιάππη.

Βύζας Θωμάς του Δημ.
(παππούς μου)

2) **Βύζας Θωμάς του Δημητρίου (Σιάππ-
τας).** Ήταν και δικός μου παππούς. Πήγε στην Αμερική, όπως πολλοί άλλοι χωριανοί του, με τα καράβια σκυλοπνίχτες, προκειμένου να «καζαντίσει» όπως λέγανε, δηλαδή να πλουτίσει. Σε λίγα χρόνια, αφού του έστειλαν από το χωριό τα εισιτήρια, επέστρεψε πάμφτωχος. Όλη του η περιουσία, κατά πως διηγούνταν η γιαγιά μου, ήταν δύο κουστούμια φράγκικα. Φορώντας τα, εμφανίστηκε στο *μεσοχώρι*, την πλατεία του χωριού, καλοντυμένος. Οι συνομήλικοί του και οι

παππούδες φορούσαν ακόμη *χοιλέβια*, δηλαδή κάποιο είδος φουστανέλας. Αφού τον κορόιδεψαν για την εμφάνισή του, πήγε στο σπίτι, πέταξε τα φράγκικα και ξαναφόρεσε τα παραδοσιακά του. Τα δύο κουστούμια του, τα χάρισε σε κάποιον ξενόφερτο δημόσιο υπάλληλο της Δασικής Υπηρεσίας, που από την άλλη μέρα καμάρωνε καλοντυμένος.

3) **Βύζας Γεώργιος του Σπύρου.** Ο ίδιος έλεγε ότι από την Αμερική έφερε έξι λίρες, που τις είχε καλά κρυμμένες στη ζώνη του.

4) **Γιωτόπουλος Δημήτρης του Αποστόλου (Μακροτόλιου).** Μετά την επιστροφή του από την ξενιτιά έμεινε γνωστός με το όνομα **Τζίμ(ν)ς**.

5) **Γκαλίτσιος Στεφανής του Δημητρίου (Ζαρκάδας).** Το σίγουρο ήταν ότι για πάρα πολλά χρόνια στις επίσημες γιορτές φορούσε το καλό αμερικάνικο παλτό του. Με χρήματα που έστελνε στον πατέρα του, Μήτηρ, χτίστηκε το σπίτι τους στο Τσιόρνοβο. Στην ξενιτιά δούλεψε σε χυτήριο μετάλλων. Επιχειρηματική συνεργασία με τον αδερφό του Αργύρη, έφερε την αποξένωσή τους για όλη τους τη ζωή.

6) **Γκαλίτσιος Αργύρης του Δημητρίου.** Έμεινε στην Αμερική και ούτε και οι κοντινοί συγγενείς του δε γνωρίζουν κάτι για την τύχη του. Τη δεκαετία του '80 κάποιος Τζιμ Γκαλίτσιος έψαχνε τις ρίζες της οικογένειάς του στη Φυτιά. Κάποιοι συγγενείς του τον αντάμωσαν στη Βέροια. Σε σύντομο χρονικό διάστημα από τότε, πέθανε στην Αμερική.

7) **Βύζας Προκόπιος του Βασιλείου.** Πέθανε νέος στην Αμερική. Συγγενείς του αναφέρουν ότι κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο βρέθηκε να πολεμά στα γαλλικά σύνορα, στην περιοχή Βερντέν, σαν Λεγεωνάριος. Οι Λεγεώνες αυτές οργανώνονταν από τους Αμερικανούς με ξένους μετανάστες (από διήγηση του ανεψιού του, Κ. Νικοηλόπουλου).

8) **Βύζας Αποστόλης του Βασιλείου.** Πέθανε και αυτός νέος στην Αμερική. Τα δύο αδέρφια είχαν αδερφές τη γυναίκα του Σπύρου Νικολόπουλου, Μαργιορίτσα, και τη γυναίκα του Γρηγόρη Τσίλη.

9) **Βράνας Δημήτρης (Μήτρης) του Αθανασίου.** Στα 16 του χρόνια πήρε τον δρόμο της ξενιτιάς. Εκεί, στην Αμερική, κατατάχτηκε στον αμερικάνικο στρατό και λέγεται ότι αυτή η θητεία του κράτησε τρεις μήνες. Αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1950, του χορηγήθηκε σύνταξη από τους Αμερικανούς, γεγονός για το οποίο οι γεροντότεροι χωριανοί μας τον καλοτύχιζαν και ιδιαίτερα στα δύσκολα χρόνια της ανέχειας, που στην Ελλάδα οι συντάξεις ήταν άγνωστο πράγμα. Το 1919 βρέθηκε και πάλι στρατιώτης, αυτή τη φορά με το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα ενάντια στη Ρωσία των Μπολσεβίκων και στη συνέχεια πολέμησε στη Μικρά Ασία. Στο Τσιόρνοβο γύρισε το 1922, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Ήταν δεινός πελεκητής ξυλείας μαζί με τον Στεφανή Στογιάννο. Επίσης, μαζί με τον συμπέθερό του, Θωμά Βύζα (Σιάππτα), κατά τα χρόνια του Μεσοπολέμου ήταν το θεατρινίστικο δίδυμο, που διασκεδάζε τους χωριανούς μας προπάντων στις Αποκριές. Το έμφυτο χάρισμα του θεατρίνου είχε κληρονομήσει και ο γιος του, Βασίλης. Στην ΕΑΜοκρατούμενη Φυτιά, το 1944, στο σπίτι του συνεδρίαζαν οι Εγγλέζοι σαμποτέρ μαζί με τον Θωμά Μπαρούτα, επειδή υποτίθεται ότι ο Δ. Βράνας «γνώριζε» αγγλικά. Αποδείχτηκε αργότερα, ότι κάποιος μεταξύ των σαμποτέρ, ήταν Έλληνας και μιλούσε ελληνικά.

10) **Βράνας Βασίλης του Αθανασίου.** Ήταν αδερφός του Μήτρη Βράνα. Σκοτώθηκε στην Αμερική από εκπυρσοκρότηση όπλου στα χέρια του ή στα χέρια κάποιου χωριανού της παρέας. Υπάρχει φωτογραφία της εποχής με παριστάμενους συγχωριανούς μας μετανάστες δίπλα στο φέρετρο. Ο Βασίλης Δ. Βράνας πήρε αργότερα το όνομα του θείου του.

*Τσιορνοβίτες μετανάστες παραβρέθηκαν στην κηδεία του χωριανού τους Βασίλη Αθ. Βράνα.
Διακρίνονται: Θ. Γ. Μάστορας, Ν. Τότσας, Δ.Μ. Μπεσίνας και άλλοι, που οι συγγενείς ίσως αναγνωρίσουν.*

11) **Ζιώγας Βασίλης του Θωμά (του Ντέντου).** Μετανάστευσε στην Αμερική, αλλά γρήγορα βρέθηκε στον πόλεμο της Μικράς Ασίας ως εθελοντής ή επιστρατευμένος. Πρώτος ξάδερφος του Μήτρη Βράνα είχε παρόμοια διαδρομή στον πόλεμο. Ο αδερφός του, Αργύρης (Γκίλιας), τον έσωσε, όταν κατά τύχη τον βρήκε κάπου στο μέτωπο σε κακή κατάσταση. Αργότερα, τον θυμάμαι και σαν καλό πελεκητή ξυλείας.

12) **Ζιώγας Γεώργιος του Θωμά (Ντέντου), σύζυγός του ήταν η Μάργκαρετ.** Μετανάστευσε στην Αμερική μετά το 1917, ίσως μαζί με τον αδερφό του, Βασίλη. Έμεινε για πάντα στη χώρα υποδοχής του, ενώ το 1954 επισκέφτηκε τη Φυτιά. Προηγουμένως, είχε δωρίσει στο Δημοτικό Σχολείο Φυτιάς γεννήτρια ηλεκτρικού ρεύματος και μία κινηματογραφική μηχανή προβολής ταινιών. Και τα δύο έπιασαν τόπο, γιατί πραγματικά μας «έδωσαν τα φώτα», καθώς η Δ.Ε.Η ηλεκτροφώτισε το χωριό χρόνια αργότερα. Την ευεργεσία του Γ. Ζιώγα θυμίζει αναμνηστική πλάκα στο σχολείο.

13) **Ζιώγας Θανάσης (Μπρούφας).** Για το παρατσούκλι του κάνω αναφορά σε άλλη σελίδα. Ακόμη και ο γαμπρός του Κώστας Γιωτόπουλος, ανάπηρος από τον πόλεμο της Αλβανίας, είχε το προσωνύμιο του πεθερού του. Μετά την επάνοδό του στην Ελλάδα έχτισε το σπίτι του στο χωριό, αγόρασε σπίτι στη Βέροια και με δική του χρηματοδότηση δημιουργήθηκε Συνεταιρισμός παραγωγής τυριού, με την ονομασία *Τεղμεές*. Συνεταίροί του το 1934, κατά τον Κωνσταντίνο Αντ. Γκιλιόπουλο, ήταν ο Θωμάς Λιόλιος (Μπαρούτας) και ο Μαργαρίτης Θεοδωρόπουλος.

14) **Μάστορας Αντώνιος του Γεωργίου.** Πήγε στην Αμερική πριν το 1912. Με την επάνοδό του στην Ελλάδα δε γύρισε στο χωριό του, αλλά τράβηξε κατευθείαν στο Άγιο Όρος και έγινε καλόγερος.

Ν. Τότσκα και Δ. Μ. Μπεσίνας, μετανάστες στις ΗΠΑ προ του 1930.
Απο το αρχείο Χρήστου Εμμ. Μπεσίνα.

15) **Μάστορας Θωμάς του Γεωργίου.** Ήταν αδερφός του Αντώνη. Μετανάστευσε δύο φορές. Πήγε πρώτα στις Ηνωμένες Πολιτείες και αργότερα στη Λατινική Αμερική. Όπως διηγούνταν ο ίδιος, από όλη αυτή την περιπέτεια δεν κέρδισε τίποτε. Έλεγε χαρακτηριστικά: *Τεθικά αγόρασα ένα μουσάρι και πουλούσα τα κεράσια μας με μαλίζι στο Σέβι. Ψεύ(τι)κους ντιουνιάς (ψεύτικος κόσμος).*

16) **Μπεσίνας Μαργαρίτης του Δημοτρίου(Μάκης).** Ίσως το προσωνύμιο του να είχε αμερικάνικη καταγωγή. Μετανάστευσε τρεις φορές στην Αμερική. Τα γυρίσματα της ζωής τον ανά-

γκασαν να παντρευτεί τρεις φορές και απέκτησε συνολικά δέκα παιδιά. Το μόνο σίγουρο είναι ότι το σπίτι του είχε επιρροές από την αμερικανική αρχιτεκτονική.

17) **Μπεσίνας Δημήτρης του Μαργαρίτη.** Τον είχε πάρει μαζί του στην Αμερική ο πατέρας του, Μαργαρίτης. Έμεινε για πάντα στην Αμερική, αλλά σε μεγάλη ηλικία επισκέφτηκε την Ελλάδα και το χωριό μας.

18) **Μπεσίνας Μανώλης του Δημητρίου.** Ήταν ένας από τους πρώτους Τσιορνοβίτες μετανάστες στην Αμερική. Λέγεται ότι με τις οικονομίες του είχε αγοράσει χωράφια.

19) **Λιόλιος Θωμάς του Δημητρίου (Ρούκος).** Σύμφωνα με διήγηση της κόρης του, Μαργιορίτσας, ο πατέρας είχε μεταναστεύσει στην Αμερική. Αργότερα, μετά τον επαναπατρισμό του, ασχολήθηκε με το εμπόριο ξυλείας και ξυλοκάρβουνου. Ήταν ο πρώτος νεκρός που ενταφιάστηκε στο καινούριο νεκροταφείο στην τοποθεσία Καϊάφα, εκεί όπου βρίσκεται το σημερινό γήπεδο.

20) **Στογιάννος Αργύρης του Γεωργίου (Μουστακλής).** Μάλλον από την ξενιτιά δεν έφερε κομπόδεμα, αφού τα εγγόνια του λένε με χιούμορ ότι ο παππούς τους, Αργύρης, έφερε στις αποσκευές του ένα καλαπόδι.

21) **Παπανικολάου Γεώργιος (Σαρακίνας).** Το σίγουρο είναι ότι ήταν μετανάστης στην Αμερική.

22) **Τζιουμάκας Θωμάς του Κωνσταντίνου.** Όταν ήταν να επιστρέψει στην Ελλάδα, έπεσε θύμα ληστείας και του πήραν όλες τις οικονομίες του. Σύμφωνα με διήγηση του ανεψιού του, Γιώργου Αθανασίου Τζιουμάκα, ο θείος του έσκασε από το κακό του.

23) **Τζιουμάκας Γεώργιος του Κωνσταντίνου.** Ύστερα από λίγα χρόνια ξενιτιάς, επέστρεψε στην Ελλάδα και πέθανε σχετικά νωρίς.

24) **Γκίλινας Αντώνιος του Αργυρίου (Παπαντώνης).** Ο γιος του Ηλίας, 90 χρόνων σήμερα, διηγείται ότι ο πατέρας του έφερε, κατά την επάνοδο από την Αμερική, ένα είδος ακορντεόν, που προπολεμικά το έπαιζε όπως-όπως ο αδερφός του, Δημήτρης, στην Ιγριντιά. Αυτό ήταν όλο το κέρδος της μετανάστευσής του.

25) **Τσίλης Αντώνιος.** Έφυγε από το Τσιόρνοβο και πήγε στην Αμερική μετά τον θάνατο της γυναίκας του. Γυρνώντας παντρεύτηκε τη Χρυσούλα Σπ. Βύζα.

26) **Τσίλης Δημήτρης του Θωμά.** Μετανάστευσε στην Αμερική και έμεινε για πάντα εκεί. Ο Βεροιώτης μετανάστης Τρύφων-Φωκίων Τρύπσας στο βιβλίο του *Οι αναμνήσεις μου από την Ελλάδα 1929-1955* γράφει στη σελ. 82: *Ο κ. Δημήτριος Τσίλης, ένας μακρινός συγγενής της Κατίνας (Γ. Βύζα) από τη Φυτιά, που ζούσε στο Σικάγο, δέχτηκε να με κάνει πρόσκληση. Επίσης, αναφέρει λεπτομέρειες από τη ζωή της*

οικογένειας. Ο Δ. Τσίλης και τα παιδιά του, Θωμάς και Καίτη, διατηρούσαν ζωντανή τη σύνδεσή τους με τους συγγενείς τους στη Φυτιά και τη Βέροια. Αφιέρωσε στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου την καμπάνα, που αντικατέστησε το σήμαντρο.

27) **Χαλατζιούκας Αντώνιος του Αθανασίου.** Κατά τη διήγηση της Παναγιώτας Γ. Χαλατζιούκα, κάθηκαν τα ίχνη του θείου της στην ξε-νιτιά.

28) **Χαλατζιούκας Νικόλαος.** Ο εγγονός του, Κώστας Στεφάνου Χαλατζιούκας, την 5/6/2009 διηγήθηκε: *Ο παππούς μου πήγε δύο φορές στην Αμερική. Τη δεύτερη φορά έφερε ένα ζευγάρι πέτρες χειροκίνητης άλωσης, ένα καλαπόδι, έναν καθρέφτη με καθημερινή χειροκίνητη ρύθμιση της ημερομηνίας και ένα μπαούλο.*

29) **Χαρίσης Θωμάς του Στεργίου.** Ήταν πατέρας της μάνας μου, Χρυσούλας. Πρέπει η επάνοδός του στην Ελλάδα να έγινε με περιπέτειες. Ίσως πιάστηκε σαν λαθρεπιβάτης και τελικά κλείστηκε για λίγο σε κρατητήριο του Πειραιά. Εκεί μέσα αγόρασε από συγκαταρούμενό του, ένα μουσικό όργανο, τον *τσαμπουρά* ή *ταμπουρά*, το οποίο έφερε πίσω στο χωριό. Σε αυτό το όργανο «γρατζούνιζε» ο ίδιος κάποιους σκοπούς και αργότερα το συνέχισε και ο γιος του, Θανάσης.

30) **Κουρκούτας Κωνσταντίνος.** Μετανάστευσε στην Αμερική μάλλον μετά το 1915, αφού ο γιος του, Γιώργος, γεννήθηκε το 1916 και γνώρισε τον πατέρα του, κατά τα λεγόμενά του, στα έξι του χρόνια. Με χρήματα που έφερε από τον ξενιτεμό του έκτισε το σημερινό σπίτι του γιου του, Γ. Κουρκούτα. Πέθανε το 1930, τη χρονιά που επέστρεψε στην Ελλάδα ο συγγενής του Θωμάς Γ. Μάστορας από την Αργεντινή.

31) **Μπουρδάνος Θύμιος του Γεωργίου (του Γιαννάκη).** Ήταν να τον ακολουθήσει στην Αμερική και η αδερφή του, Μαρία, με σκοπό τον γάμο της με κάποιο μετανάστη. Τελικά, η αδερφή του παντρεύτηκε εδώ τον Στέργιο Νεδέλκο, ενώ τον Θύμιο κράτησε για πάντα η Αμερική. Μετά το 1950, οι αδερφές Κατερίνη και Κρυστάλλω Νεδέλκου είχαν αλληλογραφία για κάποιο χρονικό διάστημα με τον θείο τους, που διατηρούσε μαγαζί στην Αμερική.

32) **Τότσκας Νίκος του Δημητρίου.** Πρέπει να πήγε στην Αμερική μετά το 1917, στα χρόνια της μαζικής εξόδου Τσιορνοβιτών από τη χώρα. Δούλεψε στα εστιατόρια ως σερβιτόρος και με τις οικονομίες του αγόρασε χωράφια γύρω στα 1925.

33) **Νικολόπουλος Σπύρος(1890) του Αθανασίου.** Σύμφωνα με διήγηση του γιου του, Κώστα, ο πατέρας του γύρισε από την Αμερική το 1912.

34) **Στογιαννόπουλος Θωμάς.** Είχε το παρατσούκλι Τσιώμος και ήταν παππούς του Γιώργου Τσιώμου. Μάλλον απέκτησε το προσωνύμιο του μετά από τη μετανάστευσή του στην Αμερική.

35) **Τότσκας Δημήτρης (Μήτρης).** Πατέρας του Νίκου Τότσκα. Μία περίοδο, μαζί με τον Μαργαρίτη Μπεσίνα ήταν λούστροι σε μεγαλούπολη των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Οι συγχωριανοί μας διηγούνται πολλές ιστορίες για τους δύο, με κυριότερη αυτή που περιγράφει πως μιλούσαν ελληνικά στις γυναίκες, περαστικές ή πελάτισσές τους, έχοντας την αφελή ασφάλεια ότι δεν τους καταλάβαιναν. Κάποιες φορές, όμως, έπεφταν σε Ελληνίδες και τότε δεν μπορούσαν να συμμαζέψουν τα ασυμμάζευτα. Αυτός, όπως και ο γιος του Νίκος, με τις οικονομίες τους αγόρασαν χωράφια στην Ελλάδα.

36) **Καμπίσιος Αντώνιος (Ντώνης τ' Τάσιου).** Επέστρεψε στην Ελλάδα μαζί με τον Δημήτρη Τότσκα. Λέγεται ότι αμέσως τράβηξε να ζήσει στο Άγιο Όρος, μαζί με τον Αντώνιο Γ. Μάστορα, αλλά σύντομα γύρισε στο Τσιόρνοβο. Δοκίμασε στο πετσί του πόσο «βαριά είναι η καλογερική». Πολύ αργότερα, μετά το 1960, ο γιος του Αργύρης πέθανε στην Αμερική, όπου ζούσε ως μετανάστης.

37) **Νταραδήμας Γεώργιος.** Ήταν γιος του Αντωνίου Βύζα και αδερφός της Χαμαϊδής, συζύγου Α. Ζιώγαλα. Μετανάστευσε στην Αμερική στις αρχές του 1900 και δεν επέστρεψε ποτέ στην Ελλάδα. Σε φωτογραφία μεταναστών φαίνεται μαζί με τους Δ. Μπεσίνα, Θ. Μάστορα και άλλους.

38) **Βύζας Νικόλαος του Αντωνίου.** Λέγεται ότι πήγε στην Αμερική γύρω στα 1905 μαζί με τον Αντώνη Βύζα του Δημητρίου και τον Γεώργιο Δ. Βύζα (Μπούσιο), που πνίγηκαν εκεί σε κάποια ακρογιαλιά. Φαίνεται ότι τη δεκαετία του 1920 επαναπατρίστηκε, αλλά αργότερα ξαναπήρε τον δρόμο της ξενιτιάς. Μετά το 1950, πήρε μαζί του τα εγγόνια του, Κατίνα και Νίκο, παιδιά του γιου του, Γεωργίου. Η γυναίκα του είχε μείνει στο χωριό. Το 1954 επισκέφτηκε την Ελλάδα και μετά από σύντομη παραμονή του, επέστρεψε στην Αμερική, όπου πέθανε.

39) **Ραφτόπουλος Στεφανής.** Οι νεώτεροι Φυτιώτες θυμούνται ότι είχε φέρει από την Αμερική κάποιο μηχανισμό, που τρόχιζε τις κοσές.

40) **Μπεσίνας Θωμάς του Νικολάου** και

41) **Μπεσίνας Δημήτριος του Νικολάου.** Τα δύο αδέρφια πήγαν στην Αμερική σε νεαρή ηλικία. Στα γεράματά τους επισκέφτηκαν τους συγγενείς τους στην Ελλάδα. Με την οικονομική τους βοήθεια, ο πατέρας τους, Νικόλαος Δ. Μπεσίνας, τη δεκαετία του 1920-1930 έκτισε στο Τσιώμα το γνωστό μεγάλο σπίτι, σε οικόπεδο που αγόρασε τότε από τον Αθανάσιο Ραφτόπουλο.

42) **Βύζας Γεώργιος του Δημητρίου (Μπούσιος),** αδερφός του Κώτσιου (Μπούσιου). Ξενιτεύτηκε στις αρχές του 20ου αιώνα. Πνίγηκε στην Αμερική, όταν σε κάποια ακρογιαλιά τον κατάπιε το κύμα μαζί με τον αδερφό του παππού μου, Αντώνιο Δ. Βύζα. Λεγόταν ότι κάποια χρήματα που οι Τσιορνοβίτες μετανάστες συγκέντρωσαν με έρανο με-

ταξύ τους, ως ενίσχυση των οικογενειών τους στην Ελλάδα, δεν έφτασαν ποτέ στον προορισμό τους.

43) **Γκαλίτσιος Αντώνιος (Μακρυντώνας).** Κατά τη γνώμη του Αργύρη Στ. Γκαλίτσιου, ο Μακρυντώνας μετανάστευσε στα νιάτα του στην Αμερική και δούλεψε εκεί στο στρώσιμο σιδηροδρομικών γραμμών.

44) **Γκαϊντατζής Νικόλαος.** Πήγε στην Αμερική πριν το 1912 κι έμεινε εκεί για τρία χρόνια. Επέστρεψε στην Ελλάδα, όταν κατάλαβε ότι η δουλειά σε νταμάρια δεν τέλειωνε ποτέ *(από διήγηση του εγγονού του, Νικοβιάου Θωμά Γκαϊντατζή).*

45) **Γιωτόπουλος Γεώργιος (Τζιότζιος).** Πήγε στην Αμερική τη διετία 1907-1909 μαζί με τον αδερφό του, Δημήτρη (Τζίμ).

46) **Περηφανόπουλος Αθανάσιος του Φωτίου Νάσιος τ' Φώτ(η).** Η εγγονή του, κόρη του παπα-Γιάννη, μου διηγήθηκε ότι ο παππούς της, Θανάσης, ήταν μετανάστης στην Αμερική μαζί με τον Θ. Μάστορα. Εκεί δούλεψε μερικά χρόνια σαν λούστρος, ίσως και τσαγκάρης. Γυρνώντας στην Ελλάδα έφερε μαζί του ένα καλαπόδι, κι έτσι εξηγείται το γεγονός ότι ο πατέρας της, Γιάννης, πριν γίνει παπάς, ασκούσε και το επάγγελμα του τσαγκάρη. Σύμφωνα με τη διήγησή της, μάλλον ο παππούς της στην ξενιτιά δεν καζάντισε.

Με την καταγραφή των χωριανών μας μεταναστών, που αργότερα βρέθηκαν και σε άλλες χώρες, δεν καταπιάνομαι, επειδή οι χρονιές αυτές ξεφεύγουν από την κεντρική σκέψη της συγγραφικής ενασχόλησής μου.

Αγροφύλακες και Δασοφύλακες της Φυτιάς.

Προπολεμικά στο χωριό, όπως και σε όλη τη χώρα, υπήρχε μεγάλη φτώχεια και η ανάγκη οδηγούσε τον κόσμο στην κλεψιά στα αμπε-

Κ. Τζιουμάκας

λοχώραφα, αλλά και στα κοπάδια αιγοπροβάτων. Αντίδοτο στο φαινόμενο ήταν η καλύτερη φύλαξη, με περισσότερους ιδιωτικούς εποχικούς αγροφύλακες, πέραν του ενός ή δύο που διατηρούσε το κράτος. Ο για πολλά χρόνια αγροφύλακας της Φυτιάς, Αντώνιος Γ. Ντάμτσιος, σε ηλικία 86 χρονών στις 15/7/2006 μου ανέφερε σε ευχαρίστη συνομιλία μας τα ονόματα όλων των αγροφυλάκων της Φυτιάς, τα προτερήματα καθενός τους και τα καμώματά τους. Στον αποχαιρετισμό μας, δεν παρέλειψε να μου προσφέρει και μια σακούλα καρύδια. Εγώ, λοιπόν, παρακάτω απλά καταγράφω τις πληροφορίες που μου έδωσε.

1) **Τζιουμάκας Κώστας του Γεωργίου.** Υπήρξε αγροφύλακας από τον καιρό της Τουρκοκρατίας, που συνέχισε και στο «Ελληνικό» μετά

το 1912. Όταν έπανε τους «κλέφτες» να ψήνουν κλεμμένα αρνιά, ανέφερε το γεγονός στον *μουχιάρη*, τον Πρόεδρο του χωριού, προκειμένου να εισπράξει το καθιερωμένο μπαξίσι. Έπρεπε, όμως, πρώτα να προσκομίσει το πειστήριο της παράβασης, το ψητό, που, όμως, δεν πρόφτανε πάντοτε να παραδοθεί στον δικαιούχο ανώτερο της πόλης. Η τοποθεσία «Τζιουμάκα Πέτρα» δεν ήταν ιδιοκτησία **του**, αλλά δραγασιά (παρατηρητήριο του δραγάτη).

2) **Γκαλίτσιος Αντώνιος (Μακρυντώνας)**, γαμπρός σε θυγατέρα του Κ. Τζιουμάκα.

Διαπόμευση ενόχου πλημμελήματος (κλοπή φρούτων) στην αρχαία Ελλάδα. Το ίδιο έθιμο διατηρήθηκε και στη Φυτιά του μεσοπολέμου.

3) **Γκαλίτσιος Γιάννης (Γιάνκος)**. Για κάποιο χρονικό διάστημα υπήρξε αγροφύλακας μαζί με τον αδερφό του Μακρυντώνα. Όστις συλλαμβανόταν «κλέπτων οπώρας» (φρούτα), κατά τη συνήθεια της εποχής, περιφερόταν στα δρομάκια του χωριού προς διαπόμευση και νοθεσία. Λέγεται ότι όταν εφάρμοσαν την παραπάνω διαδικασία σε έναν νεαρό, ο παθών αρρώστησε βαριά ή πέθανε από την ντροπή του. Αργότερα, ο Γιάνκος Γκαλίτσιος μαζί με τον γιο του, Μήτηρ, άσκησαν στο χωριό για πολλά χρόνια το επάγγελμα του καλλιγιά, του πεταλωτή.

Θ. Μαρμαράς

4) **Μαρμαράς Θωμάς του Αθανασίου**. Αγροφύλακας, αλλά και διώκτης των αποκρηυγμένων ληστών τη δεκαετία του 1920-1930. Χαρακτηριστική της προσωπικότητάς του ήταν η συμβουλή που έδωσε κάποτε στον νεώτερο ηλικιακά, Αντ. Ντάμτσιο: *Αααχά...και γράψ' τον στα κουρκουμπέια σ'.* *Κουρκουμπέια* στην

κυριολεξία είναι τα κολοκύθια, που εδώ τα χρησιμοποιεί μεταφορικά... *Να βλες ναι-ναι σε περίπτωση ζημίας, να περνάει ο καιρός και να μην κάνεις μήνυση.*

5) **Γκίλινας Αντώνης (τ' Αραμιά).** Ήταν μόνιμος αγροφύλακας, δημόσιος υπάλληλος, και δεν πήγε στον Πόλεμο της Αλβανίας, επειδή η υπηρεσία στην Αγροφυλακή θεωρούνταν θητεία.

6) **Αντώνιος Θωμά Βύζας.** Ήταν αδερφός του πατέρα μου. Υπήρξε προσωρινός αγροφύλακας του χωριού στα αμπέλια.

7) **Στοιγιάννος Σπύρος του Αργυρίου.** Είχε κάνει αρκετά υψηλή δραγασιά, προκειμένου να επιτύχει τον καλύτερο έλεγχο της περιοχής και την αποτελεσματικότερη φύλαξή της. Ίσως από τότε η περιοχή να φέρει το τοπωνύμιο *Ντραγασιά*. Οι παλαιότεροι Φυτιώτες έλεγαν ότι το έργο αυτό κατακρημνίστηκε από την κακοκαιρία.

Σπ. Στοιγιάννος

8) **Γκίλινας Αργύρης του Αντωνίου (Γκίλιας του Παπαντών(η)).** Αγροφύλακας του χωριού, αλλά και της Βέροιας.

9) **Βύζας Ευθύμιος του Σπύρου (της Σπύραινας).**

10) **Τζιούρτζιας Γρηγόρης του Αθανασίου,** γνωστός καλύτερα σαν Γόλης.

11) **Μαρμαράς Αντώνιος του Αθανασίου.**

13) **Μπουρδάνος Αργύρης (Ισέν(η)ς).** Οι παλαιότεροι τον πείραζαν για το δυσανάλογο ύψος του όπλου του σε σχέση με το ανάστημά του.

14) **Γιωτόπουλος Δημήτρης (Τζιμ) του Μακροτόλιου.** Ήταν αγροφύλακας με τομέα φύλαξής του την Αργυρολίμνη.

15) **Σκουλαριώτης Θεόδωρος του Νικολάου.** Υπήρξε αγροφύλακας στα αμπέλια κάποια χρονιά κατά τη διάρκεια της Κατοχής.

16) **Στέφανος Ντόκας του Γεωργίου (Τζιόλα).** Δασοφύλακας.

17) **Γκαλίτσιος Βασίλης του Αντωνίου.** Δασοφύλακας.

18) **Χαλατζιούκας Κων/νος του Νικολάου.** Ήταν επί πολλά χρόνια δασοφύλακας.

19) **Παγώνης Θωμάς του Αθανασίου.** Δασοφύλακας. Ήταν πασίγνωστα τα καλαμπούρια και τα τερτίπια του. Ένα από αυτά ήταν ότι φώναζε τα ονόματα των χωριανών αγροφυλάκων, για να φαίνεται στους «ληστές» ότι έχει ενίσχυση στην επιτήρηση του δάσους.

20) **Βύζας Αντώνης του Αθανασίου.** Γυναίκα του ήταν η δραστήρια Ευγενή. Ομπάρμπα-Αντώνης ήταν τις περισσότερες χρονιές επιφορτισμένος με τη φύλαξη της φυτιώτικης Δοβράς, που συνόρευε με τις εκτάσεις του Τουρκοχωριού και έφτανε μέχρι και κάτω από τη σιδηροδρομική γραμμή. Κάποτε έμπλεξε με κάποιον νεαρό Πόντιο, ονόματι Σταύρο Ορφανίδη από την Πατρίδα (Τουρκοχώρι), ο οποίος έκοβε ξύλα στην περιοχή της Φυτιάς. Το πρώτο που έκανε ως εξουσία ήταν η προσπάθειά του να καταγράψει τα στοιχεία του στο πακέτο με τσιγάρα που

κουβαλούσε μαζί του, προκειμένου να υποβάλει μήνυση:

-Πώς λέγεσαι;

-Μπρρρρρμπρρρρρρούγκας. Ο αγροφύλακας μας καταϊδρωμένος δεν κατάφερε να καταγράψει το αναφερόμενο ως δήθεν επίθετο του Σταύρου και ρώτησε:

-Ντιουντιούγκας;

-Μπρρρρρμπρρρρρρούγκας, σου λέω. Τα στοιχεία τελικά δεν καταγράφηκαν, αλλά ο Σταύρος Ορφανίδης, που αργότερα ήταν ιδιοκτήτης του ποντιακού κέντρου «Ξεριζωμός», έμεινε στο χωριό του γνωστός με το παρατσούκλι Μπρρρρρμπρρρρρρούγκας ή Ντιουντιούγκας. Την ιστορία διηγούνταν ο Σταύρος μέχρι και τα γεράματα του, σε άπταιστο ποντιακή διάλεκτο.

21) **Ντάμτσιος Αντώνιος του Γεωργίου.** Άνθρωπος φωνακλάς, αλλά και καλосουνάτος. Ίσως ήταν ο μακροβιότερος αγροφύλακας της Φυτιάς. Πέθανε τον Δεκέμβριο του 2007. Είχε αδερφό τον Δημήτρη (Μήτρη) Ντάμτσιο, που ήταν επίσης αγροφύλακας στο γειτονικό χωριό Κωστοχώρι.

22) **Θανάσης Ευθυμίου Βύζας (Νάσιος τ' Σπύρου).** Ήταν αγροφύλακας στο Τοιόρνοβο την εποχή του κλέφτη Γιαγκούλα, τον οποίο συναντούσε και είχε πάρε-δώσε με την παρέα του, σύμφωνα με παλιότερη διήγηση το γιου του, Δημήτρη (Μπαζάκα).

23). **Αργύρης Αντ. Γκιλιόπουλος (Μπουζούκης).** Υπήρξε δασοφύλακας του χωριού πριν το 1940 και για πολλά χρόνια.

Δεν κάνω αναφορά στους νεώτερους αγροφύλακες και δασοφύλακες του χωριού μας, μια και αυτοί ανήκουν στην επίκαιρη ιστορία. Από την πληθώρα των αγροφυλάκων του χωριού μας, βγαίνει άνετα το συμπέρασμα ότι η ενασχόληση με το επάγγελμα αυτό, έστω και προσωρινά, ήταν μια κάποια λύση στο δύσκολο βιοποριστικό πρόβλημα, που τότε ήταν πιο έντονο.

Επιχειρηματικότητα

Ο παππούς μου, Θωμάς Στεργίου Χαρίσης, μετά από παρότρυνση του σύγαμπρού του, δασικού υπαλλήλου Δ. Ζάχου, αγόρασε καζάνι απόσταξης τσίπουρου και εμπορεύτηκε σταφύλια των προσφύγων από την Ανατολική Ρωμυλία, κατοίκων του γειτονικού χωριού Ν. Κούκλαινας. Αυτοί καλλιέργησαν μεν αμπέλια, αλλά δεν είχαν προβλέψει για αποθηκευτικούς χώρους της παραγωγής τους, σε αντίθεση με τον Θωμά Χαρίση, που είχε ήδη αγοράσει βαρέλια. Η άδεια του καζανιού πωλήθηκε από τους απογόνους του τη δεκαετία του '50 στον Τρίλοφο.

Το Παλαιό Δημοτικό Σχολείο

Για το κτίσιμο του Δημοτικού Σχολείου Φυτιάς δεν υπάρχουν ειδικές αναφορές. Παιδιά που πρωτοπήγαν σχολείο το 1930 και μερικά χρόνια

νωρίτερα, θυμούνταν μόνο το σημερινό κτήριο. Ο Κώστας Ν. Τζιμπουλ-
 λας (1912) έλεγε ότι ήταν μικρό παιδί,
 όταν με βόδια σβάρνιζαν (έσερναν) την
 ξυλεία για την οικοδόμηση του Σχολείου.
 Παραμένει αναπάντητο το ερώτημα με
 τίνος την οικονομική υποστήριξη κτί-
 στηκε το αξιόλογο για την εποχή του
 σχολείο. Έγινε με τη συνδρομή των κα-
 τοίκων ή και με την ενίσχυση των
 Τσιορνοβιτών μεταναστών στην Αμερι-
 κή; Το μόνο σίγουρο είναι ότι το Δημοτικό

Το Παλιό Δημοτικό Σχολείο

Σχολείο Φυτιάς δε διέθετε περιουσία. Ο Φυτιώτης δάσκαλος Αντ. Ραυ-
 τόπουλος άκουσε ότι το κτίσιμο του παλαιού Δημοτικού Σχολείου άρχι-
 σε το έτος 1910 με συνεισφορές των κατοίκων του χωριού. Στην περιο-
 δική έκδοση *ΧΡΟΝΙΚΑ Ιστορίας και Ποδητισμού, Ιούνιος 2008*, στη
 σελ.7 υπάρχει άρθρο του Αθανασίου Γ. Βουδούρη με υπότιτλο: *Άγνωστοι*
ευεργέτες της επαρχίας Βέροιας στα τέλη της Οθωμανοκρατίας. Αντι-
 γράφω τα αναφερόμενα σε κάποιο Τσιορνοβίτη δωρητή: «Ένας από αυ-
 τούς ήταν και ο Σωτήριος Νι-
 κολάου από το χωριό Τσόρνο-
 βο (Φυτιά) Ημαθίας, ο οποί-
 ος προσέφερε στο νεόδμητο

τότε σχολείο του χωριού του
 ένα από τα ιδιόκτητα δάση
 του. Την πράξη αυτή του Σω-
 τηρίου Νικολάου, πληροφορο-
 ρούμαστε από διαθήκη του
 ίδιου, η οποία συντάχθηκε
 την 3^η Απριλίου του 1907 και
 σώζεται σε κώδικα της Μη-
 τροπόλεως Βεροίας (Γ.Α.Κ.-
 Ι.Α.Β., Α.Β.Ε. 106, α/α 1 Κώ-
 διξ Προικοτιμήσεων Βεροίας
 από έτους 1892-1905, σσ. 18-
 21)». Κρίνοντας από την ημε-
 ρομηνία της διαθήκης, ίσως
 το 1907 ήταν το έτος κατά το
 οποίο θεμελιώθηκε το scho-
 λείο του Τσιορνόβου. Υποθέ-
 τω ότι δωρητής του δάσους
 ήταν ο πατέρας του Στεφανή
 τ' Σωτήρ (Σωτήριος Ν. Τηλιό-
 πουλος).

Η τάξη μας το 1951-1952 στη σκάλα του Δημοτικού σχολείου Φυτιάς.
 Διακρίνονται οι σύμβουλοι: Γιώργος Στογιάννος, Κώστας Τότσας και
 οι δάσκαλοι Νίτσα και Ανδρέας Καραγκούνης

Στο χωριό μετά το 1950

Το 1950 πήγα για πρώτη φορά στο Δημοτικό Σχολείο. Η μαθητική τσάντα για τους περισσότερους μαθητές ήταν άγνωστη. Αυτό που χρησιμοποιούσαμε ήταν κάποιο είδος αυτοσχέδιου πάνινου ταγαριού, η *σακούλα*. Τετράδια και βιβλία επίσης δεν υπήρχαν. Ευτυχώς, στις έξι τάξεις του Δημοτικού είχαμε το ονομαζόμενο Αναγνωστικό. Για αρκετά χρόνια, μόνιμο ανάγνωσμα στο σχολείο ήταν: *Η Οικογένεια Χωραφά ή Ο μπάρμπα Θανάσης και οι παροιμίες του*. Μοναδικό εργαλείο εκμάθησης γραφής ήταν η πλάκα και το κονδύλι, που τα χρησιμοποιούσαν και οι χαρτοπαίκτες για πολλά χρόνια. Τα γραφόμενα θεωρητικά σβήνονταν με πανάκι, αλλά στην πράξη τις περισσότερες φορές με τα δάχτυλα και τα μανίκια, τα οποία σε πολλούς μαθητές αντικαθιστούσαν και τα μυξομάντιλα. Εδώ υπενθυμίζω στους νεότερους ότι μόνο μετά το 1953 άρχισαν να κυκλοφορούν τα στυλό διαρκείας, με πολλά προβλήματα. Η μπίλια στη μύτη του στυλό διαρκείας είναι από τα χρόνια εκείνα κατοχυρωμένη για πάντα εφεύρεση, πατέντα. Πέρασαν αρκετά χρόνια μέχρι την τελική υποχώρηση του μελανοδοχείου και του στυπόχαρτου. Καθημερινά οι μαθητές κουβαλούσαν στο σχολείο υποχρεωτικά ένα κοντό ή μακρύ ξύλο για τις ανάγκες θέρμανσης. Τα πρώτα χρόνια της αναφερόμενης δεκαετίας δίδαξαν οι δάσκαλοι: Νίτσα Παπαζιάκα από τη Βέροια, ο Κουτής από την περιοχή της Λαμίας για πολύ

Η φωτογραφία παρουσιάστηκε πρώτη φορά στην έκθεση παιδαίων φωτογραφιών στην αίθουσα του Δημοτικού Σχολείου Φυτιάς από τον Σύλλογο Φυτιωτών Βεροίας. Αργότερα, αναρτήθηκε σε ιστοσελίδα από τον Δημήτρη Β. Βράννα με επεξήγηση: 22/11/ 1946. 4ο μεταβατικό απόσπασμα Φυτιάς. Κατά τον Γιώργο Ν. Τζιμπουζα, σε δική του ανάρτηση της ίδιας φωτογραφίας, αναφέρει τα ονόματα των εικονιζόμενων με βάση τα λεγόμενα κάποιων παππούδων. Την ίδια φωτογραφία έχει και η Σταυρούλα, συζ. Αργυρίου Στογιάννου, στο σπίτι της, χάριν του πατέρα της, Γεωργίου Αντ. Πέγιου.

1946 — με ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, ΛΑΦΑΡΑΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, ΖΑΦΕΙΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, ΔΑΜΤΣΙΟΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ, ΒΥΖΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, ΖΙΩΓΑΣ ΒΑΓΓΕΛΗΣ, ΤΖΙΜΠΟΥΛΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΚΑΡΥΔΑΚΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (ΣΑΚΗΣ), ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΣ, ΘΩΜΑΪΔΗΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ, ΖΙΩΓΑΣ ΑΡΓΥΡΗΣ, ΔΑΡΡΑΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΧΑΛΑΤΖΟΥΚΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ, ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΖΙΩΓΑΣ ΘΩΜΑΣ, ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ, ΤΖΙΟΥΡΤΖΙΑΣ ΣΤΑΥΡΟΣ, ΠΕΓΙΟΣ ΓΙΩΡΓΟΣ και ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΣ

λίγο καιρό, ο Ανδρέας Καραγκούνης από τη Σιάτιστα και η σύζυγός του Μαρία. Τους άξιζε κάθε έπαινος, που παρά τις τεράστιες δυσκολίες, φρόντισαν να μεταβιβάσουν τις γνώσεις τους στα παιδιά του χωριού μας, παρά το ότι, ακολουθώντας το πνεύμα διαπαιαγωγής της εποχής τους, έδερναν τους μαθητές τους, άλλοι περισσότερο κι άλλοι λιγότερο.

Καραγκούνης Ανδρέας,
δάσκαλος. Πέθανε την
26-11-2012, 87 ετών.

Ένα ρολόι, που τοποθετήθηκε στην πρόσοψη του Σχολείου, για πολλούς ήταν μια κάποια λύση του χρονικού προσδιορισμού, αφού τα ρολόγια ήταν «αγαθό εν ανεπαρκεία». Μια καμπάνα, που ήταν κρεμασμένη σε παράθυρο του Σχολείου, για να καλούν τους μαθητές σε προσέλευση, δεν άντεξε τη δύναμη κρούσης της κι έσπασε. Βλέπετε, τα παιδιά των μεγαλύτερων τάξεων είχαν περισσή ζωντάνια, μια που μερικά ξεπερνούσαν στην αρχή τα δεκαπέντε χρόνια. Λόγω του Εμφυλίου υπήρχαν και πολλά παιδιά που άρχιζαν το Δημοτικό σχολείο σε μεγαλύτερη ηλικία «εξ αναβολής». Πολλά από αυτά, βέβαια, τα βρήκαμε εκεί και αργότερα τα αφήσαμε πάλι πίσω. Ήταν κάποια «σπίρτα», που για να περάσουν την τάξη χρειάζονταν δύο και τρία χρόνια. *Η επανάληψις μήτηρ πάσης μαθήσεως.*

Ένας Φυτιώτης μετανάστης στην Αμερική, ο **Γεώργιος Θ. Ζιώγας** του Ντέντου, κινούμενος από αγάπη για τον τόπο γέννησής του, βάλθηκε να φέρει στην κυριολεξία τα φώτα στο χωριό μας. Δώρισε, λοιπόν, στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού μας μια κινηματογραφική μηχανή προβολής ταινιών και μια γεννήτρια ρεύματος, σαν απαραίτητο δίδυμό της. Στην κυριολεξία μας έφερε τα φώτα, καθώς εμείς τότε στα χωριά ζούσαμε ακόμη στο σκοτάδι με τις «γκαζόλαμπες». Δεν υπήρχε ηλεκτρισμός κι έτσι, με αυτήν τη γεννήτρια φώτιζαν στις γιορτές την εκκλησία του Αγίου Νικολάου. Οι προβολές ταινιών, που γίνονταν από τον δάσκαλο μας, Καραγκούνη, ήταν συνήθως τα λεγόμενα *Επίκαιρα*, που είχαν αναλάβει και την «*Εθνική Διαπαιδαγώγηση των Ελλήνων*» με σύμπραξη των Τ.Ε.Α. Για τον πολύ κόσμο ήταν αρκετό να βλέπει οποιαδήποτε εικόνα να κινείται στο μπερντέ. Ο κινηματογράφος, έστω και αυτής της μορφής, εκτόπισε τον Καραγκιόζη, που τότε παιζόταν στα καφενεία.

Το 1954 ο Γεώργιος Θ. Ζιώγας επισκέφτηκε τη Φυτιά, όπου οι μαθητές του Δημοτικού Σχολείου μαζί με κατοίκους τον περίμεναν στην είσοδο του χωριού παραταγμένοι. Μαζί του ήρθε κι ένας άλλος Φυτιώτης μετανάστης στην Αμερική, ο Νίκος Αντωνίου Βύζας. Οι πιο φαντασιόπληκτοι των χωριανών μας έπλαθαν σενάρια και συνέδεαν την άφιξή τους με το δολάριο (\$).

Τη χρονιά της επίσκεψής του αθλοθέτησε Α' και Β' χρηματικό βρα-

βείο για όλες τις τάξεις του σχολείου, στις συνηθισμένες τότε «Γυμναστικές Επιδείξεις» στο Κλησιοκό. Δεν ξεχνώ τη μέρα αυτήν, επειδή μου απονεμήθηκε το Α' βραβείο με το 20δραχμο και το Β' βραβείο με το 10δραχμο δόθηκε στη Μαρία Γ. Τσέου, που αργότερα έγινε γυναίκα του ξαδέρφου μου, Νικολάου Φ. Ζιώγα.

Ο «Αμερικάνος» Γιώργος Ζιώγας γυρίζει τον οβεθία στην πατρίδα του
Φυτιά παρουσία συγγενών του.

Διασκέδαση στο χωριό

Διασκέδαση του χωριού αποτελούσε το άκουσμα του γραμμοφώνου με τραγούδια του Τοιτσάνη και αργότερα του Καζαντζίδη. Επίσης, τα κορίτσια χόρευαν στις γειτονιές και στον Αϊ-Θανάση με τραγούδια που τραγουδούσαν οι ίδιες. Κάποιος Θανάσης οργανοπαίκτης που καταγόταν από τα χωριά των Πιερίων - *Ραμιατάδες* αποκαλούσαν όλους τους βοσκούς, που είχαν καταγωγή από τα χωριά των Πιερίων ή αλλιώς *Πε-ραι(ι)νούς*, δηλαδή πέρα από το ποτάμι Αλιάκμονα - σκοτώθηκε από

Στην πηλασία του χωριού ο «Αμερικάνος» Γ. Ζιώγας, ο Γκιλιόπουλος και ο πρόεδρος της κοινότητας Φυτιάς Αθανάσιος Τζιουμάκας και άλλοι.

Σε πανηγύρι της Φυτιάς στην πλατεία του χωριού. Διακρίνονται από αριστερά: Σωτήρης Στογιάννος, Δημήτρης Βύζας (Μπαζάκας), Γιώργος Στογιάννος, Δάρας Αντώνης (γαμπρός στη Φυτιά), Ευθύμιος Σ.Π. Βύζας.

έκρηξη νάρκης στις αρχές του '50 κι έτσι τέλειωσε πολύ γρήγορα η διασκέδαση με γκάιντα. Την ίδια τύχη είχε λίγο αργότερα και ο Τούσιος, γαμπρός της Τσιτσιώως, πατώντας νάρκη στην τοποθεσία Κουφάλα, όπου βοσκούσε τα πρόβατα του. Οι θάνατοι αυτοί δεν ήταν λίγοι στο χωριό. Το 1954 σκοτώθηκε ο δεκαεξάχρονος ξάδερφός μου, Αντώνης Ν. Τζιούρτζιας, παιδί της θείας μου Φρόσως, στην τοποθεσία Παππούς, από μπαζούκας που περιεργαζόταν, ενώ βοσκούσε το κοπάδι τους. Αρκετοί νεαροί τις προηγούμενες μέρες είχαν παίξει με το απομεινάρι αυτό του πολέμου, αλλά έμελλε να είναι μοιραίο για τον ξάδερφό μου.

Οι Ντεντάδες «συν γυναίξί και τέκνοις» στο προαύλιο του Αγ. Αθανασίου το 1955.
Πρώτοι: Μαρία και Αντρέας Καραγκούννης (δάσκαλος) και ο «Αμερικάνος» Γιώργος Ζιγώγας.

Παπα-Νικόλας Γκιλιόπουλος με την παπαδιά. Από το αρχείο του εγγονού του, Γεωργίου Γκιλιόπουλου (δασκάλου)

Εθνικές Εκλογές

Το 1952 έγιναν εθνικές εκλογές με πλειοψηφικό σύστημα και μέσα στο πολιτικό κλίμα της εποχής, επόμενο ήταν να τα πάρει όλα ο Αλέξανδρος Παπάγος. Κάποιοι ψίθυροι ακούγονται στα αυτιά μου ακόμα και τώρα, πως στην τάδε γωνία του χωριού ο μυλωνάς έβαλε φωτογραφία του Πλαστήρα. Ακόμη και αυτή η απλή ενέργεια θεωρούνταν ύποπτη πολιτικά. Πίσω από την πόρτα κάθε σπιτιού του χωριού ήταν υποχρεωτικά αναρτημένα κατάσταση, «εμφαίνουσα» από ποια μέλη αποτελούνταν η οικογένεια, ενώ ήταν υποχρεωτικό να δηλώνεται και κάθε φιλοξενούμενο πρόσωπο.

Από τη Μεταξική Δικτατορία μέχρι τον Απρίλη του 1951, δεν έγιναν στην Ελλάδα Δημοτικές Εκλογές. Η Κοινότητα Φυτιάς λειτουργούσε τα χρόνια αυτά με Συμβούλια κατ' ανάθεση. Όμως, από την εφημερίδα *ΑΣ-ΤΗΡ* της Βέροιας του 1950 μαθαίνουμε ότι οι Φυτιώτες στις 16/02/1950 θα ψήφιζαν στο Δ' Δημοτικό Σχολείο: *Ένθα ψηφίσωσι οι εκλογείς Κοινότητις Φυτιάς*. Ήταν δύο μήνες πριν την επιστροφή των χωριανών μας στη Φυτιά, αφού είχε προηγηθεί η εκκαθάριση του χωριού μας από τους αντάρτες. Αν τελικά έγιναν όντως οι εκλογές αυτές δεν έτυχε ποτέ να ακούσω τους συγχωριανούς μου να το συζητούν. Σίγουρα, πάντως, στις αρχές του 1950 το Κοινοτικό Συμβούλιο Φυτιάς αποτελούνταν από τους:

- 1) Χαλατζιούκα Θωμά του Νικολάου (Πρόεδρος)
- 2) Τζίμπουλα Θωμά του Νικολάου
- 3) Στογιάννο Στέφανο του Αργυρίου
- 4) Ντόκα Αντώνιο του Ιωάννου
- 5) Μάστορα Δημήτριο του Θωμά

Για την Ιστορία, αντιγράφω από φύλλο της ίδιας εφημερίδας (07/04/1951) κάποια στοιχεία της απογραφής που έγινε τότε στη Φυτιά.

Αριθμός οικογενειών	222
Αριθμός οικοδομών	237
Αριθμός διαμερισμάτων	245
Καταστήματα	5
Αριθμός απογραφέντων ατόμων	1008.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εδώ, κάπως απότομα, τελειώνει η προσπάθειά μου να καταγράψω ένα μέρος της ιστορίας της γενέτειράς μου, του χωριού μου, που αγάπησα περισσότερο από άλλα. Μόνο όποιος έχει στερηθεί την πατρίδα του, μπορεί να καταλάβει τη νοσταλγία του ξενιτεμένου. Ο αναγνώστης, χωριανός ή ξένος, ας διαβάσει τα γραφόμενά μου με κατανόηση, αφού εκτιμήσει τον κόπο της πολύχρονης συγγραφής και τη δυσκολία του θέματος με το οποίο καταπιάστηκα. Προσπάθησα να είμαι συγκαταβατικός. Ευχής έργο, να βρεθεί συνεχιστής που θα εμπλουτίσει τα στοιχεία που αφορούν την ιστορία του Τσερνόβου-Φυτιάς, η οποία - όπως φαίνεται - μετράει αιώνες. Προσωπικά, σαν παιδί που έχει ζήσει τα χρόνια του Εμφυλίου, αναφέρομαι αναπόφευκτα και στις κάθε είδους δυσκολίες και προβλήματα του χωριού μας μέχρι το 1955-1956. Καλύτερες μέρες ήρθαν αργότερα, αφού ακολούθησαν πάνω από εξήντα χρόνια χωρίς πόλεμο, τουλάχιστον για την Ευρώπη, αν εξαιρέσουμε τον ονομαζόμενο Ψυχρό Πόλεμο.

Να δούμε πώς θα διωχθούν τα μαύρα σύννεφα της παρούσας Οικονομικής Κρίσης.

ΤΕΛΟΣ Α' ΜΕΡΟΥΣ

2. Ονόματα-Παρατσούκλια-Ιστορίες

Οι μικρές κοινωνίες συνολικά απαρτίζουν την ευρύτερη κοινωνία. Ότι ισχύει για το σύνολο, συνήθως ισχύει και στο επιμέρους. Δε θα μπορούσε φυσικά σε μια κοινωνία σαν της Φυτιάς, όπου γεννήθηκα, πέρασα τα παιδικά μου χρόνια και ζω την τρίτη ηλικία μου, να μην υπάρχουν άνθρωποι με φανταχτερά ονόματα, εύχη παρατσούκλια, που πολλές φορές δεν έχουν καμιά σχέση με την πραγματικότητα. Είναι, όμως, αρκετά πετυχημένα και μέσα τους διακρίνεται η λαϊκή θυμοσοφία.

Έχουμε για παράδειγμα:

Νταγκλής ή Στρατηγός (Στέφανος Γκαλίτσιος)

Γιαγκούλας (Ζιώγας Φώτιος)

Μπαμπάνης

Καπετάν Θανάσης (Αθανάσιος Περνφανόπουλος)

Καπετάνιος (Αθανάσιος Χαρίσης)

Γιαννάκης (εννοεί Καπετάν Γιαννάκης, Γεώργιος Μπουρδάνος)

Μπρούφας (εννοεί Καπετάν Μπρούφας, Ζιώγας Αθανάσιος)

Μπαρούτας (Θωμάς Ν.Λιόλιος)

Πάγκαλος ή Στάλιν (Βασίλειος Γκαλίτσιος)

Γερμανός ή Γερμάνης (Τζιούρτζιας Στέφανος)

Ιταλός (Δημήτριος Σπ. Τσέος)

Ντούτσε (Νικόλαος Κ. Ζαφείρης)

Αμερικάνος, Τσέχος, Παττακός, Χωροφύλακας, και άλλα.

Άντε να βρεθεί άκρη στους νεώτερους με τα παρατσούκλια, όπως: Κου-τοσόγιωργας, Ντέμης, Υπουργός, Κανέμπας, Ιζόλας, Δάσκαλος, Κυριάκος, κλπ.

Σε μερικά παρατσούκλια θα αναφερθώ και πιο διεξοδικά παρακάτω.

Νταγκλής ή Στρατηγός

Ο μπάρμπα Στεφανής, πήρε το παρατσούκλι του *Νταγκλής* από τον ξακουστό στρατηγό της Μικρασιατικής εκστρατείας, στην οποία πήρε και ο ίδιος μέρος ως στρατιώτης, μαζί με άλλους χωριανούς μας.

Άγνωστο αν ήταν κοντά στον στρατηγό, έστω και σαν παρατρεχάμενός του. Σε συζητήσεις έλεγε πάντοτε με περηφάνια ότι δεν πέταξε το όπλο του στην υποχώρηση του ελληνικού στρατού στη Μικρασιατική Καταστροφή. Ο Νταγκλής σε όλη του τη ζωή ήταν αρχηγός στα λεγόμενα *φαθκάγια*, τα μικρά κοπάδια από γίδια, που τα έσμιγαν το καλοκαίρι. Τους ιδιοκτήτες τους ποτέ δεν τους φώναζε με το πραγματικό τους όνομα, αλλά μόνο με το παρατσούκλι τους, που ο ίδιος τους «κολλού-

σε». Ο δεκαεξάχρονος γιος του, Γιώργος, δάρθηκε, κυνηγήθηκε και σκοτώθηκε σαν αντάρτης του Δ.Σ.Ε. Ο άλλος γιος του, ο Θωμάς, επιστρατεύτηκε από τους αντάρτες, πολέμησε στο πλευρό του Δ.Σ.Ε., τραυματίστηκε, και γύρισε στην Ελλάδα το 1965 ως πολιτικός πρόσφυγας από την Τσεχοσλοβακία. Επόμενο ήταν, λοιπόν, να πάρει από του Φυτιώτες το παρατσούκλι *Τσέχος*.

Ο Στ. Γκαλίτσιος (Νταγκλής) και η γυναίκα του

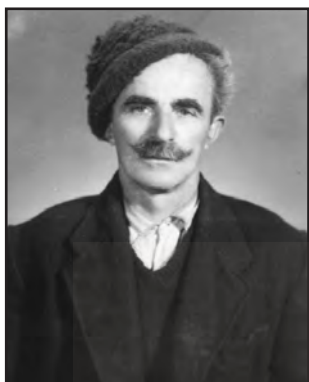
Πάγκαλος ή Στάλιν

Ύστερα από τη δικτατορία του Πάγκαλου, η Φυτιά δεν μπορούσε να μην έχει τον δικό της, κι έτσι κόλλησε το παρατσούκλι «Πάγκαλος» στον Βασίλη Γ. Γκαλίτσιο. Αυτός αργότερα βάφτισε το παιδί του Μπαρούτα, το οποίο ονόμασε Γιώργο. Τον Γιώργο τότε τον φώναζαν Γιούρι, μια που οι αριστεροί την εποχή εκείνη είχαν σε μεγάλη εκτίμηση τους Ρώσους. Σαν ΕΛΑΣίτης πήρε ή του δόθηκε το ψευδώνυμο *Στάλιν*. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας, βασανίστηκε άγρια από την ομάδα του Σούρλα, μια παρακρατική, τρομοκρατική ομάδα, με κύρια έδρα δράσης τον Αλμυρό Βόλου. Αναγκάστηκε να βγει στο βουνό και εκεί, στα μέσα του Οκτώβρη του 1946 σκοτώθηκε από τους ΜΑΥδες στην τοποθεσία Ιμπραήμ Λάκκος, δίπλα στο Αρκουδοχώρι. Το παρατσούκλι του γιου του, Γιώργου, ήταν Μπράμ(ν)ς, είτε σε ανάμνηση του τόπου θανάτου του πατέρα του είτε λόγω του ρόλου του σε παιδικό θεατρικό έργο του Δημοτικού Σχολείου ως Ιμπραήμ της Αιγύπτου.

Γιαγκούλας

Ο μπάρμπα Φώτης Ζιώγας, σύζυγος της θείας μου Ανθίας, γεννήθηκε στις αρχές του εικοστού αιώνα (1905). Όντας παιδί στη δεκαετία του

1920, άκουγε ιστορίες για κλέφτες και ληστές, που αλώνιζαν τα βουνά του Ολύμπου, των Πιερίων και των Χασίων. Παρόλο που ήταν αποκη-

Φώτης Ζιώγας (Γιαγκούλας)

ρυγμένοι και τους κυνηγούσαν τα αποσπάσματα, ο Γιαγκούλας, ο Μπαμπάνης, ο Φορφόλιας, ο Γκαντάρας, ο Ζιώγας και άλλοι ήταν λαϊκοί ήρωες και οι άνθρωποι τραγουδούσαν τα κατορθώματά τους. Σαν τσομπανόπουλο, είχε δεμένο στη μέση του με λουρί ένα σουγιά, μαχαίρι για κάθε χρήση. Όταν κάποια ημέρα είχε γυμνό το μαχαίρι, όσο μάλλον φιλοτεχνούσε μια κλίτσα, κάποιος τον συμβούλεψε να βάλει το μαχαίρι στη θήκη του. Τον παρομοίασε με τον Φώτη Γιαγκούλα, ληστή στην περιοχή του Ολύμπου και των Πιερίων, που είχε εμφανιστεί και στο Τσιόρνοβο. Ο Κώστας Τζίμπουλας, που πέθανε τελευταία σε ηλικία 97 χρονών, είδε τον κλέφτη γύρω στα 1925 στο μεσοχώρι του χωριού μας. Έλεγε: *«Ήπια καφέ στο καφενείο και άφησε τα ρέστα για τα παιδιά, για καραμέλες»*. Αυτό ήταν αρκετό για να κολλήσει επάνω του το παρατσούκλι *Γιαγκούλας* και να ξεχαστεί το Φώτης, που ήταν το βαπτιστικό του. Παρά το ψευδώνυμό του και τα μεγάλα στριμμένα μουστάκια του, δεν ήθελε να σφάξει ούτε κοτόπουλο. Πολύτεκνος, με εννέα παιδιά, έζησε μια ζωή με το κοπάδι, τα σκυλιά και τα άλογά του. Όταν μεγάλωσαν οι γιοι του, πήραν τη θέση του στο κοπάδι ως βοσκοί και αυτός ασχολήθηκε περισσότερο με τα άλογά του. Καβάλα στο ειδικό άλογό του, που του μάθαινε να περπατάει γρήγορα, *αρριβάνι*, μετέφερε το γάλα στον γαλατά στη Βέροια και αυτό ήταν το πιο μακρινό του ταξίδι. Όταν τα παιδιά του παντρεύτηκαν, ξαναβόσκησε ο ίδιος τα πρόβατά του. Η μεγαλύτερη έγνοια του ήταν το στρίψιμο του μουστακιού του. Αρρώστια, πέρα από τη σκωληκοειδίτιδα που τον είχε κάποτε ταλαιπωρήσει την περίοδο του Εμφυλίου, δεν τον βρήκε. Ούτε και θα πέθαινε, αν δεν τον έβρισκε το μεγάλο κακό. Ο σκοτωμός του πολυαγαπημένου εγγονού του Φώτη, που έφερε το όνομά του, σε δυστύχημα με μοτοσυκλέτα, τον λύγισε. Πέθανε και ο ίδιος λίγες μέρες μετά από τον καημό του χαμού του. Όταν ο ένας γιος του προσπάθησε να βαπτίσει τον γιο του σε Γιαγκούλα, ο παπάς δεν το δέχτηκε κι έτσι, σαν παραχώρηση, μας προέκυψε ο Γιάννης Κ. Ζιώγας.

Ο Γιαννάκ(η)ς

Παρατσούκλι που δόθηκε στον Γεώργιο Μπουρδάνο ξάδερφο του μπάρμπα Γκίλια του Ισέν(η). Ο Γιαννάκης ήταν καπετάνιος του Μα-

κεδονικού Αγώνα. Οι Τσιορνοβίτες, που συνήθιζαν να κοροϊδεύουν, βάφτισαν τον μπάρμπα-Γιώργο σε Γιαννάκη, επειδή έβλεπαν αναντιστοιχία. Το ψευδώνυμο έφεραν αργότερα και τα εγγόνια του, τα οποία αναφέρονταν ως *η Κατερίνα του Γιαννάκ(η)*. Σύμφωνα με όσα διηγούνται οι παλαιότεροι, πάντα κουβαλούσε μαζί του κάποιο παλιοντούφεκο, αλάτι μέσα σε κέρατο ζώου και σύνεργα για το άναμμα της φωτιάς.

Στέφος ο Φυστικός

Ο κοντούλης Στεφανής Ντόκας ήταν ένας καλοσυνάτος, γλεντζές χωριανός μας, που με ευχαρίστηση φέρνει στη μνήμη της η δική μου και η προηγούμενη γενιά. Με το καλαθάκι του κάθε Κυριακή στα καφενεία και στη βόλτα που γινόταν στον Αϊ-Θανάση πουλούσε τα *κικιρίκια*, που ήταν αξεφλούδιστα φιστίκια, τα κοκοράκια, τα διάσημα γλειφιτζούρια της εποχής, και κάπου-κάπου κόκκινα μπλαράκια καλυμμένα με καραμέλα. Όταν γλεντούσε με τους συνομήλικούς του και ερχόταν στα κέφια, ανέβαινε στα τραπέζια και έκανε τα αθλητικά του νούμερα.

Ο Στεφανής Ντόκας στη μέση με τον Αργύρη Μπουρδάνο και τον Σπύρο Γιαχίτσιο. Βέροια 1947-1948.

Μπαμπάνης

Ο πραγματικός Μπαμπάνης ήταν λήσταρχος μαζί με τον Γιαγκούλα και τον Γκαντάρα, τη δεκαετία του 1920 στον Όλυμπο και τα Πιέρια. Το παρατσούκλι αυτό οι Φυτιώτες το φόρτωσαν κατά καιρούς σε διάφορα άτομα, που ουδεμία σχέση είχαν και μόνο κλέφτες δεν θύμιζαν. Παρ' όλα αυτά, τους έμεινε για μια ζωή το *παρασούσουμο* - έτσι έλεγαν παλιά το παρατσούκλι οι Τσιορνοβίτες.

Μπένης

Ο Αντώνης Δ. Λιόλιος, ψηλός στο ανάστημα και αρχηγός πολυμελούς οικογενείας, ήταν γνωστός σ' όλους μας με το ψευδώνυμο *Μπένης*, παρόλο που τα χρόνια που έζησε ήταν πολύ δύσκολο να τα περνούσε μπέικα στο χωριό μας. Το παρατσούκλι του απονεμήθηκε, όταν στις αρχές του 1950 βάλθηκε να χτίσει δίπατο σπίτι, που ποτέ δεν τελείωσε, αν και δεν ήταν ακριβή κατασκευή. Οι συνομήλικοί του απέφευγαν την κατά πρόσωπον προσφώνησή του με το όνομα αυτό. Μετακόμισε με

την οικογένειά του στη Βέροια σχετικά νωρίς και πέθανε σχετικά νέος.

Μπουζούκ(ν)ς

Μ' αυτό το παρατσούκλι γνωρίζαμε τον μπάρμπα-Αργύρη Αντ. Γκιλιόπουλο. Ρωτώντας κάποτε τον γιο του, Θόδωρο, μου εξήγησε ότι ο πατέρας του ήταν γαμπρός του οργανοπαίκτη (έπαιζε γκάιντα) Θεόδω-

Αργύρης Γκιλιόπουλος

ρου Ζαμπάκα, που ήρθε στο Τσιόρνοβο από το χωριό Συκιά Πιερίων. Ως γνωστόν, πάρα πολλοί κάτοικοι της περιοχής αυτής έπαιζαν πνευστά όργανα. Το επίθετο του πρώτου Ζαμπάκα ήταν Ταμπάκας, αλλά ο γραμματικός του χωριού μας τον κατέγραψε λανθασμένα στα μπτρώα ως Ζαμπάκα. Ο γαμπρός Αργύρης, λοιπόν, έπαιζε παρέα με τον πεθερό του μπουζούκι ή κάτι τέτοιο, εξ ου και το ψευδώνυμο *Μπουζούκ(ν)ς*. Όταν κάποια νύφη ξενόφερτη στη Φυτιά χρειάστηκε να απευθυνθεί στον μπάρμπα-Αργύρη, τον φώναξε:

- *Μπάρμπα-Μπουζούκ(ν), μπάρμπα-Μπουζούκ(ν)!* Ο μπάρμπα-Γκίλιας, που δεν του καλάρεσε η προσφώνηση, της λέει:
- *Άββλο ίνι τ' όνομ(α) μ', καβλό μ' κουρίτσ(ι).* Κόκκαλο η νύφη.

Ο Μακρυντώνας

Ο μπάρμπα-Αντώνης Γκαλίτσιος έμεινε στη μνήμη μας πασίγνωστος σαν *Μακρυντώνας*, δηλαδή ψηλός Αντώνης. Πριν απ' αυτόν, το χωριό είχε για ψηλούς τον Μακρυκώστα, τον Ντώνα και τον Μακροτόλιο. Εκτός από ψηλός και γεροδεμένος, ήταν και αξιοσέβαστος μέχρι τα γεράματά του, επειδή φορούσε φουστάνελα... ο Θεός να την κάνει, αφού τα γεράματα και η φτώχεια τον ανάγκαζαν να περιορίζεται σε κάτι που μόνο τη μνήμη της παλαιάς στολής θύμιζε. Τον θυμάμαι γύρω στα 1960 με τα σεγκούνια του, ενώ τις Κυριακές ήταν πιο επίσημος φορώντας τσαρούχια με φούντα. Χάρη στο καλό του παραστατικό και το αγέρωχο του ύφος, στα δύσκολα χρόνια του εμφυλίου βρέθηκε μάρτυρας υπερά-

Θεία Τασούλα Γκαλίτσιου

σπισης αριστερών στα στρατοδικεία. Σε παρόμοια υπόθεση, αλλά αυτή τη φορά με κατηγορούμενο τον γιο του Βασίλη, ζήτησε από τους στρατοδίκες, αν σε κάτι έφταιξε το παιδί του, να του επιτρέψουν να το τιμωρήσει ο ίδιος. Για να βοηθήσει την κατάσταση, δεν ξέχασε παράλληλα να αναφερθεί στην προσφορά του κατά τον Μακεδονικό Αγώνα. Βοη-

θούσε την κατάσταση όσο πιο πολύ μπορούσε.

Χαιρόταν με τα μικρά πράγματα, που άλλαζαν τη ζωή του. Με περφόρνια μολογούσε για μέρες ότι είχε στην καλύβα του στον Τσελεπή σύστημα, εννοώντας ότι είχε αγοράσει λάμπα, φανάρι θύελλας, που δεν έσβηνε όταν φυσούσε αέρας.

Στις βουλευτικές εκλογές του 1958, η Ε.Ρ.Ε έκανε πολιτική συγκέντρωση στην πλατεία Αγίου Αντωνίου, με ομιλητή τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Θυμάμαι τον μπάρμπα-Αντώνη τον Μακρυντώνα να σπρώχνεται ανάμεσα στο πλήθος με τη μαγκούρα του στο χέρι. Η φρουρά του Καραμανλή, βλέποντας τον γέρο φουστανελοφόρο, του άνοιξε τον δρόμο και του επέτρεψε να πλησιάσει τον από το 1956 πρωθυπουργό, Καραμανλή. Οι φωτορεπόρτερς απαθανάτισαν τον εναγκαλισμό και τη χειραψία με τον Μακεδόνα «Εθνάρχη» και η φωτογραφία την άλλη μέρα ήταν πρωτοσέλιδο στις εφημερίδες «Ελληνικός Βορράς» και «Μακεδονία». Εξουσία και Λαός μαζί!!!

Ο Αντώνης Γκαϊτίσιος
(Μακρυντώνας)

Ο Καραμανλής, σαν έμπειρος και παρατηρητικός πολιτικός που ήταν, είδε ότι τα λαστιχένια παπούτσια του μπάρμπα-Αντώνη ήταν σχισμένα, ξεχαρβαλωμένα και τα σκ(ου)φούνια του, οι μάλλινες κάλτσες του, τρύπιες. Φώναξε τον αρχηγό της συνοδείας του και τον τοπάρχη του κόμματός του και έδωσε εντολή: Σ' αυτόν τον παππού και αν υπάρχει ακόμη κάποιος φουστανελοφόρος συγχωριανός του, να δοθούν καινούρια παπούτσια. Η εντολή εκτελέστηκε και αφού του πήραν μέτρα - μια και τότε τα άρβυλα γίνονταν παραγγελία στο μαγαζί του Μπέκα με πολλές πρόκες και πεταλάκια - του παρέδωσαν τσαρούχια, σαν αυτά που φορούν ακόμη και σήμερα οι φρουροί στον Άγνωστο Στρατιώτη. Από τη χειρονομία αυτήν επωφελήθηκαν και δύο-τρεις άλλοι παππούδες με παραδοσιακή ενδυμασία.

Ο Μακρυντώνας με λαχτάρα περίμενε τον εκκλησιασμό της Κυριακής! Τα καινούρια του τσαρούχια, με πολλές πρόκες και πέταλα για να μην φθείρονται, άστραφταν και βροντούσαν στα καλντερίμια του χωριού, με τη φούντα τους να ξεχωρίζει. *Καινούριο κόσκινο και πού να σε κρεμάσω*, λέει μια παροιμία! Ο μπάρμπα-Αντώνης τώρα δεν έβγαζε τα τσαρούχια του ούτε όταν κοιμόταν. Κάποιος ανεψιός του τον επισκέφτηκε στο σπίτι του, απέναντι από την Εκκλησία του Αϊ-Νικόλα και τον βρήκε ξαπλωμένο με τα τσαρούχια.

- *Βλέπω, μπάρμπα, καινούργια πατούμενα! Ποιος σου τα πήρε;*
- *Το(υ) παθηκάρ(ι), ε!*
- *Ο Αρίστος, ο γιος σου;*
- *Οχ(ι)! Σ' είπα, το παθηκάρ(ι)!*
- *Ο Βασίλης, ο Στεφανής, ο Αποστόλης;*
- *Οχ(ι)! Το(υ) παθηκάρ(ι), ε!*
- *Ε, ρε μπάρμπα, μ' έσκασες! Ποιος είναι αυτός;*
- *Η Καραμανλής, ντε!*
- *Ποήν καλά τσαρούχια, γερά!*
- *Ε, φκιάν(ει) δεύτερ(η) δ(ου)λειά αυτός;*

Κόκκαλο ο ανιψιός! Άντε να εξηγήσει στον μπάρμπα-Αντώνη ότι ο Καραμανλής δεν είναι τσαγκάρης και ότι τα παπούτσια δεν τα έκανε αυτός. Πάντως, τουλάχιστον στην περίπτωση αυτή, επιβεβαιώθηκε το σύνθημα που είχε στην οκταετία τότε η Ε.Ρ.Ε.: **ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ-ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ-ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΟΧΙ ΛΟΓΙΑ.**

Εβραίος

Ήταν το παρατσούκλι ενός χωριανού μας. Μου είναι άγνωστο γιατί του κόλλησαν το παραπάνω προσωνύμιο. Ίσως στις οικονομικές του συναλλαγές να είχε συμπεριφορά που χαρακτήριζε τις Εβραϊκές κοινωνίες στην Ελλάδα. Ο πατέρας του, που μετανάστευσε μάλλον δύο φορές στην Αμερική, επισκέφτηκε γύρω στο 1955 το χωριό μας, μαζί με τον ευεργέτη του Δημοτικού Σχολείου Φυτιάς, Γεώργιο Θ. Ζιώγα (Ντέντο). Η υποδοχή τους στην είσοδο του χωριού μας ήταν πάνδημη. Οι κάτοικοι και οι μαθητές παρατάχτηκαν στις δύο άκρες του δρόμου και επικρατούσε ενθουσιασμός, όπως στην παλιά ελληνική ταινία *Καθωσόρισε το δοιλιάριο*. Μέσα στη φτώχεια και την ανεργία του καιρού εκείνου, πολλοί έτρεφαν αστήρικτες ελπίδες στους πλούσιους συγγενείς ή συγχωριανούς του. Τελικά, ξαναγύρισε σύντομα στην Αμερική, όπου σε λίγο καιρό πέθανε. Κοινή η μοίρα των μεταναστών, λίγοι καταφέρνουν να επιστρέψουν και να πεθάνουν στην Πατρίδα.

Ο Βλάχος

Σε κάποια συζήτηση με τον γαμπρό μας στη Φυτιά, του έλεγα ότι ο πληθυσμός του χωριού μας ήταν ντόπιος και δεν ήταν αναμειγμένος με άλλες ράτσες. Ο γαμπρός μας επέμενε για το αντίθετο.

- *Μα πώς, είπε, έχετε και Βλάχους, όπως τον Βασίλη Στογιάννο. Πού να φανταζόταν ο άνθρωπος, ότι Βλάχος είναι το προσωνύμιο του θείου μας και επόμενο ήταν να γίνει Βλάχα και η γυναίκα του, Γενοβέφα. Το*

παρατσούκλι είναι απόλυτα πετυχημένο, καθώς μιλάει συνέχεια και δυνατά, σε απόλυτη αντιστοιχία με την ελληνική παροιμία, που λέει: *Δυο Βλάχοι, ένα παζάρι!*

Χωροφύλακας

Ο Δημήτρης Αποστόλη Τσέος, ή κατά το φυτιώτικο *Μήτσιος τ(η)ς Αποσιόλαινας Τσέου*, ορφάνεψε μικρός από πατέρα, καθώς τον σκότωσαν χωρίς αιτία παραστρατιωτικοί παραμονές του Πάσχα του 1947, στις

Ο Απόστολος Α. Τσέος στρατιώτης.

αρχές του Εμφυλίου Πολέμου, στον δρόμο μεταξύ των χωριών Ν. Κούκλαινα και Πατρίδας.

Έτσι, ο Δημήτρης μπήκε από μικρός στη βιοπάλη, βοσκώντας ξένα κοπάδια στην περιοχή της Δοβράς. Του άρεσε να παριστάνει τον χωροφύλακα, που κάποτε ήταν ο φόβος και ο τρόμος του κοσμάκη. Ο νεαρός παίζοντας κρέμαγε σιρίτια, σαν αυτά που είχαν οι στολές των χωροφυλάκων και λέγεται ότι είχε προμηθευτεί και χωροφυλακίστικο πηλίκιο. Ο Αποστόλης Αντ. Γκαλίτσιος, βοσκός κι αυτός, στα γρήγορα τον «βάφτισε» χωροφύλακα κι έτσι έμεινε γνωστός, χωρίς να έχει καμία σχέση με αντίστοιχη σταδιοδρομία.

Συμμορίτης

Ο Αντώνης Ιωάννου Βύζας, παιδί τ' Γιαννούλ(η) τ' Αντών(η), πολύ γρήγορα στη ζωή του έπρεπε να δουλέψει, προκειμένου να συντηρήσει τον εαυτό του και την πολυπληθή οικογένειά του, της οποίας έγινε προστάτης, καθώς ο πατέρας τους πέθανε μεσήλικας. Ο Αντώνης έκανε κάθε είδους εργασία, ήταν καλός κυνηγός και άνθρωπος της παρέας. Όπως όλοι οι χωριανοί μας, την εποχή που ήταν νεαρός, δηλαδή στον Εμφύλιο και μερικά χρόνια μετά, δεν είχε και την καλύτερη εμφάνιση ως προς το ντύσιμό του. Κάποιος τον ονόμασε Συμμορίτη, παρατσούκλι που είχε μέχρι τον θάνατό του στο δάσος από ατύχημα. Στον Εμφύλιο Πόλεμο, *συμμορίτες* αποκαλούσαν οι δεξιοί τους αντάρτες και οι αριστεροί τους δεξιούς, που οργανώθηκαν σε παρακρατικές τρομοκρατικές ομάδες και έκαναν πλιάτσικο. Ο Αντώνης δεν είχε καμία σχέση με τις παραπάνω ομάδες.

Γερμανός

Γερμανός ήταν το παρατσούκλι που δόθηκε στον ξάδερφό μου, Στέφανο Τζιούρτζια, παιδί της θείας μου Φρόσως, μέλος πολύτεκνης οικογένειας. Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος βρισκόταν στην κορύφωσή του και ο Άξονας Γερμανίας-Ιταλίας-Ιαπωνίας στις αρχές του 1941 φαινόταν στα μάτια του κόσμου ανίκητος. Στη Φυτιά δεν πέθανε κανείς από πείνα, εντούτοις γινόταν όλο και πιο φανερή η έλλειψη τροφής και ένδυσης. Χειμώνα καιρό ο πιτσιρικάς ξάδερφος, βγήκε ξυπόλυτος μια βόλτα στα πέριξ, στη γειτονιά του. Κάποιος γείτονας είχε *ξεζιουνίσει* κάστανα από τον *ισάρχο* του, έτσι λένε οι Φυτιώτες τη στοίβα από κάστανα μαζί με τα αγκάθια τους, ώστε να διατηρούνται ολόκληρο τον χειμώνα. Ο Στέφανος πλησίασε, έψαξε για υπολείμματα και άρχισε να *ξεζιουνίζει*, να χτυπάει τα αγκάθια με γυμνό πόδι. Κάποιος γείτονας, μεγαλύτερος ηλικιακά, τον ρώτησε με θαυμασμό:

- *Δεν πονάς; Δεν σε τοιμπούνε τα αγκάθια;*
- *Είμαι Γερμανός εγώ, είμαι παθληκάρι*, απάντησε, καθώς είχε ακουστά ότι οι Γερμανοί πολεμούσαν όρθιοι, ότι ήταν αλύγιστοι.

Από εκείνη τη στιγμή, του κόλλησαν το παρατσούκλι *Γερμανός* η *Γερμάνης*, που το κουβαλάει σε όλη του τη ζωή. Τα Γερμανικά τα ψευτοέμαθε πολύ αργότερα, όταν ήταν μετανάστης, αλλά προσποιείται με μεγάλη σοβαροφάνεια τον βαθύ γνώστη της γερμανικής γλώσσας.

Καπετάνιος

Παρατσούκλι του θείου μου, αδερφού της μάνας μου, Αθανασίου Θ. Χαρίση, που είχε τη συνήθεια να βάζει την μονογραφή του Α.Θ.Χ. σε κάθε δέντρο, σε κάθε χαρτί και μπουκάλι που έβρισκε μπροστά του. Παλαιότερα, ήταν συνήθεια των αγοριών του χωριού μας να ανεβαίνουν στα δέντρα και να χαράσσουν το όνομά τους και τη χρονολογία, όπως ακριβώς κάνουν και τώρα οι τουρίστες σε διάφορους τόπους που επισκέπτονται, για να δηλώσουν ότι πέρασαν από εκεί. Το 1946, νεαρό παιδί τότε, τον έπασε η χωροφυλακή για δήθεν συνεργασία με τους αντάρτες και κακοποιήθηκε άγρια. Του είχαν κάνει μέχρι και εικονικές εκτελέσεις, αλλά αυτός έλεγε μέσα του «ας», που θα πει «δεν πειράζει, θα το αντέξω». Φιλήσυχος άνθρωπος, που πάντοτε ανέφερε το παράπονό του για τη σκληρή συμπεριφορά της εξουσίας απέναντί του. Όταν γεννήθηκε ο γιος του και του έδωσαν το όνομα του

Αθανάσιος Θ. Χαρίσης
Βέροια 1948

παππού Χαρίση, Θωμάς, μειδιούσε και έλεγε: «Γεννήθηκε ο Μπαρού-
τας», καθώς Θωμάς λεγόταν ως γνωστόν και ο Καπετάν Μπαρούτας της
Αντίστασης, με το γνωστό τέλος του μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Ο
ίδιος συχνά-πυκνά ανέφερε το όνομα του καπετάνιου της Φυτιάς του
Ε.Λ.Α.Σ, με αποτέλεσμα να του κολλήσουν οι φίλοι του το όνομα *Θα-
νάσης ο Καπετάνιος* ή σκέτα *Καπετάνιος*. Καμία σχέση δεν είχε στην
πραγματικότητα με Ομάδες και Αντάρτικα.

Ντούτσε

Μουσολίνι ήταν το όνομα του δικτάτορα της Ιταλίας, αλλά το καλ-
λιτεχνικό του, Ντούτσε, που σημαίνει *φύρερ, αρχηγός*, έγινε προσω-
νύμιο του χωριανού μας, Νικολάου Κ. Ζαφείρη. Δεν μπορούσε να μην
έχει η Φυτιά τον Ντούτσε της! Μικρός κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλε-
μο, ο Νίκος πήγε στο μπαλκονάκι τους να δει την κίνηση στην επάνω
πλατεία του χωριού μας, την ονομαζόμενη Ιγρεντιά. *Γρεντές* λέγεται ο
πελεκημένος και γεροδεμένος κορμός δέντρου, κυρίως της καστανιάς,
που χρησιμοποιείται στην κατασκευή της στέγης σπιτιών. **Οι παλαιοί
διηγούνται ότι στην Ιγρεντιά υπήρχε πεσμένος κορμός δέ-
ντρου, τον οποίο οι περίοικοι χρησιμοποιούσαν για παγκάκι.
Από αυτόν πήρε η πλατεία το όνομά της.**

Βγήκε, λοιπόν, ο Νικόλας στο μπαλκόνι, φούσκωσε τα μάγουλά του
και καμάρωνε για την πολύχρωμη πλεκτή μάλλινη φανέλα του. Κά-
ποιος συγγενής και γείτονάς του, ο νεαρός τότε Θύμιος τ' Νάσιου τ'
Σπύρου, τον πείραξε γελώντας:

- *Α, ρε Ντούτσε!*

Αυτό ήταν, το βάφτισμα, που έγινε και παρατσούκλι, τον ακολουθεί μια
ζωή. Όταν κάποτε υπό τύπου αστεϊότητας ρώτησα:

- *Νικόλα, ποιος ήταν ο νουνός σου;* αναφερόμενος στο παρατσούκλι,
απάντησε:

- *Ο μπάρμπα Θύμιος.*

Σε αντίθεση μ' αυτόν, ο «νουνός» του έκανε ότι δε θυμάται το γεγονός,
ίσως επειδή σήμερα οι υποχρεώσεις απέναντι στα «κουμπαρούδια» του
είναι πολλές.

Ο Νικόλας θα μου μείνει αξέχαστος, που στις Αποκριές του 1954 έκα-
νε τον λοχία. Ντυμένους καρναβάλια μας πέρασε από το μεσοχώρι του
χωριού, καμιά δεκαριά πιτσιρίκια, στρατιωτάκια της κακιάς ώρας, με τα
ρούχα μας ανάποδα και τα πρόσωπα μουτζουρωμένα. Ήταν φανερό η
αγάπη του για τα αξιώματα και την Εξουσία.

Τυρέλλης

(Διήγηση: Βασίλης Δ. Βράνας και παρέα παππούδων στο καφενείο. 22-8-2008) Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, μετά το 1947, οι Φυτιώτες ζούσαν σαν ανταρτόπληκτοι στη Βέροια, μέσα στη φτώχεια και τη μιζέρια. Από τον φόβο των ανταρτών, η Βέροια φυλασσόταν από πολίτες της, με σκοπιές που ήταν επικίνδυνες. Κάποιος μαγαζάτορας ονόματι Τυρέλλης Γεώργιος, δεν μπορούσε ή δεν ήθελε να φυλάξει σκοπιά κι έτσι, στη θέση του έστελνε τον νεαρό τότε Ζιώγα, με ανταμοιβή ένα μικρό χαρτζιλίκι. **Κάθε φορά που μοιράζονταν οι καταστάσεις σκοπιάς, ο Γιώργος Θ. Ζιώγας παρουσιαζόταν στη στρατιωτική μονάδα σαν Γιώργος Τυρέλλης.** Εκτοτε, το όνομα αυτό κατοχυρώθηκε στον χωριανό μας, που το έφερε ως παρατσούκλι μέχρι τον θάνατό του. Από λεπτότητα δεν τον ρώτησα καμιά φορά για την ιστορία του «δευτέρου ονόματός του», αν και ανταμώναμε τα τελευταία χρόνια σχεδόν καθημερινά.

Ο Γιατρός (διήγηση: Μαργιρίτσα Απ. Καμπίσιου 3/6/2007)

Ο πατέρας της Μαργιρίτσας Τζιουμάκα, ο Αποστόλης Καμπίσιος, έμεινε γνωστός με το όνομα *Γιατρός της Φυτιάς*. Υπηρέτησε 11 χρόνια στον Ελληνικό Στρατό σαν νοσοκόμος κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δίπλα σε κάποιο αξιωματικό του Υγειονομικού, και έγινε πρακτικός γιατρός. Αργότερα, συναναστρεφόταν έναν φυματικό γιατρό, που ζούσε απομονωμένος σε κάποια καλύβα της Φυτιάς, επειδή τότε η ασθένειά του ήταν μεταδοτική. Ο γιατρός του δίδαξε πολλά, μεταδίδοντάς του τις ιατρικές του γνώσεις. Έτσι, τις περισσότερες φορές, οι διαγνώσεις και ενέργειές του ήταν σωστές, βοηθώντας το χωριό στην Αντίσταση αλλά και αργότερα. Τον Γενάρη του 1946 εξορίστηκε στη Λήμνο, μαζί με 17 άτομα του χωριού μας, γιατί ήταν φίλος του καπετάν Μπαρούτα, που τον καιρό εκείνο ήταν καταδιωκόμενος. Απολύθηκε στα τέλη του 1947.

Ο Δάσκαλος

Ρώτησα τον νεαρό Θύμιο Θ. Βύζα στις 06/09/2012 ποιος ήταν ο «νονός» του στο παρατσούκλι του *«Δάσκαλος»*. Με ένα χαμόγελο ήρθε η απάντησή του, πως αρχικά οι νεολαίοι του χωριού *Δάσκαλο* αποκαλούσαν τον ξάδερφό του, Θύμιο Κ. Βύζα. *Αφού ο ξάδερφός μου, αυτοκινητιστής στο επάγγελμα, απομακρύνθηκε για βιοποριστικούς λόγους από το χωριό, αυτόματα μεταβίβασαν το παρατσούκλι σε μένα. Παλαιά συνήθεια των Φυτιωτών αυτού του είδους οι...μεταβιβάσεις.*

Μπαρούτας

Με το όνομα αυτό έγινε γνωστός ο **Θωμάς Ν. Λιόλιος (καπετάν Μπαρούτας)**, στους Φυτιώτες αλλά και Πανελληνίως στην περίοδο της Εθνικής Αντίστασης ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Λίγοι γνωρίζουν, όμως, ότι το προσωνύμιο *Μπαρούτας* ανήκε από παλαιότερα στον πατέρα του, **Νικόλαο Λιόλιο**.

Θωμάς Γ. Μάστορας

Αρκετά είναι τα χαρακτηριστικά πρόσωπα, που από την παιδική μου ηλικία έμειναν τυπωμένα ανεξίτηλα στη μνήμη μου. Ένα απ' αυτά ήταν ο γείτονας και μακρινός μας συγγενής, Θωμάς Μάστορας. Είχε μεγά-

Ο Θωμάς Γ. Μάστορας, μετανάστης στη Βόρεια Αμερική. 1917.

λη οικογένεια και τα κολλητά σπίτια μας είχαν κάτι ακόμη κοινό. Τις αυλές τους χώριζε ένα ξεροντούβαρο, που κάθε τόσο χρειαζόταν επισκευή, την οποία αναλάμβανε σχεδόν κάθε χρόνο ο μπάρμπα-Νάσιος από το Φραγκότσι, παππούς οικοδόμος, που ερχόταν κάθε καλοκαίρι στο χωριό. Τα ελληνικά του ήταν σπαστά. Δούλευε ολημερίς για ένα πιάτο φαγητό και για ύπνο έβρισκε καταφύγιο στον *ομπρόστιν*, το κατώγι μας. Για αμοιβή έπαιρνε και καμιά δραχμή, που την εποχή του '50 ήταν είδος δυσεύρετο.

Ο μπάρμπα-Θωμάς, άνθρωπος θρησκευόμενος, διατελούσε μόνιμα Επίτροπος της Εκκλησίας. Ως κοσμογυρισμένος, μια που ξενιτεύτηκε δύο φορές στη Βόρεια και Νότια Αμερική, ήταν αξιοσέβαστος. Στη ζωή του συμμετείχε πάντοτε στις διεργασίες εκλογής Προέδρου στις εκάστοτε Δημοτικές εκλογές. Προσπαθούσε να συγκεράσει τις προοδευτικές του ιδέες με τις συντηρητικές τόσο της Εκκλησίας όσο και της δεξιάς παράταξης του χωριού. Για τις δημοκρατικές του ιδέες διώχτηκε κατά την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά και του Εμφυλίου Πολέμου.

Ήταν μαυριδερός, κοντούλης, με μεγάλα φρύδια τύπου Κωνσταντίνου Καραμανλή, καλοσυνάτος, φιλοσοφημένος, εργατικός. Η οικογένειά του κοιμόταν «με τις κότες» και ξυπνούσε πολύ νωρίς. Η μανιά μου η Σιαππού, που ξυπνούσε και αυτή από τα άγρια χαράματα, ακούγοντας τους θορύβους στο διπλανό σπίτι, άρχιζε τη γκρίνια της:

- *Σπκωθείτε! Ο Μάστορας έφτιασε στη Βέροια για να πουλήσει τα ζύβια και τα κάστανα, που τα χαράματα ξεζιούνισε.* Έβγαζε το συμπέρα-

σμα ότι ήδη ο γείτονας εξασφάλισε το μεροκάματό του!

Περισσότερα στοιχεία από τη ζωή του Θ. Μάστορα (1895~1982), που έχουν κάποια ιστορική σημασία βρήκα στην αδημοσίευτη συνομιλία του με τον χωριανό μας, συγγραφέα Αργύρη Λιόλιο, το 1978. Ο Αργύρης πέθανε στα τέλη του 2004, στα 69 του χρόνια. Σε αυτή τους τη συζήτηση, διηγείται ο παππούς πια μπάρμπα-Θωμάς: *«Είχι 'ρθεί πρώτ' αυτός (ο Γιοβάν). Ήταν στοιχμένους στον Κουτοσή (Χρήστο Θεοδωρόπουλο) στα πρόβατα. Ύστια πήγι πίσου στ' Σιρβία κι έφιρι κι του πιδί τ' του Στέργιου κι στοιχσαν κι οι δυο στον Κουτοσή. Καλός άνθρωπος ήταν ου Κουτοής. Μ' έσουσι κι τ' ζωή μ' ύστια. Ιγώ ήμαν άρρουστους για πιθαμό, τ' ανάσκ(ε)θα ψ(η)θιά στα ανώ(γ)ι. Ερχετι η Κουτοής, μοι ββλέπ(ει). Είπι στον πατέρα μ' κι ήρθη, σέφκι (μπήκε) μέσα σ' μπόρτα, τ' σκάθα απάν(ω), μοι ββλέπ(ει).*

- *«Τι έχ(ει), βρε Γιώργ(η), του πιδί, δα πιθάν'»*

- *«Εμ, τι να έχ(ει)» θέει η πατέρας μ(ου), «δεν μπορεί». Ήμαν αμάν, κίτηνους φλουρί, μ' είχαν πέσ(ει) κι τα μαλθιά, δεκατρία χρονώ πιδί.*

- *«Δα μοι του δώ(σ)εις του πιδί, να του πάρου στα πρόβατα να τρώ(ει) γάθα. Τα, να διώχνε(ι) κι στ' άρμεγμα, μπέθκιμ (ίσως) και ζήσ(ει)». Κι πήγα, που θες, μη πήρι απάν στ' Αθωνάκ(ι) κι θέει στον τζιουμπάνου:*

- *«Δα τουν δίν(ει)ς μ(ι)σή ουκά γάθα του πρού κι μ(ι)σή του βράδ(υ). Δα βοηθάει στ' άρμεγμα, δα διώχν(ει)». Έκατσα, που θες, κι νιαβράντσα (έγινα καλή). Έβγαθα κινούργια μαλθιά. Του Χινόπωρο ύστια, πήγαμι μι του Βασίλ(η) τον Θεοδωρόπουλο, να κόψουμι τρέθια για του μπατσιό, στον ρ(ου)μάν(ι). Η Βασίλς ήταν πιδί τ' Μαργαρίτ(η). Η Μαργαρίτς ήταν αδιρφός τ' Κουτοή. Ικί στον ρμάν μας πιάν(ουν) οι γκέκδς (γκέκνδες):*

- *«Βρε, είσι κλέφτις, βρε όχ(ι), ρε καλέ μ', βρε χαμνέ μ», τίπουτα. Μας κατιβάζ(ου)ν διμέν(ους) στον χουργιό. Μας παν ίσια στον σπίτ(ι) τ' Μαργαρίτ'. Του σπίτ τ' Μαργαρίτ' είχι απόθα. Πρόβατα, τυριά, ψητά! Γλέντισαν όθ' νύχτα οι γκέκδς, έφαγαν, ήπιαν. Η Μαργαρίτς τα ειχι καλή μι τα γκέκδς, ιέ! Τα 'χειν καλή, γιατί τς τάϊζι. Του πρού, θέει η Γκέκας στ' γυναίκα τ' Μαργαρίτ':*

- *«Δώσι κι δώδικα θίρις, γιατί έπιασα του πιδί σ', αθλιώς δα τουν βάθλου φυλακή». Τσ' έδουσι δώδικα θίρις κι μας απόθκαν.*

Του 1912 μι 1913 αυτ(ου)νούς τσ' γκέκδς τσ' παενάμι ιχμάθλουτους στον Πλατύ. Ικεί στον Πλατύ μας νύχτουσι κι σιάθακι σ' ένα κουνάκ' να πουρέψουμι του βράδ(υ). Έκαμνει κρύου, αναψάμι φουτιά μι κάτ' κούτσουρα. Ικεί βρήκαμι σιάρ(σιάρι). Γιουμάτα τα κιθάρια σιάρ, ουδέτς, σουρόν καταή. Του είχαν αποθήκ(η) οι Τούρκ(οι) κι τ' απaráσαν.

- *«Ορά» θέει ένας, η Σιφανής τ' Σουτήρ (Στέφανος Τηληόπουλος). «Ιγώ*

δεν έρχουμε στους Πηλαί. Δ' αρπάξου ένα μπλάρ (μουλάρι) κι δα του φουρτίτσου, να πάνου ένα φουρτιό στους χουριό. Πρώτ' φορά είδαμι τόσο πουηλύ σιάρ τότε.

Του 1916 πήγα στ' Βόρειου Αμερική στους Σικάγου. Δυο χρόνια ικεί. Βάρσα του κιφάηι μ' που δεν πήγα στρατιώτς. Ημαν χαζός. Κρύβουμαν να μη μι βρουν κι μι πάρουν στρατιώτ'. Πήγα στους τέβλους, ύσιπρα, είκοσ' μέρις, κι δεν πήρα σύνταξ(η), όπουις η Μήτηρς τ'Βράνα. Τρεις μήνις πήγι μούγκι(μόνο) κι πήριν τ' σύνταξ(η) κι ακόμα τουν έρχουντι τα ισέ-κια αράδα. Χτυπώ του κιφάηι μ'.

Του 1928 ύσιπρα πήγα στ' Νότιο Αμερική. Τέσσηρα χρόνια έκαμα ικεί σν Αργεντινή. Δούηιβα σ' ένα ισπανικό φούρνο. Πάйна μι του κά-ρου ψουμιά στους βουνό, γένουνταν ένα φράγμα, μιγάηου έργου. Μόνου ψουμιά έτρουγα. Παράδις ηίγ(ους) μ' έδιναν. Μια μέρα ικεί που πιρνούσα έξου απού ένα καηύβ', είδα ένα κουρίτσ(ι) που άρμιγει γίδα. Λιέου:

- «Δε μοι δίν(ει)ς, κουρίτσι μ', ηίγ(ου) γάηα να μουσκέψου του ψουμιά μ'». Μοι ηέει του κουρίτσ':

- «Τρώς γάηα;» Του γάηα δεν του έτρουγαν.

- «Μόρα» ηιέου «τρώου».

- «Ιμείς» ηέει του κουρίτσ', «γάηα δίνουμι μόνου στουν παππού να πιθάν'». Χα, χα, χα!!!

Είχιν κι Ιβραίοι (εβραίους), αγαπούσαν ις Έηληνις. Μια μέρα π(ω)ηλού-σα πιπιρούδια. Έρχιτι ένα κουρίτσ' απού ένα σπιτ'. Δεν τα άρεσαν τα πι-πιρούδια. Φουνάζ(ει) ιηληνικά, για να μην καταλάβου ιγώ. Δε μοι ήξιρι.

- «Μάνα, δεν είνι καηά τα πιπιρούδια». Απαντάει η μάνα τσ' μέσα απ' του σπιτ'.

- «Ας είνι μουρί, είνι θκόις μας αυτός, πάρι». Η μάνα τσ' μ' ίξιρι. Χε, χε, χε.!!!

Γύρσα μ' ένα φουρτηγό που πάεινει Μπουένους Άιρες-Αγγηία σ(ι)τάρ(ι). Χουρίς ειουτήριου, δούηιβα βουηθός τ' μάγειρα. Στου Γιβραητάρ σταμά-ταμι για κάρβουνου. Ηθιηα να ηιήσου τ' φουρισιά μ' πέντι ηίρις.

Η καπειάνιους, Έηληνας, μοι ηέει:

- «Μην ι(η)ν ηιηας τ' φορεσιά! Δα πάτι στου Προυξινείου, να πάτι ιζάμπα (στην Έηηάδα)». Ημασταν δυο Έηληνις, η άηιηους απου ιν Καστουριά, σκρά Ισπανικά. Ρουτάμι του Στιούαρτ:

- «Από πού Ιηηάδας;»

-«Δα πάτι σ'ένα χουριό, έχ(ει) Γαηηηικό Προυξινείου, θα πάτι ιτ' Μασσα-ηία κι απού 'κεί σ'ην Ιηηάδα. Έτο' γύρσα. Αγόρασα του μπλάρ (μουλάρι) κι πάεινα κιράσια στου Σέη(ι). Δούηηψα, δούηηψα...Ουρέ νιουνιάς ψεύ(ι)-κους

Το δέντρο

Δύσκολη γλώσσα η κινέζικη. Ο κινέζος γράφοντας, ζωγραφίζει. Ένα ζωγραφιστό δέντρο είναι το καθετί που περιέχει ξύλο. Δυο δέντρα, όμως, το ένα δίπλα στο άλλο σημαίνουν δάσος. Για τους Φυτιώτες δέντρο είναι μεν το κάθε είδους δέντρο, αλλά κυρίως δέντρο σημαίνει για μας

Δύο φωτογραφίες με φόντο το Δέντρο. Επάνω: μεταξύ άλλων Γεώργιος Αθ. Μαρμαράς και Ευθύμιος Σπ. Βύζας. (Αρχείο Καίτη Αθ. Βύζα). Κάτω: Αργύρης Εμμ. Μπεσίνας σε κάποιο γάμο. Πίσω διακρίνεται το ανεγειρόμενο «Σπίτι του Παππά». (Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Φυτιωτών Βεροίας).

τον βασιλιά των δέντρων, τη βελανιδιά. Πέρα απ' αυτό, για τον Φυτιώτη «στο δέντρο» σήμαινε το υπεραιωνόβιο δέντρο στην είσοδο του χωριού πριν απ' την εκκλησία του Αϊ-Νικόλα, μερικά μέτρα μπροστά από το σημερινό σπίτι του παπά. Η περίμετρός του ήταν μεγάλη και χρειάζονταν μερικά άτομα για να το αγκαλιάσουν. Σ' αυτό, γιορταζόταν η μέρα της Πρωτομαγιάς, αφού σ' αυτό κρεμούσαν οι νέοι τα σχοινιά (φορτώματα) για να κάνουν κούνιες, τις λεγόμενες τραμπάλες.

***Τράμπα-τραμπαλίζομαι
πέφτω και τσακίζομαι
και χτυπώ το γόνα μου
και φωνάζω «μάνα μου».***

Στο ίδιο μέρος, την ημέρα του Αϊ-Γιωργιού ζυγίζονταν άντρες, γυναίκες, παιδιά με το καντάρι (στατήρα), για να ξέρουν πόσες οκάδες ήταν, μιας και τότε οι πολύ αδύνατοι δεν είχαν πέραση. Το δέντρο βρισκόταν εκεί μέχρι και τη δεκαετία του 1960. Ύστερα, το «έφαγε» ο δρόμος. **Ποιος να πατούσε τότε ποδάρι, ώστε να τον προστατέψει για την ιστορία και τον τουρισμό!**

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΟΛΥΤΗΣ ΦΤΩΧΙΑΣ

1) Είμαστε ολίγον στενά.

Σήμερα 12-3-2006 πέθανε ο «Ασικίδης», που για μας τους Φυτιώτες ήταν ο Θωμάς Βύζας του Ευθυμίου. Θα μου πείτε, τι δουλειά έχει το επίθετο Ασικίδης στη Φυτιά, αφού ως γνωστόν το όνομα αυτό κατέχουν στη Βέροια οι επαγγελματίες φωτογράφοι, αδερφοί Ασικίδη. Γύρω στο 1954, ο αδερφός του Θωμά, ο Θανάσης, άρχισε να ψάχνει μεροκάματο έξω απ' το χωριό. Για να συμπληρώσει τα προς το ζην, έβγαζε και καμιά φωτογραφία με τη φωτογραφική του μηχανή. Έγινε ο φωτογράφος του χωριού μας την περίοδο 1953-1963. Η εμφάνιση των φιλμς του γινόταν στο φωτογραφείο «Ασικίδη». Ήταν τότε οι λεγόμενες στιγμές, σαρανταοκτάωρες, εβδομαδιαίτικες. Ο Θανάσης έβαζε πίσω τους τη σφραγίδα του «Φώτο Βύζας», αλλά οι χωριανοί του κόλλησαν το προσωνύμιο «Ασικίδης». Όταν ο Θανάσης άρχισε να βαριέται το επάγγελμα του πλανόδιου φωτογράφου, τη θέση του πήρε για λίγο καιρό ο αδερφός του Θωμάς και μαζί με τη φωτογραφική μεταβιβάστηκε και το παρατσούκλι. Ο Θωμάς, μολονότι αργότερα έκανε το επάγγελμα του αγροφύλακα και του αγρότη, έμεινε γνωστός με το όνομα *Ασικίδης*. Ήταν πάντοτε άνθρωπος της παρέας και του καλαμπουριού, με την ντοπιολαλιά του, τη χωριάτικη γλώσσα του, που δεν «έσπασε» ούτε με το πέρασμα του χρόνου. Σε μια συζήτηση, καλαμπούρι, όπου φαίνεται και η γενικότερη οικονομική κατάσταση του χωριού μέχρι και τη δεκαετία του '70 που άλλαξαν τα οικονομικά, έλεγε ο Θωμάς: *Πήγα στον στρατό, όπου υπηρέτησα τους 24 μήνες και ήρθε η ώρα να απολυθώ. Είχα, όμως, κάποιες οικονομικές υποχρεώσεις στο ΚΨΜ και σε συναδέλφους μου. Γράφω, λοιπόν, από την Αθήνα, όπου υπηρετούσα, γράμμα στον πατέρα μου και στα αδέρφια μου. Το γράμμα φυσικά χωρίς γραμματίοσημο, όπως ίσχυε για τα στρατιωτικά. Μετά τις προσφωνήσεις στην καθαρεύουσα με τα απαραίτητα*

«υγείαν έχω και υγείαν ποθώ δι' υμάς» έφτασα και στο ψητό: «στείλτε μου εκατό δραχμές (περίπου τρία μεροκάματα τότε), για να μπορέσω να ξεχρεωθώ και να επιστρέψω στο χωριό». Έβη ντε, που ούτε ο πατέρας αηλιά ούτε τα αδέρφια σταύρωναν τότε εύκολα μεροκάματο. Όταν ύστερα, κάπως καθυστερημένα, έφτασε η απάντησή τους, διάβασα στις τηλετυαίες σειρές το αποκαρδιωτικό: «όσο για το οικονομικό, είμαστε ολίγον στενά!!» Έτσι ξερό, χωρίς ποητικές δικαιολογίες! Γελούσαμε πάνω στη συζήτηση. Και ποιος δεν ήταν τότε ολίγον στενά; **Πούλησε το «ακριβό ρολόι» του για να ξεχρεώσει τις υποχρεώσεις του και γύρισε ταλαιπωρημένος στο χωριό. Φτου κι απ' την αρχή στον αγώνα της ζωής.**

2) Ο μπάτσιος.

Στις αρχές του εικοστού αιώνα τα χρόνια ήταν δύσκολα. Φτώχεια μέχρι το γόνατο, που λέει η παροιμία. Λίγες ήταν οι οικογένειες που έτρωγαν, όπως έλεγαν, *καθάριο* (σκέτο σιταρίσιο) ψωμί. Οι περισσότερες τα έβγαζαν πέρα με καλαμποκίσιο ψωμί ή και σίκαλη, που τότε ήταν συνήθης, καθώς τα αδύνατα ξεροχώραφα του χωριού απέδιδαν καλύτερα στη σίκαλη. Ως γνωστόν, η σίκαλη ψηλώνει πολύ και τα καλάμια της, τα *κερόβολα*, γίνονταν καλό γέμισμα στα σαμάρια και σκεπές στα μαντριά. Ακριβώς εκείνη την περίοδο, μεγάλωνε κι ο Χρηστάκος, παιδί πολύτεκνης οικογένειας. Όλο νησιτικός κι όλο γκρίνια. Πάει, λοιπόν, ο Χρηστάκος στη μάνα του, που ήταν στην αυλή της γειτόνισσας, όπου γινόταν το *τροδό(ι)*, η συνάντηση των γυναικών, και κάθε μια είχε το εργόχειρό της, που συνήθως ήταν *σκουφούνια*, μάλλινες κάλτσες.

- Μάνα, *πεινάω*, λέει το παιδί.
- *Πήγαινε*, του λέει η μάνα του, *ψηλά στο σπίτι(ι) έχει ψωμί και μπάτσιου* (κεφαλοτύρι). Πάει το παιδί, βρίσκει το ψωμί, μπάτσιος πουθενά.
- Μάνα, *φωνάζει*, *το ψωμί το βρήκα, του μπάτσιου όχι*.
- Άρα *πιδί μ', ψάξι θίγου, να μην έρχομαι απάν'.*

Ψάχνει το παιδί, μπάτσιος πουθενά. Αγανάκτησε η μάνα, πηγαίνει στο σπίτι, πιάνει το Χρηστάκο και τον δέρνει τόσο, που το κλάμα του ακουγόταν σ' ολόκληρη τη γειτονιά. Όχι, θα 'λεγε στις γειτόνισσες ότι δεν είχαν μπάτσιο! Πάλι καλά που είχαν και ψωμί!

Γεια σου, περήφανη και αθάνατη φτωχολογιά!

3) Η Νικουλάκ(ν)ς αρχιντσει (άρχισε) κι τ' άλλου του πλαστό (ψωμί)! Ο πρώτος διδάξας σ' αυτό ήταν ο Καραγκιόζης. Όταν πείνασε σε κάποιο δρόμο της πόλης, πάντοτε νησιτικός, άρχισε να χτυπάει

τον γαίδαρό του αλύμπτα, μέχρι να τον πάρουν χαμπάρι οι περίοικοι. Κάποια κυρία τον μάλωσε για την κακομεταχείριση του ζώου. Εκείνος δικαιολογήθηκε ότι τον δέρνει, επειδή του έφαγε το ψωμί του, που το είχε στον τουρβά.

- *Μην το δέρνεις το ζώο, θα σου δώσω εγώ ψωμί.*
- *Ναι, αβλήά είχα και τυρί, λέει.*
- *Και τυρί θα σου δώσω.* Έτσι, ο πονηρός Καραγκιόζης βολεύτηκε προσωρινά.

Στη δική μας ιστορία, τον «ρόλο» αυτό ερμήνευσε η Αντώναινα, μάνα με πολλά παιδιά, ποιον να πρωτοταΐσει. Πήγε επίσκεψη στη γειτόνισσά της, που οικονομικά στεκόταν καλύτερα. Κάποτε, ίσως και δασκαλεμένη, ήρθαν και τα παιδιά της, Νικολάκης και Κώστας. Ο πιο μικρός και μαρτυριάρης είπε:

- *Μάνα, η Νικουβιάκ(η)ς αχίρσει (άρχιζε) κι τ' άβηλου του πλιαστό (ψωμί).* Στο άκουσμα του γεγονότος η μάνα, η Αντώναινα, μπροστά στη γειτόνισσα άρχισε να δέρνει τα παιδιά. Η γειτόνισσα τα λυπήθηκε.
- *Μην τα χτυπάς τα παιδιά, δα σοι δώσου ιγώ ένα πλιαστό.* Ήρθε η λύτρωση, τέρμα η γκρίνια και η φασαρία. Λύθηκε, έστω και προσωρινά, το πρόβλημα της σίτισης. Αύριο πάλι βλέπουμε. **Πενία τέχνας κατεργάζεται.**

4) Ου θιός (θεός) να πάει στον Ντώνα.

Η Γιώρς και η Γιάνν(η)ς, ήταν τζιουμπανοί μι *λουφέ*, αμοιβή, που καλά-καλά δεν έφτανε να συντηρηθούν οι ίδιοι, όχι και να βοηθήσουν τον κορβανά της οικογένειας. Τον ξένο βοσκό, μέχρι και το 1960, οι γεροντότεροι τον αποκαλούσαν *δούβλο*. Κάθονται, το λοιπόν, οι δυο βοσκοί το μεσημέρι να φάνε το λιγοστό ψωμοτύρι τους. Κάποια στιγμή ο Γιώργος λέει του Γιάννη:

- *Γιαν(η), να αφήσουμε λίγου ψουμί και για τουνν ήβηλου.* Συνήθεια που ήταν, τρόπον τινά, σπονδή στο Θεό, όπως έκαναν οι αρχαίοι ημών πρόγονοι. Γυρνάει ο Γιάννης και λέει στον Γιώργη:
- *Ο θιός (= ήβιος) να πάει να φάει ψουμί στον Ντώνα.* Ο Ντώνας τα χρόνια εκείνα είχε αρκετά χωράφια και ζωντανά. Φάνταζε στα μάτια των χωριανών μας ως ο πιο πλούσιος άνθρωπος του κόσμου. Αυτός είχε καθαρίο ψωμί όλη τη χρονιά. **Ο κόσμος του χωριάτη ήταν δέκα μέτρα γης. Δε γνώριζε ότι αλλού υπήρχαν πλουσιότεροι.**

5) Του λουκάν(ι)κου.

Εκείνα τα χρόνια, τα χρόνια που ο κόσμος είχε «σέβας» στον τρανύ-

τερο, που οι νύφες έκαναν μετάνοιες και γονάτιζαν μπροστά στις μανιές και στους παππούδες, για να τους χαιρετίσουν με χειροφίλημα, ήταν όλοι πολύ θεοσεβούμενοι. Κάθε γιορτή πήγαιναν στην εκκλησία, κα- νένας δε δούλευε ακόμα και στις μικρότερες γιορτές και η αργία άρχιζε από την παραμονή, απ' την ώρα που χτυπούσε ο παπάς την καμπά- να. Από τη στιγμή εκείνη, μεγάλη αμαρτία θεωρούνταν το πλέξιμο της κάλτσας ή το γνέσιμο της ρόκας. Επίσης, υπήρχε υπακοή στους κανόνες της εκκλησίας στα περί νηστείας. Είχαμε εξηντάημερο, δεκαπεντάη- μερο, χώρια τις Τετάρτες και τις Παρασκευές. Εκτός αυτών, υπήρχαν τα διάφορα τριήμερα, που επιτρεπόταν μόνο το νερό και δεν επιτρεπό- ταν το στρώσιμο του τραπέζιού. Ανταμοιβή σ' όλα τα παραπάνω, ήταν το σχετικά καλύτερο φαγητό μετά, δηλαδή το Πάσχα, τα Χριστούγεν- να, τον Δεκαπενταύγουστο, και άλλα. Τα Χριστούγεννα, με το σφάξι- μο του γουρουνιού που κάθε οικογένεια έτρεφε, «λάδωνε» το άντερό τους. Για την ακρίβεια «λίδωνε», γιατί στους πιο πολλούς χωριανούς μας άγνωστο ήταν το ελαιόλαδο και έτρωγαν - όταν είχαν - σαμόλαδο (σποσμέλαιο). Από το Χριστουγεννιάτικο γουρούνι γινόταν ο πατσάς, οι τηγανιές, οι τσιγαρίδες, η λίδα και ο καβουρμάς, το κρέας που ριχνόταν μέσα στη λίδα για να διατηρηθεί. Ό,τι περίσσευε, γινόταν λουκάνικα με περίσσια ποσότητα πράσου. Αυτά, τα στέγνωναν στην αρμαθιά, που όλο και λιγόστευε. Ο αριθμός τους εναπόκειτο στην εγκράτεια των μελών της οικογένειας.

Ο φίλος μας ο Γιώργης γύρω στο Φλεβάρη είδε ότι στην αρμαθιά έμεινε μόνο ένα λουκάνικο. Την άλλη μέρα, εξαφανίστηκε απότομα, άρα δεν το έφαγε κανένας, συμπέρανε. Υπολόγισε ότι η μάνα του, η Μαριγούλου, μάλλον το έκρυψε στο σεντούκι της, εκεί που φύλαγε το γιορτινό της φουστάνι, για «ώρα ανάγκης» ή τουλάχιστον να έχει κάτι για ξεντρόπιασμα, όταν ερχόταν κάποιος φιλοξενούμενος ακάλεστος. Ο Γιώργος, *βήξουρος* (λιγούρης) όπως ήταν, είχε την ιδέα να ψήσει λίγο λουκάνικο στο τζάκι, πάνω στα κάρβουνα, στην τοιμπίδα. Παρακολού- θησε τη μάνα του, που πήγε στη γειτόνισσα για να περάσει την ώρα της. Στα γρήγορα, τρέχει στο *τζαμακιάν(ι)*, δηλαδή στο καλό δωμάτιο, στο δωμάτιο «υποδοχής», ξεκλειδώνει το σεντούκι και ανάμεσα στα *σέα* (ρούχα), ψάχνει για το λουκάνικο. Όπως ήταν μικρός, βρέθηκε με το κεφάλι στον πάτο του σεντουκιού, ενώ ο πσινός του και τα πόδια του αιωρούνταν στον αέρα. Για κακή του τύχη, η μάνα του επέστρεψε ανα- πάντεχα, έφαγε της χρονιάς του με τον *κβώστη* (πλάστη), που στα γρή- γορα βρέθηκε στα χέρια της μάνας του.

- *Λουκάν(ι)κου θέβης; Πάρι λουκάν(ι)κου*, έλεγε και βαρούσε. Ακόμα και σήμερα, που πλησιάζει τα εβδομήντα του χρόνια, διηγείται το πάθημά

του και αυτοσαρκάζεται. **Τέτοια χρόνια, τέτοιες συμπεριφορές.**

Η κηδεία του αλόγου

Βρισκόμαστε στη δεκαετία του '50. Η Φυτιά ήταν σχετικά απομονωμένη από τον άλλο κόσμο, λόγω των κακών δρόμων, που επισκευάζονταν κάθε χρόνο με προσωπική εργασία. Αντί λεωφορείου, φορτηγό του Α. Πέγιου μετέφερε τους Φυτιώτες. Στην καρότσα του έμπαιναν μερικά παγκάκια και καρέκλες. Οι πιο νέοι είχαν τον νου τους στη μετανάστευση στο εξωτερικό ή στην εσωτερική μετακίνησή τους στις πόλεις. Παρ' όλα αυτά, οι χωριανοί μας έψαχναν ευκαιρίες για διασκέδαση, πέρα απ' τα πανηγύρια τους. Είχαν ήδη εμφανιστεί οργανοπαίχτες, όπως ο Μήτσος ο Ραφτόπουλος στο ακορντεόν και ο Τάσσιος τ' Γιώρ' τ' Τλίο (Τάσος Τηλιόπουλος), που γυρνώντας από ταχύρρυθμη τεχνική

Έτσι ταξίδευαν στο Νομό Ημαθίας το 1950-1960 και προπάντων οι οργανοπαίχτες στο πανηγύρι του Αγ. Αθανασίου Φυτιάς.

σχολή, διασκέδαζε τη νεολαία με το κλαρίνο του. Κοντά του, δημιουργήθηκε η κομπανία, μαζί με τον Καρασμάκη (Δημήτριο Καμπίσιο) και μερικούς άλλους, που αυτοσχεδίαζαν με ό,τι μπορούσε να βγάλει κάποιον ήχο.

Τη χρονική αυτή περίοδο ψόφησε ο Μέρτζιος, το άλογο του Καπετάνιου (Αθ. Χαρίση). Ο Νάσιος, στεναχωρημένος παρουσιάστηκε στο καφενείο, ανακοίνωσε το θλιβερό γεγονός στην παρέα του, δηλαδή στον Σωτήρη τ' Μαρμαρά, τον Στέφο Ντόκα, τον Καρασμάκη, τον Κώστα τ'

Σπύρινας και άλλους. Αποφασίζουν να κάνουν κηδεία στο άλογο, μετά της «προσηκούσης τιμής». Τι είμαστε! Τι είναι ο άνθρωπος! Όλα εδώ θα μείνουν! Κοινοτυπίες... Ανοίγεται ο λάκκος κάπου στην τοποθεσία Καϊάφα, σέρνεται το κουφάρι με τρακτέρ, ενώ ακολουθεί η φυτιώτικη μπάντα με τους προαναφερθέντας και πολλούς τεθλιμμένους φίλους του Θανάση. Κάποιος παίζει το ρόλο του παπά και διαβάζει τις επικήδειες προσευχές, *ένθα ουκ έστι πόνος, ου στεναγμός, αηλιά ζωή ατελεύτητος*. Άναψαν πολλά κεριά και για να ξεχάσουν, ήπιαν άφθονο τσίπουρο. Έγινε σούσουρο στο χωριό, όλοι ρωτούσαν πώς και τι έγινε. Το ωραίο της υπόθεσης ήταν ότι η παρέα πήγαινε και άναβε κεριά στα τριήμερα και στα εννιάμερα, φυσικά με τις απαραίτητες οινοποσίες. Είχαν σκοπό να προσκυνήσουν και στα σαράντα, αλλά οι περισσότεροι βρέθηκαν απρόθυμοι. *Κάθε θαύμα κρατάει τρεις μέρες*, λέει η παροιμία. Πάντως, μέχρι και σήμερα διηγούνται το γεγονός αυτοί που συμμετείχαν.

Έψαχναν τότε δικαιολογίες να σπάσουν τη μονοτονία του χωριού, έστω και με αυτοσαρκασμό. Δύσκολα, αλλά για πολλούς καλά χρόνια.

Το φαγοπότι με τις ψόφιες κότες

Ας μεταφερθούμε πίσω στη Φυτιά του 1954. Το όνομα του χωριού από Τσιόρνοβο έχει πια εμπεδωθεί και στην καθομιλουμένη γλώσσα ως Φυτιά. Οι κάτοικοι παλεύουν με το τεράστιο πρόβλημα της ανεργίας. Μοναδική διέξοδος ήταν η υποαπασχόληση στα χωράφια με αρχέγονα εργαλεία ή με την κτηνοτροφία, σε μικρά κοπάδια γιδοπροβάτων. Τα περισσότερα παιδιά έκοβαν λαθραία ξύλα και τα πωλούσαν στην αγορά της Βέροιας, με κίνδυνο της μήνυσης από τους δασοφύλακες. Η φτώχεια φαινόταν από μακριά, προ πάντων στο ντύσιμο των κατοίκων και στην όψη των σπιτιών. Ρούχα ήταν ουδέποτε μπορούσε να καλύψει τη γύμνια, ενώ στην υπόδηση επικρατούσε επανάσταση. Τα λαστιχένια παπούτσια «αλυσίδα», είχαν αντικαταστήσει την ξυπολησιά και τα γουρουνοτσάρουχα. Αν σε κάποιο σπίτι έσπαζε ένα παράθυρο, κολλούσαν εφημερίδα, που γινόταν για χρόνια μόνιμη λύση, καθώς ουδέν μονιμότερον του προσωρινού. Αρκετοί έκαναν αίτηση για μετανάστευση στον Καναδά, Αυστραλία, Βραζιλία, αλλά σε λίγους δινόταν διαβατήριο. Πολλούς δεν τους άφηναν να φύγουν «για να μη διασύρουν τη χώρα μας στο εξωτερικό».

Μερικοί χωριανοί μας είχαν αγοράσει ραδιόφωνο με ξηρά μπαταρία κι έτσι έσπαζε το μονοπώλιο των «καφέ-ζύθο-παντοπωλείων», που τα έβαζαν να παίζουν στη διαπασών, για να ακούει όλο το χωριό. Οι κάτοικοι κρέμονταν στους μαγαζάτορες με τα βερσεδέδια και τα μπακαλοτέ-

φτερα. Εμείς οι μικρότεροι πηγαίναμε με περιέργεια πίσω από τα ραδιόφωνα, για να ανακαλύψουμε πού κρύβονταν οι άνθρωποι που μιλούσαν ή τραγουδούσαν. Γλώσσα των ραδιοφωνικών σταθμών ήταν η καθαρεύουσα και μάλιστα πολλές φορές η ακαταλαβίστικη αρχαϊζουσα. Ευτυχώς που τα μεταδιδόμενα τραγούδια στην πλειοψηφία τους ήταν δημοτικά και ελαφρολαϊκά. Όσο για διασκέδαση, το χωριό είχε τα πανηγύρια και τους γάμους στην πλατεία. Οι νεότεροι περνούσαν τις ελεύθερες ώρες τους στον *Τεκέ*. Το καφενείο με το όνομα *Τεκές* δέχτη-

Νέοι στον Τεκέ στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Στο πρώτο τραπέζι διακρίνονται ο Δ. Σ. Γκαλίτσιος και ο Ευάγγελος Χαλατζιούκας. Στην είσοδο του καφενείου βλέπουμε τον Κώστα Βασιλείου Τζιμπούλα.

κε πολλές μεταλλαγές, μέχρι την τελευταία του μορφή σε καφετέρια τη δεκαετία του 1980. Ύστερα, έκλεισε και άλλαξε χρήση. Για τον κόσμο του χωριού μας, στην περίοδο του Μεσοπολέμου ήταν λίγο κακόφημο στέκι, επειδή εκεί γλεντούσαν οι νέοι με τα ρε-

μπέτικα του γραμμοφώνου και σύχναζαν μερικοί «μάγκες, κουτσαβάκηδες». Κάποιοι νέοι της εποχής, που δούλευαν στα εργοστάσια της Νάουσας, έφερναν την καινούργια μόδα ντυσίματος, όπως το φαρδύ ρεβέρ. Άλλοι πάλι φορούσαν μόνο το ένα μανίκι του σακακιού τους. Οι άβγαλτοι Φυτιώτες ανησυχούσαν, αντιδρούσαν ή τους κορόιδευαν. Ο φωτισμός των καταστημάτων γινόταν με τα «λουξ». Ηλεκτρικό ρεύμα έφτασε στα χωριά στα τέλη της δεκαετίας του 1960.

Θυμάμαι κάποιες παρέες, που ξεροστάλιαζαν λίγο περισσότερο από άλλες στα καφενεία. Μάλιστα, μια από αυτές έκανε περισσότερο θόρυβο με τις πράξεις της. Τα μέλη της είχαν φάει γάιδαρο, κατανάλωσαν ψόφια κοτόπουλα και κήδεψαν νεκρό άλογο. Πολύ αργότερα, το 2006, ο Κώστας Ευθ. Βύζας μου διηγήθηκε την παρακάτω ιστορία:

Εκείνη τη μέρα ήμουν κι εγώ στην παρέα. Ο Τομ (Θ.Τ) μας είπε:
 - «Απόψι έχουμε τοιμπούς(ι) σ' ιμένα, δα φάμι αρνήθις (κότες)». *Η παρέα κατάλαβε, δεν ρωτούσε πολλή. Το μόνο παράξενο στην υπόθεση ήταν το απροσδόκητο κάλεσμα. Εκείνη τη μέρα δεν γιόρταζε κανένας. Τι είχε συμβεί; Ομπάρμπα-Νικοηάκης, θέλοντας να εξολοθρεύσει τα ποντίκια που είχαν πληθύνει στο κελάρι τους, έβαλε αφύλακτο ποντικοφάρμακο και δηλητηριάστηκαν οι κότες του. Δεν έμεινε ζωντανή ούτε μία. Στεναχωρήθηκε, ανακοίνωσε το γεγονός στον περίγυρό του*

και πέταξε τις ψόφιες κότες στον βλάκκο. Ίσως να τις είχε πειτάξει στον Ζιώγαβλα την Αχυρώνα, καθώς ο γκρεμός που βρίσκεται στην τοποθεσία αυτήν, παλαιά που δεν υπήρχαν καθόλου οικολογικές ευαισθησίες, είχε άτυπα καθιερωθεί σαν σκουπιδότοπος του χωριού. Πήρε χαμπάρι ο κουνιάδος του, ο Νάσιος, και ειδοποίησε τον φίλο του, Τομ. Μαζί μάζεψαν τις όρνιθες.

Γέμισε το καζάνι ψόφιες κότες. «Δεν έχουν τίποτε, δεν πήγαν από αρρώστια», μονολογούσαν οι μάγειροι. Συγκεντρώθηκε η παρέα, αποτελούμενη μόνο από άντρες, στο σπίτι που προσωρινά κατοικούσε η οικογένεια του οικοδεσπότη. Ήταν το σπίτι του Ν. Τσιουχάρη στην επάνω πλατεία, την Ιγριντιά. Ήταν, για όσους το θυμούνται, δίπατο σπίτι, με στέγη βαριά, από φυσικές πηλάκες. Στα δωμάτια, έχασκαν οι γρεντιέδες χωρίς ταβάνι. Το φαγητό είχε ετοιμαστεί και η παρέα στρώθηκε γύρω στο σοφρά και το τζάκι. Είχαν όλοι τους κατεβάσει αρκετό τσίπουρο, έτσι για πρόφταση.

Τότε παρουσιάστηκε ένα πρόβλημα. Ποιος θα έτρωγε πρώτος από το κρέας, που ίσως ήταν δηλητηριασμένο; Ο φόβος, μήπως βρεθούν σε λίγο στον άηλο κόσμο, ήταν υπαρκτός. Όσο κι αν μυρωδιά της ιγνανιάς τους ερέθιζε, όλοι τους έκαναν πίσω από το φόβο του θανάτου. Μια γάτα, νησικιά και αυτή, μια και τις γάτες δεν τις έδιναν φαγητό «για να πιάσουν ποντίκια», τριγύριζε και νιαούριζε ενοχλητικά. Ο Σωτήρης πρότεινε να δώσουν πρώτα στη γάτα να φάει και ύστερα βλέπουν. Η γάτα έφαγε, νοστιμεύτηκε, σκούπισε τα μουστάκια της και ανέβηκε στον γρεντιέ κάτω από την σκεπή. Μισοκοιμήθηκε και έβγαζε ένα ροχαλητό χούρ-χούρ, σαν βαθύ βράσιμο. Κάποιοι που δεν ήξεραν από γάτες, νόμισαν ότι όπου να 'ναι η γάτα τελειώνει. Πάγωσαν, δεν ήθελαν, όμως, να αφήσουν τους μεζέδες. Άηλοι που γνώριζαν από γάτες, κατάλαβαν ότι δεν πρόκειται τίποτε κακό να συμβεί. Κάποιου άηλου του ήρθε η ιδέα να φωνάξουν τη γυναίκα του στην παρέα και να δώσουν φαγητό πρώτα σ' αυτήν. Η σύζυγος χάρηκε για την τιμή που της έγινε, πήγε στην συνάθροιση και έφαγε, χωρίς να γνωρίζει τίποτα, πρώτη «τιμής ένεκεν». Οι υπόλοιποι, αφού διαπίστωσαν ότι δεν έπαθε τίποτε, έπεσαν με τα μούτρα στο φαγητό. Το φαγητό έγινε φαγοπότι, γλέντι που κράτησε μέχρι το πρωί.

Το γεγονός δεν κρατήθηκε μυστικό, διαδόθηκε και βούιξε όλο το χωριό. Οι παλαιότεροι διηγούνται την ιστορία μέχρι και σήμερα! Παλαιοί καλοί καιροί!

Ο Κορπορρήμονας, παινεψιάρης.

Η παροιμία λέει: Κάθε κόκορας στην κοπριά του βλαβεί. Εκεί είναι

κυρίαρχος. Έλα ντε, που ο μπάρμπα-Γιώργος Π., που ήταν γαμπρός ξενόφερτος στο Τσιόρνοβο, δεν το έβαζε κάτω. Μέσα στην απόλυτη φτώχεια του μεσοπολέμου, που έδερνε την πλειοψηφία των χωριανών μας, καλαμπούριζε τα πάντα. Παινευόταν τόσο πολύ, που και σήμερα ακόμη τον θυμούνται άνθρωποι που τον έζησαν, για το πόσο απείχαν τα λεγόμενά του από την πραγματικότητα. Ήταν κυνηγός, αλλά πολύ αραιά έφερνε κυνήγι στο σπίτι, μια που για την επιτυχία πάντοτε χρειάζεται καλό δίκαννο και καλό κυνηγητικό σκυλί. Έλεγε: *σήμερα, με μια βόλτα που έκανα από το χωριό μέχρι την Κ(ου)φάλα, σκότωσα δυο κοφίνια κίσσες, που αφού τις σκότωσα, τις μάζεψα στον γυρισμό.* Για να ζηλεύουν οι χωριανοί, μόνιμα είχε κρεμασμένο στην αυλή του δέρμα λαγού γεμισμένο με άχυρο. Κάποτε, ειδοποίησε την ηγεσία του χωριού, Πρόεδρο, Συμβούλιο, έναν-έναν χωριστά, ότι είναι καλεσμένοι για στιφάδο στο σπίτι του το μεσημέρι και να πάνε νηστικοί. Το θέαμα ήταν απογοητευτικό, όταν έξω από το σπίτι άρχισε να συναθροίζεται η ηγεσία του χωριού, αλλά λαγός πουθενά. Γελούσε με το χνέρι που τους έστησε. Άλλη φορά, παινευόταν ότι ήταν πάρα πολύ πλούσιος στην πατρίδα του, ήταν πρόσφυγας στην Ελλάδα μετά την ανταλλαγή πληθυσμών. Έλεγε:

- *Στην πατρίδα ήμουν πολλή καλός νοικοκύρης με πολλή γίδα. Να φανταστείτε είχα 400 τραγιά για νταμάρι. Στην πραγματικότητα, το νούμερο αυτό είναι ασύλληπτο για τους γνωρίζοντες την αναλογία ανάμεσα σε θηλυκά και αρσενικά γίδα σ' ένα κοπάδι. Άλλη φορά έλεγε:*

- *Στην πατρίδα είχαμε τριακόσια στρέμματα αμπέλι. Ήμουν ο πρώτος αμπελουργός. Κάποτε, τον πέτυχαν να τρυγάει το μισό στρέμμα αμπέλι του στον Καρατζιούλα και παρατήρησαν πως ξεχώριζε τα άσπρα σταφύλια από τα κόκκινα. Τον ρώτησαν, λοιπόν:*

-*Γιατί, μπάρμπα-Γιώργη, ξεχωρίζεις τα άσπρα από τα μαύρα σταφύλια;* κι εκείνος απάντησε:

- *Ε, να, θέλω να βγάλω και ρακί και φοβάμαι μήπως κοκκινίσει. Ως γνωστόν, κι απ' τα δύο είδη σταφυλιών βγαίνει το ίδιο καλό άσπρο τσίπουρο. Έτσι, φάνηκε πόσο άσχετος ήταν με την αμπελουργία. Είχε μείνει, λοιπόν, αξέχαστος για τα ψεύτικα τα λόγια τα μεγάλα!*

Μονοσύλλαβες λέξεις

Οι μονοσύλλαβες λέξεις είναι κτήμα της Φυτιάς. Μέχρι και το τρισύλλαβο γουρούνι το λέμε γρ(ού)ν(ι), γρούν.

-*Τι πλ(α)ς;*

-*Π(λ)ω π(λ)η, που σημαίνει:*

-*Τι π(λ)υ(λ)άς;*

-*Π(λ)υ(λ)ώ π(λ)υ(λ)ί.*

1) Στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής, ο δάσκαλος του χωριού Κα-
 τσόρχης, που είχε καταγωγή από την παλιά Ελλάδα (Πελοπόννησο και
 Στερεά Ελλάδα), ήταν μάλλον Αθηναίος, ρώτησε ένα-ένα τα παιδιά της
 τάξης του να του πουν τι ζώο είναι αυτό που γαυγίζει. Τα παιδιά ένα-
 ένα χωριστά απάντησαν με μεγάλη σιγουριά **σκλι**. Επόμενο ήταν να
 τα δείρει με τον χάρακα, που ήταν το απαραίτητο εργαλείο του δασκά-
 λου προς νουθέτηση των μαθητών. Τότε, έθεσε την ίδια ερώτηση στα
 παιδιά του Θεόδωρου Σκουλαριώτη, που λόγω της Κατοχής είχαν βρει
 στο χωριό καταφύγιο επιβίωσης. Κατάγονταν από τη Φυτιά και είχαν
 συγγενείς εδώ, όμως ζούσαν μόνιμα στην Κοκκινιά του Πειραιά. Εκεί
 το σκλι το έλεγαν σκυλί. **Λύθηκε το πρόβλημα.**

2) Η Βασούλα, μαθήτρια του Δημοτικού σχολείου Φυτιάς, ρωτάται από
 τον γνωστό αργότερα Γυμνασιάρχη Βεροίας, Δημήτριο Παπαδόπουλο,
 που τότε εκτελούσε χρέη επιθεωρητή:

- *Βασούλα, πες μου, έχεις καλή δασκάλα στο σχολείο;*
- *Η δασκάλα μας είναι και κ(ου)τοή και κ(ου)φή, είχε και δίκιο, ήταν λίγο.*

Ο καθηγητής θεολογίας κατάλαβε τη ντοπιολαλιά και γέλασε. Όταν
 αργότερα η Βασούλα έγινε Βάσω και άρχισε να πηγαίνει στο Γυμνάσιο
 Βεροίας, ο καθηγητής την αναγνώρισε ανάμεσα στα άλλα παιδιά και
 την πείραξε:

- *Βάσω, πες μας, τι δασκάλα είχες στο Δημοτικό;* Η Βάσω κατέβασε
 κατακόκκινη το κεφάλι της. Όχι, θα 'λεγε και κιση και κφη!!! Θα μου
 πείτε και να το 'λεγε, τουλάχιστον τα δύο τρίτα του σχολείου δε θα το
 καταλάβαινε. Στην πόλη υπήρχε πανσπερμία κατοίκων.

Να πούμε

Κάποιοι συνάνθρωποί μας και συγχωριανοί μας, άθελά τους χρησι-
 μοποιούν, επαναλαμβανόμενες λέξεις στις συνομιλίες τους, όπως το *να*
πούμε, δηλαδή, ένα σχέδιο σαν, που ρεν, σι ρέω, και άλλες. Το κακό
 είναι ότι κάποιοι παρακολουθούν τον μικρόκοσμο του περιγυρού τους
 και κοροϊδεύουν τους ανθρώπους αυτούς. Από τη φύση τους οι άνθρω-
 ποι βλέπουν την πλάτη του άλλου και δεν αναγνωρίζουν τα δικά τους
 κουσούρια. Έτσι, έμειναν στην ιστορία του χωριού μας παρατσούκλια,
 όπως *παππούς Σιλιέους* (Στ. Ζ) ή *παππούς Σιλουγιάζους* (Σιλουιάζους)
 (Θ. Τ), από συνηθισμένα έκφρασή τους. *Σιλουγιάζω*, σαν έκφραση ση-
 μαίνει *σε αναγνωρίζω, παρακολουθώ κινήσεις*. **Εδώ χρειάζεται με-
 ταφραστές της ντοπιολαλιάς μας.**

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ

1) Πες ένα όνομα.

Το να γίνει κάποιος νουνός, δηλαδή να βαπτίσει ένα παιδί στην εκκλησία, θεωρείται θεάρεστη πράξη, μια που οδηγεί το παιδί στον δρόμο του Θεού. Στην πράξη δεν είναι και τόσο απλό. Ο νουνός αναλαμβάνει την υποχρέωση να διδάξει τον λόγο της εκκλησίας στον βαπτισμιό του, για να μην περιμένει το παιδί-όπως έκανε ο Χριστός-να γίνει τριάντα χρονών, για να αποφασίσει αν θέλει να βαπτιστεί. Αυτό συνήθως ξεχνιέται και αν οι σχέσεις των κουμπάρων τύχει να μην είναι καλές, ούτε ξανανταμώνει το κουμπαρούδι με τον νουνό του. Κατά την τέλεση του μυστηρίου, ο νουνός χρειάζεται να συνεργαστεί με τον ιερέα, να απαντήσει σε διάφορες ερωτήσεις του και να πει το «Πιστεύω». Ο ιερέας συνήθως βοηθάει την κατάσταση και δε θέλει να φέρει τον νουνό σε δύσκολη θέση. Για παράδειγμα, όταν κάποιος χρειαζόταν να πει το «Πιστεύω» και δεν το ήξερε, άρχιζε να το λέει ο παπάς και έλεγε στον νουνό να το επαναλαμβάνει. Δυστυχώς, ο νουνός της ιστορίας μας ήταν ανεπίδεκτος μαθήσεως και δεν ήξερε ούτε να επαναλαμβάνει το λόγια του ιερέα:

- *Πιστεύω εις έναν θεό...*
- *Αυτό.*
- *Πατέρα Παντοκράτορα...*
- *Αυτό. Κήπ. Κήπ.*

Υπάρχει πασίγνωστη ιστορία του χωριού μας, την οποία καταγράφω για τους νεώτερους. Ο μπάρμπα-Τσέλιος, που είχε αναλάβει να βαπτίσει, κρατούσε το μωρό μπροστά στον νάρθηκα της εκκλησίας του Αϊ-Νικόλα. Ο παπάς τού εξήγησε ότι θα επαναλαμβάνει ό,τι του λέει. Η συνεργασία μέχρι εκεί πήγαινε καλά, αλλά ύστερα άρχισαν τα δύσκολα.

- *Τάξε, νούνε, τ' όνομα* (δώσε, νουνέ, το όνομα).
- *Τάξε, νούνε, τ' όνομα*, απαντάει αυτός.
- *Πες ένα όνομα.*
- *Πες ένα όνομα*, απαντάει ο νουνός.
- *Γιωρ, Θανάς(ν), Αντών(ν).*
- *Γιωρ, Θανάς(ν), Αντών(ν)*, απαντάει αυτός.

Πού να συνεννοηθεί ο παπάς με τον νουνό! Πώς να συνεννοηθεί ότι το αιτούμενο ήταν ένα και μοναδικό όνομα! Τελικά, λύθηκε η παρεξήγηση, το παιδί βαπτίστηκε Γιώργος, ο γνωστός σε μας αργότερα Γιωρς τ' Νικόλα τ' Αντών(ν) (Γιώργος Νικολάου Βύζας). Τότε, σ' εκείνη την εποχή, τουλάχιστον στο Τσιόρνοβο, ήταν άγνωστα τα διπλά ονόματα των πλουσιών και βασιλοπαίδων, του στυλ «Άννα-Μαρία».

2) **Επικράνθη.**

Ο μπάρμπα-Νάσιος (Τζιουμάκας) είχε το δικό του στασίδι στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, όπως και διάφορα επιφανή ή σεβαστά πρόσωπα του χωριού. Στη ζωή του είχε θητεύσει επανειλημμένα Πρόεδρος του χωριού. Οι παλιότεροι είχαν μεγάλη πίστη και περίμεναν με ευλάβεια τις γιορτές, τις σχολές. Το Πάσχα η Ανάσταση ήταν κάτι το ξεχωριστό. Οι μεγαλύτεροι παρακολουθούσαν την Αναστάσιμη Λειτουργία μέχρι το πρωί, μέχρι την απόλυση. Με τα χρόνια, ο κόσμος άλλαξε. Περιμένει το Πάσχα για τα γλέντια, τα δώρα και τις εκδρομές. Σήμερα, ο πιο πολύς κόσμος, μετά το «Χριστός Ανέστη» και το τσούγκρισμα των κόκκινων αυγών, αναχωρεί από την εκκλησία για τη μαγειρίτσα και πολλοί πηγαίνουν στα γλέντια μέχρι πρωίας σε κάποιο μπουζουξίδικο. Σ' αυτήν την περίοδο, που ο κόσμος δε συμμετέχει με την απαιτούμενη ευλάβεια, ο μπάρμπα-Θανάσης, άνθρωπος της εκκλησίας, συμμετείχε στα δρώμενα. Κατά την απόλυση της εκκλησίας, απαντούσε στα ερωτήματα του ιερέα:

- *Ανέστη Χριστός;*
- *Ανέστη, η απάντησή του.*
- *Επικράνθη ο Άδης;*
- *Επικράνθη, η απάντησή του.* Απαντούσε μόνος του. Ο κόσμος δε συμμετείχε, έφευγε. Άλλαξαν τα χρόνια, πολλά γίναν τυπικά, «προς το θεαθήναι τοις ανθρώποις». Ενώ έκανε το σωστό, το αυτονόητο, οι χωριανοί έλεγαν το «επικράνθη» με κάποια δόση ειρωνείας.

Γονυκλισία. (Ιστορία παππούδων)

Τα παλαιά τα χρόνια, όταν η βασική εκπαίδευση δεν ήταν υποχρεωτική, ο Γούλας μεγάλωνε δίπλα στον παππού του, που είχε κοπάδι γίδια στη Δοβρά, στην καλύβα. Επόμενο ήταν να μην έχει ιδέα από εκκλησιασμό και εκκλησιαστικά δρώμενα. Ήταν τυχερός που βαπτίστηκε σε νηπιακή ηλικία και αυτό από φόβο της παιδικής θνησιμότητας. Έτσι, αρκετά παιδιά έπαιρναν το όνομα Στέργιος ή Στεργιανή για να στεριώσουν, να ζήσουν.

Όταν έγινε παλικάράκι, η μάνα του τον έφερε στο χωριό για το Σαββατοκύριακο. Πρότεινε στον γιο της να πάει την Κυριακή το πρωί στην εκκλησία, να γίνει κοινωνικός και καλός Χριστιανός.

- *Μα, εγώ δεν έχω ιδέα τι κάνουν στην εκκλησία.*
- *Δεν είναι τίποτα, του λέει η μάνα του. Θα ανάψεις ένα κερί και μετά θα κάνεις ό,τι κάνουν όλοι.* Όλα πήγαιναν μια χαρά. Σταυρό έκαναν οι διπλανοί, σταυρό και αυτός, γύρισμα οι άλλοι προς την περιφορά των

εξαπτέρυγων, γύρισμα και αυτός. Ακολούθησε, όμως, κάτι απρόβλεπτο, που σήμερα η Εκκλησία δεν το συνιστά ούτε το επιβάλλει.

Στο «*τα σα εκ των σων*» ακολουθούσε η γενική γονυκλισία, το προσκύνημα στα γόνατα. Όλοι πήραν την κατάλληλη στάση, πλην του Γούλα. Στην προσπάθειά του να μιμηθεί τους γύρω του, χτύπησε με το κεφάλι του τον προηγούμενό του. Εκείνος γυρίζει και του αστράφτει ένα χαστούκι. Αυτός, κρατώντας τη συμβουλή της μάνας του, χτύπησε τον επόμενο. Και πήγε λέγοντας. Ο νεαρός πήγε στο σπίτι του ευχαριστημένος.

- *Να, παιδί μ', πώς πήγε η εκκλησιά;* ρωτάει η μάνα.

- *Έκατσα σνικκκλησιά ως ι(η)ν ώρα που χτυπιούνται.*

Τώρα πήδα, κουμπάρε.

Χρονικά βρισκόμαστε λίγα χρόνια πριν κηρυχθεί ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος. Η Φυτιά, όπως και ολόκληρη η ελληνική επικράτεια, βογκάει από την ανέχεια και την ανεργία. Η ζωή ήταν δύσκολη και κάθε εκδήλωσή της ήταν λαθραία... Λαθραίο θεωρούνταν το κάπνισμα ακατέργαστου καπνού, λαθραία τα χλωρά ξύλα που προσπαθούσαν να πουλήσουν στη Βέροια οι χωριάτες, και τέλος οι ίδιοι ήταν λαθραίοι, όταν κρύβονταν από τους φοροεισπράκτορες για χρέη στην τράπεζα, στον μπακάλη, και πάει λέγοντας. Παρά τις δυσκολίες που είχαν να αντιμετωπίσουν καθημερινά, η ζωή των χωριανών μας είχε και τις χαρές της, γάμους και βαφτίσια. Κάθε γάμος κρατούσε τουλάχιστον τρεις μέρες με κάθε «μεγαλοπρέπεια». Μόνο όποιος δεν πάντρεψε παιδί, δεν ξέρει τις δυσκολίες, έλεγαν. Όλα του γάμου δύσκολα, αλλά για τους Φυτιώτες, όπως και για τον Ν. Ζ., είχε και μια επιπλέον δυσκολία. Παντρευόταν την επόμενη Κυριακή κι όμως δεν ήταν σίγουρος πως θα χορέψει «όπως πρέπει». Ολόκληρη εβδομάδα, βοσκώντας τα γίδια στην τοποθεσία Κάπαρη, πιανόταν από τα κλαδιά των δέντρων και έκανε δοκιμές χορού, του Νιζνάμικου (λεβέντικος χορός).

Η στέψη έγινε στον Άγιο Νικόλα, τα όργανα έπαιζαν και ολόκληρο το εκκλησίασμα πήγε στην πλατεία, στο μεσοχώρι. Οι πιο κοντινοί συγγενείς μπήκαν στον χορό, ενώ γύρω-γύρω ήταν το σεργιάνι. Η σειρά αυτών που θα χόρευαν ήταν καθιερωμένη. Πρώτος θα χόρευε ο γαμπρός, δεύτερη η νύφη, ύστερα θα ακολουθούσαν οι κουμπάροι, τα συμπεθέρια, τα αδέρφια, τα μπρατίμια και οι συγγενείς αν προλάβαιναν, γιατί μετά το ηλιοβασίλεμα δεν υπήρχε φωτισμός, μόνο κανένα *θουξ*, φωτιστικό πετρελαίου. Τα όργανα ρώτησαν τον γαμπρό ποιο σκοπό να παίξουν. Ο γαμπρός παρήγγειλε τον Νιζνάμικο χορό, για τον οποίο είχε

κάνει πρόβες. Μέχρις ότου αρχίσουν τα όργανα να παίζουν τον σκοπό «παραγγελιά», ο νεαρός γαμπρός ανυπομονούσε. Έκανε κάποιες κινήσεις μπροστά-πίσω, όπως κάνουν οι αθλητές σε διάφορα αγωνίσματα στίβου. Ο κουμπάρος του, ο Θ. Π., με μεγάλη δόση αστεϊσμού πήρε μια κεραμίδα, μια πέτρα, και μπροστά του χάραξε μια γραμμή, όπως είναι οι γραμμές αφετηρίας αθλητικών παιχνιδιών.

- *Τώρα πήδα, κουμπάρε*, είπε. Ο κύκλος του χορού έσκασε στα γέλια. Ο χορός και το γλέντι συνεχίστηκε μέχρι το βράδυ. Μόνο το *«τώρα πήδα, κουμπάρε»* έμεινε για χρόνια.

Στο Μεσοχώρι στα 1950-1960

Κίντσι ου γάμους (Ξεκίνησε ο γάμος).

Παλιότερα, πριν απ' τον πόλεμο οι χωριανοί μας, για να έλθουν «εις γάμου κοινωνία», δηλαδή να παντρευτούν, έπρεπε πρώτα να αρραβωνιαστούν. Οι χαρές είχαν και τις δυσκολίες τους και η οικονομική κατάσταση των συμπεθερών ήταν και τότε καθοριστικός παράγοντας σ' ένα γάμο. Οι γάμοι τότε γίνονταν ή μετά τον Σεπτέμβρη και Οκτώβρη, αφού μαζεύονταν οι σοδειές στα αμπάρια και στα βαρέλια, ή για τους φτωχότερους μετά το Πάσχα, που ξεκινούσαν οι αγροτικές εργασίες και η νύφη θεωρούνταν απαραίτητη εργατική δύναμη. Οι τελευταίοι υπολόγιζαν και το έξοδο διατροφής της νύφης, οπότε ο γάμος τον χειμώνα, που το καινούριο μέλος της οικογένειας δε θα δούλευε, ήταν μια ζημιογόνος ενέργεια.

Κι όμως, τον Γενάρη του 1955, ο Κ. και η Δ. πήραν την απόφαση να παντρευτούν μες στο καταχείμωνο για άγνωστους λόγους. Η καταγωγή της νύφης ήταν από το χωριό Γιαβόρνιτσα, Νέα Κούκλαινα ή Τρίλοφος, που είναι και το τελευταίο όνομα του χωριού. Ο Κ. ήταν δικός μας, Φυτιώτης. Είχε βρεθεί κι ο κουμπάρος, που ως συνήθως ήταν το παιδί του

νουνού του γαμπρού. Δυο μέρες πριν την ημερομηνία του γάμου, αφού όλα ήταν καθορισμένα, στο σπίτι της νύφης επικρατούσε ησυχία. Μόλις πήρε να νυχτώνει, κλείστηκαν όλοι στο σπίτι και πλάγιασαν νωρίς. Έσβησαν τη λάμπα πετρελαίου, ραδιόφωνο δεν υπήρχε, όσο για τηλεόραση η Ελλάδα ούτε ακουστά την είχε ακόμα. Το τζάκι έκαιγε και έξω ο καιρός είχε σφίξει. Όλα έδειχναν ότι ερχόταν χιόνι. Κάποιοι συγγενείς

Τυπικό παραδοσιακό σπίτι της Φυτιάς με τον φούρνο στην αυλή.

του γαμπρού, όπως ο Τ., ο Θ. του Γ. και ο κουμπάρος ο Μ., κάπου «σκάλωσαν» και άργησαν στην αποστολή τους, που ήταν η επιστροφή στη Φυτιά. Ο Τρίλοφος ήταν πιο γνωστός για το τοίσιπούρό του και για τον καπνό. Οι πρόσφυγες που ήρθαν από την Ανατολική Ρωμυλία, έφεραν μαζί τους

τον Άγιο Τρύφωνα, την αμπελουργία και την καπνοκαλλιέργεια. Η παρέα, αφού αντάμωσε «κατά τύχη», το θεώρησε καλό να περάσει και από το σπίτι της μέλλουσας νύφης. Ο Θ. χτυπάει την πόρτα, βγαίνει παραξευμένος ο συμπέθερος και τους ρωτάει τι πάθανε.

- *Κίντσι ου γάμους, συμπέθερε. Γι' αυτό περάσαμε, για ένα ρακί.*
- *Άντε περάστε, λέει ο συμπέθερος.*

Το ρακί το έπιναν με μικρά ποτηράκια, τα λεγόμενα «δαχτυλήθρες», αλλά και αυτά έκαναν τη δουλειά τους, όταν γίνονταν πολλά. Κάθε δεύτερη κουβέντα τους ήταν «*ακόμα ένα, συμπέθερε, και βάλ' το απάν'*», εννοώντας στο ράφι «το γυαλί», το μπουκάλι. Το τοίσιπουρο συνοδεύτηκε με ξινά πιπερούδια και αρμιά (ξινό λάχανο) και το συμπεθεριό από τη Φυτιά δεν έλεγε να φύγει.

Σωστές παλιόψαθες, όπως λέμε κάποιον άνθρωπο της παρέας και του ποτού, που δεν έχει σκοπό να σπκωθεί και να φύγει. Πέρασε όλη η νύχτα με καλαμπούρια και με τραγουδία. Κάπου-κάπου ρωτούσαν τι ώρα είναι και τι καιρό κάνει έξω. **Για**

Τυπικό παραδοσιακό σπίτι της Φυτιάς.

να ιδούμε τον καιρό, σαν καλά είναι κι εδώ», τραγουδούσαν.

Ο συμπέθερος δεν έβαζε ξύλα στο τζάκι, επειδή δεν είχε, αλλά και γιατί είχε την ελπίδα ότι αν κρυώσουν, θα φύγουν οι συμπέθεροι. Πάνω στο ταβάνι οι γάτες κυνηγιούνταν, Γενάρης γαρ, καιρός ζευγαρώματος ή ίσως να κυνηγούσαν και ποντίκια. Κάποια στιγμή έπεσαν πάνω στο τραπέζι της παρέας δυο γάτες. Ξαφνιάστηκαν και αυτές, που όπου φύγει-φύγει, αλλά και οι παρακαθήμενοι. Το ταβάνι του δωματίου δεν ήταν κανονικό ταβάνι με σανίδια, αλλά πισσόχαρτο στερεωμένο με καρφάκια, όπως συνηθιζόταν τότε σε πολλά σπίτια. Με το σχίσσιμο του χαρτιού φάνηκαν τα κεραμίδια της στέγης, που και αυτά τα είχε πάρει ο αέρας. Έτσι, φάνηκε ο ουρανός που έριχνε κατάσπρες νιφάδες, σκαμάγκια, και η παρέα κατάλαβε ότι είχε ξημερώσει. Επιτέλους, εννόησαν οι μουσαφίρηδες ότι ήταν ώρα να πηγαίνουν. Είπαν και ένα τελευταίο τραγούδι:

**Εμείς εδώ δεν ήρθαμε
να φάμε και να πιούμε,
κέρνα μας, κέρνα μας.**

Ο γάμος έγινε την Κυριακή. Με τα μουλάρια κατέβηκαν οι συγγενείς του γαμπρού, για να πάρουν τη νύφη. Το μισό μέτρο χιόνι έτυχε τότε να είναι κιτρινωπό και όχι άσπρο. *Τζιτζιρίασαν*, μελάνιασαν οι καλεσμένοι από το κρύο. Οι νεώτεροι με τα παλιομούλαρα έκαναν μέχρι και αγώνα, για να πάρουν από το σπίτι της νύφης το καθιερωμένο μαντήλι, που έπαιρνε σαν ρηγάλο (βραβείο) ο πρώτος. Ο Θ. Ζ. έσκισε σε κάποιο καρφί του σπιτιού το ολοκαίνουριο κασμίρ κουστούμι του, που είχε κάνει αιματηρές οικονομίες, για να το αποκτήσει. Για πολύ καιρό ήταν απαρνηγόρητος. Η νύφη ξεπάγιασε και προσπάθησαν να την τυλίξουν με κάτι ζεστό. Ώρες έκανε να συνέρθει με το ζέσταμα των μαγκαλιών της εκκλησίας. Ευτυχώς, το βράδυ όλοι τους το γλέντησαν με παραδοσιακούς χορούς στο σπίτι του γαμπρού. Ως και η γιαγιά μου χόρεψε τον αντικριστό (τσιγκιστό) χορό, ύστερα από πολλά χρόνια χρείας και βασάνων. Χρόνια μετά οι συγγενείς μιλούσαν για τον γάμο αυτό και τα απρόοπτά του.

Ο Ντώνας

Ο Ντώνας, παιδί μιας πολυμελούς οικογένειας από το Αρκουδοχώρι, πήρε τη μεγάλη απόφαση να πάει σόγαμπρος και να μετοικήσει στο Τοιόρνοβο. Έγινε Τοιορνοβίτης και με τη γυναίκα του απέκτησε πέντε παιδιά, τον Βασίλη, τον Θωμά, τον Γιώργο και δύο κορίτσια. Τότε, μόνο τα αγόρια θεωρούνταν παιδιά. Γνωστό το φυτιώτικο «έχω τρία παιδιά

και δυο κορίτσια». Δουλεутάρης και ξύπνιος, όπως όλοι οι πρώην συγχωριανοί του, αγόρασε απ' τον μπέν πάνω από τριακόσια στρέμματα χωράφια μαζί με το κονάκι του έξω από το Τουρκοχώρι, δίπλα στο δημόσιο δρόμο Βέροιας-Νάουσας. Οι τούρκοι μπένδες, μετά το 1912, βλέποντας ότι το τούρκικο κράτος διαλύεται κι επειδή έπρεπε να φύγουν, άλλοι άρον-άρον και άλλοι με την ανταλλαγή πληθυσμών, πουλούσαν όσο-όσο τα μπειλίκια τους. Μόνο Αρβανίτες μπένδες κράτησαν τα τσιφλίκια τους, που τα κατέχουν μέχρι και σήμερα ανά την Ελλάδα. Άδικα έγιναν εθνικοαπελευθερωτικοί πόλεμοι. Τα πολλά τσιφλίκια παρέμειναν τσιφλίκια. Ο Ντώνας πέθανε στα 52 του χρόνια σχεδόν από το τίποτα. Ένα σπυράκι που δεν του έδωσαν και πολύ σημασία, τον έστειλε στον Άλλο Κόσμο. Αν ο Θεός του έδινε περισσότερα χρόνια, σίγουρα θα έκανε ακόμα μεγαλύτερη περιουσία, έλεγε τελευταία κάποια απόγονός του. Την περιουσία του Ντώνα κληρονόμησαν τα παιδιά του. Τα κορίτσια πήραν μόνο την προίκα τους. Έτσι συνηθιζόταν τότε. Τα χωράφια,

Ο Ντώνας αριστερά με τους: Μαργαρίτη (Θεοδωρόπουλο) και τον Χρήστο Θεοδωρόπουλο (Κουσιή) τη δεκαετία του 1920. Οι δύο με τις γραβάτες, άγνωστοι, ξένοι.

για να καλλιεργηθούν, χρειάζονταν εργατικά χέρια. Δεν υπήρχαν μέχρι το 1960 τα σημερινά αγροτικά μηχανήματα. Πολλά παιδιά του χωριού για πάρα πολλά χρόνια, πήγαιναν υπάλληλοι, *δούλοι* όπως τους ονόμαζαν οι παλαιότεροι, στον Ντώνα και αργότερα στα παιδιά τους. *Στοιχίζαν*, έκαναν συμφωνία για εξάμνηνο, που άρχιζε τον Αϊ-Δημήτρη μέχρι τον Αϊ-Γιώργη και φτου κι απ' την αρχή, από του Αϊ-Γιωργιού μέχρι τον Αϊ-Δημήτρη.

Το μόνο που έκαναν οι υπάλληλοι ήταν να μετρούν πότε έληγε η συμφωνία για να ξαναστ(οι)χίσουν, όπως κάνουν και σήμερα κάποιοι φαντάροι στο στρατό, που μετρούν τις μέρες που μένουν μέχρι την απόλυσή τους και ζητούν ανακατάταξη. Ο Ντώνας και αργότερα οι οικογένειες των παιδιών του είχαν πολλά χωράφια και με ατέλειωτη δου-

λειά είχαν πάντοτε ψωμί. Έτρωγαν άσπρο ψωμί και μάλιστα «καθάριο». Ο πολὺς ο κόσμος τότε έτρωγε μαύρο ψωμί, το λεγόμενο *σύμμεικτο*, ανακατεμένο σιτάρι-καλαμπόκι-σίκαλη, που και πάλι δεν έφτανε για ολόκληρη τη χρονιά. Οι τελευταίοι μήνες της Άνοιξης μέχρι τον θέρο θεωρούνταν «**άκρα καιρού**». Επόμενο ήταν οι οικογένειες Ντώνα να θεωρούνται προνομιούχες κι ας παιδεύονταν τα μέλη τους μέρα-νύχτα στη δουλειά, όπως οι συγχωριανοί τους ή και περισσότερο. Κάποιοι έστελναν και τον «Θεό» να γυρέψει ψωμί από τον Ντώνα. Το αναφέρω στις «*ιστορίες απόζητης φτώχειας*».

Πουλύ φ(τη)νό τουν βλέπου.

Ο ένας γιος του Ντώνα είχε αρκετά παιδιά. Όπως δούλευε ο ίδιος σκληρά, απαιτούσε και από τα παιδιά του να δουλεύουν το ίδιο. Είχε τη νοοτροπία του πατέρα του, τα αγόρια να συνεχίσουν το επάγγελμα του αγρότη, ενώ τα κορίτσια να πάρουν το δρόμο τους μαζί με την καθιερωμένη προίκα τους. Όταν λέγαμε προίκα, εννοούσαμε όλα τα υφαντά που γνωρίζαμε. Αργότερα, προστέθηκαν και τα κάθε είδους εργόχειρα και κεντίδια. Όταν μεγάλωσε η κόρη του, Ρούλα, τα έμπλεξε με ένα γειτονόπουλό της. Όμως, «ουδέν κρυπτόν υπό τον ήλιο». Το παιδί έστειλε τους προξενιτάδες και ζήτησε επίσημα την κόρη του. Αυτός δεν απάντησε αμέσως, αλλά είπε ότι σύντομα θα τους στείλει μήνυμα, αν και δε φαινόταν να έχει λόγους άρνησης. Για μεγαλύτερη σιγουριά ζήτησε και τη γνώμη του ανιψιού του Αντώνη, που ήταν άνθρωπος της πιάτσας, κοσμογυρισμένος. Χρόνια μετέφερε στο χωριό με το φορτηγό αυτοκίνητο του τα πάντα, από υλικά οικοδομών, ζωοτροφές, ζώα, εργάτες, μέχρι και επιβάτες με τα ψώνια τους, αφού κάποια εποχή μετέτρεπε το φορτηγό του σε επιβατικό. Βέβαια, όλα αυτά με την επίσημη άδεια των Αρχών. Τον ρώτησε, λοιπόν:

-*Μας γύριψαν του κουρίτσ', Αντών(η). Ισύ τι γνώμ(η) έχ(ει)ς;*

-*Καλό πιδί, αηλιά πουλή φνο (φτηνό) τουν βλέπου.*

Η λέξις *φνός* στην περίπτωση μας σημαίνει ότι το πρόσωπο είναι καλό, αλλά οικονομικά είναι νταντέλα, πανί με πανί, διάφανος. Δεν έχει τη σημερινή του σημασία, ότι σε πουλάει για το τίποτα. Τελικά τα παιδιά παντρεύτηκαν, πήραν την ευχή των γονιών τους, δούλεψαν σκληρά και σήμερα (2009), απέκτησαν μια οικογένεια με υπόληψη από κάθε άποψη και οι γονείς καμάρωναν για τα παιδιά και τα εγγόνια τους. Αργότερα, τα παιδιά με ευχαρίστηση θυμούνταν τι έλεγαν κάποτε οι γονείς τους. Η αλήθεια είναι ότι πάντοτε ο γονιός επιθυμεί την ευτυχία των παιδιών του και θέλει πρίγκιπα γαμπρό στην κόρη, ενώ στον γιο πολύφερνη νύφη!

Το ζωνάρι και τα μάγια.

- Θέλω, ξαδέρφη Πελαγία, να μου πεις ιστορίες παλιές, για τη μπάμπου-Λέντσιου και για τα μάγια, που βρέθηκαν στο παιρικό σας σπίτι.

- Δεν μπουρώ, ξάδερφι, να μιλήσου, κουράζουμε εύκουφα ύσπρα απ' τ(η) ν εγχείρις(η) που έκαμα. Σημείωση: Σήμερα, τον Απρίλη του 2008, πλησιάζει τα ογδόντα της χρόνια και δικαιολογημένα παραπονείται. Τελικά, λύγισε και μου έκανε το χατίρι, όπως σχεδόν πάντα.

- Άντε, θα σι πω πώς έγινι. Η πατέρας μ', η παππούς μ' είχαν πουηλιά πρόβατα, τυριά, μαηλιά.Είχαν απ' όηα, ζούσαν μια χαρά. Η παππούς μ' ηυπήθ(η)κι ένα πιδί ξένου, που του είχαν χουμετιάρ(η) κι τουν πέρασι στου ζνάρ, όπως έφκιαναν τότι. Έχ(ει)ς ακ(ου)στά για του σόι του τ' Ζιώγα; Αυτός αργότερα, σ(η)κώθ(η)κι κι έφυγι μακριά, αηλιά η παππούς μ' τουν αγαπούσι πάρα πουηλύ κι τουν έστειλνι ό,τι(ι) γύριβι στα γράμματά τ'. Τουν είχαν κάν(ει) μάγια, για να αγαπά(ει) ου παππούς πιο πουηλύ αυτόν, παρά τα πιδιά τ'.

Αχίρσαν (άρχισαν) να ψουφούν κι τα πρόβατα κι πήραν να παένουν τα πρά(γ)ματα πουηλύ κατá κάτ(ω). Η μάνα μ' ίηιγι δεν είχαν ούτε ψουμί να φάν(ε) κι όηνοι (όηλοι) σκιπάζονταν μι μια βιβέντσα. Κατάηαβαν ότι κάποιους τ(ου)ς έκαμι μάγια, γιατί όηα πάεναν ανάποδα. Ήταν σι' Γιαβόρντσα (σημερινό Τρίηλοφο) μια παπαδιά, που έηυνν τα μάγια. Τς έηιγι να γυρέψ(ου)ν τα μάγια κουντά στου τζιάκ(ι). Έβγαζι η πατέρας μ' τα τούβηα απ' του τζιάκ', αηλιά δεν έβρισκι τίπουτα. Κάπουτι, σκέφτ(η)κι να κάν(ει) ράφια, γκιηβιά στου τζιάκ, όηνι τουν μάηουναν γιατί του γκριμάει (γκρεμίζει), αηλιά αυτός του θκό τ'(δικό του). Όταν του γκρέμ(η)σι, βρέθκι στου νι(ου)βάρ(ι) ένα μάηηινο γάντ(ι) γιομάτου μαηηί κι παηαιουρούτια που θα πει κουρέηια. Του πήρι η μάνα μ' κι του πέταξι στουν χαλέ (αποχωρητήριο) κι είπι:

- «Σκατά ήσαν κι σκατά να γιέντς (γίνεις)». Απού τότι, όηα γύρ(ι)σαν στου καηό. Ιά, στου γάντ' αυτό ήταν κρυμμένα τα μάια. Ιγώ πισιέβου στα μάια. Του σπίτι μας ήταν ακουητό (κοηηημένο) μι του σπιτ' τς Δάφνους. Κι ένα τιηνιταίου να σι πω, γιατί ουνόμασαν Γιαγκούηα τουν πατέρα μ'.

Πήγαν 7-8 νουμάτ(οι) (άτομα) απ'του χουργιό σι' Ουξιάς του μπγάδ(ι) για ξύηα. Τα έπιασαν οι Γκέκ(η)δισ κι τς κακουποίησαν. Ου πατέρας μ' ηταν μ(ι)κρό πιδί. Τουν έπιασαν απ' τα μαηηιά κι τουν ρώτισαν πώς τουν ηεν. Αυτός είπι «Φώτ'». «Α, ισύ είσι ο Γιαγκούηας» είπαν αυνοιό(αυτοί). Αυτό ήταν όηο κι έμεινι τ' όνουμα. (Τη χρονική αυτήν περίοδο περιφερόταν στα βουνά της περιοχής ο ληστής Γιαγκούας).

Διήγηση: Πελαγία Στ. Τηλιοπούλου, θυγατέρα Φωτίου Νικ. Ζιώγα
Δημήτριος Κ. Βύζας 5-4-2008

Ο κλέψας του κλέψαντος ή δυο γάιδαροι μαλώνανε σε ξένο αχυρώνα.

Ο αναγνώστης ας διαβάσει όποιον τίτλο θέλει από τους παραπάνω, αλλά να ξέρει ότι η ιστορία που ακολουθεί είναι αληθινή. Τη διηγήθηκε ο Βασίλης Δ. Βράνας την 14-4-2008:

Ο Ντώνης, νέο παιδί τότε, είδε αποβραδής ότι τα *αμπόθια* (ήμερα κάστανα) τ' Στεφανή τ' Ζιώγαλα άνοιξαν και ξεστάζουν. Πήγε πρωί-πρωί, να μην τον προλάβουν τα αφεντικά ή άλλοι περαστικοί. Δεν του έφτανε να μαζέψει τα *ξεσταγμένα* (πεσμένα από μόνα τους) κάστανα, αλλά ανέβαινε και ψηλά στις καστανιές και τις *σούσε* (ταρακουνούσε), για να πέσουν περισσότερα. Τέτοια ευκαιρία δεν θα του ξαναδινόταν. Τα κάστανα ήταν χοντρά και αν τα πήγαινε στο παζάρι της Βέροιας σίγουρα θα έβγαζε κάποια χρήματα. Ο Νάσιος του ... -*όνομα και μη χωριό* λέει μια δική μας έκφραση- μεγαλύτερος στην ηλικία από τον Ντώνη, από το βράδυ σκέφτηκε τα ίδια πράγματα και χαράματα βρέθηκε στο καστανариό στη Λίμ(νη). Ήταν, όμως, αργά, έφτασε δεύτερος, αφού βρήκε άλλον επάνω στην καστανιά. Με απόλυτη φυσικότητα, ο Νάσιος έβαλε τις φωνές, το έπαιξε αφεντικό και έδωσε τον Ντώνη κρατώντας και τα κάστανα που είχε ήδη μαζέψει. Ο Ντώνης δε χώνεψε την ήττα του, την εγκατάλειψη της «λειάς» του και κρύφτηκε στο δάσος. Δεν είχε πολυπιστέψει ότι ο Νάσιος ήταν ιδιοκτήτης του κασταναριού. Κάποια στιγμή, πήρε τον γάιδαρο του υποτιθέμενου αφεντικού και τον μετακίνησε βαθιά μέσα στο δάσος.

Ο Νάσιος αφού μάζεψε στα τσουβάλια όσα κάστανα μπόρεσε, άρχισε να γυρεύει τον γάιδαρό που είχε χαθεί. Το ζώο ήταν άφαντο. Τελικά, το αφεντικό χρησιμοποίησε τα δυνατά κόλπα των ανθρώπων της υπαίθρου, φωνάζοντας τον γάιδαρο του με το ειδικό κάλεσμα *πρ... πρ...* Απάντησε ο γάιδαρος γκαρίζοντας κι έτσι ξαναβρέθηκε στα χέρια του αφεντικού του. Ο παρευρισκόμενος στο τραπέζι της συζήτησης Αντώνης Τζιμπουλής, πάνω από ογδόντα χρονών σήμερα 14-4-2008, συμπλήρωσε ότι οι αντάρτες τότε δεν επιστράτευαν γαϊδούρια, επειδή με τα γκαρίσματά τους έδιναν στόχο. Στο μεταξύ, ο Ντώνης μαζί με τα κάστανα «έγινε λαγός». Και σήμερα ακόμα θα τον γύρευε ο Νάσιος, αν ζούσε, όπως γίνεται στα παραμύθια.

Φυτιώτης Ντραγάτης. Από διήγηση του Βασίλη Δ. Βράνα στις 14-4-2008

Όταν ο Βασίλης ήταν μικρό παιδί μαζί με άλλα λιανοπαίδια, μια μέρα βοσκούσαν στην άκρη του χωριού τις κατσίκες τους. Κάποια στιγμή, μέσα στην ανέχεια και την πείνα του μεσοπολέμου, ορέχτηκαν τα κρεμ-

μυδάκια του γειτονικού μπαξέ και έκλεψαν αρκετά. Τα πήρε είδηση ο Γόλης ο αγροφύλακας από τις πατημασιές τους, που τότε τις έλεγαν πατλιές. **Έπιασε τα παιδάκια, που αν και ήταν μεγαλούτσικα, όλα φορούσαν φουστανάκια, αγόρια-κορίτσια.** Τα έβαλε να του δείχνουν την κοιλιά τους και έκανε πως έψαχνε με τα δάχτυλά του, για να εξακριβώσει ποιο παιδί είχε καταναλώσει τα κρεμμυδάκια. Τελικά, αφού δήθεν δεν έβρισκε άκρη, τα διέταξε όλα μαζί να κάνουν την ανάγκη τους. Αυτό φυσικά δε γίνεται κατά «παραγγελίαν», αλλά τα παιδάκια φοβήθηκαν μην τυχόν και βγει ολόκληρο κρεμμυδάκι. Ο αγροφύλακας προσποιούνταν μεγάλη αυστηρότητα και γελούσε κάτω από τα μουστάκια του. Στο τέλος, τα άφησε ελεύθερα. Οι παλαιότεροι δεν υπάρχει περίπτωση να μην αναφέρουν την παραπάνω ιστορία, όταν μιλούν για αγροφύλακες.

*Ένδυση παιδιών στον Μεσοπόλεμο.
Στη φωτογραφία: Κώστας, Γιώργος και
Αικατερίνη Στεργίου Νεδέληκου.*

Και ο Άγιος φοβέρα θέλει.

Μια ιστορία σε μοντέρνα έκδοση με πρωταγωνιστές χωριανούς μας: Ο Β. Ν., περισσότερο φωνακλός παρά κακός, κυνηγούσε τον εκτιμητή γεωπόνο μέσα στο κτήμα του με τις κερασιές, επειδή δεν ήθελε να βεβαιώσει ζημία στην παραγωγή λόγω παγετού.

- *Να το ξέρ(εις), δα σι σκοιτώσου, σπ' κι να σι βρω, αν δε σι προυιλάβου τώρα.* Ο αδερφός του, Α. Ν., που βρισκόταν στο γειτονικό χωράφι με την ίδια ποικιλία φρούτων, τρέχει και «σώζει» τον γεωπόνο. Αποτέλεσμα: 55% ζημιά στου Β. Τίποτε στου Α.

Αργότερα ο Α. μονολογούσε σε φίλους του:

- *Μωρέ, δεν άφηνα τον αδερφό μ(ου) να τον σκοιτώσ(ει)!*

(Διήγηση: Βασίλης Βράνας. 8-1-2009. Πέθανε στις 25-3-2009)

Μια μπύρα και τα σχετικά

Ο Αντώνης Τζίμπουλας, υπερήλικας σήμερα(2009), διηγούνταν στην παρέα του στο καφενείο ότι νέος στις αρχές του 1950, κάπως άβγαλτος, βρέθηκε στη Θεσσαλονίκη για κάποια δουλειά του. Πείνασε και πήγε σ' ένα εστιατόριο να φάει μια φασολάδα. Αυτό το φαγητό ήταν κάποτε «το κρέας του φτωχού». Τυχαία έπεσε επάνω του κάποιος γνωστός του, γαμπρός στο Τσιόρνοβο. Ο Αντώνης προσφέρθηκε κάτι να κεράσει. Ο γαμπρός έκανε τον δύσκολο και του είπε:

- Για να μην σε προσβάβω, θα πάρω μια μπίρα. Στο χωριό τότε έπιναν μόνο κρασί και τσίπουρο. Στα γρήγορα ο «γνωστός γαμπρός» έδωσε την παραγγελιά του, που ήταν: *μια μπίρα και τα σχετικά*, που μεταφράστηκαν σε μπίρα, ψαρικά και σαλάτες. Το πρόσωπο έφυγε και το πρόβλημα έμεινε στον Αντώνη, που δεν είχε χρήματα να πληρώσει τον απρόβλεπτο λογαριασμό. Βρήκε κάπως τη λύση, αλλά από τότε ακούγοντας τη φράση *και τα σχετικά* στις παραγγελίες, κουμπώνεται. Ο ίδιος καθορίζει το τι θα κεράσει. **Πληρώνει μόνο την παραγγελία του, χωρίς «σχετικά».**

Τανίς', μουρή Λιμουνιά.

Άλλαξε η μόδα, αλλάξανε τα χρόνια. Τα ονόματα των κοριτσιών, ακόμα και των γυναικών, εκμοντερνίστηκαν. Η Λισσάβου, η Λισσαβούδα έγινε Βέτα και ακόμα παραπέρα, Μπέτυ. Η Μαρία, η Μαριγούλου, Γούλου, έγινε Μαίρη. Η Κατίνα, η Κατερίνη, Ρίνα, Ρίντσιου έγινε Καίτη. Η Τριανταφυλλιά έγινε Λία. Κάποτε έρχονται στο μυαλό μου ονόματα που εξαφανίστηκαν, όπως το Σταμούλου, Παρασκευούλου, Λεμονιά και άλλα. Λεμονιά, λοιπόν:

Ακόμα και πολλά χρόνια μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο χωριό μας άγνωστος ήταν ο μαιευτήρας γιατρός. Το ξεγέννημα των γυναικών ήταν υπόθεση της πεθεράς και της συνήθως πρακτικής μαμής. Όλο το χωριό γνώριζε την μπάμπω Μητρούσαινα, Χαλατζούκαινα και αργότερα τη θεία Φανούλου, γυναίκα Θωμά Λιόλιου (Ρούκου) και άλλες. Κάποτε, άρχισε στο χωριό να διαδίδεται ότι στις πόλεις οι γυναίκες γεννούν με τη βοήθεια μαιευτήρα. Ακουγόταν ότι εκεί

Μπάμπω Χαλατζούκαινα

πληρώνεις αρκετά χρήματα, αλλά η ζωή του παιδιού και της μητέρας δεν κινδυνεύει. Πέρα από τα παραπάνω, έλεγαν ότι οι γυναίκες με κάποιες μεθόδους γεννούν χωρίς πόνους. Η Λεμονιά, που ίσως να μην ήταν γέννημα-θρέμμα Φυτιώτισσα, όταν ήρθε η ώρα να γεννήσει το πρώτο της παιδί, έπεισε τον σύζυγό της να μεταβούν στην πόλη για την υπόθεση της γέννας. Τελικά, παρουσία γιατρού στην κλινική άρχισε η γέννα. Ήρθαν οι πρώτοι πόνοι, έσπασαν τα νερά και ο γιατρός ζήτησε τη συνεργασία της μητέρας για το ποθητό αποτέλεσμα. **Φώναξε ο γιατρός: -Τανίς'(ου)(σπρώξε), μουρή Λεμονιά.**

-Θα ταν(ι)σιώ κι καβιά σι πληρώνου κι είσι υποχρεωμένους να μοι του βγάλ(εις). Ο γιατρός έμεινε άναυδος. Άντε να εξηγήσει της Λεμονιάς τι

σημαίνει γέννα. Πρωτάρα η φουκαριάρα.

Ξεκατινώθηκα

Μάννα, με κακοπάντρεψες ποηλύ μακριά στα ξένα, έλεγε το δημοτικό τραγούδι. Τα ξένα πολλές φορές παλιά μπορεί να ήταν το διπλανό χωριό, που απείχε μια-δυο ώρες με τα πόδια. Αργότερα, πέρασαν τα χρόνια, το ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών και οι σπουδές των παιδιών, έφεραν πιο κοντά τους ανθρώπους της οικουμένης. Σήμερα το κακοπάντρεμα σημαίνει Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Κρήτη. Στη δική μας ιστορία, η γριά Ρίνα στα γεράματά της μετακόμισε από το χωριό κοντά στην οικογένεια της κόρης της. Κάποια μέρα, πόνος αβάσταχτος έπιασε τη γριά. Την πήγαν σε Νοσοκομείο της πόλης με πόνους στη μέση της. Τη ρώτησε ο γιατρός:

-Τι πάθατε κυρία; Που πονάτε;

-Ξεκατινώθηκα, απάντησε εκείνη.

-Ξαναπείτε το αυτό.

*-Ξεκατινώθηκα, απάντησε πάλι η γριά. Πού να εξηγήσει στον γιατρό ότι στη ντοπολαλιά μας κατίνα σημαίνει κλειδαριά. Το ξεκλείδωμα της κατίνας λεγόταν ξεκατίνωμα. Σαν προέκταση, το πιάσιμο της μέσης του ανθρώπινου σώματος, της κλειδώσης, ονομαζόταν ξεκατίνωμα. **Και στα ελληνικά ακόμη χρειάζεται μεταφραστής.***

Ο Τρανός Λάκκος

Στη Φυτιά, όπως νομίζω και σε κάθε άλλο χωριό, οι τοποθεσίες χαρακτηρίζονται από τη φύση τους, την παραγωγικότητά τους ή και τίνος ιδιοκτησία ήταν. Υπάρχει στο χωριό μας βρύση με το όνομα Τρανό πηγάδι, ενώ απ' την άλλη έχουμε το Πηγαδούλι. Για ποτάμια σήμερα δεν πολυμιλούμε. Μέχρι το 1960, που έπεφταν περισσότερα χιόνια και τα καιρικά φαινόμενα ήταν πιο έντονα, είχαμε τα ποταμάκια και τα ρυάκια, που δε στέρευαν ούτε το καλοκαίρι. Ήταν γεμάτα με ψάρια, καραβίδες, καβούρια, νεροχελώνες και βατράχια. Το μεγάλο μας ποτάμι ήταν ο Τρανός Λάκκος. Καμιά φορά, όταν έβρεχε πολύ, γινόταν αδιάβατος για μια-δυο μέρες. Τότε, ακόμα και τα κοπάδια ήταν αναγκασμένα να παραμείνουν στην τοποθεσία Κουμαριά, επειδή δε μπορούσαν να περάσουν το κατεβαμένο ποτάμι.

Πολλοί χωριανοί μας ήταν τόσο δεμένοι με μια βρύση ή μια τοποθεσία, που ολόκληρη τη ζωή τους την πέρασαν στο ίδιο μέρος. Ξέραμε ότι ο Παπαντώνης θα ήταν στο Γιάτσο, οι Στογιανναίοι στο Κρουστάλ(ι), οι Νταμπσαίοι στον Κρατσάνο και οι Τζιμπουλαίοι μαζί με μερικούς Πε-

ρηφανοπουλαίους στην Κουμαριά. Ο μπάρμπα Γ.Γ. για να θρέψει την πολυπληθή οικογένειά του, έκανε μπαξέ στην τοποθεσία Τρανός Λάκκος. Τα γίδια του μπάρμπα-Στεφανή «μόνιμου κατοίκου της τοποθεσίας Κουμαριάς» και ο μπαξές ήταν ανταγωνιστές και πολλές φορές το κοπάδι ρήμαζε τα κηπευτικά. Κάποτε, όταν οι ζημιές έγιναν καθημερινές, η υπόθεση έφτασε στα Δικαστήρια της Βέροιας. Κάποια στιγμή, ο Δικαστής ζήτησε διευκρινήσεις από τους διαδίκους. Ζήτησε να του πουν σε ποια τοποθεσία έγινε η ζημιά και πιο συγκεκριμένα πού βρίσκεται ο Τρανός Λάκκος. Τότε, ο μπάρμπα-Στεφανής αποκρίθηκε στον Δικαστή με γνήσια τσιορνοβίτικη προφορά.

- *Ι.. ρα κι σι, δεν ξέρ(ει)ς τουν Τρανό τουν Λάκκου, που τουν ξέρ(ου)ν ακόμα κι τα θιανοπαίδια* (μικρά παιδιά). Σάστισε ο Δικαστής, λες και ήταν υποχρεωμένος να γνωρίζει την κάθε μικρή τοποθεσία του χωριού μας. Πώς, όμως, να μπεις στη λογική του ορεσίβιου μπάρμπα, που πέ-
ρασε όλη του τη ζωή στον Τρανό Λάκκο;

Μπλιούγκας

Παρά το γεγονός ότι οι Τσιορνοβίτες ήταν συνηθισμένοι στα... μεγάλα πράγματα, έτυχε στον παππού Κολιό το 1938 να πάει με τα πόδια στη Θεσσαλονίκη, για να επισκεφθεί τον άρρωστο γιο του Δημήτρη, στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Κάνοντας μια βόλτα στην πόλη, όταν έφτασε στον Λευκό Πύργο, έβαλε το χέρι στο μέτωπό του, για να δει καλύτερα τον Θερμαϊκό κόλπο και είπε:

- *Πω-πω! Τι τρανός μπλιούγκας!* «Μπλιούγκας» ονόμαζαν οι Φυτιώτες τις λιμνούλες που σχηματίζονται στον ρου των ρυακίων.

Το νεαρόν της ηλικίας

Κάθε πράγμα στον καιρό του και ο κοητός τον Αύγουστο, λέει η παροιμία. Ωστόσο, από τις δύο παρακάτω ιστορίες γίνεται φανερό ότι τα λόγια της ρήσης δεν ισχύουν για μερικούς ανθρώπους, που πολύ νωρίς στη ζωή φορτώθηκαν άλλους ρόλους, που δεν ταίριαζαν στην ηλικία τους.

Μια μέρα του Σεπτεμβρίου του 2005 η θεία Κρυστάλλω Στογιάννου, χήρα Σωτηρίου, στα 92 της χρόνια θέλησε να θυμηθεί τα αδέρφια της μάνας της, Χρυσούλας, που ήταν του γένους Σπύρου Γ. Βύζα. Όταν η κουβέντα έφτασε στη θεία της τη Ρίνα τη Γκουντέσαινα, μου διηγήθηκε την παρακάτω ιστορία, που με ευχαρίστηση μεταφέρω με δικά μου λόγια.

Τη θεία Ρίνα τη μικροπάντρεψαν, όπως συνηθίζονταν τότε, στα τέλη του 1800. Η ατυχία της ήταν ότι στα είκοσί της χρόνια έμεινε χήρα με τρία παιδιά, τον Μήτηρ, τον Κώστα και τη Μαρία. Τα οικογενειακά βάρη ήταν ασήκωτα, αλλά πιο βαριά ήταν τα ξύλα, η **ζαλίκια**. Οι οικο-

γένειες που δε διέθεταν ζώο για τη μεταφορά των ξύλων, τα κουβαλούσαν στην πλάτη τους δεμένα με σχοινί. Αυτό ονομαζόταν *ζαλίκωμα* και ήταν δουλειά συνήθως της σπιτονοικοκυράς. Μια μέρα, η Ρίνα πήγε για ξύλα με εντολή της πεθεράς της. Επειδή άργησε να γυρίσει, η πεθερά της ανησύχησε, τη γύρεψε και τη βρήκε να κάνει κούνια μόνη της ή με τις φιλενάδες της. Βλέπετε, είχε ήδη από το ζαλίκωμα το απαραίτητο σύνεργο στην παραδοσιακή κούνια, που ήταν το σχοινί ή το *φόρτωμα*, όπως το έλεγαν οι χωριανοί μας. **Μπορεί να ήταν μάννα με τρία παιδιά, αλλά μέσα της είχε ξυπνήσει η φύση, το παιδί!!!**

Η ίδια η θεία Ρίνα στα γεράματά της διηγούνταν την ιστορία αυτήν με αυταρέσκεια. Οι παλαιότερες γυναίκες, που είχαν ζήσει κοντά της ανέφεραν ότι ήταν πολύ ευχάριστος τύπος γυναίκας και σε κάθε ευκαιρία, πιανόταν από κλαδί δέντρου για χορό κι άρχιζε το τραγούδι:

**Ιγώ μια αγάπη αγάπησα
κι άλλον κανέν' δεν άκουσα.
Πήγα την αρραβώνιασα,
διαμάντια της εφόρεσα...!**

Την επόμενη ιστορία την άκουσα από τον πατέρα μου, Κώστα, αντάρτη του Ε.Λ.Α.Σ και του Δ.Σ.Ε, και θα μπορούσε να έχει συμβεί σε οποιοδήποτε μέρος του τόπου μας. Πάντοτε οι ασκούντες την εξουσία κυνηγούσαν τους «επικίνδυνους» αντιπάλους τους με *επικήρυξη*, που σήμαινε αμοιβή σε εκείνον που θα παρέδιδε τον καταζητούμενο ζωντανό ή νεκρό. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα, το μέτρο της επικήρυξης εφαρμόστηκε στους αντάρτες, που στην πλειοψηφία τους κυνηγήθηκαν για τη συμμετοχή στην Εθνική Αντίσταση 1941-1944. Η εξουσία όταν συνελάμβανε κάποιον καταζητούμενο, ανακοίνωνε ότι έχει στα χέρια της τον τάδε αρχιτρομοκράτη και έδειχνε κάποια φωτογραφία του, για να πείσει για το λόγο το αληθές.

Στις εφημερίδες της εποχής, λοιπόν, είχε κυκλοφορήσει η είδηση της σύλληψης του καπετάν Τρομάρα. Καπετάνιος βαφτιζόταν κάθε αντάρτης, σαν να λέμε ότι στον τακτικό στρατό δεν υπάρχουν απλοί στρατιώτες ή θαλαμοφύλακες, παρά μόνον αξιωματικοί. Αυτοί που έτυχε να γνωρίζουν τον «καπετάν Τρομάρα», αναγνώρισαν το αμούστακο παιδί των 14-15 χρόνων, που στερήθηκε τα παιχνίδια και κατέβηκε από το βουνό στο κοντινό χωριό, προκειμένου να παίξει μπίλιες, *βόλους*, με τους συνομήλικούς του. Ζωντάνεψε μέσα του η φύση του παιδιού και ζήτησε το παιχνίδι που του έλειπε!

Πενία τέχνας κατεργάζεται.

Γύρω στο έτος 1940 οι νεαρές εργάτριες Μαργιορίτσα, Τασούλα, Αγγελική και Βικτώρια από τη Φυτιά εργάζονται στο Νηματοουργείο Λαυραρά στη Νάουσα και συγκατοικούν στο ίδιο δωμάτιο. Κάθε Σάββατο η κάθε μια τους έπαιρνε σε έναν *τρουβά* (ταγάρι) τα λιγοστά τρόφιμα, που έπρεπε να τους φτάσουν για μια βδομάδα.

Οι οικογένειες των δύο τελευταίων στέκονταν κάπως καλύτερα ως προς τα οικονομικά τους. Έτσι, οι μάνες τους, πέρα από το ψωμοτύρι, τις έστελναν πίτα, λουκάνικο, καρύδια, κάστανα και άλλα «καλούδια». Αυτές για σιγουριά κλείδωναν το κασελάκι τους και κάθονταν μόνιμα επάνω του. Όταν απουσίαζαν, οι πρώτες ξεκάρφωναν κάποιο σανιδάκι τους, άνοιγαν με τρόπο τα κασελάκια τους και αφαιρούσαν κι από μια λικουδιά. Οι παθούσες όλο μονολογούσαν ότι κάποιος αφαιρεί από τις μετρημένες *γκουγκουσιούρες*, αλλά η Μαργιορίτσα και η Τασούλα με προσποιητή σοβαροφάνεια απαντούσαν.

- Αποκλείεται, ιδέα σας είναι! Το φαντάζεστε!

Ο λύκος και από τα μετρημένα τρώει.

Χοντρά αστεία, μεγάλες νύχτες.

Ο Μανώλης ο σιδεράς, καλός τεχνίτης, στις αρχές του 1950 στη Φυτιά είχε το μαγαζί του πρώτα στο Χαϊάτι, στο οίκημα που γίνεται σήμερα η απόσταση τσίπουρου στο Ίσιωμα. Την ημέρα δούλευε παλικάρися, αλλά το βράδυ τύφλα στο μεθύσι, παραμιλώντας και τρεκλίζοντας, πήγαινε στο εργαστήρι του για ύπνο. Κάποιες φορές μάλιστα έχανε τον δρόμο της επιστροφής του, προκαλώντας φόβο στην γειτονιά. Ακόμα και ο τρελός, λέει η παροιμία, είδε τον μεθυσμένο και τον φοβήθηκε. Ο Σ.Ζ. γνωστό πειραχτήρι, θέλησε να σκαρφιστεί κάποιο αστείο στον γείτονα και φίλο του, Γ. Π. Αφού σκοτείνιασε για τα καλά, παραβίασε την εξώπορτα και χτύπησε την πόρτα του γειτονικού σπιτιού, παριστάνοντας τον μέθυσο Μανώλη.

Ολόκληρη η οικογένεια αμπαρώθηκε πίσω από την πόρτα κραδαίνοντας ο καθένας τους κάποιο αντικείμενο, ως άμυνα για τον «μεθυσμένο απρόσκλητο εισβολέα». Ο Γ.Π. ένιωσε στην πόρτα τη δύναμη του υποτιθέμενου Μανώλη και με απορία ψιθύρισε κάνοντας τον σταυρό του:

- Μεθυσμένος και τόση δύναμη!!! Ο Σ.Ζ. τότε έσκασε στα γέλια. Τέτοια **χοντρά αστεία** γίνονταν τότε. Με κάτι έπρεπε να γεμίσουν τις **μεγάλες νύχτες**, χωρίς φώτα και τηλεόραση.

Αρπακώθηκαν (Αρπάχτηκαν).

(Διήγηση Βασίλης Δ. Βράνας)

Ο Θ.Ρ. καβάλα στον γαϊδάρο του και με κρεμασμένο το δίκαννό του στο σαμάρι πήγαινε για κυνήγι. Αστειευόμενος ο Σ.Ζ. πετάει μια πέτρα προς τα πίσω και πετυχαίνει κατά τύχη τον Θ.Ρ. στον σταυρό. Άρχισαν να τρέχουν τα αίματα! Πηδάει ο παθών κάτω και με τα νύχια του ξεσχίζει τα μάγουλα του πρώην φίλου του. Σπρώχτηκαν, μάτωσαν, πάλεψαν στο Ίσιωμα, μπροστά σε άλλους χωριανούς μας. Κάποια στιγμή κουράστηκαν, έδωσαν τα χέρια, αλλά ο τραυματισμένος ξέδωσε:

- *Τι παιδεύομαν τόσ(η) ώρα, αφού είχα του όπλιου μ' στους σαμάρ (ι).* Αυτά μεταξύ φίλων.

Θάρσα βάρσα.

(Διήγηση: Αντώνης Γ. Ραυτόπουλος 20-8 2008)

Ο Θ.Μ. ο Μπαρμπούλης, έπεσε από την καστανιά και οι φίλοι του τον μετέφεραν από μεγάλη απόσταση με φορείο στο χωριό, στο γιατρό. Αφού τον εξέτασε ο γιατρός, του είπε:

- *Σήκω επάνω.* Ω του θαύματος, ο Μπαρμπούλης σηκώνεται κουνιστός, καμαρωτός χωρίς κανένα σημάδι τραυματισμού. Οι άνθρωποι που τον μετέφεραν άρχισαν να τον μαλώνουν, γιατί τους άφησε να παιδεύονται και τότε ήρθε η απάντηση:

- **Θάρσα βάρσα** (θάρεσα βάρεσα), ο εστί μεθερμηνευόμενο: *Νόμισα χτύπησα.*

Το καλό κρασί.

(Διήγηση Βασίλη Δ. Βράνα.28-7-2008)

«Ο παππούς μου, Θανάσης Βράνας, πουλούσε το ίδιο κρασί και για κρασί και για ξύδι. Στη μια περίπτωση ήταν κρασί όχι ποθό γλυκό, ενώ στη δεύτερη ήταν ξύδι που δεν είχε γίνει ακόμα.»

Σκόνταψε το άλογο.

(Διήγηση: Σταυρούλα Α. Μάστορα 30-8-2008)

Θυμάται ότι η πεθερά της μολογούσε την παρακάτω ιστορία: Όταν κάποια μέρα ο Θωμάς Αθανασίου Μαρμαράς περιέφερε την κára του Αγίου Διονυσίου (του Ολύμπου) για προσκύνημα στο Τσιόρνοβο, σκόνταψε το άλογό του μπροστά στην είσοδο του σπιτιού τους. **Αυτό θεωρήθηκε κακό σημάδι και ο Μάστορας μαζί με τον Γκουντιό χάρισαν στα λεγόμενα «Διονυσιάτικα» ένα μεγάλο δάσος.** Οι άνθρωποι τότε πίστευαν περισσότερο και με αυτό τον τρόπο εξόρκιζαν το κακό.

Το μείντομου (Ιστορία πρώτη).

Η Παρασκευούλου δεν είχε αποκτήσει παιδιά. Το ζήτημα της στειρότητας ήταν πάντοτε παρεξηγημένο και την υπαιτιότητα μέχρι πρότινος τη φόρτωναν μόνο στη σύζυγο, ποτέ στον άντρα. Η πεθερά της, η μπάμπου Νικόλαινα, κάθε τόσο με χαιρεκακία έριχνε τις «μψηχτές» στη νύφη της:

- *Κάνε κάνα μικρό, μουρή νύφ'.* (Κάνε κανένα μικρό νύφη). Η απάντηση ερχόταν σφήνα:

- *Πότι, μουρή μάνα, να φκιάσου μ(ι)κρό, η άντρας μ(ου) όλο στο μείντομου παέν(ει).* «Μείντομου» ήταν παλιά η συνήθεια των Φυτιωτών να βόσκουν τις νύχτες τα ζώα τους στα χωράφια, επειδή δεν προνοούσαν για ζωοτροφή. Έμεναν έξω στη φύση και τη νύχτα κοιμούνταν εκεί, απ' όπου προκύπτει και η λέξη **μείντομου**, που την καταλαβαίνουν μόνο οι παλαιοί Φυτιώτες, που έζησαν με ζώα..

Το μείντομου (Ιστορία δεύτερη).

Το καλοκαίρι του 1945 ή 1946 οι νέοι του χωριού μας έκαναν σχεδόν όλοι αγροτικές εργασίες την ημέρα και το βράδυ πήγαιναν τα ζώα στη βοσκή. Κοιμούνταν στην ύπαιθρο κάτω από τον έναστρο ουρανό, ομαδικά σε μπουλούκια, σε παρέες. Το βράδυ άναβαν φωτιά και μέρος της νύχτας περνούσε με ιστορίες και παιχνίδια. Στο μείντομου, λοιπόν, στην τοποθεσία Λιβάδι, μια παρέα παιδιών, ανάμεσά τους ο Σ.Τ, ο Α.Μ, και ο Κ.Ν. χάριν παιδιάς έδεσαν με σχοινί το πόδι κάποιου φίλου που κοιμόταν, ενώ την άλλη άκρη του τη σταθεροποίησαν σε κάποιον πάσσαλο.

Κάποια στιγμή, ένας απ' αυτούς (ο Σ.Τ.) άνοιξε το κεφαλάρι του αυλακιού που πότιζαν τους μπαξέδες κι ερχόταν από τον Μαυρόλακκα. Το αποτέλεσμα ήταν να πλημμυρίσει το χωράφι, να βραχούν τα παιδιά που κοιμούνταν και να ξυπνήσουν αλαφιασμένα. Το χοντρό κάπως αστείο, από κάποιους μεγαλύτερους θεωρήθηκε προμελετημένη εγκληματική πράξη, μια που τότε οι καιροί ήταν πονηροί και βρισκόμασταν στα πρόθυρα του Εμφυλίου Πολέμου. Κάποιοι διέδωσαν ότι πρόθεσή τους ήταν να πνίξουν τα παιδιά των οικογενειών της δεξιάς παράταξης. Οι υπαίτιοι της παραπάνω πράξης οδηγήθηκαν στο Δημοτικό Σχολείο, ανακρίθηκαν και κακοποιήθηκαν, προκειμένου να μαρτυρήσουν ποιος τους καθοδήγησε στην πράξη τους αυτή. **Βρισκόμασταν σαν χώρα σε περίοδο οξυμένων πολιτικών παθών.**

Λιόλιος Αργύρης
Φυτιώτης συγγραφέας

Το μείντομου (Ιστορία τρίτη).

Ο συγχωριανός μας συγγραφέας, Αργύρης Λιόλιος, σε ανέκδοτο διήγημά του το 1978 με

τίτλο *Η βοσκή*, αναφέρεται με κάποια νοσταλγία στα παιδικά του χρόνια και στο μείντημου με παρόμοια ιστορία με την προηγούμενη, που θα μπορούσε να είναι η ίδια, αν ο αφηγητής δεν ήταν ηλικιακά μικρότερος και είχε δει την οξυμένη πολιτικά κατάσταση του 1945. Σταχυολογώ από το κείμενό του: «*Κάποιο καλοκαίρι, είχαμε μείνει μια παρέα από πεντέξι θιανοπαίδια στο 'Αλιβάδι', όπου γνωρίσαμε μια σκληρή εμπειρία του είδους αυτών των κακόγουστων και βάρβαρων αστείων, που συνήθιζαν μερικοί-αδιόρθωτοι άγριοι-μικροί καταστροφείς.*

Πέσαμε να κοιμηθούμε, κουκουλωμένοι με τις κάπες σ' ένα τσαϊρι γεμάτο φτέρη. Είχαμε απολήκει τα πράματα να βοσκήσουν στην πηλιά κάτω από τις συστάδες των καστανιών, στο φρύδι από το αγώι που έφερνε το νερό στο μύλο του Μέρκου, πέρα από το μεγάλο ρέμα του Μαυρόλακκα. Άθλιοι είχαν πεδουκλώσει τα πόδια των πιο τσινιάρικων μουλαριών, για να μπορέσουν το πρωί να τα ξαναπιάνουν, αηλιά και για να μην απομακρυνθούν από τον τόπο βοσκής και πάνε σε ζημίες».

Στην συνέχεια αναφέρεται στη δράση μιας εφηβικής συμμορίας, γράφοντας: «*Πήγαν, λιοπόν, αθόρυβα πιο πάνω από κει που κοιμόμασταν, χάλασαν το φράγμα στο αγώι και γύρισαν όλο τον όγκο του νερού στον κατήφορο, λες και ήθελαν να ποτίσουν τις φτέρες. Το νερό κύλησε στην αρχή ορμητικά, βαθαίνοντας με την δύναμή του το άνοιγμα, ύστερα απλώθηκε στη διψασμένη φτεροπηλιά, ποτίζοντας το ξεροχώραφο που το κατάνιπε λαιμαργα, συνέχισε να κυλά ομαλιά, μουσκεύοντας όλο και πιο πηλιά το τσαϊρι με τις φτέρες. Οι άθλιοι, δεν περίμεναν να δουν το αποτέλεσμα από το εγχείρημά τους. Είχαν φοβηθεί, μήπως ξυπνήσει κανένα παιδί και τους αναγνωρίσει. Το νερό δούλεψε ύπουλα. Σαν έφτασε, ποτίζοντας όλο και πιο βαθιά το κατάξερο χώμα, στο μέρος όπου κοιμόμασταν, έγληψε ένα γύρω τις άκρες από τις κάπες στην αρχή, μουσκεύοντας τις πατημένες φτέρες. Λοξοδρόμησε δεξιά-ξερβά απ' το σωρό των παιδιών, άρχισε να κυκλώνει και να μουσκεύει τα κοιμισμένα κορμιά.*

Το πρώτο παιδί που ξύπνησε μουσκεμένο, έβαλε τις φωνές και τα κλάματα. Ξυπνήσαμε όλα τρομαγμένα και μουσκεμένα ως το κόκκαλο. Έγινε ένα πανδαιμόνιο από κλάματα, φωνές και τουρτουρίσματα από το κρύο. Όπου πατούσαμε, τσαλαβουτούσαμε στις λιάσες και τα νερά. Καταπλασπώθηκαν οι κάπες και τα ρούχα μας. Το νερό πάγωνε τα ξυπόλητα πόδια. Ούτε που μπορούσαμε να πατήσουμε ή να κάνουμε ένα βήμα μέσα στο σκοιάδι, στη λιάση και το κρύο. Χτυπούσαν και τα δόντια μας σαν τον τρυποξύλη. Όσο προσπαθούσαμε να βγούμε απ' αυτό το μπέρδεμα, τόσο χωνόμασταν πιο βαθιά στη λιάση».

Τελικά διηγείται πώς ένας χωριανός μας, ο μπάμπια-Μήτσιος, τους

συμμαζεψε στην καλύβα του, τους περιέθαλψε και στέγνωσαν τα ρούχα τους. Και το πρωί: *«Φύγαμε ροζά-ροζά σαν τον κάβουρα και πήγαμε να συμμαζέψουμε τα 'πράματα'. Ήταν μια ακόμα καθοκαιρινή νύχτα που έζησα. Αργύρης Λιόθιος. Οκτώβρης του 1978.»*

Εδώ θα πρέπει να διευκρινίσω ότι τότε ονόμαζαν τα άλογα και τα μουλάρια *«πράματα»*. Γνωστή η παροιμία: *Δεν είναι η νεροκοροκυτόθα αγκιό (αγγείο) και ούτε το γουμάρι (γάιδaros) πράμα.*

Η Τρανταφλλιά (Τριανταφυλλιά).

Ιστορίες, όπως και ανέκδοτα, δεν υπάρχουν καινούριες απλά υπάρχουν καινούριοι άνθρωποι. Αυτή η αλήθεια επαναλαμβάνεται από τότε που υπάρχουν άνθρωποι στη γη. Πίσω από κάθε ιστορία υπάρχει και κάποια δόση πραγματικότητας, γι' αυτό καταλήγει να γίνεται μύθος. Παλιότερα σ' όλα τα ελληνικά ανέκδοτα πρωταγωνιστές ήταν ο 'βλάχος', σήμερα είναι ο 'πόντιος'. Πιο συγκεκριμένα, πρώτο ρόλο παίζουν ο Γιώργικας και ο Κωστίκας. Έλα, όμως, που ο πραγματικός Γιώργος όταν θέλει να πει κάποιο ανέκδοτο, το αλλάζει και βάζει τον Κωστίκα και τον Πανίκα! Έτσι είναι αυτά, ο καθένας βλέπει μόνο την πλάτη του μπροστινού του και αυτόν σχολιάζει. Αντίστοιχα κι εμείς στη Φυτιά, όλα τα παθήματα κι όλες τις ιστορίες τις φορτώναμε στην Τρανταφλλιά. Ήταν μια καλοσυνάτη, άβγαλη γυναίκα, χωριάτισσα, με μερικά κιλά παραπάνω. Πιο χοντρή από αυτήν είχαμε την Χοντρορίντισιου, που νοητά τη φορτώναμε στην πλάτη αυτουνού, που δεν έβρισκε τη λύση του αινίγματος στο παιγνίδι *«Σκρόμποι και Σκρομπίτισες»*, που παίζαμε γύρω στο τζάκι τις μεγάλες νύχτες του χειμώνα.

Ζέστα, Γιώρ', στου Γιράν' (Ζέστη, Γιώργο, στο Γεράνι).

Το Γεράνι είναι η τοποθεσία που βρίσκεται κάτω από το 7,5 χλμ. και ανήκει εν μέρει στη Φυτιά. Παλιότερα, πριν από το 1960, ήταν χωράφια, κλήροι των 5 στρεμμάτων, κατάλληλα για καλλιέργεια σιτηρών, χωρίς καμιά πηγή νερού και με μεγάλη έλλειψη σκιάς. Τυχεροί ήταν αυτοί που στο χωράφι τους είχαν κάποια γκορτσιά, αγριαχλαδιά για σκιά. Ερχόταν ο καιρός του θερισμού με τα δρεπάνια και ο Ήλιος έκαιγε τόσο πολύ, λες και βρισκόταν ο άνθρωπος στη Σαχάρα. Έφτασε η ώρα και της Τρανταφλλιάς να πάει με τον άντρα της στο θέρο στο Γεράνι. Όταν άναψε για τα καλά η ζέστη και ο ήλιος χτυπούσε κατακέφαλα, η Τρανταφλλιά άρχισε να δυσανασχετεί και είπε.

- *Ζέστα, Γιώρ', στου Γεράνι(ι).* Αφού δεν πήρε απάντηση και δε βρήκε κατανόηση από τον άντρα της, τον παράτησε κι έφυγε για τη Φυτιά,

αλλά από κεκτημένη ταχύτητα δε σταμάτησε καν εκεί και βρέθηκε στη Μαρούσια ή και στο Σέλι, προκειμένου να βρει κάποια δροσιά. Η Ιστορία δεν αναφέρει αν από τότε ξαναγύρισε στο χωριό μας. Πάντως, όλα τα βουνίσια χωριά είχαν κάποια τραγούδια με ανάλογα παθήματα συγχωριανών τους:

Εγώ στον κάμπο δεν βαστώ, νερό ζεστό δεν πίνω.

ή Τι γύρευες, τι χάλευες στον κάμπο... (Εδώ έμπαινε το ανάλογο όνομα) Άλλοι αποδίδουν την ίδια ιστορία στη μάνα της ή και στη γιαγιά της, διατηρώντας το ίδιο περιεχόμενο. Οι Φυτιώτες σίγουρα, πάντως, όταν ζοριστούν σε κάποια χειρωνακτική εργασία κάτω από τον ήλιο, λένε: **Ζέστα, Γιώρ', στο Γεράν(ι).**

Η Γιώρς μι ζπάει (Ο Γιώργος με ζουπάει, με δέρνει).

Οι ιστορίες στηρίζονται σε υπαρκτές και ανύπαρκτες φήμες, που αν θέλουμε τις πιστεύουμε. **Κάποια μέρα η γεροδεμένη Τρανταφyllιά, τσακώθηκε με τον ισχνό, αδύνατο άντρα της.** Ο σύζυγός της εξαγριώθηκε και άρχισε να την κυνηγάει μέσα στον οντά, για να τη δείρει. Αυτή κάποια στιγμή άνοιξε το παραθύρι που έβλεπε το σπίτι της μάνας της, που δεν απείχε πολύ από το δικό της και κάλεσε τον αδερφό της τον Νάσιο να τη βοηθήσει:

- *Πιάβλα, Νάσιου, η Γιώρς μι ζπάει,* που σε ελεύθερη μετάφραση σημαίνει:

- *Τρέξε, Θανάση, ο Γιώργος με ζουπάει, με θιανίζει, με δέρνει.* Ήταν δυνατόν; Απίστευτο...

Παραπανίσια τσάπα (διήγηση: Νίκος Κ. Γκιλιόπουλος).

Ο Σαρακίνας, με μια τσάπα στην πλάτη του, ξεκίνησε καλοκαιριάτικα για το αμπέλι του. Στον δρόμο αντάμωσε τον συνομήλικό του παπα-Δημήτρη και αφού ήπιαν νερό στο Γιάτσο, έφυγε βιαστικός. Ο παπάς κάπως καθυστέρησε με τον γαίδαρό του και τότε είδε ότι ο συγχωριανός του κάτι ξέχασε. Επιτάχυνε το ζωντανό του, τον ξαναέφτασε στην τοποθεσία Καρατζούλα και του είπε:

- *Ρε Γιώργ(η,) εσύ σα να είχες τσάπα στον ώμο σου. Πού είναι;*

- *Αμάν! Την άφησα να πει νερό στο Γιάτσο! Ε, σάματις είχα και ποηγή ήρεξη για σκάψιμο!* Τέτοιοι ήταν οι άνθρωποι. Δεν τους έλειπε το καλάμπαλιν.

Ο καπνός.

Στα χρόνια της Γερμανικής Κατοχής τα σχολεία στην Ελλάδα υπολειτουργούσαν, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες των δασκάλων. Κάτι

παρόμοιο γινόταν και στη Φυτιά. Πολλά τα παιδιά, κακές οι συνθήκες για μάθηση. Υποδομές δεν υπήρχαν ούτε στο σπίτι, αλλά ούτε και στο σχολείο. Λειτουργούσε το τριτάξιο Δημοτικό Σχολείο, που πολλές φορές γινόταν διτάξιο ή και μονοτάξιο στη μεγάλη ανάγκη. Στο τέλος μιας χρονιάς έγιναν και γυμναστικές επιδείξεις σε μια αλάνα, δίπλα στην εκκλησία του Αϊ-Θανάση. Το χωριό τότε δεν είχε τις σημερινές του διαστάσεις. Μαζί με τις γυμναστικές επιδείξεις των μαθητών, παρουσία των κατοίκων και της ηγεσίας του χωριού, γίνονταν και απαγγελίες ποιημάτων.

Γυμναστικές επιδείξεις στην πλατεία του χωριού με τις δυο φλαμουριές το έτος 1955.

Στη θέση της μιας φλαμουριάς, σήμερα υπάρχει ακακία.

Ο Αργυράκης, που πήρε το όνομα Γκίλιας, πριν προλάβει να γίνει Αργύρης, σαράντα μέρες διάβαζε το ποίημά του, για να το πει «καλά». Βοήθεια στο σπίτι είχε και από την αδερφή του, που είχε τελειώσει το Δημοτικό. Το ποίημα, το οποίο αναφερόταν στον καπνό που ανεβαίνει στον ουρανό σαν ψηλός καλόγερος που δεν έχει κόκκαλα, χιλιοδιαβάστηκε στο σπίτι συλλαβιστά, φωναχτά και απ' έξω. Νεράκι!

Στη γιορτή, ανεβαίνει ο Αργύρης στην εξέδρα, υποκλίνεται στον κόσμο και αρχίζει να απαγγέλλει. Πρώτη του λέξη - μα και τελευταία - ήταν η λέξη «καπνός». Κομπιάζει. Κοιτάζει δεξιά-αριστερά να βρει δρόμο διαφυγής. Πηδάει από τη σκηνή και τρέχει να εξαφανιστεί στις βασιονιές και τα βούζια. Έγινε καπνός και άδικα τον περίμεναν να συνεχίσει την απαγγελία του. Μην τον είδατε. Σήμερα, 20/02/2009, ο ίδιος διηγείται την πράξη του και γελάει. Αντίστοιχες παιδικές ιστορίες επαναλαμβάνονται στην πορεία του χρόνου με άλλα πρόσωπα. Οι άνθρωποι έρχονται και παρέρχονται.

Έκθεση Φυτιώτη μαθητή με θέμα: Πώς πέρασα το καλοκαίρι.

Πέρασα και ρήμαξα.

Σπίτ(ι)-Λίμ(νη)-Μιγγάδκα

Μιγγάδκα-Λίμ(νη)-Σπίτ(ι). Αυτό κάθε μέρα, όλο το Καλοκαίρι.

(Διήγηση Αντωνίου Τσέου, δασκάλου. 16-07-2010)

Όποιος σκάβει τον λάκκο του αλλουνού...

(Διήγηση: Μακρυκώστας Σπύρος. 18-8-2009).

Οι δυο Γιώργηδες, γείτονες στα χωράφια τους στο Κλαδάκι, εκτός των άλλων καλλιεργούσαν και αγγούρια. Κάποτε, άρχισαν να αλληλοκατηγορούνται για κλοπή των κηπευτικών τους. Ήρθαν «στα μαχαίρια» και αφού ο καθένας τους ορκιζόταν ότι δεν το είχε κάνει, άρχισαν να παρακολουθούν τα κτήματά τους. Τελικά, αποδείχτηκε ότι κάποιος μακρινός γείτονάς τους ήταν ο δράστης της κλοπής των αγγουριών. Θέλησαν να τον δείρουν ή να τον διαπομπεύσουν δέσμιο στους δρόμους του χωριού μαζί με τα κλοπιμαία, όπως συνηθιζόταν κάποτε. Στο τέλος, πρυτάνεψε η λογική και απλά τον επέπληξαν να μην το ξανακάνει. Για σιγουριά, ο ένας Γιώργης συμβούλεψε τον άλλον να σκάψει στο μονοπάτι που οδηγούσε στο μπαξέ του λάκκο και να τον καλύψει με κλαδιά, για να πέσει μέσα ο επόμενος κλέφτης. Ο δεύτερος Γιώργης ξέχασε το έργο του και έπεσε μέσα ο γάιδαρός του. Παιδεύτηκε να τον βγάλει έξω και ζήτησε βοήθεια από τους γείτονές του.

Ίσχυσε η γνωστή παροιμία: Όποιος σκάβει τον λάκκο του αββλονού, πέφτει ο ίδιος μέσα - στην προκειμένη περίπτωση, ο γάιδαρός του.

Συνωνυμίες (Διήγηση: Θωμάς Αργυρίου Τσέος).

Ο Θωμάς Β. Τσέος (Τομ) υπηρέτησε στρατιώτης το 1950 στη Μακρόνησο, επειδή χαρακτηρίστηκε από τις Αρχές ως αριστερός, μα περισσότερο σαν αδερφός του Αντώνη (Αμίκο) και του Μήτσιου, που ήταν αντάρτες της Εθνικής Αντίστασης και του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.

Πολλά χρόνια αργότερα, κάποιος ομοιοπαθής του, που συνυπηρέτησε στη Μακρόνησο, βρέθηκε στη Φυτιά γυρεύοντας τον φίλο του, Θωμά Β. Τσέο, τον Τομ. Πέρα από το ονοματεπώνυμο, ήξερε ακόμη ότι ο αδερφός του λεγόταν Αντώνης. Οι χωριανοί μας τον έστειλαν στον Θωμά Αργυρίου Τσέο, αγροφύλακα του χωριού, που ήταν συγγενής του, χωρίς, όμως, παρόμοια προϊστορία.

- *Είσαι ο Θωμάς Τσέος;*
- *Μάλιστα.* Μετά την καταφατική του απάντηση, ο ξένος τον αγκάλιασε.
- *Γεια σου, φίλε, σύντροφε.*
- *Δεν σε γνωρίζω.*
- *Δεν έχεις αδερφό τον Αντώνη;*
- *Ναι, αβλιά δεν σε γνωρίζω.*
- *Μην το αρνείσαι! Μήπως για να πάρεις τη θέση του αγροφύλακα, έχεις αβλιάξει και δε θέλεις να με θυμηθείς;*

Τελικά η παρεξήγηση λύθηκε και ύστερα από συζήτηση και επεξηγήσεις κατάλαβαν ότι επρόκειτο για συγγενική συνωνυμία. **Και οι δύο είχαν το ίδιο ονοματεπώνυμο και συνέπιπτε να έχουν και οι δυο τους μεγαλύτερο αδερφό με το όνομα Αντώνης.**

Η δύναμη της πίστης.

(Διήγηση: Κώστας Ευθυμίου Βύζας)

Ο μπάρμπας μου, ο Γιώργος ο Βύζας τς Σπύραινας, γύρισε από την Αμερική, φέρνοντας μόνο έξι λίρες, κρυμμένες στη ζώνη του. Εκεί ήταν λούστρος μάλλον σε στιλβωτήριο. Στο χωριό ήταν και πελεκητής ξυλείας. Μια ζωή ήταν φιλάσθετος ή τουλάχιστον παραπονιόταν λίγο παραπάνω. Ίσως σ' αυτό να οφειλόταν και το παρατσούκλι του «Κλάψας». Παρά τη φιλασθενεία του, πέθανε σε μεγάλη ηλικία. Γύρεψε μια φορά αγιονέρι από την Παναγία Δοβρά, μια και ο αδερφός του ο Θύμιος πήγαινε με τα ζώα στη Βέροια να πουλήσει ξύλα. Ο πατέρας μου ξέχασε την παραγγελιά και τελικά του πήγε νερό από τυχαία βρύση, ίσως ακόμα κι από το Λιανοβρόχι. Το ωραίο ήταν ότι μόλις πήρε το νερό και έβρεξε το μέτωπό του, άρχισε να λέει ότι του πέρασε ο πονοκέφαλος. **Τι σου κάνει η πίστη!**

ΔΥΣΚΟΛΙΑ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΗΣ(Ιστορία Πρώτη)

Θέλω μια αρνίθα.

Διήγηση: Κώστας Στεφάνου Στογιάννος

Ο Φυτιώτης, ο άβγαλτος Νάσιος, πηγαίνει στο κρεοπωλείο του Χρήστου Κουπίδη στο χωριό Πατρίδα Βεροίας.

- *Θέλω ένα κιλό αρνίθα.* Ο Χρήστος εκτελεί την παραγγελιά κόβοντας ένα κιλό αρνί.
- *Αρνίθα γύρεψα,* επεμβαίνει ο Νάσιος.
- *Μα, αρνί σου δίνω, ό,τι μου ζητήσεις.*

Άντε τώρα, να συνεννοηθούν δυο άνθρωποι με διαφορετικές γλωσσικές καταβολές. Ντόπιος ο ένας, Πόντιος ο άλλος. Και σήμερα ακόμη για

πολλούς στη Φυτιά η λέξη *αρνίθα* σημαίνει κοτόπουλο, εκ της *όρνιθος*, που είναι αρχαία, ελληνικότερη λέξη.

Ασυνεννοησία (Ιστορία δεύτερη).

Πόντιος και Φυτιώτης δουλεύουν μαζί σε αγροτική περιοχή. Κάποια στιγμή πηγαίνουν να πάρουν νερό από παρακείμενη πηγή, με πήλινη στάμνα που ήταν το συνηθισμένο αγγείο. Το πήλινο αυτό σκεύος κρατούσε δροσερό το νερό. Στο δρόμο ο ντόπιος απευθύνεται στον Πόντιο:

- *Τσάκω το*. Εννοούσε το σταμνί, για να πάει προς νερού του.
- *Γιάτι* (Γιατί); ρωτάει ο Πόντιος.
- *Ρε, τσάκω το, που σου βέω*, επιμένει ο Τσιορνοβίτης. Παίρνει ο Πόντιος μια πέτρα και κάνει θρύψαλα τη στάμνα.
- *Γιατί την έσπασες*; ρωτάει ο ντόπιος.
- *Εσύ με διέταξες!* Άντε να συνεννοηθούν. Στα φυτιώτικα *τσακώνω* σημαίνει *πιάνω*, ενώ στα ποντιακά *τσακίζω, σπάζω!*

Απάντηση Φυτιώτη μαθητού στον δάσκαλό του.

- *Νίκο, τι δουλειά κάνει ο πατέρας σου;*
- *Φκιάν' κι ρμάζ'* (ριμάζει). *Όβ' μέρα προσηλιάζει* (Όβη τη μέρα ριάζεται).

Παπά, σώσι μι ή χτύπα τ(η)ν καμπάνα.

(Διήγηση: Δημήτρης Ιωάννου Γκιλιόπουλος)

Ο μπάρμπα Γκίλιας Μ. σε κάποια δύσκολη χρονιά της Γερμανικής Κατοχής απευθύνεται στον γείτονά του παπα-Δημήτρη για τροφή, μια και γνώριζε ότι ο παπάς του χωριού όλο και κάτι μάζευε από το ποίμνιό του.

- *Χτύπα τ' καμπάνα, παπά, γιατί πιθαίνου απ' την πείνα ή δώσι μοι κάτ(ι) να φάω, πνώ.*
- *Να σι δώσου σ(ι)τάρ(ι),* του αποκρίνεται ο παπα-Δημήτρης.
- *Όχ(ι), δεν θέβου σιάρ', γιατί του πιο πουβή δα μι του πάρ(ει) ου Μέρκους, ου μυβουνάς.* Πάντοτε κυκλοφορούσε η υπόνοια ότι οι μυλωνάδες κρατούσαν πέρα από τα νόμιμα αλεστικά. Έτσι, παρά την πείνα του, διάλεγε το είδος της βοήθειας και από πάνω κακολογούσε και τον μυλωνά του χωριού μας.

Μι πίρις κι τ' όνουμα. Πρωτοτόκια.

Ρωτώντας κάποτε τον συνομήλικό και χωριανό μου Θόδωρο, δευτερότοκο αγόρι της οικογένειάς τους, γιατί δόθηκε σ' αυτόν το όνομα και

των δύο παππούδων του, Θόδωρος, αφού το δικαιούνταν ο μεγαλύτερος αδερφός, ήρθε η απάντηση:

- *Τότε, έτσι ήταν αυτά. Ο νουνός έδινε ό,τι όνομα ήθελε. Πέρα από αυτό, η μάνα μου είχε έναν μικρότερο αδερφό που πέθανε νωρίς και στη μνήμη εκείνου θέλησε να ονομάσει τον πρωτότοκο γιο της, Θανάση. Όταν κάποτε ο πρώτος αδερφός μου, ο Θανάσης, στο μοίρασμα της περιουσίας του πατέρα μας, αισθάνθηκε ριγμένος, πέταξε την κουβέντα: «Δεν φτάν(ει) που μι πήρις του καλήτερου χουράφ(ι), μι πήρις κι τ' όνουμα που του δικαιούμαν».*

Κατσιπουδιά. (Διήγηση Βασίλης Δ. Βράνας. 22/ 6/2007)

Κάποτε στα χρόνια του '30 που ήμουν ακόμα μικρός, οι γονείς μου, μου ανέθεσαν να φυλάξω τον παππού Θανάση, που ήταν φιλάσθενος, καθώς εκείνοι θα πήγαιναν για μερικές μέρες στον θέρο. Τότε, τα βράδια κοιμούνταν στα χωράφια. Κάποια στιγμή, ο παππούς μου θυμήθηκε ότι η νύφη, η μάνα μου είχε κάνει γλυκό με κεράσι. Το γυρέσαμε, αλλά δεν το βρήκαμε. Με κάποιο σύρμα τελικά ανοίξαμε το κλειδωμένο σε-ντούκι. **Δοκιμάσαμε το γλυκό και το βρήκαμε καλό! Κάθε τόσο ο παππούς αισθανόταν πικρό το στόμα του, ώσπου φαγώθηκε όλο.** Γυρνώντας η μάνα μου το πήρε χαμπάρι και αναστατώθηκε, γιατί δε θα είχε γλυκό για **ξεντρόπιασμα στους συγγενείς μας, που έρχονταν μουσαφίρηδες** από τη Νάουσα και το Αρκουδοχώρι. Καπάκι στη ζημιά αυτήν βρέθηκε χυμένο και το ρακί από το βαρέλι μας. Θεωρήθηκε κατσιπουδιά, το ένα κακό φέρνει το άλλο, που λέει ο λόγος. Το κακό ήταν ότι κι εγώ είχα συμμετοχή στο φταίξιμο και το έφερα βαρέως για καιρό.

Κοντά στη φωνή.(διήγηση: Μαριάνθη συζ. Αντ. Τζίμπουλα)

Στιχομυθία ανάμεσα στον Μακρυντώνα και την Κατερίνη της Ντούλους σε καλύβα στον Τσελεπή τον καιρό του Εμφυλίου Πολέμου:

- *Καλή φεγγάρι(ι) έχουμι απόψι, Κατερίν(η), σαν μέρα.*

- *Είνι για να γλιέπ(ει) η Γκουντής να έρθ(ει) να πάρ(ει) τα μ(ου)θάρια μι μιγάλης δρασκ(ε)θιές.* (Αυτός χρησιμοποιούσε τα ζώα σε αποστολές και τα επέστρεφε). Πάνω στη φωνή, να 'τος και ο Γκουντής. Πρόσωπα: Μακρυντώνας = Αντώνιος Γκαλίτσιος, Κατερίνη = Κατερίνη Ε. Χαρίση, Γκουντής = Κων/νος Θ. Βύζας, αντάρτης. Αυτά για τους παλαιότερους.

Τζιάμ(ι), (Πρώτο).

Ο Φυτιώτης Νικόλας πήγε κάποτε την τηλεόρασή του στον τεχνικό για επισκευή. Την έτοιμη συσκευή παρέλαβε ο γιος, χωρίς να πληρώσει

τα έξοδα. Δεν παρέλειψε να δώσει τη διαβεβαίωση ότι ο πατέρας του κάποια μέρα θα περνούσε για την εξόφληση του λογαριασμού. Ο καιρός, όμως, περνούσε χωρίς να γίνεται ο διακανονισμός. Σε τυχαία συνάντηση του επιτηδευματία με τον Φυτιώτη Νικόλα, ο τεχνικός τον ρωτάει:

- *Νικόλα, πώς πάει η τηλεόραση;*

- *Τζιάμ(ι), ήταν η απάντηση, που σήμαινε πολύ καλή, ολοκάθαρη εικόνα. Τότε, παράλειψε να αναφερθεί στο οφειλόμενο ποσό. Σε δεύτερη συνάντησή τους:*

- *Νικόλα, ξέρεις, τα έξοδα της επισκευής της τηλεόρασης έμειναν απλήρωτα.*

- *Φίλε, με βρήκες τζιάμ(ι), που θα πει είμαι καθαρός, δεν υπάρχει μία.*

Τζιάμ(ι), (Δεύτερο).

Ο Τσιορνοβίτης Θωμάς, όταν ζορίστηκε οικονομικά, αποφάσισε να δουλέψει οικοδόμος δίπλα σε συγχωριανούς του μαστόρους. Δεν έπρεπε να κάνει «τίποτε», του είπανε, μόνο λάσπη. Οι οικοδόμοι ομολογούν ότι πρόκειται για πολύ δύσκολη εργασία. Στα εγκαίνια του σπιτιού που έχτιζαν, ο παπάς διάβασε τον απαραίτητο Αγιασμό και πήρε το συνηθισμένο σε τέτοιες ώρες φιλοδώρημα. Έτυχε, όμως, η ημέρα του Αγιασμού να είναι διπλής Νηστείας. Συνέπιπτε να είναι των Νηστειών λόγω εξηνταημέρου και Παρασκευή. Ο σπιτονοικοκύρης, που έτυχε να είναι κτηνοτρόφος, μπροστά στους εργάτες ρωτάει τον παπά:

- *Πάτερ, έχω σκοπό να σφάξω αρνί για τα εγκαίνια και θέλω να ρωτήσω τι βέει η θρησκεία.*

- *Όχι, τώρα είναι των Νηστειών, δεν κάνει, απάντησε ο ιερέας. Ακούγοντάς τον ο Θωμάς επεμβαίνει στη συζήτηση.*

- *Ιού ,παπά μ', τήρα τη δ(ου)ηιά σ(ου), του πήρεις του χαριζιηλίκ(ι), αηηιά μμένα μι ρώτσεις που είμι Τζιάμ(ι). Έχω δυο μέρες να φάω.*

Βέροια 25/11/2012

Έτο' τα βρήκαμε, έτο' θα τ' αφήσουμε.

Η παραπάνω έκφραση είναι χιλοειπωμένη και αφορά σε γεγονότα της κοινωνικής ζωής, τα ήθη και τα έθιμα, που ακολουθούν μια πλούσια φυτιώτικη παράδοση. Αυτή η επιφυλακτική και εν μέρει αρνητική στάση απέναντι στο καινούριο ίσως εξηγεί την οποιαδήποτε συνοχή των χωριανών μας. Έτο' τα βρήκαμε!!! Χαρακτηρίζεται ως γκρινιάρης όποιος τολμήσει να πει: *δεν ήταν έτσι, ωρέ*. Από την άλλη, η ζωή προχωράει. Δεν ταξιδεύουμε πια με τον αραμπά.

Και τον δικό μας τουν Νάσιου Θανασάκ(η) τον λένε.

Βρισκόμαστε στη Φυτιά του Μεσοπολέμου. Οι εκκλησιασθέντες άνδρες και γυναίκες του χωριού παίρνουν σβάρνα τα σπίτια των εορταζόντων Θανάσδων για τις καθιερωμένες ευχές. Η βίζιτα (επίσκεψη) δε γινόταν μόνο σε συγγενείς, καθώς οι χωριανοί μας ήταν πολύ δεμένοι. Η ευχή τους θα ακουγόταν ακαταλαβίστικη σε οποιονδήποτε σημερινό νέο, επειδή ήταν λίγο «καθαρευουσιάνικη». *Σπουβιάι(η)* έλεγαν, που σε απλή μετάφραση σημαίνει *εις πορβιά έτη, πορβύχρονος*. Το συνηθισμένο κέρασμα ήταν ρακί, μπιμπλιά (στραγάλια) και λουκούμι, που πολλές φορές στο τέλος της μέρας κοβόταν στα τέσσερα, για να πάρουν όλοι. Κάποια σπιτονοικοκυρά που γιόρταζε ο μικρός γιος της, παρακολουθούσε από το παράθυρο του σπιτιού της τη ροή των επισκεπτών στο δρόμο, οι οποίοι δεν είχαν σκοπό να θυμηθούν το παιδί της, τον Νάσιο. Βγήκε στον εξώστη της καλώντας μια ομάδα:

- *Ελάτε κι απ' τιμάς (ελάτε και από μας). Κι τονν δ(ι)κό μας τουν Νάσιου Θανασάκ(η) τον βέν(ε), κερνάμε κι ένα χφιάρ του κουταβιού γλνκό!*

ΤΟ ΜΗΤΡΙΚΟ ΓΑΛΑ

Είμαστε αδέρφια, μιας μάνας γέννα.

Στις φλέβες τρέχει το ίδιο αίμα.

*Κι αν χώρια τώρα σαν ξένοι ζούμε,
πάλη μια μέρα θα ανταμωθούμε.*

Στους παραπάνω στίχους του τραγουδιού τονίζεται το ίδιο αίμα που κυλάει στις φλέβες των αδερφιών. Πριν το 1950, στη Φυτιά ήταν συνηθισμένο πράγμα νεογνά να έχουν βυζάξει γάλα από γυναίκα του συγγενικού κύκλου τους, που τύχαινε την ίδια περίοδο να θηλάζει δικό της παιδί. Ήταν και αυτό μια λύση στα δύσκολα χρόνια της Κατοχής. Αναφέρω δυο περιπτώσεις, για να καταλάβει ο αναγνώστης ότι και σε καταστάσεις εμφύλιας έριδας, υπενθύμιζαν το κοινό μητρικό γάλα.

1) Η Φρείδω, σύζυγος Α. Ν., παρακάλεσε τον καπετάν Μπαρούτα να μεσολαβήσει στην απόλυση του άνδρα της από το Στρατηγείο του ΕΛΑΣ, όπου κρατούνταν για «νουθεσία» μετά τη ρήξη ΕΛΑΣ-ΠΑΟ. Παράλληλα, δεν είχε ξεχάσει να θυμίσει στον Καπετάνιο ότι κάποτε βύζαξε ένα παιδί του, όταν η Μπαρούταινα δεν είχε γάλα. Η υπόθεση είχε τελικά αίσιο τέλος, όπως και για τους «συγκατηγορούμενους» του.

2) Όταν μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας στο Δημοτικό Σχολείο Φυτιάς η Α... θέλησε να κακοποιήσει τη θεία της Γκιλιούδα, μητέρα του Γιαννούλη, η δεύτερη της είπε:

- *Ποια σιήθια πας να βαρέσ(ει)ς, απ' αυτά ιού έφαγισ γάλα. Ιγώ σι βύζαξα.*

Άσπρα μαλλιά και μαύρο μουστάκι.

(Διήγηση ΑΝΤ. ΑΘ. ΤΟΤΣΚΑ. 08/05/2013).

Ο για πολλά χρόνια δασοφύλακας του χωριού μας, Θωμάς Παγώνης, ανταμώνει μια μέρα με τον Δασάρχη και προϊστάμενό του, Γιάννη Κουλούλα, που παραξενεμένος για το παρουσιαστικό του τον ρώτησε.

- Έχεις, Θωμά, κατάσπρα μαλλιά, όμως το μουστάκι σου είναι ακόμα μαύρο! Πώς γίνεται; Και χίλια πανεπιστημιακά διπλώματα δε φτάνουν για να εξηγήσεις το φαινόμενο.

- Δεν ξέρεις ότι το μουστάκι εμφανίζεται είκοσι χρόνια αργότερα από τα μαλλιά; Σωστή, φιλοσοφημένη κουβέντα!

Η ζωή του κρεμόταν κυριολεκτικά σε μια κλωστή.

(Διήγηση: Φώτης Ε. Μπεσίνας. 12/11/2013).

Ο Φώτης, όταν ήταν μικρός, κοιμόταν στον μεγάλο οντά, μαζί με τα μεγαλύτερα αδέρφια του. Το τζαμακιάν(ι), το επίσημο δωμάτιο, ήταν για άλλες χρήσεις. Ταβάνι στον τρανό αυτόν οντά δεν υπήρχε, όπως στα περισσότερα σπίτια, και οι γρεντέδες έχασκαν. Καμιά φορά τις νύχτες ανάμεσα στα παραμερισμένα τούρκικα κεραμίδια ξεχώριζαν τα άστρα στον ουρανό, ακόμα και το φεγγάρι. Κάθε χρόνο κατά τον Οκτώβρη, οι γονείς του κρέμαγαν σε ζευγάρια ρόδια, κυδώνια, ακόμα και Δημητριάτικα σταφύλια, για τις δύσκολες μέρες του Χειμώνα. Το δέσιμό τους σε ζευγάρια γινόταν με σπάγκο ή στη χειρότερη περίπτωση με γνεσμένη μάλλινη κλωστή, που δεν άντεχε πάντοτε το βάρος. Κάποτε, ένας ποντικός, από αυτούς που κυκλοφορούσαν ελεύθερα στους γρεντέδες, έφαγε τον σπάγκο και δύο κυδώνια χτύπησαν τον μικρό Φώτη ξόφालτσα την ώρα του ύπνου του. Σήμερα στα 75 του θυμάται το πάθημά του και αυτοσαρκάζεται λέγοντας:

- Κυριολεκτικά η ζωή μου κρεμόταν σε μια κλωστή. Σήμερα θα λέγαμε ότι τα κρεμασμένα φρούτα, που διατηρούσαν οι παλαιοί για «άκρα καιρού», ήταν δαμόκλειος σπάθην. Άκρα καιρού ονόμαζαν την περίοδο, κατά την οποία τέλειωναν τα τρόφιμα που είχαν για τους δύσκολους μήνες του Χειμώνα.

Ο τυφλός μπάρμπα Στεφανής (Τσολιάς) και οι μαστόροι της Φυτιάς. (διήγηση Α. ΑΘ. Τότσκας).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, με τις μεγάλες ανάγκες οικοδόμησης, αρκετοί χωριανοί μας, πρώην ανειδίκευτοι εργάτες, απέκτησαν κάποια εμπειρία οικοδόμου σε ταχύρρυθμη σχολή. Γύρισαν στο χωριό με μια κασέλα εργαλείων που περιείχε ροκάνι, πριόνι, αρίδα (χειροκί-

ντο τρυπάνι), σκεπάρνι, μυστρί, το απαραίτητο σαούλι και ίσως κάποια ακόμη. Άρχισαν και ομαδικά να χτίζουν φράχτες, κουμάσια, ντουβάρια, μέχρι και σπίτια, χωρίς πολλές προδιαγραφές. Κάποια μέρα, στη γειτονιά του μπάρμπα-Στεφανή, που είχε πρόβλημα στην όρασή του, μια τέτοια ομάδα έκτισε μια *μποιάτα* (ονομασία κτίσματος για σταβλισμό ζώων ή αποθήκευσης ζωοτροφών). Ένας της παρέας φώναξε στον παραβρισκόμενο υπερήλικα της αυλής:

- *Έβλα, μπάρμπα-Στεφανή, να δεις του έργου μας και να το καμαρώσ(ει)ς. Αββββ τι βέω; Ξέχασα ότι δεν γλέπς.*

- *Ε! Δεν πειράζ(ει) αυτό, σάμαις δε σας ξέρουν ποιοι είσ(ι)ν!* Και όλα αυτά με κοροϊδευτική διάθεση.

Αργότερα, οι ίδιοι έκαναν συνάφια, χτίζοντας αρκετά σπίτια. Μερικοί από αυτούς πήραν και σύνταξη οικοδόμου.

Φυτιώτες «οικοδόμοι» στα χωριά του Κάμπου.

Μερικοί Φυτιώτες στα χρόνια του Μεσοπολέμου δοκίμασαν να βγάλουν το ψωμί τους δουλεύοντας σαν αυτοδίδακτοι μαστόροι. Δύο της παρέας είχαν ήδη γυρίσει από την Αμερική κακήν-κακώς, λόγω της Παγκόσμιας Οικονομικής Κρίσης του 1929, φέρνοντας μαζί τους ένα καλαπόδι. Μέχρι τώρα στο χωριό είχαν κτίσει ντουβάρια, ξηροντούβαρα και - το δυσκολότερο- φούρνους. Τα απαραίτητα υλικά που χρησιμοποιούσαν ήταν πέτρες, ξύλα και λάσπη. Κάποτε, πληροφορήθηκαν ότι σε χωριό του κάμπου, στα Μονόσπιτα, υπήρχε ζήτηση οικοδόμων. Οι δικοί μας στα γρήγορα παρουσιάστηκαν στο χωριό αυτό και όταν τους ρώτησαν, αν ξέρουν να χτίζουν φούρνο, απάντησαν καταφατικά. Ανέλαβαν και έχτισαν έναν φούρνο με ποταμίσια πέτρα και λάσπη. Δεν ήξεραν, όμως, οι άμοιροι ότι οι ποταμίσιες πέτρες, τα γκουργκούλια όπως τις λέμε, δεν κολλούν εύκολα στη λάσπη. Την ώρα που ήταν να πληρωθούν, για σιγουριά κάποιος στήριζε το ετοιμόρροπο κτίσμα. Τελικά, ο φούρνος δεν κράτησε πολύ κι έπεσε, αλλά και οι μαστόροι της Φυτιάς δεν ξαναπλησίασαν τα Μονόσπιτα, ούτε σαν περαστικοί.

Έμαθα κι εγώ να μιιάζου ξύλα.

(διήγηση: Απόστολος Γ. Τσίλης)

Ο Ντώνης του Ζ. στη δεκαετία του 1920 εμπορευόταν ξυλεία και καυσόξυλα. Για εργάτες έπαιρνε συγχωριανούς του, «συγγενείς τε και φίλους». Τον καιρό εκείνο, είχαν ιδιαίτερη ζήτηση τα ξυλοκάρβουνα. Τα καμίνια στήνονταν σε ξέφωτα του δάσους με κοπιαστική εργασία. Το αφεντικό ανάμεσα στους εργάτες είχε και τον καλύτερό του φίλο, Θ.

Τ. Τα ξύλα τα στοιβαζαν, αφού τα έβγαζαν κουβαλώντας τα στην πλάτη όλοι μαζί. Κάποια στιγμή, ο Θ. Τ. κατάλαβε ότι το κουβάλημα ήταν πιο δύσκολη εργασία από το να στοιβάξει τα ξύλα και αυτοπρότεινε στους συνεργάτες του:

- *Εσείς κουβαλάτε τα ξύλα κι γώ θα τα μυριάζω (τοποθετώ)*. Από τότε για μέρες, δε φιλοτιμήθηκε ούτε μια φορά να κουβαλήσει ξύλα. Την επόμενη εβδομάδα, πήρε είδηση ότι δεν τον καλούσε ο φίλος έμπορος για δουλειά. Πήγε και βρήκε το αφεντικό και φίλο του να μάθει τι γίνεται με τη δουλειά που τόσο είχε ανάγκη. Η απάντηση ήταν κάπως απρόσμενη.

- *Α! Θωμά, τώρα έμαθα κι γώ να μυριάζω ξύλα κι δε σι χρειάζομαι*.

Να αλάξουμε κι τς ψαλτάδεις (διήγηση: Α. Τσίλης).

Κάποτε, είχε έρθει ο καιρός του Αϊ-Δημήτρη που οι Τσιορνοβίτες άλλαζαν τζομπαναραίους μέχρι του Αϊ-Γιώργιου. Το ίδιο φυσικά θα γινόταν και μετά από έξι μήνες. Σε μια τέτοια στιγμή, που γινόταν συζήτηση για την αλλαγή, *το στοίχ(ι)σμα* των βοσκών, ο Μακρυντώνας αστεειευόμενος πέταξε την ατάκα του:

- *Μι τ(η)ν ευκαιρία, αν γίνιτι, να αλ(ι)ξάξουμε κι τς ψαλτάδεις*. Φαίνεται δεν ήταν ευχαριστημένος με τους Τσιορνοβίτες ψαλτάδες, που δεν ήταν και οι καλύτεροι, αλλά κι ούτε τα εύρισκαν μεταξύ τους. Η φράση αυτή του Μακρυντώνα ακουγόταν χιουμοριστικά στο χωριό για αρκετά χρόνια.

Απ' τ' αυτί και στον δάσκαλο.

Τα παλαιότερα χρόνια οι δάσκαλοι είχαν τη βέργα κρανιάς και τον χάρακα σαν μέσο νουθέτησης και διαπαιδαγώγησης των μαθητών τους, τακτική που σήμερα απαγορεύεται και ευτυχώς ατόνησε. Ένας από τους δασκάλους της Φυτιάς του Μεσοπολέμου που έδερνε τα παιδιά, ήταν ο Θ. Βαριάς. Κάποια μέρα έδειρε τον μαθητή του, Γιώργο Ν., που αμέσως παράτησε την τάξη του και εξαφανίστηκε. Πήγε στο σπίτι του και ενώ δήλωνε ότι δεν θα πάει ξανά σχολείο, οι γονείς του έδιναν δίκιο στο δάσκαλο. Πεισματάρης καθώς ήταν, βρήκε τον τρόπο να εξαφανίζεται. Την ώρα των μαθημάτων έμπαινε σε ένα βαρέλι της αποθήκης τους, καλύπτοντάς το με καπάκι. Όσο για φαγητό, παρακολουθούσε τις κινήσεις της μάνας του και κατά την απουσία της, έβγαινε από την κρυψώνα. Για μερικές μέρες, όλα πήγαιναν μια χαρά. Όταν κάποια μέρα τον ανακάλυψε η μάνα του, φώναξε τον δάσκαλο και τον παρέδωσε, κάνοντας πράξη τη λαϊκή ρήση *απ' τ' αυτί και στον δάσκαλο*. Ο δάσκαλος τον οδήγησε στην τάξη του, όπου τον ξαναέδειρε μπροστά στα παιδιά.

Ο ατίθασος Γιώργακης αυτή τη φορά πήρε ακόμα μεγαλύτερη απόφαση. Πήγε μακριά από το χωριό στο μαντρί. Διάλεξε τη φύση, να βόσκει τις κατσίκες μαζί με τον παππού του και τα αδέρφια του, μια ζωή χωρίς πιέσεις και ταπεινώσεις. Δεν ξαναπήγε σχολείο. Μπορεί το ξύλο να βγήκε από τον Παράδεισο, αλλά στην περίπτωση αυτή δεν έφερε το ποθητό αποτέλεσμα.

Ο Γιώργος, έφηβος στις αρχές του 1947, μην αντέχοντας τη γενικότερη καταπίεση, βγήκε στο βουνό αντάρτης. *Η φλυτεριά είναι σχολειό και ποιος θα τη σπουδάσει, Καβαλατιανή. Πήγα κι εγώ και σπούδασα και βγήκα ένας αντάρτης, Ρούσα και ξανθή*, έλεγε το αντάρτικο τραγούδι. Το τέλος του γνωστό: το Φθινόπωρο του 1949 σκοτώθηκε κάπου στο Βέρμιο από τα Αποσπάσματα και τοποθετήθηκε στα Νεκροταφεία της Νάουσας «προς κοινήν θέαν».

Μη ζών(ει)ς σ(ι)μά. (επιγραφή στο πίσω μέρος φορτηγού αυτοκινήτου).

Μη ζυγώνεις σιμά. Το συνηθισμένο στην καθημερινότητα μας «κρατάτε τις αποστάσεις, αντίκρισε Φυτιώτης ταξιδιώτης στην Εθνική Οδό σε προπορευόμενο φορτηγό και βάλθηκε να ξαναδιαβάσει την όχι και τόσο καθαρή επιγραφή. Όταν κατάλαβε τι ακριβώς έγραφε, προσπάθησε να έρθει σε επαφή με τον οδηγό, πιστεύοντας ότι επρόκειτο για συγχωριανό μας. Αποδείχτηκε τελικά Καβαλιώτης! Υπάρχουν και άλλοι σαν και εμάς.

Πάρε 1,5δρχ. να είσαι ζεστός.

Στις αρχές του 1960, τον καιρό που η μετανάστευση τραβούσε την ανηφόρα, στο χωριό μας ακόμα ήταν φανερή η ανέχεια. Παρ' όλα αυτά, πολλά παιδιά τελειώνοντας το Δημοτικό κατέβαιναν στη Βέροια για να συνεχίσουν με γυμνασιακή μόρφωση ή να μάθουν κάποια τέχνη. Ομάδες 4-6 παιδιών νοίκιαζαν υπόγεια δωμάτια, στο σπίτι του Θόδωρου Ντίνα ή στου Γκουντιό το σπίτι. Η τροφοδοσία τους γινόταν κάθε βδομάδα από τους γονείς τους. Πρακτικά, αυτό σήμαινε ένα πλαστό ψωμί με λίγο τυρί, τραχανάδες, πέτουρα και φασόλια. Τα παιδιά αυτά είχαν «Πασχαλιά», όταν ο Θ. Ντίνας, που ήταν βοηθός κτηνιάτρου, τύχαινε να φέρει δώρο συκώτια και γλυκάδια από τα «τυχερά του» στα Σφαγεία Βεροίας. Σε κάποιο βαρύ χειμώνα, έλαχε στον μπάρμπα-Κώστα μέσα στα χιόνια, να είναι η σειρά του να μεταφέρει ξύλα για τη θερμάστρα των παιδιών. Αφού χαιρέτησε κουρασμένος τα παιδιά, φώναξε ξέχωρα τον γιο του και του λέει:

- *Πάρε και μιάμιση δραχμή, να είσαι ζιστός!* Αντί για ευχαριστίες, ο γιος του άρχισε να διαμαρτύρεται για το μικρό χαρτζιλίκι, που τότε έφτανε και δεν έφτανε να αγοράσει δύο κουλούρια. Μην κατανοώντας την κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειας, συνέχισε να γκρινιάζει. Τελικά, άρπαξε από τον πατέρα του ένα γερό χαστούκι!

Βάρ(α) τα πάλι να τ' αρμέξουμε.

Η παραπάνω παροιμία θέλει να τονίσει κυριολεκτικά πως δεν αξίζει να αρμέξουμε το κοπάδι αμέσως μετά το άρμεγμά του και μεταφορικά δεν έχει νόημα η επιστροφή σε μια συζήτηση, που το θέμα του έχει λήξει αναποτελεσματικά. Με λίγα λόγια: φτου και απ' την αρχή τα ίδια.

Ήταν κάποια εποχή, που τα αγόρια των οικογενειών της Φυτιάς, πριν καλά-καλά τελειώσουν το Δημοτικό, έπρεπε να βόσκουν τα οικόσιτα ζώα τους. Έτσι, στου Στέφου (του πηγάδ') δυο ξαδέρφια πήγαν να σταλίσουν τα ζυγούρια τους, μια και το καλοκαίρι είχε μπει για τα καλά. Στα γρήγορα άρμεξαν τη «μαντζάρα» τους - έτσι ονόμαζαν τότε τη βελτιωμένη γαλακτοπαραγωγό προβατίνα που ήταν στο στείρο κοπάδι- και έφαγαν την καθιερωμένη τους παπάρα. Σε λίγο, εκεί κατέφτασαν για τον ίδιο σκοπό με το «κοπάδι» τους τρία αδέρφια, η Γιώρς, η Θανάς(η)ς κι η Αντών(η)ς, που ήταν «κατάχρονα» γεννημένοι. Τα γίδια τους δεν ξεπερνούσαν τα δεκαπέντε. Προσπάθησαν να τα αρμέξουν στην караβάνα τους, αλλά όλα μαζί δεν έβγαλαν ούτε όσο είναι ένα φλυτζάνι γάλα, γιατί πριν από λίγο τα είχαν αρμέξει στο σπίτι. Τα παιδιά απογοητευμένα συμπλήρωσαν την караβάνα τους με άφθονο νερό από την πηγή και μ' αυτό το γαλανό νερό προσπάθησαν να ξεγελάσουν την πείνα τους. Άγνωστο αν τα μурμουρέτσια, που πάντοτε αφθονούσαν στη Βρύση του Στέφου, πρόσθεσαν στην παπάρα κάποια νοστιμιά. Η λιτότητα με τη φτώχεια πήγαιναν μαζί.

Γιατί να πάω στον Κοντόιερο, αφού δεν διψώ.

Τον Κώστα και την Κρυστάλλω στα τέλη του 1930, τους μικροαρραβώνιασαν οι γονείς τους, αλλά σύμφωνα με τους ηθικούς νόμους της εποχής απαγορευόταν να συναντιούνται. Έπρεπε να μεγαλώσουν κι άλλο, αφού ο γαμπρός ήταν δεν ήταν δεκαοκτώ χρονών και η νύφη γύρω στα 13. Τα παιδιά το μόνο που έμαθαν ήταν ότι τους αρραβώνιασαν. Ύστερα, όλο και έριχναν κλεφτές ματιές ο ένας στον άλλο. Οι νέοι του χωριού κάθε Κυριακή και σόλη αντάμωναν στον περίγυρο του Αϊ-Θανάση, όπου χόρευαν, τραγουδούσαν και έκαναν τις βόλτες τους. Με απλά λόγια, εκεί γινόταν το «νυφοπάζαρο» της Φυτιάς. Μια τέτοια Κυριακή, ο Κώστας, μην αντέχοντας της «αγάπης τον καημό», παρακά-

λεσε τον συνονόματο φίλο του να βρει την Κρυστάλλω και να τη στείλει με τρόπο στη γειτονική βρύση, στο Κοντόιερο, για να ανταμώσουν.

- *Κρυστάλληω, πήγαινε στο Κοντόιερο.*

- *Γιατί να πάω, αφού δεν διψώ.*

Δεν έπαιρνε χαμπάρι ότι ο αρραβωνιαστικός της έμμεσα την καλούσε να ανταμώσουν στη βρύση. Ήταν μικρή και απονήρευτη. Μετά τα 90 του χρόνια το ζευγάρι μου διηγούνταν την ιστορία της ζωής του, όταν φιλάσθενο και κουρασμένο από τα γεράματα ξάπλωνε στο κρεβάτι τους. Ιστορίες μιας ζωής.

Τ' λάμπα, Μανώλ(η).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950 στο χώρο της Φυτιάς λειτούργησε Σιδηρουργείο. Τώρα πια δεν χρειαζόταν οι χωριανοί μας να τρέχουν στην πόλη για επισκευή των αγροτικών εργαλείων, όπως υνιά, τσεκούρια, τσάπες, κασμάδες, δικέλλια ή σβάρνες. Το αφεντικό του σιδεράδικου, ο Μανώλης, γεροντοπαλίκαρα για την εποχή του, εγκαινίασε τον εργασιακό του χώρο στο Καζάνι, στο Ίσιωμα, και αργότερα το μετέφερε στην Τσιτσισιώ, στην Αναστασίας το σπίτι. Ήταν μια χαρακτηριστική παλιά οικία, που ερήμωσε μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, αφού οι ιδιοκτήτες του δεν ξαναγύρισαν στο χωριό και το θυμούνται καλά όλοι οι Τσιτσισιώτες. Το ισόγειο, ομπρώστης, γέμισε με τα απαραίτητα εργαλεία, σίδηρα, σφυριά, τοιμπίδες, φυσερό για τη φωτιά και το αμόνι. Ο μεγάλος οντάς του στον πρώτο όροφο ήταν στρωμένος με παχύ χώμα. Σ' αυτόν εύρισκαν καταφύγιο τα παιδιά για το παιχνίδι τους τους μήνες του χειμώνα. Τώρα το σπίτι αυτό έσφυζε από ζωή. Τα παιδιά κουβαλούσαν χρήσιμα παλιοσίδηρα για χρήματα ή όχι, ενώ κάποιοι δοκίμαζαν να μάθουν την τέχνη του σιδερά. Εκείνος που τελικά άντεξε περισσότερο και δοκίμασε την τύχη του σαν σιδεράς, αργότερα σε άλλο χώρο, ήταν ο Τάσιος Τηλιόπουλος.

Ο Μανώλης, λοιπόν, ο σιδεράς τον πρώτο καιρό ήταν «καθώς πρέπει κύριος». Κυκλοφορούσε σα γαμπρός στα καφενεία του χωριού, φρεσκοξυρισμένος και φορώντας γραβάτα, σε αντίθεση με τους συγχωριανούς μας που ξεχώριζαν με την φτώχεια τους. Λίγο αργότερα, όμως, έδειξε όλα τα ελαττώματά του. Δεν άντεχε το ποτό, καθώς ήταν αλκοολικός και σχεδόν καθημερινά, ύστερα από μερικά ποτά, παραμιλούσε, τρίκλιζε και έπεφτε κάτω. Οι συνδαιτυμόνες του ή ακόμη και παιδιά του Δημοτικού σχολείου από λύπη τον έσερναν στο σπίτι του βρεγμένο, λασπωμένο ακόμη και τραυματισμένο από πέσιμο.

Όταν αργά τη νύχτα ξεμεθούσε, προσπαθούσε στη φωτιά του καμινιού να ζεσταθεί και να στεγνώσει τα βρεγμένα ρούχα του. Την ίδια στιγμή επαναλάμβανε τα ίδια:

- *Τ' λάμπα, Μανώλη(ν).* Με αυτήν τη φράση επιτακτικά ζητούσε από τον εαυτόν του τη λάμπα, το γνωστό απλό λυχνάρι, που την λέγαμε και *περπατάρου*. Μολονότι την είχε αναμμένη δίπλα του, τη γύρευε. Την ίδια σκηνή την έβλεπαν τακτικά οι γείτονές του από τους μισογκρεμισμένους μεσότοιχους. Πάντως, τα λόγια του αυτά έμειναν να λέγονται αργότερα από εμάς τους Φυτιώτες, όταν ψάχνουμε αντικείμενο ευτελούς αξίας, που βρίσκεται σχεδόν στα χέρια μας και δεν το βρίσκουμε. Απ' ό,τι πληροφορήθηκα, ο σιδεράς Μανώλης φεύγοντας από τη Φυτιά, άλλαξε τρόπο ζωής.

Τον Μπρούφα βαράτε. (Συζ. Με Αντώνη Γ. Τσόε. 22-10-2013).

Στα χρόνια 1960-1980, κάποιοι Φυτιώτες όπως ο Θανάσης Κ. Γιωτόπουλος (Μπρούφας), ο Νίκος Δ. Βύζας, ίσως και άλλοι, ασχολήθηκαν με τον αθλητισμό και ειδικότερα με τη διαιτησία ποδοσφαίρου. Έφτασαν, μάλιστα, να διευθύνουν αγώνες κάποιας αξιόλογης κατηγορίας. Οι φίλαθλοι, ως συνήθως, έβλεπαν τους διαιτητές να σφυρίζουν μεροληπτικά κατά της ομάδας τους και τότε ξέσπαγαν με φωνές ή και ακατονόμαστες βρισιές. Οι διαιτητές, σε κάποιες περιπτώσεις, δέρνονταν ή φυγαδεύονταν από το γήπεδο με τη βοήθεια της αστυνομίας. Όταν κάποτε στο Δημοτικό Στάδιο Βέροιας ο δικός μας Θανάσης Μπρούφας διεύθυνε αγώνα, ο Θ. Τ. φώναζε στους παίκτες από την κερκίδα.

- *Τον Μπρούφα βαράτε και μη χτυπιέστε μεταξύ σας.*

Ο Θανάσης κατάλαβε ποιος Φυτιώτης γνωστός του φώναζε το παρατσούκλι του. Το παραπάνω κάλεσμα *βαράτε τον Μπρούφα*, έγινε σύνθημα, που επαναλαμβανόταν από τους Φυτιώτες με δόση χιούμορ. Η πλειοψηφία τους ήταν μάλλον «λαθρο-θεατές», που σκαρφάζονταν στα χαμηλά τότε ντουβάρια του γηπέδου, στα δέντρα και στις ταράτσες των φυτιώτικων σπιτιών, που γειτόνευαν με τον αθλητικό χώρο. Το εισιτήριο για πολλά χρόνια ήταν απαγορευτικό για το βαλάντιό τους, αν και φίλαθλοι.

Ο ίδιος διαιτητής κάποια μέρα ταλαιπωρημένος από τους φιλάθλους δήλωσε στη γυναίκα του Ζωή:

- *Δεν είναι ζωή αυτή, Ζωίτσα μ'.* Πάντως, οι φίλαθλοι έδερναν τα χρόνια εκείνα τους διαιτητές, έφταιγαν-δεν έφταιγαν, προκαταβολικά!

Αρραβώνας στο Τσιόρνοβο.

Στα παλαιά τα χρόνια, στο θέμα του γάμου αποφάσιζαν οι γονείς των παιδιών, χωρίς καν να τα ρωτήσουν και μάλιστα από μικρή ηλικία. Στα παιδιά απλά ανακοινωνόταν η απόφαση και ο λόγος των συμπεθέρων αποτελούσε συμβόλαιο. Κάποτε, ο τρόπος αυτός του αρραβώνα, θεωρή-

θηκε αναχρονιστικός και οι γονείς μαζί με τους προξενιτάδες ζητούσαν και τη συναίνεση των παιδιών. Σε μια τέτοια περίπτωση, γινόταν λόγος για τον Μήτηρο, το άβγαλτο τζομπανόπουλο και την «κλειστή» Παρασκευούλα. Οι ενδιαφερόμενοι έβαλαν το υποψήφιο ζευγάρι στον «καλό τον οντά» για να γνωριστούν και να τα πουν. Η σεμνότυφη Παρασκευή έκανε πως κεντάει το εργόχειρό της, που σκόπιμα είχε πάρει μαζί της, ενώ ο Μήτρος δοκίμαζε κάτι να ψελλίσει, αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Κάποτε, ακούστηκε να ρωτάει:

- *Κεντάς;*

- *Κεντώ*, ήταν η απάντηση και ακολούθησε μακρά σιωπή. Μετά από αρκετή ώρα ξανακούστηκε.

- *Γιατί κεντάς;*

- *Κεντώ*, ήρθε πάλι πανομοιότυπη η απάντηση. Ακριβώς τότε ένας της έξω συντροφιάς, που κρυφάκουγε τη συνομιλία, αποφάνθηκε:

- *Τα βέν(ε) τα παιδιά!*

Σκφούνια (σκουφούνια).

Διήγηση: Γιώργος Αθανασίου Ζιώγας.

Βρισκόμαστε στο Τριτάξιο Δημοτικό Σχολείο Φυτιάς τη δεκαετία του 1960. Ο ξενομερίτης δάσκαλος Χ., με επαρχιακή και αυτός καταγωγή, προσπαθεί να διδάξει στα παιδιά της τάξης του Νεοελληνικά, αποφεύγοντας κάθε στοιχείο ντοπιολαλιάς, ακόμη και της κατά τα άλλα ελληνόφωνης. Στο μάθημα της Φυσικής Ιστορίας άρχισε η συζήτηση με τα παιδιά για το μαλλί των προβάτων και τα παράγωγά του. Κάποια στιγμή, ο δάσκαλος ρωτάει έναν μαθητή του:

- *Γιώργο, τι κάνει η μάνα σου με τη μάββινη κβλωστή;*

- *Σκφούνια!* Αμοιβή για τη σωστή, κατά κάποιο τρόπο, απάντηση ήρθε το απρόβλεπτο ξυλοφόρτωμα με τον χάρακα, που ήταν σχεδόν μοναδικό εργαλείο νουθεσίας των μαθητών. Την επόμενη μέρα, στην ίδια ακριβώς ερώτηση ο ίδιος μαθητής απάντησε πάλι στον δάσκαλό του:

- *Σκφούνια!* Τότε, ακολούθησε πάλι το ακατανόητο ξυλοφόρτωμα από το δάσκαλο. Πού να ήξερε το άβγαλτο μαθητούδι ότι η σωστή απάντηση ήταν «μάλλινες κάλτσες», αφού ο κόσμος όλος του παιδιού την εποχή εκείνη ήταν μόνο το χωριό του. Σκ(ου)φούνια είναι οι πλεκτές μάλλινες κάλτσες.

Θόδωρης τ' Μπουζούκ(η) (Θεόδωρος Αργ. Γκιλιόπουλος)

Πρωτομαγιά του 2008 πέθανε ο Θόδωρος.

Ήταν εγγονός του Θόδωρου Ταμπάκα από τη Συκιά Ημαθίας, που

καταγράφηκε στα χαρτιά ως Ζαμπάκας από λάθος κάποιου γραφιά (γραμματέα). Αυτά από τη μεριά της μάνας του Σταμούλους, που πέθανε σε μεγάλη ηλικία, όπως και τα αδέρφια της, Βασίλης και Νίκος Ζαμπάκας. Μακρόβιος ήταν και ο πατέρας του Αργύρης. Θα έλεγε κανείς πως με τέτοιο DNA και με τον τρόπο ζωής που έκανε, θα ξεπερνούσε σε χρόνια τους γονείς. Δυστυχώς, πέθανε στα 69 του χρόνια. Το «πεπρωμένο φυγείν αδύνατον».

Το σεργιάνι του στον κόσμο ήταν δέκα μέτρα γης. Το καθημερινό του δρομολόγιο, με το ισχνό μαύρο μουλάρι και τον επίσης μαύρο σκύλο του που ολοένα κούτσαινε, ήταν Φυτιά-Αργυρολίμνη και πίσω. Προς τα κάτω, φορτιό με δύο τσουβαλάκια κοπριά, ενώ νωρίς το απόγεμα πίσω, με κλαδί και χόρτα για τα οικόσιτα ζώα. Πολύ αραιά πήγαινε πεζός. Όλο καβάλα πανωσάμαρα, με το μαντήλι δεμένο με δύο κόμβους για καπέλο ενάντια στον ήλιο. Φιλοσοφούσε μονίμως την καθημερινότητα, παρ' όλο που το λεξιλόγιό του ίσως να θεωρούνταν περιορισμένο. Το πιο ωραίο επάνω του ήταν η χαρισματική ντοπιολαλιά, τα τοιορνοβίτικα, που σε λίγους, ελάχιστους Φυτιώτες, παρέμεινε άφθαρτη. Θα λείψει σ' εκείνους που θέλουν να διατηρούν στη μνήμη τους τέτοιους λαϊκούς τύπους.

Τα δανεικά (δινγ. Αντώνης Αθ. Τότσας 5/3/2014).

Μετά τον Εμφύλιο στο χωριό μας, όπως και σε όλη την Ελλάδα, υπήρχε μεγάλη ανεργία και ήταν πολύ δύσκολη η επαγγελματική αποκατάσταση. Οι άνδρες της Φυτιάς, ακόμα και οι νεώτεροι, προσπαθούσαν με κάθε είδους ξύλευση των δασών, νόμιμης ή λαθραίας, να εξοικονομήσουν τα απαραίτητα χρήματα για την καθημερινότητα. Για τη μεταφορά των δασικών προϊόντων χρειάζονταν μουλάρια, που τότε τα έλεγαν *πράματα*. Εκείνη ακριβώς την περίοδο, ο Θανάσης Ν. ήθελε να αγοράσει δύο υποστατικά για τη δουλειά του, αλλά του έλειπαν τα χρήματα. Σκέφτηκε τότε ότι μοναδική και σωτήρια λύση θα ήταν κάποια δανεικά από τον συγγενή του, Μανώλη, που είχε ήδη πωλήσει τη σοδεία φρούτων του. Ζήτησε χρήματα, αλλά βρήκε την πόρτα κλειστή. Ο Θανάσης πείσμων και περίμενε την επόμενη σοδεία κερασιών. Παραμόνευε τη μέρα που ο έμπορος πλήρωνε τις παραγωγές που του είχαν παραδοθεί, μεταξύ των οποίων ήταν και του Μανώλη. Γύρεψε δανεικά και αυτή τη φορά πήρε 6.000 δραχμές, που έφταναν για την αγορά δύο μουλαριών, με την υπόσχεση ότι θα επέστρεφε το ποσό με την πρώτη ευκαιρία. Ο Μανώλης, αφού έκανε υπομονή δύο-τρία χρόνια, χωρίς να πάρει πίσω τα οφειλόμενα χρήματα, ξέσπασε στο συγγενή οφειλέτη:

- *Καθλά, ρε Θανάσ(η), δεν έχ(ει)ς σκοπό να μοι δώσ(ει)ς πίσω τα δανκά;*

Πέρασαν από τότες τρία χρόνια. Δεν νιρέπεσαι λίγο;

- Εσύ να νιραπείς, που τα γυρεύεις πίσω. Πού τα θυμήθηκαν τώρα; Ξέχασε τα! ήταν η απάντηση. Ύστερα, σου λέει δανεικό ψωμί το δίνουν πίσω. Εδώ επιβεβαιώνεται τα γνωμικό με συγγενή φάε - πιες, αβλιά πάρε - δώσε να μην έχεις!

Η ιστορία της δεύτερης φλαμουριάς στην πλατέα (πλατεία) του χωριού.

Δυο φλαμουριές, *φυλλοθουριές* στα τσιορνοβίτικα, μεγάλωσαν σαν δίδυμες αδερφές στην πλατεία του χωριού και χάριζαν τον παχύ ίσκιο τους στον κόσμο που καθόταν στα παγκάκια. Ακόμα πιο ευχάριστη ήταν η συντροφιά τους τον Ιούννη, με την ευωδιά των λουλουδιών τους. Είχαν φυτευτεί μάλλον από τον Θωμά Λιόλιο, Μπαρούτα, τη δεκαετία του 1920 ή από τον θείο του, Στέφανο Λιόλιο. Τα δύο δέντρα, αν μπορούσαν, θα μιλούσαν για τα τόσα πανηγύρια, τους γάμους και τις συγκεντρώσεις που έγιναν μπροστά τους. Ψάχνοντας στον κορμό τους, έβρισκε κανείς χιλιάδες σημάδια από πινέζες και καρφιά, που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε είδους ανακοινώσεις, με ευχάριστο ή δυσάρεστο περιεχόμενο. Όλα αυτά μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όταν πια η μια φλαμουριά έπεσε θύμα της ανάπτυξης και της προόδου. Ο Νάσιος τ' Ν., αρχηγός μιας ομάδας Φυτιωτών οικοδόμων, δοκίμασε να σιάξει στον κορμό της μιας φλαμουριάς σίδερα οικοδομικά, που τότε πουλιούνταν σε συσκευασία κουλούρας. Μετά από παρατήρηση συγχωριανών μας ότι θα καταστραφεί το δέντρο, περιτύλιξε τον κορμό του με κάποια τσουβάλια, αλλά η ζημιά ήταν ήδη ανεπανόρθωτη. Η φλαμουριά στέγνωσε και η αδερφή της έμεινε μόνη, «σαν την καλαμιά στον κάμπο». Οποιαδήποτε δοκιμή επαναδεντροφύτευσης άλλης φλαμουριάς δε στέ-

Φυτιώτες στις αρχές του 1950 στην πλατεία του χωριού κάτω από τις δύο φλαμουριές.

ριωσε και τελικά, τη θέση της πήρε η γνωστή ακακία, που δεν ταιριάζει. Μία τρίτη φλαμουριά που πρόκοψε βρίσκεται σήμερα παράμερα, δίπλα στον τηλεφωνικό θάλαμο, αλλά δεν έχει την κεντρική αίγλη της παλαιάς. Προσωπικά σε μένα, η απουσία της «δεύτερης» φλαμουριάς που γνώρισα στα παιδικά μου χρόνια, θυμίζει την απουσία Καρυάτιδας από το Ερέχθειο της Ακρόπολης των Αθηνών. Δυστυχώς, ό,τι πεθαίνει δεν επανέρχεται. (Η ιστορία στηρίχτηκε σε διήγηση του παντοπώλη, Νίκου Κ. Τζίμπουλα. 20-06-2014).

Του γκρά, Ρίνα.

Τη δεκαετία του 1930, η γλωσσοφαγιά «κατάσερνε», κακολογούσε τη Φυτιώτισσα Ρίνα, γυναίκα του μικρόσωμου δασοφύλακα μπάρμπα-Γκίλια, επειδή από «φιλότιμο» κερνούσε καφέ στο σπίτι της σε κάποιους άνδρες συγχωριανούς μας. Ίσως και να την κατηγορούσαν άδικα για τον χαρακτήρα της, αλλά συνήθως, όπως λέει η παροιμία, *καπνός χωρίς φωτιά δε βγαίνει*. Πάντως, κοντά στα 90 του χρόνια ο μπάρμπα-Σωτήρης Στογιάννος, κάτω από τον παχύ ίσκιο της φλαμουριάς τους, μου διηγήθηκε ορεξάτα παλιές ιστορίες, μεταξύ των οποίων και η παρακάτω: Ο μπάρμπα-Γκίλιος επέστρεψε ανεπάντεχα από το βουνό στο σπιτάκι του και βρήκε μέσα τον μεγαλόσωμο Ν. Μ., ο οποίος σαστισμένος, θέλησε να ξεφύγει από όποια έξοδο διαφυγής έβρισκε, παραθύρι ή πόρτα. Ακριβώς εκείνη τη στιγμή ο μπάρμπα-Γκίλιος, που θεωρούσε τον εαυτό του απατημένο, έβαλε τις φωνές, ζητώντας από τη γυναίκα του το *γκρα*, ένα μακρόκανο όπλο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, που με δυσκολία σβάρνιζε λόγω του δυσανάλογου ύψους του. Γύρευε το γκρα, προκειμένου να πυροβολήσει τον ανεπιθύμητο εισβολέα, μα δεν το έβρισκε, μολονότι το κρατούσε στον ώμο του και μάλλον δεν είχε σκοπό να το χρησιμοποιήσει. Η φράση στη Φυτιά έμεινε παροιμιώδης.

- *Του γκρα, Ρίνα*. Κάτι ανάλογο ανταμώνουμε αργότερα στον ελληνικό κινηματογράφο.

- *Ουρανία, το δίκαννο*.

Η καταγραφή από μέρους μου γίνεται όχι για να γυρέσουμε να ταυτοποιήσουμε τα υποτιθέμενα πρόσωπα, αλλά για την έκφραση που ανέφερα. Για μένα, κάθε ομοιότητα των παραπάνω προσώπων με υπαρκτά πρόσωπα πρέπει να θεωρείται τυχαία και ανυπόστατη.

Μαθήματα χορού στα Παλαιοχώραφα.

(διήγηση Αντ. Τζίμπουλας, 87 χρονών).

Ο Βαγγέλ(η)ς τ' Παπαθανάς(η) κάποια μέρα δίδασκε χορό σε συνομήλικους βοσκούς στην τοποθεσία Παλαιοχώραφα, μεταξύ των οποίων

ήταν ο Νίκος Ζαμπάκας, ο Στεφανής τ' Μακρυντώνα και άλλα παιδιά, ώστε να ξέρουν χορό στον γάμο τους ή στα πανηγύρια. Αυτοί με τη σειρά τους εξασκούνταν μόνοι στην ύπαιθρον αφού έπιαναν κάποιο κλαδί δέντρου. Μιλάμε για τα χρόνια πριν το 1940.

Εργασία στους Εγγλέζους.

(Διήγηση Βασίλη Βράνα στις 22/08/2007)

Ο Βασίλης μαζί με άλλους δώδεκα Φυτιώτες, δούλευε στις αρχές του 1947 στους Άγγλους, που είχαν δικό τους στρατόπεδο στη Βέροια. Η αμοιβή τους ήταν 4,5 δρχ. και από κανένα μπισκότο. Δουλειά τους ήταν η διατήρηση της καθαριότητας, περισυλλέγοντας γόπες και σκουπίδια). Μέσα στη φτώχεια τους όλο και κάτι οικονομούσαν, όπως για παράδειγμα ζωστήρες. Εκεί τον Γιώργο Απ. Γκαλίτσιο τον «βάφτισαν» Γκάλιο.

Τς έντοσαν τς αλλ'. (Τους έντυσαν τους άλλους.)

Ο παρακάτω χιλοειπωμένος από τους Φυτιώτες διάλογος αποδιδόταν στην περίοδο του πολέμου της Κορέας, όπου συμμετείχε στα πλαίσια του Ν.Α.Τ.Ο και «εθελοντικό» ελληνικό εκστρατευτικό σώμα, ύστερα από επιστράτευση.

- *Τς έντοσαν τς αλλ'.* (Τους έντυσαν τους άλλους)
- *Σαν τς έντοσαν, τι;* (Σαν τους έντυσαν, τι)
- *Θα μας μάσν κι μας.* (Θα μας μαζέψουν κι εμάς)
- *Μ' ας μας μάσν.* (Μα ας μαζέψουν).

Μια κάπως πιο ρεαλιστική εκδοχή ήταν ότι πρόκειται για διαμειφθέντα διάλογο μεταξύ υποψηφίων επιστράτων του έτους 1939, μάλλον από την κυβέρνηση Ι. Μεταξά, μετά την κατάληψη της Αλβανίας από την Ιταλία. Τη βρήκα στη σελίδα 231 του βιβλίου του συνταξιούχου δασκάλου και συγγραφέα, Μιχάλη Γ. Χατσιούλη με τίτλο: *Σιατιστινή Ντοπιοβλατιά. Σιάτιστα 2004*. Ο ίδιος αναφέρεται και στην εκδοχή επιστράτευσης «Εθνοφρουράς» κατά την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου. Ο καθένας μας διαλέγει και παίρνει.

Σωτήρη Κάσσιου-Ανδρέα Τακαλιού

Ένα χωριό στον Εμφύλιο.

Σελ. 153. Απόσπασμα συνομιλίας που είχε ο συγγραφέας στις 23/08/1998 στον Πεντάλοφο με τον Νικόλαο Νάγιο, ημιονηγό της Κατοχής στην υπηρεσία των Άγγλων σαμποτέρ στη Φυτιά.

Κ. Ν. «1. Μπάκχάουζ αρχηγός 2. Μπόγδαν, Πολωνός κομάντο, 3. Ένας εγγλέζος ο Σμίθ, 4. Ένας καθηγητής Πανεπιστημίου των Αθηνών 5. Ένας

Ιταλός ο Μάριος, μάγειρας. (Σημείωση: Τον Ιταλό Μάριο θυμάται η Κρυστάλλω Νεδέλκου όταν αυτός έπαιζε φουσαρμόνικα σε ΕΠΙΟΝ-ίτες αντάρτες στο σπίτι τους). Ο Μπάκκάουζ ήξερε άπταιστα ελληνικά. Ίπνι πουλί τσίπουρο άμα πάεινι ικει στη Φυτιά. Μόλις πάεινι στ' Μπαρούτα του σπít(ι) του μ(ι)σπουκάρκου του κατέβαζει κάτ(ω). Μ(ι)σπουκάρκου τσίπουρο!»

Μετάνοιες.

Στη σελ. 551 των Απομνημονευμάτων του Στρατηγού της Επανάστασης του 1821 Μακρυγιάννη (εκδ. Α. Καραβία) βρήκα μια παράγραφο που αναφέρεται στις μετάνοιες του. *Από ενού χρόνου παιδί με συνήθισαν οι γονέοι μου να κάνω μετάνοιες και μ' έλεγαν: «Κάνε μετάνοιες να πιάσεις περδικόπουλα». Πήγαιναν εκείνοι, μού 'φερναν περδικόπουλα και μού 'λεγαν: «Για, έκαμες μετάνοιες και τά 'πιασες».* Διαβάζοντας τα παραπάνω, έρχονται στον νου μου μνήμες του όχι και τόσο μακρινού παρελθόντος του χωριού μας. Δεν γνωρίζω αν τις μετάνοιες τις κληρονομήσαμε από τους Τούρκους ή αν αυτοί τις πήραν από τους Βυζαντινούς.

Ο Καραγκιόζης πάντοτε με τεμενάδες και προσκυνήματα πήγαινε στο Σαράι. Το σκηνικό στο μπερντέ καθιερωμένο. Αριστερά η καλύβα του Καραγκιόζη και δεξιά το Σαράι του Πασά. Ένας Δεσπότης των Βοδενών είχε βρει τρόπο να τιμωρεί το ποίμνιό του με σταυροκοπήματα και μετάνοιες, βάζοντάς τους να διαβάζουν ένα κείμενο που σε κάθε σειρά του αναφερόταν και κάποιος Άγιος. Σε κάθε ανάγνωση ονόματος Αγίου έπρεπε ο πιστός να κάνει τον σταυρό του και τρεις μετάνοιες και μάλιστα παρουσία του Πούκεβιλ, που ήταν ξένος περιηγητής επί Τουρκοκρατίας.

Η συνήθεια αυτή, λοιπόν, ήταν προσφιλέστατη και μεταξύ των κατόικων του χωριού μας. Οι νύφες της Φυτιάς μόνο με χειροφίλημα και προσκύνημα, μετάνοια, έπαιρναν από τις «θειάτσες» κάποιο φιλοδώρημα. Το εκκλησίασμα σε κάθε ευκαιρία φιλούσε κάθε εικόνα χωριστά με σταυροκόπημα και μετάνοιες. Στις Αποκριές τα παιδιά, αλλά και οι μεγαλύτεροι, έπαιρναν κάποιο «σχώριο» από τα αξιοσέβαστα συγγενικά πρόσωπα ύστερα από μετάνοια και αίτηση συγχώρεσης. «*Σχώρνα με και θεέ, σχωρέσ' τον*» ήταν μια προσευχή με σταυρό και μετάνοια. Και ύστερα παραξενεύομαστε που η σημερινή κοινωνία έχει αναρίθμητους *οσφυοκάμπτες* ή και *κωλοτούμπες*. Το φαινόμενο είναι κληρονομιά του «*πολυχρονήμενε μου βασιλιά των βασιλιάδων*» ή το νεώτερο στις αιτήσεις «*θαμβάνω την τιμήν όπως ευαρεστούμενοι χορηγήσετε μοι.....*»

Μετά τιμής, Ευπειθέστατος». Ευτυχώς, σήμερα στις αιτήσεις έχει εξαφανιστεί η ραγιάδικη φόρμα, έστω και τυπικά.

Κατασκήνωση προσκόπων.

(Αυτογραφικά Απομνημονεύματα του Νεοκλή Κουρουζίδη).

Σελ. 130. *«Το καλοκαίρι του 1943 βρεθήκαμε μαζί με τον Χρήστο Ρέμμο στην κατασκήνωση των συσσιτίων Βεροίας, στο χωριό Φυτιά ή Τσιόρνοβο, όπως το έλεγαν παλαιότερα. Το βράδυ κοιμόμασταν στα σανιδένια πατώματα του Σχοφείου και την ημέρα την περνούσαμε ψηλά στον Αη-Θανάση σε μια πανέμορφη τοποθεσία. Μαζί μας είχαμε τον κ. Δ. Παπαδόπουλο».*

Η αναφερόμενη κατασκήνωση των Προσκόπων στη Φυτιά μάλλον έγινε τον καιρό που ο ΕΛΑΣ είχε αποτραβηχτεί από το Βέρμιο και προσπάθησε να καταλάβει τον χώρο η ΠΑΟ. Ύστερα, επήλθε η σύγκρουσή τους. Επίσης, τότε τραγουδούσαν οι πρόσκοποι το τραγούδι *Τσιόρνοβο-Τσιόρνοβο*, που θυμούνται κάποιοι παλαιότεροι Φυτιώτες.

Μελιώ.

(Διήγηση: Μαργιорίτσα συζ. Γ. Τζιουμάκα. 11/09/2012).

Ο πατέρας της, Αποστόλης Καμπίσιος (τς Μέλιους), στα μέσα της δεκαετίας του 1920 έπαιζε στην πλατεία του χωριού σε θεατρική παράσταση το ρόλο του Φλόγα. Γινόταν κάποιο γλέντι και τότε η γριά μάνα του, Μελιώ, θέλησε να δει τον γιο της, αφού με δυσκολία κουνήθηκε από τη γωνιά του σπιτιού της. Πήραν φωτιά τα ρούχα της. Από τα εγκαύματα και τις αναθυμιάσεις σε μερικές μέρες πέθανε. Αδερφές της γιαγιάς της Φρόσως, της Παπαθανάσaiνας ήταν:

- η Αικατερίνη (συζ. Θωμάς Περηφανόπουλος),
- η Ελισάβετ (συζ. Κολιός, Νικόλαος Δ. Μπεσίνας)
- η Ελένη, Λένκω, (συζ. Κουλιάκα). Η Μαργιорίτσα επισκέφτονταν τη γριά Λένκω στο σπίτι της, αλλά δεν θυμάται αν είχε παιδιά ή όχι.

Μπροστά στο σπίτι και μαγαζί του Θωμά Μπαρούτα και πιο πίσω το Κοινοτικό γραφείο ή αθλητώς Αμπελικό.

Αμπελικό.

Σημασία της λέξης: Ο συγγραφέας Θέμος Κορνάρος στο βιβλίο του *Αγύρτες και Κλέφτες στην Εξουσία*, στη σελ. 94 γράφει. *Μας φρουρούσε ο ίδιος αμπελικός που φύλαγε και μένα και δεν είπαμε πιο δυνατά το «καλημέρα» απ' ότι συνηθίζεται.*

Στα χωριά Γανάδειο ή Γαναδιό και στη Δροσοπηγή (Κάντσοικο) Κόνιτσας υπάρχει οίκημα με την ονομασία Αμπελικό ή και Αμπελιακό, που ιστορικά λειτούργησε σαν χάνι, κοινοτικός ξενώνας και τελικά σαν Γραφείο Κοινότητας. Ίσως το όνομα του δικού μας κοινοτικού Καταστήματος να παραπέμπει σε Ηπειρώτικη καταγωγή μέρους των κατοίκων του Τσιορνόβου ή στους μαστόρους του Αμπελικού, που πιθανόν να ήταν Ηπειρώτες.

Ρούφα, Φώτ(η).

Η διατροφή των Τσιορνοβιτών δεν ήταν πάντα η ίδια. Στον καιρό των παππούδων μας τα πράγματα λόγω της ανέχειας ήταν δύσκολα. Για παράδειγμα, τον καιρό του Θέρου, που κρατούσε όλο το καλοκαίρι, όλες οι οικογένειες έτρωγαν την *σκορδάρμ(ι)*, γεύμα από νερό, σκόρδο και αλάτι, ή *υδάρμ(ι)*, που εκτός από τα παραπάνω εμπλουτιζόταν με τριμμένο αγγούρι και λαδόξυδο. Οι παλαιότεροι το αναφέρουν σαν ιδιαίτερα δροσιστικό και αναζωογονητικό φαγητό. Από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα μέχρι τις μέρες μας ακούγεται η έκφραση: *Ρούφα, Φώτ(η), θκό (δικό) μας του νιρό, θκό μας του σκόρδου κι του ξύδ(ι)*. Αυτό φυσικά δε σήμαινε πως μπορούσαν να φάνε ανεξέλεγκτα μεγάλη ποσότητα. Στο σοφρά, το χαμηλό τραπέζι, οι γιαγιάδες και οι μανάδες επιτηρούσαν τα παιδιά τους, που έτρωγαν συνήθως από το ίδιο αγγείο και τα συμβούλευαν να τρώνε *δυο χαψιές ψωμί και μια χλιαριά (κουταλιά) φαΐ*.

Ο γκαβός σύζυγος.

Στα χρόνια του Εμφυλίου Πολέμου αρχηγός Αποσπασμάτων που κυνηγούσαν τους αντάρτες στην περιοχή ήταν ο Σγουρός. Κάποια μέρα, γνωστοί του πρότειναν για οδηγό του στα βουνά τον Θ..., που ήξερε τα «κατατόπια». Όταν τον γύρεψαν στο σπίτι του, η γυναίκα του Κρυστάλλω με φυσικότητα απάντησε ότι ο άνδρας της δεν κάνει για αυτήν τη δουλειά, γιατί είναι γκαβός (τυφλός). Γνώριζε, φαίνεται, την επικινδυνότητα μιας τέτοιας αποστολής. Παραξενεύτηκε ο αρχηγός, γιατί τύχαινε να γνωρίζει τον άνδρα της ως υγιή. Με αυτοσαρκασμό του απαντάει: - *Αν έβλεπε, εμένα θα έπαιρνε*; Μια ζωή αυτή ήταν η θεία Κρυστάλλω, η νουνά μου.

Για το Θ. Μπαρούτα (από το βιβλίο του Νίκου Ι. Σιδηρόπουλου, *Ημέρες Κατοχής*. Εκδ. Παρατηρητής 1995).

Σελ. 67 «[...]Ψωμοτούρι μετά κι ευθύς αμέσως μας περιλάβανε ο γέρο-Μπαρούτας. Ήταν ένας συμπαθητικός αγράμματος αγωνιστής. Φανατικός ιδεολόγος και παλαιός ακροναυπλιώτης. Όταν μας ανέφερε για την κοινωνία που οραματιζόταν πως θα φτιάξουμε, έτρεχαν σορόπια από το στόμα του. Τα συνθήματα της Γαλλικής Επανάστασης εμείς θα τα κά-νουμε πράξη, έλεγε. Και στα έθνη θα εμπεδωθεί η μόνιμη ειρήνη. Και τι θα πει αστός, αγρότης, εργάτης. Όλοι ίσοι. Και ο καθένας θα αρμείβε-ται με τις ανάγκες του. Εδώ έκλειναν οι γνώσεις του. Είχε, όμως, καλή φωνή και γνώριζε πάμπολλα τραγούδια από τη Μπολσεβίκικη Επανά-σταση του 1917-1919 και πρώτο του μέλημα ήταν να μας τα μάθει. Με-ρικά από αυτά, όπως εκείνο που αναφέρεται στους παλιούς πολιτικούς που τυραννούσαν τον αξιολύπητο λαό, με συγκινούσαν αφάνταστα. Έκλαιγα σαν άκουγα το *Απόψε θα πηλαιάσουμε σε δροσερό χορτάρι, θα δώσει και θα πάρει το γλέντι μας παιδιά, Ειληδά μας, Ειληδά ασίερι του Ουρανού...*».

Στη σελ. 70 αναφέρει το Σύμφωνο Φιλίας και Συνεργασίας τοπικού επιπέδου ΕΛΑΣ-ΠΑΟ, που κράτησε ελάχιστο χρόνο. Από μέρους του ΕΛΑΣ αναφέρει **τον καπετάν Κατσαντώνη**, αυτόν που σκοτώθηκε στο Ανήλιο, τον Μικρασιάτη από τη Βέροια, Ηλία Εκμετζόγλου, αδελ-φό ίσως του Δημήτρη, και τον εαυτό του, που έγραψε τα πρακτικά σαν νομικός και μορφωμένος. Από μέρους της ΠΑΟ αναφέρει **τον Χον-δρόπουλο, τον Σαρρή, τον Μυτιληνάκη και τον Χρηστέα, που ήταν όλοι τους ανώτεροι αξιωματικοί.**

Μη, του κουπανάρ(ι).

Τα αρσενικά παιδιά των πολύτεκνων οικογενειών μετά τη βασική σχολική εκπαίδευσή τους ή και νωρίτερα, στοίχ(ι)ζαν βοσκοί σε μικρούς ή μεγάλους Κεχαγιάδες, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας 1950-1960. Έτσι, οι έφηβοι, με τις μηδαμινές συνήθως αμοιβές τους, βοηθού-σαν στις πολλές οικογενειακές ανάγκες. Πέρα από αυτό, η οικογένεια γλίστωνε από ένα στόμα, εφόσον η συμφωνία προέβλεπε και διατροφή. Οι Φυτιώτες θεωρούσαν τα πολλά στόματα κατάρα και τα πολλά χέρια ευτυχία. Το παιδί που πήγαινε τσοπάνος κατά κάποιον τρόπο ξεγραφό-ταν από τον λογαριασμό της φαμελίας του και δεν τον περίμενε ούτε ένα πιάτο φαγητό στο σοφρά του σπιτιού τους. Αυτό δεν σήμαινε ότι οι νεαροί ήταν ευτυχισμένοι στα σπίτια των αφεντικών, αφού οι παλαιό-τεροι, μέχρι την αναφερόμενη χρονική περίοδο, όταν μιλούσαν για τους

υπαλλήλους τους, τους κατονόμαζαν ως δούλους.

Ένας τέτοιος δούλος υπήρξε και ο Θωμάς της ιστορίας μας, στο σπίτι του Μήτηρ τ' Τάσιου. Κάποια βραδιά, κάθισε στο στρωμένο τραπέζι να δειπνήσει μαζί με την οικογένεια του αφεντικού του. Την εποχή εκείνη, όλοι έτρωγαν από το κοινό σκεύος, που συνήθως ήταν ένα βαθύ τηγάνι. Το φαγητό, που ήταν κουρκούτι, περιείχε και μερικά κομμάτια κοτόπουλου, που ο τεμαχισμός του γινόταν τότε τουλάχιστον σε δεκαέξι μερίδες, *μοίρες*, και η κάθε μία είχε την καθιερωμένη ονομασία της. Ο υπηρέτης, αφού μούσκευε τη μπουκιά του, δοκίμαζε και αυτός να πάρει κάποια μερίδα κρέατος. Για κακή του τύχη, το αφεντικό του παρακολουθούσε τις κινήσεις του και τον απόπαιρνε με κουβέντες, όπως:

- *Μη, του κουπανάρ(ι)!*

- *Μη, το μπούτ(ι), οι ρέου!*

- *Μη, του πλατάρ(ι)!*

- *Μη, αυτό είπα!*

Ύστερα από τόσες απαγορεύσεις αρκέστηκε στο κουρκούτι, αλλά στη ζωή του δε μπόρεσε να ξεχάσει το γεγονός, που με ευχαρίστηση και μεγάλη δόση χιούμορ διηγούνταν στη νεώτερή του γενιά.

Πίγκος.

Είναι βαθιά χαραγμένη στη μνήμη μου από τα παιδικά μου χρόνια η ιστορία του ποιμενικού μας σκύλου, που του ανατέθηκε η φύλαξη του κοπαδιού προβάτων μας στα μέσα της δεκαετίας του 1940-1953. Ήταν γεροδεμένος, παρδαλός σκύλος, πολύχρωμος, που τον θυμούνταν για πολλά χρόνια οι άνθρωποι της φυτιώτικης υπαίθρου, που ασχολούνταν με την κτηνοτροφία. Το όνομά του, Πίγκος, ίσως να παραπέμπει σε κάποια Αμερικάνικη ράτσα ποιμενικών σκύλων. Η ζωή του ζώου αυτού ήταν συνυφασμένη με τη ζωή του κοπαδιού. Η διατροφή του συνήθως ήταν το γνωστό σκυλοψώμι, αλλά άλλαξε απότομα με την τροπή που πήρε ο Εμφύλιος πόλεμος στη Φυτιά.

Το χωριό μας, στα τέλη του 1946 εκκενώθηκε από τους κατοίκους του και τα ζωντανά του, που πήραν τον δρόμο της προσφυγιάς στη Βέροια και τα περίχωρά της. Έτσι, το κοπάδι των προβάτων μας βρέθηκε στην Πατρίδα και στις παρυφές της Βέροιας, που τότε έφταναν σχεδόν στο σημερινό κέντρο της πόλης. Ο σκύλος, λοιπόν, της ιστορίας μας «μετανάστευσε» κι αυτός σε νέα περιοχή και ανακάλυψε καινούρια εδέσματα. Μέρα παρά μέρα έπαιρνε άδεια μόνος του, χωρίς την εντολή των αφεντικών του, και επισκεπτόταν τα Δημοτικά Σφαγεία της Βέροιας. Έτρωγε μέχρι σκασμού από τα άχρηστα κρεατικά, που πετάγονταν στον

ρου του τοπικού ποταμιού. Τις εξόδους του στο χασαπίο δεν μπορούσε να τις αποκρύψει, γιατί τον πρόδινε η παραφουσκωμένη κοιλιά του.

Την Άνοιξη του 1950 πια, οι Φυτιώτες με τα ποιμνιά τους επέστρεψαν υποχρεωτικά στον τόπο τους. Ο Πίγκος δεν μπόρεσε να αντέξει τη λιποδιάιτη ζωή με το πιτυρούχο σκυλοψώμι, που δεν ήταν μόνιμο και πολλές φορές ήταν και άψητο. Κάποτε, παρατούσε για ώρες το κοπάδι και έπαιρνε τον δρόμο προς τα γνώριμά του στέκια, προς τα σφαγεία της Βέροιας, που τώρα απείχαν δεκαπέντε χιλιόμετρα. Ποτέ δεν ξεχνούσε να επιστρέψει στην υπηρεσία του, αλλά πια ήταν δυσκίνητος από το βάρος της λαιμαργίας του. Ούτε και τώρα μπορούσε να κρύψει τη μεγάλη του κοιλιά. Ενίοτε έκοβε δρόμο, περνώντας από τα αμπέλια κι έτσι, στα τέλη του Αυγούστου άρχισε να δοκιμάζει και τα γλυκά σταφύλια, Αυτή του η συνήθεια, όμως, του βγήκε σε κακό, αφού έφαγε το κεφάλι του. Τον βρήκε το βόλι κάποιου αγροφύλακα κυνηγού, που τότε αφθονούσαν σαν εποχιακοί επαγγελματίες. Κάποιος βρήκε τον σκοτωμένο σκύλο και ειδοποίησε τους δικούς μου. Ο Πίγκος πήγε σαν το σκυλί στο αμπέλι, που λέει η παροιμία. Άθελά μου θυμάμαι και το δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στον κλέφτη της εποχής, Φορφώλια.

Τι γύρευες; Τι χάλεβες στον κάμπο, Φορφώλια, Φορφώλια; Καλή ήσουν στα ψηλά βουνά.

Στα ψηλά βουνά πάντοτε υπήρχε ο καθαρός αέρας, ενώ στον κάμπο η πλούσια τροφή μαζί, όμως, με μύριους όσους κινδύνους!

Ο Λιάρος.

Από παλαιά οι Φυτιώτες είχαν το έθιμο της κουλούρας, που τα βαπτιστήρια πρόσφεραν στους νονούς τους τιμές ένεκεν την ημέρα της Λαμπρής. Αργότερα, μετά το 1950, οι εύποροι νονοί έντυναν τα μεγαλύτερσιμα κουμπάρουδια τους ναυτάκια, ενώ οι γονείς του παιδιού έστελναν μαζί με την κουλούρα και ένα άσπρο συνήθως αρνί, βαμμένο με κόκκινη μπογιά. Ένα τέτοιο αρνί είχαν ετοιμάσει οι δικοί μας για τον νονό του πεντάχρονου ξαδέρφου μου Μάκη, αλλά ξέμεινε βαμμένο στο σπίτι μας, αφού ο νονός του το άφησε να ζήσει, χωρίς ποτέ να μάθω τη βαθύτερη αιτία. Απ' ό,τι γνωρίζω, μόνο ο εκάστοτε πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής χαρίζει τη ζωή της γαλοπούλας την ημέρα της γιορτής των Ευχαριστιών. Αυτό το αρνί μεγάλωσε μαζί μας στο σπίτι σαν μανάρι, με το μπιμπερό, μέχρι που έγινε ζυγούρι. Ολημερίς έπαιζε μαζί μας. Το μάθαμε με τα κέρατά του να «μπουρίζει», δηλαδή να παίρνει φόρα και να εφορμά στο χέρι μας, να κάνει «ντας», που σημαίνει σύγκρουση. Το μαλλί του ήταν μαύρο με άσπρες ρίγες, γι' αυτό τον ονομάσαμε Λιάρο. Αυτό το αρνί που μεγάλωσε μέσα σε κόσμο, έφαχνε τα παιχνίδια με τους ανθρώπους. Ακόμα κι όταν έγινε πια μεγάλο και

δυνατό κριάρι, ηγέτης και μπροστάρης στο κοπάδι, σε κάθε ευκαιρία χτυπούσε παίζοντας τους ανύποπτους ανθρώπους. Περνούσε το κοπάδι δίπλα από την Πλατεία του χωριού κι αυτό το κριάρι χτυπούσε ανθρώπους χάριν παιδιάς. Κάποτε, που ξέφυγε της επιτήρησης του βοσκού και ιδιοκτήτη του κοπαδιού, τον χτύπησε άσχημα στη μέση. Ο Λιάρος, παρά την κακή του συμπεριφορά, γλίτωσε την πρόωγη σφαγή του, επειδή ήταν το καμάρι του κοπαδιού. Τον γνώριζε όλος ο κόσμος του χωριού.

Φυτιώτης «μάστορας».

(Διήγηση: Βέτα συζ. Δημητρίου Λαφάρα. 5/10/2015)

Ο Σωτήρης Ζ. κάποια μέρα πήγε επίσκεψη στο σπίτι του Νικόλα τ' Ζήσ(η) στη Βέροια. Για κακή της τύχη, τον υποδέχτηκε η νύφη τους, που δεν τον γνώριζε. Αυτή τον ρώτησε αν ήταν ο μάστορας που κάλεσαν να τοποθετήσει πλακάκια στην κουζίνα τους. Αφού απάντησε καταφατικά, άρχισε να παίρνει-υποτίθεται-μέτρα, χρησιμοποιώντας τις παλάμες του. Στο τέλος, αφού προσποιήθηκε ότι έκανε λογαριασμούς από το κεφάλι του, ανέφερε το ποσό του κόστους της μελλούμενης εργασίας και ζήτησε κάποια προκαταβολή για τα υλικά. Η ξενόφερτη νύφη τόλμησε να ρωτήσει πώς είναι δυνατό στην εποχή τους να μετρά με την παλάμη και χωρίς μέτρο. Ο επισκέπτης Σωτήρης με ξεκαρδιστικά γέλια τόνισε ότι δεν του ξεφεύγει με τον τρόπο αυτό ούτε εκατοστό κι έπειτα παραδέχτηκε ότι δεν ήταν μάστορας, αλλά συγγενής του πεθερού της, Νικόλα. Τέτοια αστεία γίνονταν τότε!

Μάθημα φυσικής Ιστορίας. Το γαϊδούρι-όνος.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 οι δάσκαλοί μας στο Δημοτικό Σχολείο Φυτιάς έκαναν μεγάλες προσπάθειες να μας μάθουν γράμματα, παρά τις γνωστές δυσκολίες, καθώς τότε ήταν μεγάλη η έλλειψη βιβλίων και εποπτικών μέσων. Η τάξη μας πρόλαβε τη μαύρη πλάκα και τα άσπρα κοντύλια.

Οι ίδιοι δοκίμαζαν να μας ξεκόψουν από τη γνωστή Τσιορνοβίτικη ντοπολαλιά μας, μια που σαν παιδιά ήμασταν άβγαλτα. Ακόμα και τα ραδιόφωνα ήταν λιγοστά στο χωριό. Δεν έπρεπε, λοιπόν, τα παιδιά να λένε πια: *η Νίκους* αλλά *ο Νίκος*, *σαβιάτους* αλλά *σαβιάτα* και *μαρκάτ(ι)* αλλά *γιαούρτι*. Έρχεται στον νου μου η ώρα που η δασκάλα μας, Νίτσα Παπαζιάκου, έπρεπε να μας διδάξει για τον γαϊδάρο στο μάθημα της Φυσικής Ιστορίας, που γινόταν και με όρους της καθαρεύουσας. Τη μια μέρα παραδόθηκε το μάθημα για το *γαϊδούρι-όνος* και την επόμενη σηκώνεται στον πίνακα ο συμμαθητής μας, Θοδωράκης, προκειμένου «να πει το μάθημα» δίπλα στην κρεμασμένη εικόνα του γαϊδάρου με τονισμένη την επιγραφή του περιεχομένου της. Στα γρήγορα ο Θοδω-

ράκης ψέλλισε την επικεφαλίδα, *το γαϊδούρι-όνος*, και σταμάτησε. Δεν μπόρεσε να συνεχίσει, παρά τις παροτρύνσεις και δεν έβγαλε λέξη ούτε με το τοιγκέλι, που λένε. Το παράξενο ήταν ότι το θέμα δεν ήταν άγνωστο στον συμμαθητή μας, αφού σχεδόν καθημερινά βοηθούσε στο κοπάδι των προβάτων τους, μεταφέροντας το γάλα στο χωριό με γάιδαρο. Καβαλούσε το γάιδαρο είτε ξεσαμάρωτο είτε με σαμάρι και πολλές φορές έκανε επιδείξεις, στεκούμενος όρθιος πανωσάμαρα. Κάποια στιγμή, ύστερα από πολλά παρακάλια, μας ξεστόμισε την ακόλουθη πρόταση:

- *Το γουμάρ(ι), όταν το τοιμπούν οι μύγες, κάθηνι κατα(γ)ής κι γκζηέτι (κυζηέται)!*

Κόκορας κρασάτος.

Στις μικρές κοινωνίες υπάρχουν κάποια φαγητά που, ανάλογα με την εποχή τους, θεωρούνταν κάτι το εξαιρετικό. Ο φασουλονταβάς, η πίτα, η βραστή γίδα, το αρνί ή το κατοίκι, ο κόκορας κρασάτος και άλλα θεωρούνταν «βασιλικά γεύματα» τόσο για τη νοστιμιά τους όσο και για την πολύωρη παρασκευή τους.

Ο Ντίνος, γαμπρός στο χωριό μας, προσπαθούσε με την εργατικότητα του να τα φέρνει πέρα στα έξοδα της εξαμελούς οικογένειάς του, κάνοντας κάθε είδους εποχιακή εργασία, μιας και έπιανε το χέρι του. Η υπεροψία ήταν το μοναδικό του ελάττωμα. Τα ήξερε όλα κι εύκολα δεν αποδεχόταν καμία βοήθεια, για να μην τον χαρακτηρίσουν φτωχό.

Κάποια μέρα, κάνοντας την ανάγκη φιλότιμο, πήγε να δουλέψει μεροκάματο στο κτήμα του γείτονά του, Αντώνη. Αυτός πήρε από το σπίτι του φαγητό για δύο άτομα. Στο μεσημεριάτικο διάλειμμα, το αφεντικό πρόσφερε στον εργάτη κεφτέδες και τυρί, αλλά ο Ντίνος δεν πλησίαζε για φαγητό, με τη δικαιολογία ότι αυτός το απόγευμα θα έχει ανώτερο φαγητό, καθώς στο σπίτι τον περιμένει «κόκορας κρασάτος». Αυτό το έλεγε με μεγάλη σιγουριά, αφού φεύγοντας είχε δώσει την παραγγελιά στη γυναίκα του.

Όταν επέστρεψε σπίτι, νησιτικός και ανυπόμονος, λέει στη γυναίκα του, που κουβέντιαζε με τις γυναίκες της γειτονιάς στο «τρόδι»:

- *Γυναίκα, πάμε στο σπίτι να μου βάλεις να φάω.*

- *Α, δεν μπόρεσα να πιάσω τον κόκορα, μου ξέφυγε. Άμα θες να ξέρεις, είναι αυτός απέναντι, που ληλάει στην κοπριά.* Ο γαμπρός της γειτονιάς χλώμιασε, κατέβασε στενοχωρημένος το κεφάλι του και εξαφανίστηκε στο σπίτι του.

Τσιορνοβίτικα ήθη στα πρώτα μισά του 20ου αιώνα.

Το κλέψιμο της νύφης.

Καταγράφω δύο παρόμοιες ιστορίες αρπαγής νύφης στο χωριό, που

τις διηγούνται στον καφενέ απόγονοι των πρωταγωνιστών με μεγάλη δόση χιούμορ. Βέροια, Μάρτης του 2015.

1) Πέντε αγόρια είχε η οικογένεια του παππού Αργύρη Στογιάννου, του Μουστακλή, και μια κόρη, τη Μαργιορίτσα. Υποχρέωση και καθήκον των «παιδιών» τότε ήταν η επιτήρηση της αδερφής τους. Κάποια μέρα ο Στεφανής Ζαφείρης έκλεψε τη Μαργιορίτσα, μια που δεν του την έδιναν. Έγινε τελικά ο γάμος, χωρίς να παρευρεθεί το σόι των Στογιανναίων. Δεν έδωσαν στα νιόπαντρα όχι μόνο την ευχή τους, αλλά ούτε καν την καθιερωμένη προίκα, έχοντας μέσα τους θυμό που κράτησε χρόνια. Τον θυμό των παιδιών μεγάλωσε περισσότερο η συμπεριφορά του πατέρα τους, Αργύρη.

- *Δεν αντρέπεισι*, τους είπε, *πέντε άντρες αφήσατε να σας κλέψ(ει) την αδερφή σας! Ντροπή σας!* Επόμενο ήταν με την οικογένεια του γαμπρού να μη μιλούν για πολλά χρόνια. Ούτε οι Βαλκανικοί Πόλεμοι δεν έσβησαν τον θυμό. Το ζεύγος Στ. Ζαφείρη όταν πληροφορήθηκε την επιστροφή του Γόλη Στογιάννου ύστερα από πενταετή θητεία, θεώρησε σωστό να καλωσορίσει τον αδερφό και με την ευκαιρία να οβήσουν τα παλαιά. Τελικά ο αδερφός έδωσε τόπο στην οργή, αγκάλιασε την αδερφή του, αλλά δεν ξέχασε να σπρώξει στη σκάλα το γαμπρό του, Στεφανή. Τέτοιοι καιροί, τέτοια ήθη.

2) Τα πέντε αγόρια του παππού Θωμά Τοίλη, του Καψάλ(η), άντρες πια, αποφάσισαν, ύστερα από εντολή του πατέρα τους, να φοβερίσουν όλοι μαζί τον Στεφανή Γκαλίτσιο, τον Ζαρκάδα, να μην ενδιαφέρεται για την αδερφή τους την Κρυστάλλω, που σήμαινε ότι δεν τον ήθελαν για γαμπρό. Βρήκαν, όμως, τον μπάρμπα τους. Ο Στεφανής αγρίεψε, τους είπε να μην τον ενοχλήσουν ξανά, γιατί θα μπλέξουν μαζί του και ότι ακόμα κι αν δεν του δίνουν την αδερφή τους, αυτός θα την κλέψει. Τελικά, ο Ζαρκάδας έκλεψε τη νύφη, έγινε ο γάμος και οι αδερφοί Τοίλη κρέμασαν τα μούτρα τους από θυμό για κάποιον καιρό. Έτσι, γλίτωσαν την προικοδότηση της νύφης, όσο λίγη και αν ήταν τον καιρό εκείνο. Αργότερα, βέβαια, οι σχέσεις εξομαλύνθηκαν. *Θέλει η νύφη και ο γαμπρός, τύφλη να 'χει ο πεθερός*, λέει η παροιμία.

**Χρόνια Ζαμανίσια (Αδουκιάτε ο Γιώργος Ντελιόπουλος),
Πρότσιου, όσνι νίβουντι, δεν τρών μι του Δισπότ'.**

Μια ιστορία από τα *Κεφαλοχωρινά Νέα*, Μάρτιος 1995, που θα μπορούσε να αναφέρεται και στο δικό μας χωριό. *Εικίνα, πάβη, τα παλαιά τα*

χρόνια, σαν γιόρταζι η Εικησιιά, έκαμνι κουνάκ' στου χωριό η Διοπότς. Καβάβλα στ' άθλουγου, απού βραδίσ, μαζί με το κλεισιιάτορα, ζύγουναν του κουριό κι 'χιρνούσαν οι καμπάνις να βαρένουν κι οι κουριανοί μαζώνουναν στου μ' σουχώρ' να κάμουν τς μιτάνις.

Ένα χόβ (μια φορά)' η Μήτρης τς Ντώνινας γύρ'ψι αυτός να φέρ' τον Δεσπότ' κι να κάμ' κουνάκ' στο σπίτι τ'. Έβαβιν τουν κουσμικιάρ', τον Πρότσιου, έσφαξιν του μπιλιόρ, του φούρνισιν από βραδίσ «κλειστό» στο φούρνου μπιτοβίς, έκαμιν κι τα άβηλα τα μαϊτάπια, φώναξιν κι τ' γειτονιά, ειπίμασαν κι του τραπέζ', κι 'χίρσαν να ρίχνουν νιρό να νιφτούν, σπρουμί ν' χειρίσουν να τρών. Παέν κι Πρότσιους να νιφτεί, μα η Μήτρης του έκοψιν τ' φόρα, του κουσμικιάρ'.

- Ω Πρότσιου, όσνι νίβουντι, μι θαρείς πως τρών μι του Διοπότ'.

Καλά γεράματα (ευχή).

Τι χειρότερο από το να χάσει ο άνθρωπος στα γεράματα την υγεία και τα μυαλά του. Χάνει την αξιοπρέπεία του. Όπως λένε, ο γερασμένος σήκος γίνεται ρεζίλι των σκυλιών. Γι' αυτό, σε κάθε Κυριακάτικη Λειτουργία ψάλλουν σαν προσευχή το: «Χριστιανά τα τέβη της ζωής ημών, ανώδυνα, ανεπαίσχυντα, ειρηνικά». Δυστυχώς, οι περισσότεροι δεν γλιτώνουν εκείνο το ανεπαίσχυντα. Από την άλλη μεριά σαν παρηγοριά ακούγεται το: «Μωραίνει ο Θεός ον βούβεται απωλέσαι».

ΙΣΤΟΡΙΕΣ

1) Ομοιότητες

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, ήρθε στην Ελλάδα ο βασιλιάς Όθωνας μαζί με Βαυαρούς Αντιβασιλείς. Σαράντα μέρες ύστερα από την άφιξη του βασιλιά, δημοσιεύτηκε το παρακάτω διάταγμα: **Άρθρον 1). Τα μέχρι τούδε υπάρχοντα εις την Εβηλάδα άτακτα στρατεύματα διαλύονται.** Αναλυτικότερα, έστειλε τους αγωνιστές στα ανύπαρκτα σπίτια τους, χωρίς καμιά πρόνοια γι' αυτούς. Ο Νέζερ, σχετικά με τη διάλυση-αφοπλισμό των 10.000 Αγωνιστών στο Άργος γράφει: «Μ' όβηον ότι η παράδοσις των όπλων και των ξιφών τους επότισεν ανέκφραστον πικρίαν, διότι εκωρίζοντο από τας αγαπτιάς των πανοπβήας, με τας οποίας είχον ποφμεμήσει υπέρ της εθνικής του ανεξαρτησίας, εν τούτοις δεν έγινε καμία αταξία κατά την παράδοσιν και μόνον συγκινητικά τινές σκηνάι μας ετάραξαν την καρδίαν. Είδωμεν ηβηκιωμένους άνδρας και οχεδόν με βηνκάς τρίχας, που είχον αρειμάνιο το ήθος, να κβηάινε ως παιδιά και να χύνουν δάκρυα διά των ηβηιοκαών των παρειών. Η παράδοσις των όπλων έφερεν εις άβηλους απεβηπισίαν και μη θέβηοντας

να παραδώσουν εις ξένας χείρας τον πολύτιμον θησαυρόν των, έρριψαν στους κρημνούς τα ξίφη των και τα άρβηλα όπλα. Ορισμένοι ήταν ξυπόλυτοι, ενώ άρβηλοι γύρισαν στον τόπο τους με μαύρο μπαϊράκι. Άρβηλοι που δεν είχαν ούτε να φάνε, αναγκάστηκαν να ξαναβρούν κανένα όπλο και για να φάνε ψωμί, αναγκάστηκαν να το πάρουν από τους μεγαλονοικοκυραίους, που είχαν μείνει στις περιουσίες τους ακλόνητοι, όπως επί Τουρκίας κι ακόμα καλύτερα. Όσοι δεν παρέδωσαν τα όπλα τους κυνηγήθηκαν, έγιναν θησιές, δηλαδή ξανά θησιές».

Μετά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς στα τέλη του 1944, ακολουθούν τα Δεκεμβριανά, με φανερή επέμβαση των Αγγλικών στρατευμάτων κι έπειτα η Συμφωνία της Βάρκιζας τον Φλεβάρη του 1945. Σ' αυτήν δεν υπήρχε όρος για γενική αμνηστία και όριζε ότι **οι αντάρτες του ΕΛΑΣ και του ΕΛΑΝ θα παραδώσουν τον οπλισμό τους**. Το μεγαλύτερο μέρος του οπλισμού τους ήταν λάφυρα από τα πεδία των μαχών. Στους τόπους συγκέντρωσης των όπλων αποχαιρετούν οι αγωνιστές τους συναγωνιστές και καπεταναίους. Πολλοί δακρύζουν, κλαίνε. Μέρος της ημερήσιας διαταγής του Γενικού Στρατηγείου του ΕΛΑΣ λέει: **Δώσατε άφθονο το αίμα για την επιτυχία της απελευθέρωσης. Να είστε υπερήφανοι για το έργο σας. Γυρίζοντας στα σπίτια σας πρέπει να είστε οι καλύτεροι πολίτες κηπ. κηπ.....** Ακολούθησαν τα γνωστά γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου, διωγμοί και δοκιμασίες. **Η Ιστορία επαναλαμβανόταν!**

2) Σημειώσεις για τον Κατσαντώνη.

Στις 14/2/1997 η εφημερίδα *Ημερήσια* της Βέροιας δημοσίευσε άρθρο με τίτλο: «*Άγραφες Σελίδες της Εθνικής Αντίστασης*». Υπότιτλος: *Χρονικό θανάτου του Κατσαντώνη και των συντρόφων του*. Κάποιος Λαπατούρας, σύντροφος του Κατσαντώνη, έστειλε ένα γράμμα στον Δημήτρη Τεμίνη, γιο του μακαρίτη Στράτου Τεμίνη, που σκοτώθηκε στην τοποθεσία Ανήλιο. Οι Φυτιώτες θυμούνται το μήνμα τριών ΕΛΑΣιτών, που έγινε σε κάποιο καμίνι στις 14/2/1944. Ο Κατσαντώνης υπηρετούσε στο τάγμα του Κολοκοτρώνη. Πέρασε στα Πιέρια από τη Νάουσα με την ομάδα του, φόρτωσαν σε έξι μουλάρια πολεμοφόδια, αλλά μέσα στον Χιονιά ξέμεινε με 25 άνδρες στο Κωστοχώρι. Ύστερα από προδοσία, κυκλώθηκε το χωριό από τους Γερμανούς, οι αντάρτες σκόρπισαν προς τη Μαρούσια ή αλλού και τελικά οι περισσότεροι σκοτώθηκαν. Στο Ανήλιο βρέθηκαν τρεις Αντάρτες νεκροί, που τους έθαψαν Φυτιώτες την άλλη μέρα. Μαζί τους στο ίδιο μέρος σκοτώθηκε και ένας Γερμανός αξιωματικός, που τον μετέφεραν οι δικοί του πάνω σε μουλάρι. Κοντά

στους τρεις αντάρτες βρέθηκε νεκρός και ο δεκαοχτάχρονος Τζίμας από την Κουμαριά, που κηδεύτηκε από τους δικούς του. Για τους πολλούς νεκρούς δεν γίνονται πουθενά αναφορές. Για την ανεύρεση του τάφου των τριών έγιναν προσπάθειες δύο ετών χωρίς αποτέλεσμα, επειδή ύστερα από τα τόσα χρόνια είχε αλλάξει η μορφολογία του εδάφους. Τελικά, τον χειμώνα του 1985-1986 με οδηγό τον Δημήτρη Θωμά Τη-λιόπουλο, ο γιος του Κατσαντώνη βρήκε τον τάφο του πατέρα του. Κατέγραψα τα παραπάνω για την τοπική ιστορία.

3) Εορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου του 1943.

(Με βάση την αφήγηση του Βασίλη Ε. Γκαλίτσιου, 31-3-2007).

Στη Φυτιά τον χειμώνα του 1942 πρωτοεμφανίστηκαν αντάρτες, οι οποίοι, όμως, ήταν περαστικοί. Την πρώτη μαζική εμφάνισή τους την έκαναν την 25^η Μαρτίου του 1943. Μια ομάδα ανταρτών με ελληνική σημαία πήγε στην Εκκλησία να λειτουργηθεί και έπειτα, έκαναν παρέλαση στην πλατεία του χωριού με τη συμμετοχή του κόσμου. Ενθουσιασμένοι οι αντάρτες θέλησαν να κάνουν το ίδιο και στο Κουστοχώρι. Μια ομάδα με τη σημαία και τον οπλισμό της πήρε τον δρόμο για το γειτονικό χωριό. Στην τοποθεσία Μαυρόπετρες κάθισαν να ξεκουραστούν στο χωράφι του Ευριπίδη, που αργότερα το πήρε ο Αργύρης Τσιουχάρης. Στο μεταξύ, είχαν ειδοποιηθεί από κάποιους οι Γερμανοί για το τι είχε συμβεί στη Φυτιά και ξεκίνησαν μαζί με Έλληνες συνεργάτες τους να χτυπήσουν τους αντάρτες. Χωρίς να αντιληφθεί ο ένας τον άλλο, συναντήθηκαν μέσα σ' αυτό το χωράφι, γεμάτο από μεγάλα δέντρα, που ακόμα δεν είχαν βλαστήσει και τότε άρχισε μια άνιση μάχη. Τη μάχη παρακολούθησε από μια απόσταση ο Βασίλης. Οι Γερμανοί πολεμούσαν όρθιοι, ενώ οι συνεργάτες τους καλυπτόμενοι. Ένας αντάρτης τραυματίστηκε στα πόδια και έπεσε στα χέρια των Γερμανών. Η ομάδα των ανταρτών, αφού ξέφυγε, γύρισε στη Φυτιά. Οι Γερμανοί τους ακολούθησαν, χωρίστηκαν σε ομάδες και έζωσαν το χωριό. Απ' του Χαρίση το αλώνι πυροβολούσαν αυτούς που βρίσκονταν στην πλατεία. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας οι Γερμανοί βιάζονταν να επιστρέψουν στη βάση τους, αλλά οι αντάρτες σχεδίασαν την καταδίωξή τους και την περικύκλωσή τους στη Νέα Κούκλαινα, τον σημερινό Τρίλοφο. Ο Βασίλης οδήγησε την ομάδα του καπετάν- Μαύρου στην τοποθεσία Δεληπάλα από τον δρόμο Κλίμα-Καρακώστα-Ζέλυμπο. Άλλες δυο ομάδες βρέθηκαν εκεί στα βόρεια της Κούκλαινας και όλες μαζί χτύπησαν τους Γερμανούς. Τελικά, διέφυγαν προς την τοποθεσία του Αγίου Τρύφωνα και το αεροδρόμιο, που υπήρχε κοντά στο 6,5 χλμ. και τώρα δεν υπάρχει). Κατά τη γνώμη του Βασίλη Γκαλίτσιου, θεωρείται η πρώτη μάχη

των ανταρτών του ΕΛΑΣ με τους Γερμανούς στον Νομό Ημαθίας.

4) 25^η Μαρτίου, ένα γεγονός στη Φυτιά.

Σήμερα είναι 25^η Μαρτίου 2006. Στην πόλη της Βέροιας, όπως και πανελληνίως, γίνονται εορτασμοί και παρελάσεις. Ο καιρός είναι βροχερός και εγώ άρρωστος παρακολουθώ στην τηλεόραση την παρέλαση, παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Παπούλια. Η μπάντα του στρατού παιανίζει διάφορα εμβατήρια. Ανάμεσά τους ακούω:

Όρη δόξα όρη χάρη

Στην Αγία Λαύρα πρώτα

Άγια μέρα ξημερώνει

τις χρυσές ακτίνες ρίχνει

και τη μνήμη σου το έθνος

και του Θείου Ιεράρχη

χαιρετά γονατιστό...

χαιρετάει τη σκιά.

Στον νου μου έρχονται αναμνήσεις από παρόμοιες εκδηλώσεις κυρίως των παιδικών μου χρόνων. Μια απ' όλες, η πιο ανεξίτηλη, ήταν του έτους 1956 στο μεσοχώρι, στη Φυτιά. Βρισκόμουν στην τελευταία τάξη του Δημοτικού. Ο δάσκαλός μας, Ανδρέας Καραγκούνης από τη Σιάτιστα, δημιουργικός και καλός σαν δάσκαλος, αλλά πολύ σκληρός στη χρήση του χάρακα, οργάνωσε λαμπαδηδρομία με τους μαθητές στους δρόμους του χωριού. Τι δρόμους..., ο Θεός να τους έκανε δρόμους, αφού σε κάθε βήμα σκόνταφτες στα καλντερίμια, στα μονοπάτια. Θεώρησε καλό η λαμπαδηδρομία να γίνει χαράματα, ώστε να ξυπνήσουμε το χωριό με πατριωτικά τραγούδια. Αφού γυρίσαμε το χωριό, ο ενθουσιασμός άρχισε να μεγαλώνει και ξαναγυρίσαμε στο σχολείο στην πλατεία, στο μεσοχώρι, όπως το λέγαμε. Δε θυμάμαι αν είχε γίνει η κατάθεση στεφάνων με την καθιερωμένη δοξολογία στο μνημείο των πεσόντων, αλλά το γεγονός είναι ένα: από τον ενθουσιασμό τους οι οπλίτες των ΤΕΑ άρχισαν να πυροβολούν στον αέρα από τα μπαλκόνια διαφόρων σπιτιών. Οι αραιοί πυροβολισμοί έγιναν ομοβροντίες. Γινόταν πανζουρλισμός από τους κρότους και το σούσουρο.

Κάποια στιγμή, δίπλα μου στο προαύλιο του καφενείου «Τεκές» έπεσε τραυματισμένος ο συμμαθητής μου Νικόλας. Με μιας σταμάτησαν οι πυροβολισμοί και καταλάβαμε ότι οι ιθύνοντες θέλουν να μπαλώσουν τους «άσκοπους, χωρίς άδεια πυροβολισμούς». Τα όπλα τότε στα χωριά περίσσευαν, γιατί βρισκόμασταν λίγα χρόνια μετά τη λήξη του Εμφυλίου Πολέμου. Τα είχαν, όπως έλεγαν, για την καταπολέμηση του «εξωτερικού» και «εσωτερικού» κινδύνου. Δεν είναι ανάγκη να τονίσω ποιος κίνδυνος υπερτονιζόταν, ο νοών νοείτω. Ο Νικόλας, αφού αφαιρέθηκε το βλήμα από τον μηρό του, τη γλίτωσε με κούτσαμα αρκετού χρόνου. Αργότερα, ο γνωστός γυμναστής Κανελίδης του έκανε φυσιοθεραπεία. Ευτυχώς που ο εορτασμός έληξε με αυτό ως μοναδική συνέπεια. Θα μπορούσε η εξοστρακισμένη σφαίρα να έχει χτυπήσει εμένα και τότε τι

θα έλεγε ο κόσμος; **Αν ακόμη και κατά λάθος υπήρχε θύμα, το γεγονός θα το θυμόταν έως και σήμερα όλο το χωριό. Άλλοι καιροί τότε! Βέροια 25/4/2006. Β. Δ.**

Ο Μακρυντώνας και ο Θωμάς Μαρμαράς με την ηγεσία των ΤΕΑ λίγο πριν το 1967.

5) Ο μπάρμπα-Βασίλ(η)ς και τα κ(ου)δούνια.

Βρισκόμαστε στα μέσα του 1946, έναν χρόνο μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, με την οποία υπογράφηκε η παράδοση των όπλων του ΕΛΑΣ. Ο Εμφύλιος Πόλεμος δεν είχε ανάψει ακόμη για τα καλά. Συνεχιζόταν ο κατατρεγμός των πρώην ΕΑΜιτών-ΕΛΑΣιτών, εκ των οποίων πολλοί κρύβονταν ή έπαιρναν τον δρόμο για το βουνό. Για κάποιον που είτε από πίεση είτε θεληματικά έβγαινε στο βουνό υπήρχε η έκφραση «πήγε όξου», θέλοντας από φόβο να εξορκίσουν τη λέξη «αντάρτικο». Δύο παιδιά του μπάρμπα-Βασίλη Τσέου, ο Δημήτρης και ο Αντώνης, ήταν ήδη καταδιωκόμενοι. Τότε, το μεταδεκεμβριανό κράτος σε αντίποινα συνελάμβανε τους συγγενείς και προπάντων τους γονείς των ανταρτών, στην αρχή προς εκφοβισμό και νουθεσία, ενώ αργότερα τους έστελνε στις εξορίες και φυλακές. Έτσι, το καλοκαίρι του 1946 ο αστυνομικός Διοικητής, ύστερα από συμβουλές και φοβέρες μπροστά σε άλλους συγκαταρούμενους στο Δημοτικό Σχολείο Φυτιάς, διέταξε τον μπάρμπα-Βασίλη, τον Γκρέτζιο, να πάει στο «βουνό» να φέρει τον γιο του.

- *Εχ' κδούν';* (έχει κουδούνι), *ρώτησε ο μπάρμπα.*

- *Τι βλέι ο κύριος;*

- *Εχ' κυπρί; Έχ(ει) ιράκα, τσιουκάν(ι);* Ακαταλαβίστικα για τον ξενομερίτη χωροφύλακα. Επενέβη ο συνεργάτης του, που ήταν χωριανός μας, και εξήγησε ότι ο μπάρμπα-Βασίλης ρωτάει αν ο γιος του έχει στο λαιμό του κρεμασμένο κάποιο είδος κουδουνιού, για να τον βρει. Νευρίασε

ο αξιωματικός και τον ξαναέκλεισε στο δωμάτιο κράτησης, βρίζοντας. **Πόσο πονηρός ο χωριάτης!** Φυσικά, λίγες μέρες αργότερα πήρε τον δρόμο της εξορίας στα ξερονήσια. Ενδιάμεσα στη Θεσσαλονίκη αρρώστησε βαριά και απολύθηκε λόγω ανηκέστου βλάβης της υγείας του.

6) Μας πήραν την Αθήνα.

Μας πήραν την Αθήνα.

Μας πήραν την Αθήνα,

μονάχα για έναν μήνα.

Νανούμ, νανούμ, νανά.

Ήταν ο πρώτος στίχος από ένα σκωπτικό τραγουδάκι, που τραγουδήθηκε στους κύκλους της Αριστεράς μετά τα Δεκεμβριανά, τον Γενάρη του 1945. Η μάχη της Αθήνας χάθηκε, ο ΕΛΑΣ υποχωρούσε και έναν μήνα αργότερα υπογράφηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας, που βέβαια δεν τηρήθηκε. Ο κόσμος τότε της Αριστεράς πίστευε ότι ο αγώνας δεν χάθηκε και προσπαθούσε να ανασυντάξει τις δυνάμεις του. Σ' ένα υπόγειο σπιτιού στην Ν. Κούκλαινα, τον μετέπειτα Τρίλοφο, ο κομματικός υπεύθυνος συγκέντρωσε τους συναγωνιστές του με όλες τις απαιτούμενες συνωμοτικές προφυλάξεις. Τον ίδιο καιρό, με την υποστήριξη των Άγγλων αναπτυσσόταν παντού η τρομοκρατία. Ο ομιλητής έκανε μια ανάλυση της πολιτικής κατάστασης και προσπάθησε να αναπερώσει το ηθικό της συντροφιάς, ότι τίποτε ακόμα δεν χάθηκε και ότι η νίκη τελικά θα είναι δική τους. Κλείνοντας, τους κάλεσε να τραγουδήσουν όλοι μαζί το παραπάνω τραγούδι. Η συντροφιά που διέκρινε τον επερχόμενο κίνδυνο διώξεων, δεν είχε όρεξη ούτε ενθουσιασμό. **Μόνο κάποιος στα τελευταία καθίσματα μουρμούρισε το ρεφραίν, Νανούμ, νανούμ, νανά!**

Οι περισσότεροι σκέφτονταν τις διώξεις και τα κυνηγητά που τους περίμεναν, εξαιτίας της συμμετοχής τους στην Εθνική Αντίσταση. Είχαν έρθει τα πάνω-κάτω. Διαλύθηκαν σιωπηλά με παρέα τους τις σκέψεις. Το τραγουδάκι αυτό σιγοτραγουδήθηκε αργότερα, μέχρι τη δικτατορία και μετά απ' αυτήν, αλλά δεν έπαψε να είναι ένα τραγούδι που φιλοκοροΐδευε την ηρωική μεγαλοστομία των αντάρτικων εμβλημάτων. Μετά τη δικτατορία, το καλοκαίρι του 1976, εργάτες κάποιας ηλικίας, σε κάποιο εργοστάσιο κονσερβοποιίας, είχαν ζήσει τα ζοφερά χρόνια του Εμφυλίου και σιγοτραγουδούσαν μαζί το τραγούδι. **Κάτι θυμούνται. Ουαί τοις πιττημένοις,** έλεγαν οι Ρωμαίοι.

Θυμήθηκα και το τραγουδάκι που τραγουδούσαμε στο Δημοτικό Σχολείο και το Κατηχητικό, ότι θα ξαναπάρουμε την Πόλη. Και η αλήθεια είναι ότι οι στίχοι αυτοί, μαζί με τον μύθο του μαρμαρωμένου Βασιλιά, κράτησαν ζωντανές τις μνήμες του Γένους και τον πόθο για Λευτεριά.

***Πάθι θα γίνουν δικά μας!
Να, η Μεγάλη Εκκλησιά μας!***

7) Ιστορίες για γέλια και για κλάματα.

Πολλά χρόνια μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο, αφού καταλάγιασαν τα πάθη, οι πρωταγωνιστές που έζησαν από κοντά τα γεγονότα διηγούνται σήμερα διάφορες ευτράπελες ιστορίες, με μόνο τους μέλημα να διδαχθούν οι επόμενες γενιές.

Ιστορία α) Τους πήρε όλους η μπόρα.

Το επίσημο κράτος το 1947, προκειμένου να χτυπήσει το δεύτερο αντάρτικο, εκκένωσε τους ορεινούς όγκους της Ελλάδας, ώστε να αποκόψει κάθε επικοινωνία των ανταρτών με τον πληθυσμό της υπαίθρου. Με αυτόν τον τρόπο, σταματούσε η τροφοδοσία τους σε έμπυχο και άψυχο υλικό. Οι πολίτες των χωριών, που στριμώχτηκαν στις πόλεις σε επιταγμένα σπίτια, σε παράγκες και σε νάρθηκες εκκλησιών, ονομάστηκαν ανταρτόπληκτοι.

Οι Φυτιώτες, μετά το χτύπημα του χωριού από τους αντάρτες τα Χριστούγεννα του 1946, κατέβηκαν στη Βέροια και στα γειτονικά χωριά με τα γιδοπρόβατά τους και τα άλλα ζωντανά. Τα ζώα χρειάζονταν βοσκή και αναγκαστικά τα παιδιά, που δεν τα πείραζαν οι αντάρτες, τα βοσκούσαν στα χαμηλά, στην Πατρίδα και στη Δοβρά. Τον έλεγχο των πολιτών στην είσοδο της πόλης διενεργούσαν εθελοντές και επιστρατευμένοι εθνοφρουροί, ΜΑΥδες και χωροφύλακες. Ανάμεσά τους υπήρχαν κάποιοι, που είχαν πάρει πιο σοβαρά τον ρόλο τους. Ένας από αυτούς, από το χωριό **Κούκλαινα**, επικεφαλής της ομάδας, με υπερβολικό ζήλο έβλεπε σε κάθε έφηβο κι έναν τρομοκράτη, συνεργάτη των ανταρτών. Οι νεαροί γυρνούσαν από τη βοσκή νωρίς στην πόλη, για να κλειστούν στα σπίτια τους. Στον Φόρο, στην είσοδο ελέγχου αδειών και ταυτοτήτων, τους περίμεναν οι εντεταλμένοι.

Ένα απόγευμα, πριν ακόμα αναφέρουν το όνομά τους, έφαγαν πρώτοι οι Κ. Τ. και Α. Κ μερικές ξυλιές από τον *κόπανο*, ένα ξύλινο στειλιάρι με στούμπο στην άκρη, του κοντοχωριανού τους, παρ' όλο που τους γνώριζε. Ύστερα, ήρθε η σειρά των Μ. Γ. και Β. Π. με ολόδια «περιποίηση». Ο τελευταίος ακόμη και σήμερα, στα εβδομήντα του χρόνια, διηγείται την ταλαιπωρία τους, μια που το ξύλο και κάτι άλλο... δεν ξεχνιέται, όπως λέει η παροιμία. Στο τέλος, έφτασε η σειρά του Α, του οποίου η οικογένεια ήταν φιλικά προσκείμενη στην παρέα των φρουρών της πόλης.

- *Πώς λέγεσαι;*

- Α....(είπε το ονοματεπώνυμό του).
- *Τον Γιώργο τον χωροφύλακα τι τον έχ(ει)ς;* Ήταν γνωστός, φίλος του.
- *Αδερφό.*
- *Έχ(ει)ς αδερφό χωροφύλακα κι είσαι μι τα πιδιά;* Αρχίζει τότε ο **Κου-κλαινιώτης** να τον «χορεύει». Ξύλο όπου τον πάρει, αλύμπτα. Ακριβώς πάνω στην ώρα εμφανίστηκε ένας συνάδελφός του, **Τουρκοχωρίτης**, πρώην αριστερός, που αφού είχε περάσει στην αντίπερα όχθη, σαν διώκτης, άρχισε να χτυπάει τον Α., όταν έμαθε ότι ήταν αδερφός χωροφύλακα. Τέλος, τρίτωσε το κακό με τα χαστούκια κάποιου μαυροσκούφη.

Τι να σκεφτεί κανείς, όταν τα νεαρά παιδιά της παρέας που ξυλοφορτώνονταν ήταν στην πλειοψηφία τους γόνοι δεξιών οικογενειών. Ετρωγαν ξύλο και όμως, δε θέλησαν να ακολουθήσουν τους αντάρτες, ο καθένας για δικούς του λόγους. **Θα μου πείτε, τους πήρε όλους η μπόρα.** Η φωτιά, μια τέτοια ήταν και ο Εμφύλιος Πόλεμος, έπεσε «επί δικαίων και αδίκων». Να μην έρθουν ξανά τέτοια χρόνια. Ποτέ ξανά πόλεμος και μάλιστα αδερφοκτόνος.

Ιστορία β) Βαράτε και μη ρωτάτε.

Ο άνθρωπος της υπαίθρου στα χρόνια του Εμφυλίου βρέθηκε σε πολύ δύσκολη θέση. Ο εχθρός δεν ήταν εύκολα αντιληπτός με γυμνό μάτι. Ο αδερφός πολεμούσε τον αδερφό. Ο κτηνοτρόφος ή ο βοσκός, όταν οι φαντάροι τον ρωτούσαν αν πέρασαν το βράδυ αντάρτες, δυσκολευόταν να απαντήσει ξεκάθαρα, γιατί ήξερε ότι το βράδυ η περιοχή ήταν στα χέρια των ανταρτών. Για αυτήν του τη συμπεριφορά, άρχιζε το ξυλοφόρτωμα. Το βράδυ έφταναν στη στάνη του οι αντάρτες και τον ρωτούσαν με τη σειρά τους αν πέρασε από εκεί ο στρατός. Η απάντηση ερχόταν ταλαντευόμενη. Γκουκ, μουκ. Ξανάρχιζαν πάλι τα ίδια ζόρια. Αφού η ιστορία αυτή επαναλαμβανόταν συνέχεια, έβαλε μυαλό και είχε έτοιμη την απάντηση.

- *Βαράτε μόνο και μη ρωτάτε.* Δύσκολοι καιροί.

8) Ακούστε με, ξανά δε θα τα πω.

Στις 23 Νοεμβρίου του έτους 2006 πέθανε η μάνα μας, Βύζα Χρυσούλα σύζυγος Κωνσταντίνου, σε ηλικία 88 χρονών. Ίσως να ήταν και 87, αλλά πού να βρεθεί άκρη, μια και στα χαρτιά της είχε δύο διαφορετικές ημερομηνίες γέννησης. Ήταν γνωστή τακτική στη Φυτιά κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου να παίρνουν τα κορίτσια ψεύτικο πιστοποιητικό γεννήσεως, ώστε ως μεγαλύτερα να δουλέψουν νωρίτερα στα εργοστάσια της Νάουσας. Όσοι παρευρέθηκαν στην κηδεία της, έλεγαν το συνηθισμένο σε τέτοιες στιγμές: *Ας φτιάσουμε και εμείς στα χρόνια*

της. Αλλά ο θάνατος του ανθρώπου δεν περνάει απαρατήρητος στους δικούς του, όσο χρονών κι αν είναι.

Ήδη το καμπανάκι χτυπούσε ότι πλησιάζει το τέλος της και ζάρωνε στο κρεβάτι της. Δεν είχε πολλές μέρες που είχε νοσηλευτεί στο Γ.Ν.Β. με σοβαρό πρόβλημα υγείας. Λίγο πριν πεθάνει, ήμασταν μια βραδιά κοντά της τα παιδιά της και η νύφη της. Νύφη και κόρη συζητούσαν αδιάφορες τα «καθημερινά» τους. Η μάνα μας ήταν αμίλητη. Κάποια στιγμή, θέλοντας να σπάσω τη σιωπή, της έδωσα χαιρετίσματα από κάποια παλαιά συναγωνίστριά της από την περίοδο της Εθνικής Αντίστασης. Ήταν, μάλιστα, συγκρατούμενες το 1946 με το Γ' ψήφισμα, επειδή ήταν συγγενείς καταδιωκόμενων. Απότομα ξύπνησαν μέσα της παλιές μνήμες. Κόρη και νύφη, όμως, δεν έλεγαν να σταματήσουν την κουβέντα τους. Η γιαγιά ύψωσε τη φωνή της και είπε:

- *Ακούστε με, ξανά δε θα τα ακούσετε!* Και άρχισε να μιλάει ασταμάτητα, σαν να ήταν κουρδισμένη. Τα είπε όλα και ανάσανε: *Ήταν Αύγουστος του 1946. Με το Γ' ψήφισμα Επιτροπές Κρίσης του κράτους έστελναν χωρίς δίκη για έξι μήνες εξορία τους συγγενείς των καταδιωκόμενων αριστερών. Ο χρόνος των έξι μηνών παρατεινόταν αυθαίρετα. Ο Εμφύλιος δεν είχε ακόμα ανάψει για τα καλά και ήδη μερικές οικογένειες είχαν εκτοπιστεί στα καμποχώρια. Μάζεψαν αρκετά άτομα στο Δημοτικό Σχολείο και μας κράτησαν έγκλειστους για μια βδομάδα. Εσείς οι δύο - τα παιδιά - ήσασταν μαζί μου και μαζί μας ήταν ο Μπουζούκ(η)ς με τη γυναίκα του, ο μπάρμπα-Βασίλ(η)ς ο Τσέος, ο Γιώργος του Νικολό, και άηλοι. Ο Βαρδουλάκης, αρχηγός της Ασφάλειας Βεροίας, αυτοπροσώπως έκανε συζητήσεις και ανακρίσεις μαζί με φοβέρες, νουθεσίες και προβοκάτορες προκειμένου να πετύχει το ποθητό για αυτόν αποτέλεσμα, την αποκέρυξη των δικών μας. Κάποιοι φρουροί στρατιώτες, που ήταν μάλλον δασκαλμένοι από την αστυνομία, προσπάθησαν να μας πάρουν λόγια, λέγοντάς μας ότι ήταν «μαζί» μας. Τελικά, πάρθηκε η απόφαση για εξορία.*

Νωρίτερα, τον Γενάρη της ίδιας χρονιάς, δεκαοκτώ κάτοικοι της Φυτιάς είχαν εξοριστεί στη Λήμνο. Οι αρχηγοί έπαιρναν τον χάρτη της Εβλήδας στα χέρια και πρότειναν ή αποφάσιζαν τους τόπους εξορίας. Πάντως αυτοί πρότειναν τον πιο μακρινό τόπο. Όσο πιο επικίνδυνος χαρακτηριζόταν κάποιος καταδιωκόμενος ή όποιος δεν είχε υποστηρικτές από δεξιό συγγενολόι, τόσο πιο μακριά πήγαιναν εξορία οι συγγενείς τους. Σαν ακούστηκε ότι θα με στείλουν εξορία, ο Γιώργος, ο μεγαλύτερος γιος, εξάχρονος τότε, έφυγε στο οπίτι λέγοντας ότι δε θέλει να έρθει μαζί μου στην εξορία. Πήγε και κρύφτηκε στο αχούρι, στον σιάβλο. Ο

πεθερός μου, ο παππούς ο Σιάππιας (Θωμάς Βύζας), παρουσιάστηκε στην αστυνομία και γύρεψε να πάει ο ίδιος εξορία στη θέση της νύφης. Το ίδιο έπραξε και ο μικρότερος αδερφός του πατέρα σας, Μαργαρίτης, είκοσι χρονών τότε, αηλιά η αστυνομία το αρνήθηκε. Η εξορία ήταν μέσον πίεσης, για να υπογράψει υπεύθυνη δήλωση αποκήρυξης ο εξόριστος ή να παραδοθεί ο αντάρτης, προκειμένου να μην ταλαιπωρείται η οικογένειά του.

Την άρληη μέρα, που ξημέρωσε Δεκαπενταύγουστος, της Παναγίας, με σένα στην αγκαλιά - ο Δημήτρης ήταν δύο χρονών τότε - πήραμε μέρος σε στημένη παράσταση, στην πλατεία του χωριού. Όλο το χωριό έπρεπε να δει τι παθαίνουν οι συγγενείς των ανταρτών, όταν δεν υπογράφουν. Πολλές γυναίκες, συγγενείς και μη, με αποχαιρέτησαν και κάθε μια, κρυφά ή φανερά, έσπρωχνε στην τσέπη μου χρήματα, γλυκά, ζάχαρη και ό,τι άρληο. Ανάμεσά τους ήταν και γυναίκες, που οι οικογένειές τους είχαν ταχθεί με τη δεξιά παράταξη. Κάποια γυναίκα, όταν είδε ότι ήμουν ξυπόλυτη, μου χάρισε τις παντόφλες της, τις γαλόνισες της. Με τη συνοδεία χωροφυλάκων και χωριανών μας εθελιντών σε παράταξη, μας κατέβασαν στη Γιαβόρνιτσα. Εσένα, όταν φτάσαμε στον Αϊ-Νικόλα, στο Δέντρον, σε πήραν οι χωροφύλακες από την αγκαλιά μου και σε έστειλαν στους παππούδες. Μαζί μου κατέβασαν και τον μπάρμπα-Βασίλη Τοέο. Αυτός είχε δύο παιδιά «έξω», τον Μήτσιο και τον Αντώνη. Από εκεί έγινε η μεταγωγή μας στη Βέροια, στο Γ' Δημοτικό Σχολείο που χρησιμοποιήθηκε ως κρατητήριο. Εκεί μέσα έπαιζε τον ρόλο του εκπροσώπου μας ο Γιορδάνης, που λίγο αργότερα αποκαλύφτηκε στη Θεσσαλονίκη ότι ήταν πράκτορας στο χωριό μας. Από τη Βέροια, μαζί με άρληους κρατούμενους, μας πήγαν στο μεταγωγικό Θεσσαλονίκης.

Ύστερα από ένα δύσκολο ταξίδι με σαπιοκάραβο βρέθηκα εξόριστη στην Ικαρία, σε ένα νησί σχεδόν στα παράλια της Τουρκίας. Μαζί μου ήταν και η χωριανή μας Μανώλαινα Μπεσίνα. Αυτή είχε «έξω» τον γιο της, τον Λεωνίδα. Οι κάτοικοι του χωριού της Ικαρίας παραξευέντηκαν, όταν μας άκουσαν να μιλούμε ελληνικά, γιατί οι Αρχές τους είχαν προετοιμάσει ότι θα τους έφερναν Βούλγαρους. Οι άνθρωποι ήταν φιλόξενοι, αηλιά φτωχοί. Επέταξαν ένα από τα δύο δωμάτια μιας γυναίκας και μέναμε στριμωγμένες μαζί της στο ίδιο σπίτι. Λίγες μέρες αργότερα παρουσιάστηκε πρόβλημα, όταν έφτασε στο νησί εξόριστος ο Θωμάς Ν. Περηφανόπουλος, επίσης Φυτιώτης, κουνιάδος του Μπαρούτα. Οι Αρχές του νησιού ήταν εντελώς απροετοίμαστες για υποδοχή εξόριστων. Έμεινε και αυτός λίγο καιρό μαζί μας. Πέρασαμε πολύ δύσκολα στο νησί.

Την άνοιξη του 1947 μας απέλυσαν, αφού μας κράτησαν εξορία πάνω

από έξι μήνες χωρίς δίκη. Ήχασα να σας πω ότι στο ταξίδι μας προς το νησί, αβλήα και στην επιστροφή, μας φοβέριζαν οι συνοδοί χωροφύλακες ότι θα μας πνίξουν στη θάλασσα ή ότι θα έβαζαν κάποιους χασικλήδες να μας βιάσουν.

Στον Πειραιά είχαμε τη διεύθυνση του χωριανού μας, Σκουλαριώτη Θεόδωρου, που έμεινε στην Κοκκινιά. Ξαναγύρισα στη Βέροια, όπου ήδη βρισκόταν και όλο το χωριό, αβλήα δεν είχε τελειώσει η ταλαιπωρία. Δεν υπήρχε σπίτι ούτε δουλειά, ενώ ήταν υποχρεωτικό το παρόν μου στην Αστυνομία. Ακόμα και ο παπάς της ενορίας δίσταζε να μνημονεύσει ονόματα αριστερών ποητών, επειδή οι εκκλησιαζόμενοι λογόκριναν τα λόγια του. Αναγκαζόμασταν για τη μνημόνευση των δικών μας ονομάτων να πηγαίνουμε στον ρουμανίζοντα ορθόδοξο παπά, τον παπά-Γκούμα, που διάβαζε τη Λειτουργία και τα «γράμματα» στα ρουμάνικα και δεν τα καταλάβαιναν οι Φυτιώτες.

Εκείνη τη στιγμή την παρακάλεσα να σταματήσει τη διήγησή της, γιατί πολλά από τα λεγόμενά της τα είχαμε ξανακούσει.

- Πες μας, αν θέλεις, για τη βραδιά που σκοτώθηκε η Τσιόμινα, γιατί αυτές τις μέρες κάποια εφημερίδα έγραψε για τα γεγονότα της Φυτιάς, στις 30 του Οκτώβρη του έτους 1945.

- Να σας τα πω, όπως τα έζησα εγώ από κοντά. Το σπίτι μας ήταν πάνω ακριβώς από την πλατεία του χωριού και απέναντι από το Δημοτικό Σχολείο, όπου διαδραματίστηκαν τα γεγονότα της βραδιάς εκείνης. Εκείνο τον καιρό οι δεξιοί εξοπλίζονταν και τρομοκρατούσαν τους αριστερούς και τις οικογένειές τους. Ποητά παιδιά τα έδειραν, τα κούρεψαν, τα κακοποίησαν στην Πλατεία και το Σχολείο. Έτσι, αρκετοί, ιδιαίτερα τη νύχτα, κρύβονταν στα γύρω βουνά με αρχηγό τον Μπαρούτα. Αυτοί όλοι ήξεραν ότι εκείνη τη βραδιά δε φύλαγε το χωριό στρατός. Έτσι, ο Μπαρούτας, πρώην Καπετάνιος του ΕΛΑΣ, με τα παιδιά που κρύβονταν μαζί του, έζωσαν το χωριό κι έβαλαν τον τεβέλη να φωνάξει με το κωνί να πάνε όλοι οι χωριανοί στο Σχολείο, όπου θα μιλούσε ο Μπαρούτας και εκεί όποιος έχει όπλο, να το παραδώσει. Άρχισαν οι άνθρωποι, δεξιοί και αριστεροί, να συγκεντρώνονται στο Σχολείο και στην Πλατεία και να συζητάνε.

Ο Μπαρούτας έλεγε στους δεξιούς: «Μη μας κυνηγάτε, μη μας χτυπάτε! Παραδώστε τα όπλα και μην εξοπλίζετε για το καλό όλων μας». Ενώ γίνονταν αυτές οι συζητήσεις, στο σπίτι της Τσιόμινας ακούστηκε πυροβολισμός και μια τσιουρίδα, όπως λέγαμε εμείς τότε την οδυνηρή κραυγή. Η γειτόνισσά μας, η Στεφανέσσινα Τζίμπουλα, την Τσιόμινα την είχε αδερφή. Άκουσε τις φωνές, ήρθε πήρε κι εμένα, να πάμε μαζί

στο σχολείο. Μου είπε: «Εσύ έχεις έξω τον άνδρα σου, με σένα δε θα με πειράξουν». Όταν φτιάσαμε κοντά στο Σχολείο, πληροφορήσαν τον Μπαρούτα ότι υπήρχε θύμα στο χωριό. Αυτός κάτι μουρμούρισε, πήρε τους συντρόφους του κι έφυγε στενοχωρημένος. Είχε την πρόθεση να συμφιλιώσει το χωριό και όχι να το χωρίσει. Τι ακριβώς είχε συμβεί με την Τσιόμιννα, μέχρι σήμερα δεν είναι εξακριβωμένο. Βασικά, οι αντάρτες γύρευαν τον γιο της, τον Γιώργο, και κατά τύχη σκοτώθηκε η μάνα του, όταν εμφανίστηκε με λάμπα πετρελαίου στο μπαλκόνι. Άρλησι έλεγαν ότι ο Γιώργος πυροβόλησε από το μπαλκόνι και οι αντάρτες ανταπέδωσαν τα πυρά, σκοτώνοντας από λάθος τη μάνα του. Όσοι οι αντάρτες κατηγορήθηκαν για τον φόνο και αποκηρύχτηκαν με χρηματικά ποσά. Από την άρλητη μέρα, ξεκίνησε άγριος ξυλοδαρμός των συγγενών των ανταρτών, αναγκάζοντάς τους με αυτόν τον τρόπο να βγούνε στο αντίρτικο. Αυτά να τα ξέρετε από μένα.

Και πραγματικά, δε θα τα ξανακούσουμε από το στόμα της. Ύστερα από τρεις μέρες πέθανε. Είχε το κουράγιο, μέσα στον πόνο της αρρώστιας της, να τα πει. Τα κατέγραψα για τη μνήμη της. Η ζωή της όλη ήταν μια Ιστορία. Βέροια 30-11-2006 Δημήτρης Κ. Βύζας

9) Αρραβώνας.

Παραμονές του Δεκαπενταύγουστου του 1972, επί δικτατορίας, έγινε στη Φυτιά εκδήλωση-συνεστίαση, παρουσία αξιωματικών του Στρατού,

Κατάθεση στεφάνου στο Ηρώο Φυτιάς επί Δικτατορίας.

του Δεσπότη Βεροίας Παύλου, του Νομάρχη, του Δημάρχου Βεροίας Γ. Τσαλέρα, και άλλων. Οι Αρχές του Νομού θεώρησαν σωστό στην εκδήλωση αυτήν να προβληθεί το έργο της Κυβέρνησης και να ανακοινωθεί στους Φυτιώτες ότι σύντομα θα εγκαινιάζοταν Αστική Λεωφορειακή Γραμμή Βεροίας-Φυτιάς. Ο κεντρικός ομιλητής της εκδήλωσης μεταξύ άλλων τόνισε παραστατικά : *«σήμερα γίνεται ο αρραβώνας και σύντομα θα τελεστεί ο γάμος, όταν έρθει στο χωριό το Αστικό»*. Ο Πρόεδρος της κοινότητας Φυτιάς ευχαρίστησε τους προσκεκλημένους, με ομιλία που δεν έλεγε να τελειώσει. Κάποιος καθαρευουσιάνος γραμματιζούμενος του την είχε γράψει για την επισημότητα της στιγμής. Μολονότι η γιορτή έγινε σε περίοδο Νηστείας, παραμονές της Παναγίας, ακολούθησε φαγοπότι με τρία ψημένα αρνιά και κοκορέτσια. Ο μόνος που δεν άγγιξε το κρέας ήταν ο ιερέας του χωριού, παπα-Δημήτρης, παρά την άδεια του ανωτέρου του Επισκόπου Βεροίας, Παύλου. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ύστερα από τον αρραβώνα δεν ακολούθησε γάμος, αλλά ούτε ανακοινώθηκε διάλυση των δεσμών λόγω ασυμφωνίας χαρακτήρων. Τα αίτια πολλά και ας μην τα ψάχνουμε. Την ιστορία μου διηγήθηκαν παππούδες **την 3/8/2008** στο καφενείο του Ν. Τζίμπουλα, μεταξύ των οποίων **ο Βασίλης Βράνας, ο Αντώνιος Τζίμπουλας** και άλλοι, καυτηριάζοντας την αθέτηση υποσχέσεων των κρατούντων, με μεγάλη χιουμοριστική διάθεση.

Έτσι(ι) είν(ι) αυτά, έτσι(ι) τα 'δωσε ο θεός

Ένας πλούσιος, καλοστεκούμενος οικονομικά, συνομιλεί με κάποιο χωριανό μας και περηφανεύεται για τις καλές σχέσεις που έχει με το γείτονα του που κατά τύχη είναι φτωχός και για την αλληλοβοήθεια που υπάρχει μεταξύ τους.

Όταν έχει(ι) ο γείτονας έχουμε κι εμείς, όταν έχουμε εμείς έτσι(ι) είν(ι) αυτά, έτσι(ι) τα 'δωσε ο θεός.

Όσα δεν γράφτηκαν

Οι Δημήτρης Κ. Περηφανόπουλος, του Κωσταντώ, ο Θανάσης Περηφανόπουλος πατέρας του Στεφανή (Τσολιά), γνωστός ως καπετάν Θανάσης, ο Καλέσης (Νικόλας) πατέρας της Κατίνας του Καλέσ(η), η Μητρούσαينا, δεύτερη σύζυγος του Μήτρη τ' Γιάν (Δ. Ι. Γκαλίτσιος) και η γυναίκα του Νάσιου τς Στέργαινας (Αθ. Θυμιόπουλου) ήταν αδέρφια. Τον Μήτρη του Κωσταντώ σκότωσαν οι γκέκηδες του τσιφλικά Χατζηγώγου κάπου στην περιοχή Δοβράς. Ο Καπετάν Θανάσης σύμφωνα με λεγόμενα του Δ. Αθανασίου Βύζα (Μπαζάκα), στάλθηκε από τους Τούρκους εξορία μακριά..., στην «Αραπιά» για τιμωρία. Ο Καλέσης είχε διαφύγει στη Θεσσαλία, στην περιοχή Αγυιάς

αλλά εκεί είχε κακό τέλος. Τα δύο άρρενα παιδιά του μετανάστευσαν στην Αμερική, ενώ η κόρη του Κατίνα με την βοήθεια συγγενών της επέστρεψε στη Φυτιά, όπου έζησε το υπόλοιπο της ζωής της. Τα πολλά χρήματα της, έχασαν την αξία τους στην Κατοχή.

Αναρτήθηκε σε ιστοσελίδα από τη Γιώτα Δ. Γκίλινα. Διακρίνονται: Δημήτρης ΜΗΤΡΗΣ Τ' ΚΩΣΤΑΝΤΩ, Καλέσης (Νικόλαος) και καπετάν Θανάσης Περηφανόπουλος, αδέρφια. Τελευταίος, ο Στεφανής (Τσολιάς) (παιδί του καπετάν Θανάση) Περηφανόπουλος. Πίσω ο γαμπρός σε αδερφή τους Θανάσης Στεργίου Θυμιόπουλος (γιος του ο Στεργιούλης ή Στέργιος τ' Νάσιου τς Στέργαινας).

Πρωτοχρονιάτικα κάλαντα της Φυτιάς.

Τα πρωτοχρονιάτικα κάλαντα που ψέλνονταν την παραμονή του Νέου Έτους στη Φυτιά Ημαθίας τα ονομάζαμε *Σούρβα*.

- *Σούρβα –Σούρβα και Αν-Βασίλ(η)ς*, φώναζαν τα παιδιά πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι. Το τραγούδι *Άγιος Βασίλης έρχεται από την Καισαρεία* ακολουθούσε σε δεύτερη μοίρα, όταν αργούσε να εμφανιστεί στην πόρτα της η οικοδέσποινα, η σπιτονοικοκυρά.

Σουρουβάρικος χορός

ΣΩΚΡ. Ν. ΛΙΑΚΟΥ, ΜΑΚΕΔΟΝΟ-ΑΡΜΑΝΙΚΑ, σελ.43

«*Πυρρίχιος, χορός που χόρευαν Μακεδόνες, Ηπειρώτες, Ρουμελιώτες και Αλβανοί. Σουρουβάρηοι λέγονταν οι Ρογκατσιαραίοι, που χόρευαν σε θίασο των μασκαράδων της Πρωτοχρονιάς, που καβλούνταν Σούρβα. Με τα κουδούνια αναπαράσταναν τη γέννηση του Δία, του νέου έτους, του σιόρ. Σιόρ=θεός. Surva=Ηθιος*».

Υπενθυμίζω ακόμη ότι εμείς στη ντοπολαλιά μας το πανέρι των πρόσφορων, των άρτων στον Άγιο, για τον Θεό, το λέμε *κοσιόρ* (κόσιαρ στα ουγγρικά και τα σλαβικά). Εδώ καλούνται οι ειδήμονες γλωσσολόγοι να πουν τη γνώμη τους. Στη Φυτιά του 1950-1965, θυμάμαι ρογκατσιάρηδες, που χόρευαν το Δωδεκαήμερο (Χριστούγεννα-Φώτα) στο χωριό, σπίτι-σπίτι, με αγαθοεργό σκοπό. Επίσης, θυμάμαι την ημέρα του Αν-Βασίλη του 1951 μασκαράδες με μεγάλα κουδούνια, ντραγκανάδες τους λέγαμε, να χορεύουν στον αυλόγυρο της Εκκλησίας του Αν Νικόλα. Απλά τα γράφω για την ιστορία.

Άγγλοι Κομάντος στην Αντίσταση. (Διήγ. Β. Βράνας)

Ένας από τους Εγγλέζους που έμεναν στο σπίτι μας ήξερε ελληνικά, αλλά δεν το φανέρωνε. Παρουσιαζόταν σαν Άγγλος, ωστόσο αργότερα τον βρήκα σε κάποιο στρατόπεδο ως Έλληνα αξιωματικό. Κρυφά μιλούσε με τον πατέρα μου για το τι θα ακολουθούσε στην Ελλάδα, μετά την απόβαση των Άγγλων.

Για το ανάθεμα.(Από το βιβλίο του Χρήστου Δ. Βήττου, υποστράτηγου Ε.Α., Ο Εθνικός Διχασμός και η Γαλλική Κατοχή 1915- 1920).

Σελ. 251. «Ελευθερίω Βενιζέλω επιβουλευθέντι και την πατρίδα και καταδιώξαντι και φυλακίσαντα Αρχιερείς ανάθεμα έστω».

Σελ. 619.(Για το δημοψήφισμα επανόδου του βασιλιά Κων/νου).

- Το 98% του λαού ψήφισε «ναι» στο ερώτημα της επανόδου.
- Ο άγγλος πρεσβευτής έδωσε «νότα»: «Αι Συμμαχικαί Δυνάμεις καθήκον των θεωρούν να ανακοινώσουν εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν ότι εν περιπτώσει επανόδου του Βασιλέως Κων/νου θα παύσουν παρέχουσιν εις την Ελλάδα πάσαν οικονομικήν αρωγήν».

Ο λαός σε δίστιχο:

- Δεν θέλουμε παράδες, δε θέλουμε λεφτά. Μα θέλουμε τον Κώτσο, τον Κώτσο Βασιλιά.

Και παρόμοιο το:

- Ψωμί και ελιά και Κώτσο Βασιλιά.

Παίξε, Τσιτσάνη μου, το μπουζουκάκι, να θυμηθούμε τα παλιά. (διηγ. Νίκος Φ. Ζαφείρης).

Ένα απόγευμα, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, αντάμωσαν δύο παλιόφιλοι, στο μαγαζί ΚΑΦΕΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΟ, με το αφεντικό Νίκο Ζαφείρη. Η παρέα στα νιάτα της έφερνε στο χωριό τη μόδα της Νάουσας ως προς το ντύσιμο και τη διασκέδαση. Στα χρόνια τα δικά τους στη Φυτιά φορούσαν παντελόνια με φαρδύ ρεβέρ, με το σακάκι στον ώμο ή πολλές φορές φορώντας μοναχά το ένα μανίκι σαν

τους «κουτσαβάκηδες», σε αντίθεση με τους νέους του χωριού, και γλεντούσαν με ρεμπέτικα τραγούδια του γραμμοφώνου. Τώρα, εκεί που κουτσόπιναν τα τσίπουρά τους, με ρέγκα και πιπεριές τουρσί, προστέθηκε στην παρέα τους ο τουρκοχωρίτης Κώστας Π., που υπήρξε λάτρης του ποτού και ακραιφνής «εθνικόφρων». Η παρέα, αφού πήρε να σκοτεινιάζει για τα καλά, θεώρησε καλό να κατεβάσει τη γλαβανή του μαγαζιού, για να μη γίνεται στόχος των σχολιασμών και της περιέργειας των περαστικών. Επίσης, η ενέργεια αυτή σήμαινε την παύση λειτουργίας του καταστήματος. Με λιανοτράγουδα, κουβέντες και τσιπουράκι περνούσε η ώρα τους. Κάποια στιγμή, χτύπησαν την πόρτα οι χωροφύλακες υπηρεσίας της Βέροιας, ζητώντας την αιτία της συνάθροισής τους, που από κάποιον συγχωριανό μας θεωρήθηκε ύποπτη και παράνομη. Ο μπάρμπα-Νίκος διηγούνταν την περίπτωση χαμογελώντας με κάποια πικρία. Άλλωστε, η σύνθεση της παρέας δε σήκωνε παρεξηγήσεις. Τέτοιοι οι καιροί!

Τι είναι Πατρίδα. Η μάνα τ' Σωτήρ.

Παλαιότερα, οι νέοι του χωριού της ίδιας κλάσης, καλούνταν να υπηρετήσουν την πατρίδα μακριά, στα Κέντρα Εκπαίδευσης Νεοσυλλέκτων, που στην πλειοψηφία τους ήταν στην Πελοπόννησο. Οι περισσότεροι ήταν άβγαλτα παιδιά και κάποιοι δεν είχαν απομακρυνθεί πέρα από τα σύνορα του χωριού ή του νομού τους. Πολλά άκουγαν από τους μεγαλύτερους τους για τα σκληρά καψόνια που γίνονταν κατά τη διάρκεια της θητείας, για το μάθημα της Εθνικής Διαπαιδαγώγησης και για το πόσο πολύς χρόνος περνάει μέχρι τη μέρα που θα πάρουν άδεια. Έφευγαν για τον στρατό μετά από γλέντι τρικούβερτο και συγκινητικούς αποχαιρετισμούς.

Μια ομάδα της κλάσης βρέθηκε μαζί στον ίδιο Λόχο, στην Τρίπολη. Ο Φυτιώτης Σωτήρης πήγε διαβασμένος από το χωριό για το μάθημα.

- *Τι είναι Πατρίδα, Σωτήρη;*
- *Η μάνα μας, απάντησε.*
- *Βαγγέλη, τι είναι Πατρίδα;*
- *Η μάνα τ(ου) Σωτήρ(η)!*

Θωμάς Π. (διήγηση του ιδίου). Ιστοριούλα.

Ο Θωμάς το 1943, τη χρονιά της ανάπτυξης του αριστερού αντάρτικου στη Φυτιά, σε ηλικία 8-9 ετών στελνόταν στην Τζιουμάκα Πέτρα, τοποθεσία κατάλληλη για φυσικό παρατηρητήριο, να παρακολουθεί αν έρχονται Γερμανοί στρατιώτες από τη μεριά της Νάουσας και να ειδοποιεί το χωριό έμμεσα για τον επερχόμενο κίνδυνο. Αυτό γινόταν, όταν ήταν υπηρεσία ο θεός του, Φώτης Αντ. Βύζας (Φώτης τ' Αντών), στην ονομαζόμενη Δεκαρχία. Καμάρωνε για την προσφορά του στον αγώνα της Εθνικής Αντίστασης με αυτήν του την αποστολή, παρά τη

μικρή του ηλικία. Ας μην ξεχνάμε ότι τα παιδιά της υπαίθρου ήταν σκληραγωγημένα από τα γεννοφάσκια τους.

Σε μεγάλη ηλικία, συζητώντας φιλικά μαζί μου γύρω από το τζάκι του σπιτιού του, εκφράστηκε με παράπονο για εκείνο το βράδυ των Χριστουγέννων του 1946, που οι αντάρτες χτύπησαν τη Φυτιά. Ένας αντάρτης, μπαίνοντας στο τότε φτωχικό σπιτάκι τους, πήρε τις αραδιασμένες στο ράφι κονσέρβες συμπυκνωμένου γάλακτος, τις οποίες μοίραζε η αμερικάνικη βοήθεια. Πού να έμπαινε ο φίλος μου Θωμάς στη θέση του αντάρτη, που ίσως πρώτη έβλεπε κονσέρβα, μιας και τότε αποτελούσε ένδειξη πλούτου!

Κωσταλέξι.

Το 1978 από τα ΜΜΕ έγινε πασίγνωστο το χωριό Κωσταλέξι της Λαμίας εξαιτίας του απάνθρωπου εγκλεισμού κάποιας Ελένης για 29 χρόνια, από τον Εμφύλιο. Οι εφημερίδες έγραφαν, ίσως άδικα, πως τα εθνικόφρονα αδέρφια της δεν ανέχθηκαν τον υποτιθέμενο δεσμό της αδερφής τους με κάποιον αριστερό δάσκαλο, που πέρασε από τα μέρη τους. Στο άκουσμα του ονόματος Κωσταλέξι στη Φυτιώτισσα Κ.Ν ξύπνησαν κακές μνήμες του Εμφυλίου, τις οποίες δεν ήθελε να θυμάται. Θυμήθηκε ότι οι Χωροφύλακες που την κακοποίησαν στα χρόνια του Εμφυλίου, είχαν καταγωγή από το Κωσταλέξι. Την έδερναν για πράξεις που δεν είχε διαπράξει ο αδερφός της, που ήταν αντάρτης. Τότε, αποφάσισε να εκμυστηρευθεί την ιστορία στα παιδιά της, που είχαν πια ενηλικιωθεί και που ως τότε τους την κρατούσε κρυφή.

Το Χωροπάνι και οι παλαιότεροι κάτοικοί του.

Στο περιοδικό *Νιάουσα, Απρίλιος-Ιούνιος του 2014*, υπάρχει άρθρο του καθηγητή φιλολογίας, Κων/νου Γκλαβένα, με τίτλο: *Στενήμαχος Ανατολικής Ρωμυλίας*. Στη σελ. 26 διαβάζω. *Την άνοιξη του 1926 έμαθαν (ενν. οι πρόσφυγες) από Βλάχους κυραιζήδες ότι πουλιέται ένα χωριό κοντά στη Νάουσα, το Χωροπάνι, διότι οι Βλάχοι κάτοικοί του αποφάσισαν να μεταναστεύσουν στη Ρουμανία. Αλλού. Την άνοιξη του 1927, 100 οικογένειες Στενημαχιωτών εγκαταστάθηκαν στο Χωροπάνι, όταν ο κύριος όγκος των Βλάχων κατοίκων του, που ήταν Αρβανιτόβλαχοι οι περισσότεροι από το Άνω Σέβη, από την Νιόβηνη δηλαδή την Κουμαριά, το Νιραζίβο δηλαδή τη Μεταμόρφωση, το Άνω Γραμματικό, την Φέτιτσαν δηλαδή τα Πορλιά Νερά και τα Καθύβια της Παπαδιάς, αναχώρησε για την Δοβρουσά της Ρουμανίας.*

Η δική μου ένσταση, το δικό μου ερώτημα είναι το εξής: Πώς δημιουργήθηκε η γειτονιά Χωροπανιτάδικα στα Καμένα της Νάουσας; Γιατί τα αδέρφια της γιαγιάς μου, Αικατερίνης, που έζησαν στη Νάουσα σαν Χωροπανιταίοι ή Μαργαριταίοι, μιλούσαν μόνο ελληνικά; Η γιαγιά μου ήταν Χωροπανίτισσα που το πατρικό της σπίτι ήταν

στη γειτονιά των Αγίων Αναργύρων και επισκέφτηκε τους γονείς της γύρω στα 1926 έχοντας με μωρουδιακά τον γιο της, Μαργαρίτη, γεννημένο το 1925. Η ίδια μιλούσε μόνο ελληνικά. Μικρός πήγαινα μαζί της στον Στενήμαχο, την 1η Ιουλίου, που γιόρταζε η εκκλησία του χωριού. Ακόμη, δεν άκουσα κάτι διαφορετικό για τις οικογένειες Τσιουχάρη και Τότσκα, που βρέθηκαν στο Τσιόρνοβο από το Χωροπάνι. ΒΕΡΟΙΑ 17/10/2014.

Για τους Χωροπανίτες της Νάουσας ο Μαργαρίτης Α. Γιτόπουλος αναφέρει στη σελ. 86: «στη Νάουσα, στην περιοχή βόρεια του σημερινού γηπέδου, επί Τουρκοκρατίας είχαν εγκατασταθεί κάμποσες οικογένειες από το Χωροπάνι, χωρίς να ξέρουμε τους ρόλους. Από αυτούς, άηλθοι γύρισαν στο χωριό τους και άηλθοι έμειναν στη Νάουσα και γι' αυτό την περιοχή αυτή τη ρένε τα Χωροπανίτικα».

Αναφορά κατοίκων από το Χωροπάνι για μείωση της φορολογίας (Προς τον Αλή Πασά).

Χωροπάνι, 3 Φεβρουαρίου 1817. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤ. ΒΑΛΣΑΜΙΔΗΣ, «Η ΠΑΛΗ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΚΑΙ ΟΙ ΞΕΝΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ». ΝΑΟΥΣΑ 2013. Στη σελ. 295 μεταξύ άλλων διαβάζουμε τα παράπονά τους προς τον Αλή Πασά. (Αρχειό Αλή Πασά τ. Β', σελ. 768).

... Με το σκληρικό αρτζοχάφι (αναφορά) σας κάμνομεν ιφαντέν (φανερό) το χάφι μας, ότι το τζιφλήκι σου, εφένδη μ', εκάθισε, ωσάν οπού οι ραγιάδες σας άηλθοι εκάθησαν και άηλθοι απέθαναν και ημείς που απομείναμεν ο τόπος δεν μας τρέφει, επειδή όταν είναι καιρός βροχερός, δεν ημπορεί να βάβη άνθρωπος το ποδάρι του εις την γην, και όταν είναι ξηρασία, καμμία δουλειά δε γίνεται. 1817 Φεβρουαρίου 3.

Της υψηλότητάς σας σκληάβοι πιστοί και παντοτινοί από χωρίον Χωροπάνι Νεράντζης Κόνστα

Ντίνης Ήτζιου

Χριστόδουλος

Αργύρης Νικόβια

Τρούπκος Πέτρη

Λάζος Λάμπρου

Σημείωση δική μου: Η χήρα Ευθυμία Νεράντζη παντρεύτηκε τον Τσέλιο Χαρίση, επίσης χήρο πατέρα του παππού μου, Θωμά Χαρίση, φέρνοντας μαζί της τις τρεις κόρες της, που με τη σειρά τους παντρεύτηκαν στο Τσιόρνοβο.

1. Κρυστάλλω 1880 σύζυγος Δημητρίου

Αικατερίνη Θ. Βύζα, Σιαπητού

Γεωργόπουλου,

2. Περιστέρα 1900, σύζυγος Αργυρίου Ζιώγα του Ντέντου,

3. Αικατερίνη 1900, σύζυγος Κων /νου Ζιώγα του Ζήση.

Επίσης, η μάνα της Ειρήνης Αντ. Παγώνη, της δεύτερης συζύγου του Κωνσταντίνου Εμ. Βράνα, ήταν το γένος Νεράντζη από το Χωροπάνι. Από το ίδιο χωριό καταγόταν η γιαγιά μου, Βύζα Αικατερίνη, το γένος Χωροπανίτου, οι Τοτσακαίοι, οι Τσιουχάρηδες και οι Τζιουρτζιάδες της Φυτιάς.

Σύγχρονοι Σίσυφοι.

Ο Σίσυφος, βασιλιάς της Κορίνθου, κατά την αρχαία μυθολογία, είχε καταδικαστεί από τους θεούς στον Άδη ολημερίς να ανεβάζει θεόρατο βράχο στην κορυφή ενός βουνού, που τελικά ξέφευγε και την άλλη μέρα συνεχιζόταν η ίδια επίπονη δουλειά. Φτου κι απ' την αρχή, θα λέγαμε σήμερα.

Αρκετοί Φυτιώτες, στα χρόνια του 1950 και λίγο αργότερα, έκαναν δουλειές που λίγο-πολύ θυμίζουν τον παραπάνω μύθο. Έτσι, για παράδειγμα, θυμάμαι τα τέκνα του Αργυρίου Στογιάννου, Γόλη, Σπύρο, Σωτήρη και Γιώργο, μαζί με τα μεγαλύτερα παιδιά τους, να περνούν από την πλατεία του χωριού, φορτωμένοι με κασμάδες και δικέλια. Πήγαιναν καθημερινά στο κτήμα τους στο Κρουστάλλ(1) και γυρνούσαν σχεδόν ομαδικά, προτού να δύσει ο Ήλιος.

Μέσα στη φτώχεια και την ανεργία της εποχής εκείνης είχαν βαλθεί να ξεχερσώσουν ολόκληρη δασική έκταση και με τον τρόπο αυτό να μεγαλώσουν το χωράφι τους. Η δουλειά αυτή τράβηξε χρόνια και πολλές ιστορίες ακούγονται έως και σήμερα για τους συμμετέχοντες στην αποψίλωση του δάσους.

Όταν αργότερα στον φυτιώτικο κάμπο αναπτύχθηκαν προσοδοφόρες καλλιέργειες, τα περισσότερα ξεροχώραφα εγκαταλείφθηκαν και ξαναέγιναν δάση. Μερικοί από τους παλαιούς Στογιανναίους είδαν με πόνο ψυχής τους κόπους τους να χάνονται. Τα παιδιά τους, στην πλειοψηφία τους, παράτησαν τη δουλειά που μάθανε από τους γονείς τους. Κατέβηκαν στην πόλη, έριξαν μαύρη πέτρα πίσω τους και οι περισσότεροι πρόκοψαν σε άλλα επαγγέλματα, ακόμα και με παράλληλη ενασχόληση με τη γεωργία.

Από το Βιβλίο του Βασίλη Ι. Τζανακάρη, Στο όνομα της προσφυγιάς, για τον κλέφτη Στέφανο Ζιώγα.

Σελ. 404. *Τη Δευτέρα 17 Δεκεμβρίου 1923, παραμονή της εβδομαδιαίας αγοράς της Βέροιας κι ενώ στην Ελλάδα αρχίζει να φυσά το ψείμωρο αεράκι της Δημοκρατίας, στις 10 το πρωί μια συμμορία ληστεύει τους αντιπροσώπους της βρετανικής αποστολής για την περίθαλψη των*

προσφύγων στην Ελλάδα, τον γιατρό Γουλιέλμο Σάμπυ. Μαζί τους ληστεύονται και καμιά τριανταριά ντόπιοι πορτίτες. Η επιχείρηση γίνεται κοντά στη Βέροια, στη θέση Παλαιομπάτσι, στο 17ο χιλιόμετρο της οδού Βέροιας – Κοζάνης, και την πραγματοποιεί μια ομάδα νέων αντρών, καλὰ οπλισμένων. Οι ξένοι αντιπρόσωποι έχουν φτάσει στο σημείο εποχούμενοι, με σοφέρ τον Σιαμάτη Αστυατίδη. Επιβάτες, σοφέρ και οδοιπορούντες ληστεύονται χωρίς καμιά διάκριση, με αποτέλεσμα οι συμμορίτες να αποκομίσουν 11.000 δραχμές. Ύστερα, οι ληστευμένοι διατάσσονται να πάρουν τον δρόμο του γυρισμού και να μην κατεβούν στη Βέροια.

Την επόμενη χρονιά και ύστερα από επίμονη έρευνα της Χωροφυλακής, θα συλληφθούν και θα φυλακιστούν πολλοί ύποπτοι, αλλά μόλις το καλοκαίρι του 1926 –ύστερα από δύο σχεδόν χρόνια– θα δημοσιευτούν σε εφημερίδα της Θεσσαλονίκης τα σκίτσα των ληστών της Καστανιάς και ένα σχεδιάγραμμα του χώρου, όπου πραγματοποιήθηκε η ληστεία.

Στις αρχές Σεπτεμβρίου της ίδιας χρονιάς, η Χωροφυλακή της Θεσσαλονίκης θα δώσει τα ονόματα των συλληφθέντων: Στέργιος Σαμίκος, Γ. Τσαμήτρος, Παναγιώτης Τέγος ή Τέκος, Βλάσιος Λιάτσος και ο ήδη εξοντωθείς Μπήρος. Το πόρισμα ως μόνο διαφυγόντα θα αναφέρει τον ληστή Ζιώγα, καθώς και ότι το σχέδιο της ληστείας καταστρώθηκε στη Θεσσαλονίκη, με εγκέφαλο της συμμορίας τον πρώην οπλαρχηγό του Ηπειρωτικού Αγώνα, Λιάτσο, ο οποίος είχε προμηθέψει τη συμμορία με τις απαραίτητες στολές και τα όπλα.

Τον Μάρτιο του 1927, ο ληστής Στέργιος Σαμίκος θα δραπετεύσει από τις φυλακές του Επταπυργίου με τους συγκρατούμενούς του, Μπατσάρα και Πέτσα, αλλά θα φονευθεί στις 23 του ίδιου μήνα από χωροφύλακες, κοντά στη λίμνη Βόλβη του Λαγκαδά.

Το ιλιάντς (Ιστορία σαν παραμύθι).

Με την τούρκικη αυτή λέξη οι παλαιότεροι Τσιορνοβίτες εννοούσαν κάθε είδος ιατρικού φαρμάκου του εμπορίου, αλλά και κάθε είδος πρακτικού ή ακόμα και κομπογιαννίτικου φαρμάκου. Η λέξη είχε καθιερωθεί από την πολύχρονη σκλαβιά, αν και μεταξύ τους μιλούσαν μόνο ελληνικά. Κάποια χρονιά της δεκαετίας του 1930, το παιδί της θείας Νικόλαινας νόσησε βαριά από αρρώστια που τότε θέριζε και ήταν αθεράπευτη, προπάντων για τους φτωχούς. Το κάλεσμα γιατρού ήταν πράξη απαγορευτική, λόγω της ανέχειας και όλες οι ελπίδες αφήνονταν στις προσευχές και στον Θεό. Όταν κάποια μέρα βρέθηκε στη Φυτιά γιατρός που τον είχαν καλέσει άλλοι, η Νικόλαινα με σφιγμένη καρδιά τον φώναξε να δει και τον γιο της. Μέτρησε με θερμόμετρο ο γιατρός τον πυρετό του παιδιού της και έγραψε μια συνταγή για φάρμακα, που έπρεπε να πάρουν από την πόλη.

Όταν ύστερα από καιρό ο γιατρός ανέβηκε στο χωριό και τυχαία αντάμωσε την Νικόλαινα, ρώτησε για την υγεία του παιδιού της και τότε πήρε την απάντηση:

- *Αχ, γιατί μ', από τόις που τού 'βαβλες αυτό το ιλιήτις* (εννοούσε το θερμόμετρο), *σαν πήρι κατ'κατ', χάθκι*. Ούτε καν ανέφερε ότι δεν πήρε τα φάρμακα που τους είχε γράψει, λόγω έλλειψης χρημάτων.

Είναι πιπερούδια, τουρσί. (Διήγηση Δ. Α. Γκίλινας, 28 /08 /2015)

Τον μπάρμπα μου, τον Κώτσιο τον Ζιάκα, όταν ήταν νεαρός, τον έστειλαν υπάλληλο - δούλους τους έλεγαν τότε - στα χωράφια του Θ. Τ., που είχε πάρει αρκετά από τον Μπέν. Ένα μεσημέρι, βρισκόταν μαζί με το αφεντικό του σε κάποιο χωράφι, όταν κατάλαβε ότι δεν είχαν πάρει από την καλύβα το νηοσίσιμο φαγητό τους, που ήταν ξινά πιπερούδια, τουρσί, κλεισμένα σε μικρό κιούπι, σε τσουκάλι - τάπερ δεν υπήρχαν τη δεκαετία του 1920. Πάει και τα φέρνει ο νεαρός Κώστας και ανοίγοντας το δοχείο ο Θ. Τ. έκανε την παρατήρηση είτε σκόπιμα είτε επειδή κάτι φαντάστηκε:

-*Εδώ βλείπει μια πιπεριά, την έφαγες;*

-*Οχι!*

-*Τότε να πας να την ψάξεις στον δρόμο, να τη βρεις και να τη φέρεις*. Ο δούλος πήρε τον δρόμο προς την καλύβα και κρύφτηκε, ενώ το αφεντικό με τον τρόπο αυτό δοκίμαζε τον υπάλληλό του. Για μια πιπεριά γινόταν τόσο φασαρία στα χρόνια της ανέχειας.

Μια άλλη ιστορία που μου διηγήθηκε ο ίδιος ο Γιώργης Κ. αυτοσαρκαζόμενος, ήταν η εξής: Ήτανε, έλεγε, υπάλληλος στον Στεφανή Γκαλίτσιο, τον Νταγκλή και κάθε μέρα τον τάζαν ξινά πιπερούδια, και τις σαράντα μέρες της νηστείας. Αυτά δεν κόβονταν από τη σκληράδα τους με τα δόντια. Τότε, στον Μεσοπόλεμο, βρίσκονταν στη Φυτιά πριονάδες από τη Σκούλιαρη, που έβγαζαν χοντρά σανίδια στο δάσος με κουριαστή. Του λιμάρισαν τα δόντια κι έκοβαν τα πιπερούδια, αλλά έπρεπε να προσέχει και τη γλώσσα του από την κόψη τους.

Τα Τουρκοσάβανα. (με βάση διήγηση του Αντώνη Χρ. Θεοδωροπούλου)

Μετά τη συνθήκη της Λοζάνης του 1923, ρυθμιζόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, βάσει του θρησκευματός τους. Έτσι, στο χωριό Τουρκοχώρι, κατέφθασαν ταλαιπωρημένοι και αποδεκατισμένοι Καυκάσιοι και Πόντιοι Έλληνες, που προσπαθούσαν να ριζώσουν στην καινούρια τους πατρίδα. Αργότερα, το Τουρκοχώρι μετονομάστηκε σε Πατρίδα. Το χωριό κατοικούνταν από λιγοστές ντόπιες οικογένειες, που δούλευαν στο τσιφλίκι του Τούρκου Μπέν. Τα χαμόσπιτά τους βρίσκονταν κοντά στην εκκλησία της Αγίας Παρασκευής. Οι Τσιορνοβίτες, προπάντων

στην αρχή, δεν πολυκαταλάβαιναν την ποντιακή διάλεκτο, ακόμα και τα τούρκικα κάποιων γεροντότερων προσφύγων. Οι ξεριζωμένοι σύντομα, με εργατικότητα και αλληλεγγύη, κατάφεραν να κτίσουν κάποιο «κεραμίδι», για να βάλουν από κάτω τα κεφάλια τους. Οι χωριανοί μας όταν μιλούσαν για τους καινούργιους Τουρκοχωρίτες, τους ονόμαζαν *Αούτηδες*, ενώ οι Τσιορνοβίτες για τους Πόντιους ήταν απλά *Τσιορνοβίκοι*. Ο δρόμος των Φυτιωτών προς τη Βέροια περνούσε δίπλα ή μέσα από την Πατρίδα, ανάλογα με τον δρόμο που ακολουθούσαν, την Παλαιά ή την Καινούρια Στράτα. Με το πέρασμα του χρόνου, άρχισε να σπάει ο φόβος της καχυποψίας, αφού πολλές φορές οι κάτοικοι των δυο γειτονικών χωριών αντάμωναν στα βοσκοτόπια και στα χωράφια τους που συνόρευαν.

Ο πρώτος γάμος Πόντιου νεαρού, του Παλουκίδη Μ., με τη Βεροιώτισσα Βλάχα, την Κορνέλλα, είχε εξελιχτεί σε «πόλεμο χαρακωμάτων», όπως διηγούνται Πατριδιώτες φίλοι μου.

Παρακάτω, καταγράφω μια ιστορία που διαδραματίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1930-1940: Δύο Φυτιώτες έφτασαν με τα μουλάρια τους στο Τουρκοχώρι, καταλασπωμένοι και βρεγμένοι. Ήταν Νοέμβρης μήνας και η κακοκαιρία δεν έλεγε να ξεκόψει. Βλέποντάς τους ο γνωστός και φίλος Κουπίδης, προθυμοποιήθηκε να τους φιλοξενήσει. - *Πού θα πάτε, ρε παιδιά, με τέτοια κοσμοχαλασιά; Μείνετε στο σπίτι μου απόψε και το πρωί με το καλό πηγαίνετε.* Οι Φυτιώτες δέχτηκαν τη ζεστασιά και τη φιλοξενία. Ύστερα, τους έστρωσαν να κοιμηθούν στο «καλό» για την εποχή δωμάτιο. Ξάπλωσαν να κοιμηθούν, χωρίς, όμως, να βγάλουν ούτε τα παντελόνια τους, όπως συνήθιζαν σε καθαρά σεντόνια. Παρ' όλα αυτά, τους φιλοξενούμενους δεν τους έπιασε ο ύπνος. Λίγο πολύ ήταν φυσικό, αφού πρώτη φορά έπρεπε να κοιμηθούν σε ξένο κρεβάτι. Κάποια στιγμή, ο ένας ξεφούρνισε το μουσικό του στον συγχωριανό του. Δεν μπορούσε να κοιμηθεί, επειδή του μύριζαν τα παπλώματα. *Λώματα* τα ονομάζουν οι Πόντιοι ενώ οι Τσιορνοβίτες τα αποκαλούσαν κοροΐδευτικά ως *τουρκοσάβανα*. Αισθανόταν τάχα τη μυρωδιά του σκεπάσματος, σε αντίθεση με τις δικές τους φλοκάτες ή τα γίδινα στρώματα, μολονότι αυτές πλένονταν μόνο μια φορά τον χρόνο με τον κόπανο στο ποτάμι, την περίοδο του Πάσχα. Τελικά, δεν άντεξαν, σηκώθηκαν κι έφυγαν κρυφά για το χωριό τους μέσα στα άγρια μεσάνυχτα. Τι σου είναι η συνήθεια! Οι Φυτιώτες άντεχαν την καβαλίνα και τη μυρωδιά της κοπριάς των αιγοπροβάτων, αλλά δεν είχαν ιδιαίτερη αδυναμία στις αγελάδες που διατηρούσαν οι Πόντιοι και στις Χαμένες Πατρίδες τους. Ας μην ξεχνούμε πως οι παλαιότεροι χωριανοί μας δεν έτρωγαν μοσχαρίσιο κρέας.

Σήμερα, τα δύο χωριά έχουν συμπεθεριάσει από πολλές μεριές και ο Συνοικισμός Φυτιωτών του Αγίου Νικολάου αποτελεί προέκταση της Κοινότητας Πατρίδας.

Ισένα, πιδί μ', σ' έχει γραμμένου ου Θεός.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 η ζωή των Φυτιωτών ήταν δύσκολη και τα σημάδια της φτώχειας ήταν ολοφάνερα. Τα παιδιά, προπάντων το καλοκαίρι, κυκλοφορούσαν ξυπόλυτα και ρακένδυτα. Όλα από μικρά μάθαιναν να συνεισφέρουν στα βάρη της οικογένειας και στον αγώνα για επιβίωση. Ο μικρός Γιώργος - Γιώρ' τον φώναζαν τότε - πήγε στο δάσος με το γαϊδουράκι τους, για να φέρει ξύλα. Ο ίδιος δεν είχε ακόμα πατήσει τα δώδεκά του χρόνια, αλλά δεν του άρεσαν τα γράμματα και οι γονείς του, λόγω της ανέχειας, δε μπορούσαν να αγοράσουν *πράμα*, μουλάρι. Ο δασοφύλακας του χωριού, ο μπάρμπα-Θωμάς Παγώνης, που φύλαγε τα δάση από λαθραία ξύλευση, παραμόνευε στο Τρανό Πηγάδι, όπου ο δρόμος ήταν πέρασμα για το χωριό.

- *Θα σι γράψου, Γιώρ', για μήνυσο(ν), γιατί βγέπου ότι έχ(ει)ς καναδυό χλωρά ξύλα στου φορτιό.*

- *Εμ, άμα θέβς, να μι γράψ(ει)ς, μπάρμπα, γράψι μι.*

- *Ισένα, πιδί μ', σ' έχ(ει) γραμμένου ου Θεός,* είπε και γελούσε κάτω από τα μουστάκια του. Δεν είχε σκοπό να κάνει μήνυση στον μικρό συγγενή του και απλά διακωμωδούσε την οικονομική του κατάσταση.

Κάποια πράγματα που πρέπει να λέγονται.

Οι χειρότεροι από τους πολέμους που έζησε ο τόπος μας ήταν οι Εμφύλιοι, που άφηναν αγιάτρευτες πληγές και μίσση για πολλές δεκαετίες. Τέτοιοι ήταν ο Εμφύλιος Πόλεμος Ρουμελιωτών - Μωραϊτών στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος, ο Διχασμός Βασιλοφρόνων και Βενιζελικών κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και ο Εμφύλιος Πόλεμος των ετών 1946-1949. Ο Διονύσιος Σολωμός στον *Ύμνο προς την Ελευθερία* γράφει:

Μην ειπούν στον στοχασμό τους

τα ξένα έθνη αψηθινά:

Αν μισούνται ανάμεσά τους,

δεν τους πρέπει βεντεριά.

Η γενιά μας σήμερα, ακόμα αναφέρεται στα πεπραγμένα του τελευταίου Εμφυλίου που θεωρώ κι εγώ σωστό να τα προσθέσω στην ιστορία του χωριού μας, σαν πράξεις που πρέπει να λέγονται για το καλό των επόμενων απογόνων.

- Όταν οι νυχτερινές ώρες, στο παλαιό ρακοκάζανο στο Ίσιωμα, ήταν πολλές, για να περάσουν πιο γρήγορα, ταξιδεύαμε στο παρελθόν. Όταν ρώτησα τον Γόλη γιατί τα αδέρφια του ήταν φανατικοί αντικομμουνιστές, μου ανέφερε ότι η ίδια η Μπαρούταινα ειδοποίησε τον αδερφό του, Κώστα, να πάρει τα μέτρα του, επειδή οι αντάρτες του ΕΛΑΣ σχεδίαζαν τη σύλληψή του.

- Μετά τη διάλυση της ΠΑΟ, ο Βαγγέλης Γ. Ντ, στάλθηκε στο

Αρχηγείο των ανταρτών. Κατά τα λεγόμενα του γιου του, Μ., τον πατέρα του απελευθέρωσε προσωπικά ο ίδιος ο Καπετάν Μπαρούτας. Γι' αυτό, είχε από ευγνωμοσύνη αδυναμία στον γιο του Μπαρούτα, τον Τάκη τον κουρέα, μολονότι αργότερα στο Κουστοχώρι σκοτώθηκε από τους αντάρτες ο αδερφός του, ο Μήτρης

- Αντίστοιχες περιπτώσεις είναι και η απελευθέρωση των Αθανασίου Ι. Ντόκα και του θείου μου, Αντώνη Θωμά Βύζα, οι οποίες συντελέστηκαν χάρη στη βοήθεια του Μπαρούτα.

- Σε συζήτηση το καλοκαίρι του 2016, ο Κώστας Στ, γαμπρός του Φ. Τ., μου ανέφερε ότι ο πατέρας μου, Βύζας Κώστας (Γκουντής), στις 26-12-1946 έβγαλε τα μουλάρια του πεθερού του από το αχούρι τους, για να μην καούνε.

Τα σ(υ)χώρια του Γιώρ(γου).

Πλησιάζουν οι γιορτές της Αποκριάς και άθελά μου θυμήθηκα το παμπάλαιο έθιμο του χωριού μας, που σήμερα τείνει να εκλείψει. Κάποτε, όλοι οι κάτοικοι της Φυτιάς το βράδυ της παραμονής της Καθαρής Δευτέρας, μετά το κτύπημα της καμπάνας, ξεκινούσαν τις επισκέψεις τους στα συγγενικά και αξιοσέβαστα πρόσωπα, προκειμένου να ζητήσουν συγχώρεση. Ήταν στην πλειοψηφία τους θεοσεβούμενοι και δεν ήθελαν να φορτωθεί ο λογαριασμός των αμαρτιών τους στην επόμενη χρονιά.

Ο μικρός Γιώρ(γο)ς, που ποτέ του δεν ήταν Γιωργάκης, με μεγάλη ανυπομονησία περίμενε τη μέρα αυτήν. Ήλπιζε ότι τότε με μερικές μετάνοιες και το απαραίτητο χειροφίλημα θα αποκτούσε ένα χαρτζιλίκι για μερικές καραμέλες ή ακόμα και για σοκολάτα. Ο ίδιος, παππούς πια, μολογούσε χαμογελώντας:

- *Πήγα κι εγώ για σχώριο στη μανιά μ' την Τασιούβλου, η άβη(η) είχι πιθάν(ει), και στους μπαρμπάδες μ', Μαργαρίτ(η) κι Κώτσιου. Ου τεβευταίους έβηλειπ στα πράματα, τα μουλάρια. Έκαμα μετάνοιες και σι' δυο, φίλτσα του χέρι τς, είπα του «σχώρνα με» και «Θε(ε), σχωρέσ' τους «και περίμενα δίπλη στου τζάκ(ι).*

Κοίταζα τ' μανιά μ' που ανακάτωνα τις μεγάλες τζέπες της στου μακρύ μαύρο φουστάνι τς, αβηλά δεν βρήκι ούτε ένα μπιζίκ(κέρμα).

- *«Αχ, παιδί μ' την τεβευταία δεκάρα μ' την έρ(ι)ξα το πρωί στου δίσκου, στουν Αν-Νικόβλα. Δεν ότι αυτά παέν(ου)ν για τς φτουχοί. Ισένα δα σι δώσου άβη(η) φουρά, όταν έχου.» Έμειν(ε) η τεβευταία μ' εβπίδα στον ανήμπορο μπάρμπα μ', τον Μαργαρίτ(η). Έψαξε στο παντεθόνι, ι(η)ν ρετσίνα (είδος υφάσματος της εποχής εκείνης), που ήταν κρεμασμένο σ' ένα καρφί πίσω από τν πόρτα, αναποδογύρισε τις τζιόπες τ', σήκωσε το στρωσίδ(ι) απ' το στρώμα τ', μπαινοβγήκε μερικές φορές στη δεύτερη κάμαρ(η) και μι βέι:*

- *«Γιώργου μ', δεν έχου τίποτα να σι δώσου. Ιγώ δεν σι ξεχνώ.» Έφυγα*

στενοχωρημένος. Έξω είχε νυχτώσει για τα καλά. Έφαγα το χρόνο περιμένοντας. Περιπάτησα μεσ' το σκοιάδ(ι), πατώντας μέσα στις λιάσπες. Το ηλεκτρικό ρεύμα ήρθε στο χωριό πολύ αργότερα και το σπίτι μας ήταν μακριά. Η μάνα μ' μι περίμενε με τον κλώσι(η) (πλιάστη) και έφαγα της χρονιάς μ'. Πού σε πονάει και πού σε σφάζει. Το θυμάμαι και τώρα για.
- «Πού γκιζερούσες (γυρνούσες) τέτοιαν ώρα;» Πού να με πιστέψ(ει) ότι πήγα για σχώριο.

Ιστορία που έγραψε η ζωή.

(Διήγηση: Κατίνα, σύζυγος Αντ. Τσέου, θυγατέρα του Μαργαρίτη Μπεσίνα. 02/01/2006).

Ο Αντώνης Β. Τσέος από την εφηβεία του ήταν υπάλληλος στον κτηματία Θωμά Πέγιο του Ντώνα. Αυτός κάποια μέρα τον έστειλε να κόψει ξύλα από δάσος που θεωρούσε ότι ήταν βακούφικο. Αφού έκοψε τα ξύλα, τον αντάμωσε ο Μ. Μπεσίνας, πατέρας της Κατίνας, που μάλωσε μαζί του λέγοντάς του ότι τα ξύλα αυτού του δάσους τα είχε αγοράσμένα αυτός. Τελικά, του επέτρεψε να τα πάρει. Ο Αντώνης ξαναπήγε στο δάσος, ύστερα από δεύτερη εντολή του αφεντικού του, έκοψε τα ξύλα και πάλι τσακώθηκε με τον Μαργαρίτη, ο οποίος αυτή τη φορά θύμωσε για τα καλά, κατέβηκε στο χωριό και πήρε μαζί του τις κόρες του, Μαρία και Κατίνα. Μαζί περίμεναν τον Αντώνη στο Τρανό Πηγάδι, όπου βλέποντάς τον άρχισαν πετροπόλεμο. Η Κατίνα στο μεταξύ οδήγησε τα φορτωμένα ζώα στο σπίτι τους, ξεφόρτωσε το φορτίο τους κι έπειτα, τα άφησε ελεύθερα. Μια πέτρα του Αντώνη χτύπησε στο οβέρκο τον Μαργαρίτη. Στο σπίτι γιάτρεψαν τον τραυματισμό με πρακτικά της εποχής. Έζησε δύο – τρεις μέρες, δούλεψε κιόλας, αλλά κάτι δεν πήγαινε καλά. Μάλλον έγινε κάποια μόλυνση και έτσι, την τρίτη μέρα, πέθανε. Η οικογένεια του Μαργαρίτη δε θέλησε να συνεχιστεί η βεντέτα, γιατί το φταίξιμο ήταν του Μαργαρίτη. Αργότερα, γύρω στο 1958, η Κατίνα παντρεύτηκε τον Αντώνη, αφού πέρασαν και οι δύο αρκετά χρόνια στις φυλακές σαν πολιτικοί κρατούμενοι, για αντιστασιακή δράση. Έχει η ζωή γυρίσματα!

Όνομα θέλω.

Η Μαργιορίτσα, κόρη εφταμελούς οικογένειας, παντρεύτηκε τον Χρήστο με προξενιό, παρά την ξεχωριστή ομορφιά της. Έτσι γινόταν παλαιά. Αυτός της έλαχε και δεν έπρεπε να γυρίσει πίσω το τυχερό της. Δέχτηκε τη μοίρα της και καμάρωνε για τον άνδρα της, ακόμα και μπροστά σ' αυτούς που γνώριζαν περισσότερα για το ζευγάρι. Χωρίς να είναι απαραίτητο, ανέφερε το όνομα του άνδρα της, με την ίδια πάντοτε έκφραση:

- Με τον δ(ι)κό μ', του Χρήστου, δε θέλω να το παινευτώ, μια ζωή κουβέντα δεν αηλιάξαμε. Τόνιζε μ' αυτό πως στη ζωή της καμιά φορά

δεν μάλωσε με τον άνδρα της, παρ' όλο που ο κόσμος βούιζε ότι ο άνδρας της την έκρουε (έδερνε) συχνά και χωρίς πάντα σοβαρή αιτία. Δυστυχώς, υπήρχαν κάποιοι στο χωριό που σήκωναν χέρι στη γυναίκα τους, θεωρώντας μάλιστα την πράξη τους αξιόπαινη, μιας και ήταν αφεντικά στα σπίτια τους. Ο Χρήστος, σωστός κέρβερος, ποτέ δε γλυκομίλησε στη γυναίκα του, ούτε με το όνομά της την καλούσε και σε περίπτωση μεγάλης ανάγκης διέταζε τα παιδιά τους να μεταφέρουν τις εντολές του στη μάνα τους. Η ζωή τους ήταν Α και Ου. Όσο για τα παιδιά, μια περίοδο γεννιούνταν κατάχρονα, το ένα κοντά στο άλλο. Η ζωή του ανδρόγυνου περνούσε απαρατήρητη, χωρίς να φαίνονται όλα με το πρώτο.

Όταν κάποτε πέρασαν τα χρόνια και ο Χρήστος αρρώστησε, θεία πα η Μαργιορίτσα, τον γιάτρευε με διάφορα κανακέματα. Τότε, βρήκε την ευκαιρία να ξεσπάσει:

- Το 'χω παράπονο, άνδρα μ'. Καμιά φορά δεν με φώναξεις μι το όνομα μ'. Σκύβη μ' ανέβαζες, σκύβη με κατέβαζες. Τουβλάχιστον φώναξέ με, έστω και τώρα, ακόμα και με ένα συνηθισμένο σκυλίσιο όνομα, όπως Αράπη, Καραμάν(ν) ή κάτι άηλο. **Όνομα θέλω...**

Τοπωνύμια Φυτειάς (Από διήγηση Θωμά Γ. Τηλιόπουλου, κτηνοτρόφου, πριν από πολλά χρόνια).

Βαρκό, Τούμπα, Παππά πηγάδι(ι), Τσελεπής, Μπαγράτσα, Καρυές, Γούρνες, Αλαταριές, Τσέλιου πηγάδι, Μπάμπους πηγάδι, Καραμπατάκη, Παλαιάμπελα, Κρουονέρι, Ζέλυμπος, Ράχες, Παλαιοχώρι, Γελαδαριά, Τζίμπουλα μαντριά, Καψάλια, Τζιρνικιές, Καστανιάς πηγάδι, Κοτσίνα καστανιά, Λιάσκα, Κώτσια πέτρα, Άγιος Θεόδωρος, Τσιαπτούρα, Καρακώστα, Κρουστάλλ', Αργυρολίμ(νη, Ισιώματα, Κούλα, Μαντέμια, Κλαδάκι, Κτίσματα, Δραγασιά, Χαρίση βαρκό, Παδίτσα, Κεραμαριό, Κλίμα, Κρατσάνος, Κ(ου)φάλα, Δερπανάς, Παλακούτα, Μαυρόπετρες, Κρουοπήγαδα, Γκουντή, Μπας τα λειβάδια, Ζιώγα Κερασιά, Μπρσιώτους, Τρύπα, Ανήλιο, Μιχ το αμπέλι, Μπάμπους Καρυά, Βράνα Πέτρα, Βάρσια, Κουμπουλάδ(ι) κα, Καρατζούλας, Ψαλ(ι)δάς, Μπαράκα, Τσατόπετρα, Παπαγάλος, Κάπαρη, Καλάμια, Στέφος (πηγάδι), Κόκκινος, Ντούμος, Τρανός λάκκος, Πατωσιά, Τσικερδάν(ου) τα Κρεβάτια, Χασούλ(ι), Πλάτανος, Μπατσιούλα, Παλαιοχώραφα, Μπουρδάν(ου) τα Πηγάδια, Μελίσι, Περκάρ, Στου Ιωάννη, Νταπλιάβα, Μηλ τη ράχ(ν), Μπατάν(ι), Τζιουμάκα Πέτρα, Καλογριά, Αλωνάκ(ι), Μπάρα, Ντελνδήμος, Τρομπούκης, Τσιούλους, Κοτζάμπαση, Βρωμονέρι, Μαλιούγκας, Κλειτσιάρας, Καλύβα, Σουρβιά, Κούντουρι, Σεργιανάγκα, Ζαφείρη το Πηγάδι, Ντόκα το πηγάδι, Κουλόβα, Τσουτσιουλιάνος, Λίμ(ν) η, Κοντοιερός, Τσιούμα, Πουρνάρι, Γκουντάδικο, Λειβάδια, Μαυρόλακκας, Τσιακαλιάνος, Κερασιά, Αγρομ(ν)λιά, Παλαιόμυλος,

Αλαταριές, Κνιά, Οξυάς το Πηγάδι, Τηλιάζης, Χολέβας, Τραπέζια, Νταρής, Αγνάντια, Μύλος, Μουτσιάλα, Γιάνν' το Αλώνι, Τρανό πηγάδ, Νταηλιάβας, Μαρουσιώτικη στράτα, Τσιωμα, Κεραμίδα, Κιόσκ(ι), Κλησισκό, Αν Νικόλας, Δέντρο, Ντούμος(γειτονιά), Βράνα καστανιές, Καιάφας, Νουφαίτ(η), Γιάτσος (βρύση και περιοχή), Πιστεριά, Ιγρεντιά, Πηγαδούλ(ι), Τσαντέν, Πλατέα, Αμπελικό, Αυλάκ(ι), Αν Θανάση, Καραούλ(ι).

Τούρκικες λέξεις, που ίσως χρησιμοποιούν οι Φυτιώτες.

Μελλέτ = έθνος, γένος

Κασίμ = Δημήτρης

Μπουγιουρούν = ορίστε στο τραπέζι μας για φαγητό, ορίστε

Μουκτάρης = Κοινοτάρχης, Πρόεδρος χωριού

Μεϊντάνι = πλατεία, μεσοχώρι

Αφέντης = προσφώνηση παλαιότερη του παπά, κύριος, από το ελληνικό αυθέντης.

Ζαράρι = ζημιά, απώλεια

Μεράκι = έγνοια, σκοτούρα

Ταμάμ = ακριβώς

Κουγιουμτζής = χρυσοχός

Αλιοβερίσι = συναναστροφή, συναλλαγή

Κουρμπέτι = ξενιτιά.

Ζανταρμάς = χωροφύλακας

Γιατάκι = κρεβάτι, λημέρι

Κασκαβάλ = κασέρι

Χάνι = πανδοχείο

Γιαζίκ = κρίμα

Ντιλμπέρ = ωραία γυναίκα, ντελμπεντέρισσα

Μπελά = μπελάς

Ταβά = νταβάς, π.χ. φασουλνταβάς

Χαμπέρ = είδηση

Λεβέντ = λεβέντης παλικάρι

Μουχαμπέτ = καλαμπούρι

Κεμεντζές = ποντιακή λύρα

Τσαμούρ = (στα ποντιακά) λάσπη

Αμελέ ταμπουρλαρί = τάγματα εργασίας

Μπιρπαρά = έναν παρά, λίγα λεφτά

Λεμπλεμπί = στραγάλια, μπιμπιλιά

Σοφράς = χαμηλό τραπέζι, τάβλα

Ασλανί μ' = λιοντάρι μου

Τζιγέρι μ' = σπλάχνο μου

Κερχαντζής = νταβατζής, σωματέμπορας

Διάλογος καρτοπαικτών στη Φυτιά.

- *Τς ές τς άσ', Γιώρ';* (*Τους έχεις τους άσσους, Γιώρ(η);*)
- *Τς έχου.* (*Τους έχω.*)
- *Πού 'ντς.* (*Πού είναι;*)
- *Να 'τ'.* (*Να 'τσι.*)
- *Ρίχ' τς.* (*Ρίχ' τους.*)
- *Πάρ' τς.* (*Πάρε τους.*)

Άλλαξαν οι καιροί.

Είδα κάποια μέρα συνωστισμένους πολίτες σε γκισέ δημόσιας υπηρεσίας, προκειμένου να παραδώσουν τις πινακίδες των αυτοκινήτων τους προσωρινά, για να αποφύγουν την απρόβλεπτη φορολογία. Αν και πολλές φορές «ουδέν μονιμότερον του προσωρινού». Πάλι καλά, αφού τη δεκαετία του 1930 φορολογούσαν τα άλογα, τα μουλάρια, τα γαϊδούρια, ακόμα και τις κότες. Τώρα τη θέση τους πήραν τα μηχανήματα. Δεν ταξιδεύουμε με το «αραμπά».

Η στέρψη αυτοκινήτων, λόγω οικονομικής στενότητας, γίνεται ανυπόφορη αλλά επιβάλλεται. Ανάγκα και θεοί πείθονται. Οι αισιόδοξοι περιμένουν καλύτερες μέρες, εκτός αν διαθέτουν και δεύτερο μέσο μεταφοράς. Ποιος υπολόγιζε, ότι θα ερχόταν καιρός που, νεαρά ζευγάρια ή και τέκνα σιγά-σιγά, θα διάλεγαν την συμβίωση με γονείς, «την οικογενειακή θαλπωρή» στο χωριό τους ή στη Βέροια;

Ζαλίκα. Διήγηση Ελισάβετ, συζ. Αντωνίου Βύζα, θείας μου.

Ζαλίκα ονομαζόταν το φορτιό ξύλα ή τσάκνα (τσαλιά), που μπορούσε ένα άτομο να κουβαλήσει στην πλάτη δεμένο με τριχιά, λόγω της φτώχειας που έδερνε προπολεμικά την ύπαιθρο και της αδυναμίας να αγοράσουν ένα *πράμα* (μουλάρι) ή γάιδαρο. Οι χαμάλνδες αχθοφόροι των πόλεων εξασκούσαν το επάγγελμα του φορτοεκφορτωτή με τη βοήθεια κάποιου σαμαριού. Όμως, και τα πιο γερά παλικάρια τα έφθειρε ο χρόνος, όπως τα πολυδουλεμένα αυτοκίνητα, που βγαίνουν εκτός λειτουργίας νωρίτερα από άλλα. Επαγγελματικές ασθένειες, λένε οι γιατροί. Παλαιότερα, στις πολύτεκνες οικογένειες τα μεγαλύτερα αδέρφια βοηθούσαν στο μεγάλωμα των μικρότερων, αφού οι γονείς αναγκάζονταν να μένουν για καιρό στα χωράφια τους. Αρχικά, τα έπαιρναν αγκαλιά και όταν βάραιναν, πισώπλατα ή στο σβέρκο. Το κουβάλημα αυτό, οι Φυτιώτες το ονόμαζαν *γκαγκαλίζικα*. Ίσως κάποτε μάθω και τη ρίζα αυτής της λέξης στη ντοπιολαλιά μας, που πάει να χαθεί. Την παρομοιάζω με τη λέξη: *γκαγκαλίνκα*, που καβαλίκευε η καραντάνα το ξύλινο καρούλι που φορτώναμε με κέρματα, το «φίτσιο» που σήμαινε το ανάλογο «πάρ' τα όλα». Αυτά κι αν είναι παλαιές θύμψες.

Το καλοκαίρι του 2017, κοντά στα εκατό χρόνια της, η θεία μου Βύζα

Η θεία μου Ελισάβετ, σύζυγος Αντωνίου Βύζα. Πλησιάζει τα 100 της. Ζωή να 'χει! Και διαβάζει χωρίς γυαλιά!

Ελισάβετ με καθαρό ακόμα μυαλό θυμάται: «Παντρεύτηκα μικρή, στα 16 μου, και ζούσαμε μαζί με τα πεθερικά μου, του τρεις κουνιάδους και την κουνιάδα μου, Ελένη. Ήμασταν εκεί δυο χρόνια πριν τον Πόλεμο του '40 και μέχρι το 1943. Ζούσαμε πολλή άτομα μαζί και σε μεγάλη ανάγκη ζούσαν μαζί μας μέχρι και μικρά ζώα. Όλοι μαζί στον Τρανό Οντά, που ήταν στρωμένος με παχύ χώμα και συχνά τον άφειφαν με κόκκινο χώμα. Ο Ιωάννης Μεταξάς δια νόμου απαγόρευσε τα κοπάδια από γίδια, με τη δικαιολογία ότι με τη βόσκησή τους καταστρέφονται τα δάση. Έπρεπε, λοιπόν, να σφαγούν σε σύντομο χρονικό διάστημα και να πουληθούν σε χαμηλή τιμή. Με τα λεφτά αυτά δεν μπορούσες να αγοράσεις ανάλογο αριθμό προβάτων. Ο πεθερός μου πουλώντας το κοπάδι με τα γίδια του, έπαθε καρδιακό επεισόδιο και πέθανε στα 60 του χρόνια το 1947 στη Ν. Κούκλαινα. Τα τέσσερα παιδιά του έμειναν χωρίς δουλειά. Βοσκούσαν ξένα κοπάδια ζώων ή πήγαιναν εργάτες γης, όταν και εύρισκαν όπου μεροκάματο. Τότε, ανδρική δουλειά θεωρούνταν ό,τι είχε σχέση με ζώα ή χωράφια.

Επόμενο ήταν ότι και τα ξύλα ή τα τοάκνα που χρειαζόνταν για το άναμμα του φούρνου θεωρούνταν υπόθεση της νύφης και σε μικρότερο βαθμό της πεθεράς. Παλιά, γάμοι δεν γίνονταν τον Χειμώνα. Οι νύφες σαν εργατικά χέρια χρειαζόμενες στα χωράφια μετά την Άνοιξη.

Θυμάμαι που όταν κάποτε έλειπαν οι άνδρες, ήρθε η μάνα μου να μου δείξει στο κοντινό δάσος πώς γίνεται η ζαλίκια. Φόρτωσε σε μένα ένα δέμα τοάκνα, φορτώθηκε και αυτή ακόμα μεγαλύτερη ποσότητα και τα πήγαμε στο σπίτι του πεθερού μου. Όμως, ορκίστηκε πως δε θα ξανακάνω αυτή τη δουλειά. Επαναστάτησα, γιατί γινόμουν υποζύγιο. Κανένας αργότερα δεν κουβαλούσε στο σπίτι μας ζαλικωμένος ξύλα. Όχι ότι δεν πήγαινα στα χωράφια, στον θερισμό, στα καλαμπόκια και στα αμπέλια. Η μάνα μου είχε Αρκουδοχωρίτικη καταγωγή και ήταν σκληραγωγημένη, μια

και οι κάτοικοι του γειτονικού χωριού θεωρούνταν σκυλιά στη δουλειά, δε φοβούνταν την εργασία. Οι Φυτιώτες για το προτέρημά τους αυτό, τους ονόμαζαν σκλητιάδες. (Σκλητί = σκυλί μονοσύλλαβη λέξη! Οι Αρκουδοχωρίτες έγιναν τόσο σκληηροί, καθώς έπρεπε να ξεχρεώσουν το χρέος τους στον Μπέη για την αγορά των σπιτιών του χωριού τους και του δάσους σε «μπάσνες» μετά το 1910.

Έγραψα το παραπάνω για να υπενθυμίσω στους νέους ότι η ζωή δεν ήταν ποτέ ρόδινη. Ο καθένας ας παίρνει όποια θέση θέλει απέναντι στην Ιστορία.

Φωτογραφία του 1930, που μου δόθηκε από την οικογένεια Γεωργίου Στογιαννόπουλου (της Τσιόμαινας). Διακρίνονται:

Ευαγγελία Κων/νου Βράνα δίπλα στη θεία της Ελθένη Στογιαννοπούλου-Περηφανοπούλου, συζ. του Αντωνίου, που σκοτώθηκε στις 30/ 10/ 1945, γνωστή στις διηγήσεις ως Τσιόμαινα. Ακολουθεί η πεθερά της, γιαγιά Τσιόμαινα. Στη μέση της φωτογραφίας ο παππούς Θωμάς Περηφανόπουλος με τη γυναίκα του Αικατερίνη (το γένος Αθανασίου Μπουρδάνου). Στο τέλος της πρώτης σειράς είναι ο Μήτρης τ' Φώτ(η) με τη γυναίκα του (το γένος Αθανασίου Νικολόπουλου), αδερφή του Σπύρου Νικολόπουλου.

Πίσω σειρά: Τότσας Γεώργιος (Τζιουτζάρης) και η σύζυγός του, Ρίνα, το γένος Δ. Βύζα (Μπούσιου), Δέσπω Θωμά Βύζα συζ. Κων/νου Περηφανοπούλου, Ουρανία και Φώτης τέκνα του Δημητρίου Περηφανόπουλου

Ποδοσφαιρική Ομάδα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 κάποιοι νέοι της Φυτιάς, με δικά τους έξοδα, αγόρασαν μια ποδοσφαιρική μπάλα και με ό,τι παπούτσια φορούσαν, ακόμα και ξυπόλυτοι, δημιούργησαν Ομάδα. Έστησαν μια εστία και αργότερα δεύτερη στο μέρος που αλώνιζε η Πατόζα τα σιτάρια του χωριού, στο Νουφαϊτν. Σ' αυτόν τον χώρο κτίστηκε τελευταία το Χαγιάτι, Καζάνι απόσταξης τσίπουρου, της Εκκλησίας του Αγίου Νικολάου. Τα παιδιά έπαιζαν ποδόσφαιρο στην αρχή μεταξύ τους και αργότερα με γειτονικά χωριά, χωρίς προπονητή ούτε και Ηγεσία.

Το γήπεδο αυτό δεν προσφερόταν και πολύ για ποδόσφαιρο. Όταν έφευγε η μπάλα, αργούσε να γυρίσει πίσω, ακόμα και αν δεν γινόταν με σκοπιμότητα. Για την Ιστορία, καταγράφω μερικά ονόματα των πρωτοπόρων παιδιών της μπάλας, με βάση τη διήγηση των παλαιότερων: Ζήσης Γ. Τηλιόπουλος, Νίκος και Μανώλης Ραυτόπουλος, Γιώργος Γκιλιόπουλος του παπα-Δημήτρη, Αντώνης Κ. Χαλατζιούκας που πέθανε νέος, Θανάσης Δ. Βύζας, Θωμάς Χρ. Βύζας, Δημήτρης Γ. Παπανικολάου (Σαρακίνας), Γιώργος (Γούλας) Στ. Βύζας, Γιώργος Ευθ. Μακρυκώστας, Νίκος Γ. Χαλατζιούκας, Αντώνης Αθ. Τότσικας, Νικόλαος Θωμά Πέγιος, Δημήτρης Ε. Ραφτόπουλος, και άλλοι.

Ύστερα από κάποια αδράνεια της Ομάδας, η Κοινότητα Φυτιάς αγόρασε ποδοσφαιρικές στολές για την πρώτη ενδεκάδα, αλλά τότε δημιουργήθηκαν θέματα παρέμβασης και Ηγεσίας. Περισσότερα γνωρίζουν οι επόμενες γενιές, που δούλεψαν στο καινούργιο γήπεδο.

Μερικοί ήατρες του ποδοσφαίρου:

Από αριστερά: 1. Μανώλης Ραφτόπουλος, 2. Αγγέλου Νίκος, 3. Κώστας Ραφτόπουλος, 4. Νίκος Χαλατζιούκας, 5. Σταύρος Μαρμαράς, 6. Αντώνιος Μάστορας (καθηγητής), 7. Νίκος Ραφτόπουλος

Το μπουκάλ(ι) έκανε δυο φορές γκλου.

Η Λισαβούδα ήταν μέλος μια πολυμελούς οικογένειας. Στα παιδικά της χρόνια παππούδες, γονείς και παιδιά ζούσαν στον ίδιο οντά και κοιμούνταν στρωματσάδα με καθορισμένη αράδα. Παντρεύτηκε - ή μάλλον την πάντρεψαν - μικρή, όπως συνηθιζόταν παλαιά, με τον Γιωρ' «για να ενώσουν τη φτώχεια τους». Στα γρήγορα, αράδιασαν όσα παιδιά τους έδωσε ο Θεός. Πολλά παιδιά, έλεγαν, ευτυχία, αλλά και φτώχεια μέχρι το γόνατο. Από την άλλη, τα πολλά χέρια θεωρούνταν ευλογημένα, ενώ τα πολλά στόματα κατάρρα. Οι γονείς μεγάλωναν τα παιδιά τους, δουλεύοντας τα λίγα άγονα χωράφια τους και διατηρώντας

μερικά γιδοπρόβατα. Περίμεναν να ξεπεταχτούν τα τέκνα τους, για να συνεισφέρουν και αυτά στα έξοδα της οικογένειας. Οι λύσεις που προσφέρονταν ήταν να βόσκουν ξένα κοπάδια ή να κόβουν ξύλα σε διάφορα αφεντικά. Η οικογένεια δεν πολυρωτούσε τι έχει για φαγητό. Έτρωγαν οτιδήποτε ήταν δικής τους παραγωγής. Παπάρες, γάλα, κρασί, τυρί, φασόλια, μπουρανί, πατάτες, πέτουρα και τραχανάς ήταν τα συνηθισμένα. Μια φορά τον χρόνο, τα Χριστούγεννα, έσφαζαν το γουρούνι. Με το κρέας και τη λίγδα του έβγαζαν όλον τον Χειμώνα. Το λάδι, βασικά το σαμόλαδο, αγοραζόταν σε πολύ μικρές ποσότητες. Ελαιόλαδο δικαιούνταν μόνο ο Άγιος, για την καντήλα του.

Σ' όλα τα τζάκια των σπιτιών σε μόνιμη βάση έβραζε η φασολάδα στο κιούπι, με λάδι ή χωρίς. Σε κάποιες μέρες των Νηστειών γινόταν χωρίς λάδι, αλλά και όταν το επέτρεπε η θρησκεία ρίχνανε λάδι με το «σταγονόμετρο». Στην οικογένεια της Λισαβούδας, η σπιτονοικοκυρά εφάρμοζε έναν δικό της τρόπο μέτρησης των σταγόνων. Στο άνοιγμα του μπουκαλιού που περιείχε το λάδι, έβαζε το δάχτυλό της και άφηνε να κυλήσει μία σταγόνα, που πέφτοντας έκανε έναν χαρακτηριστικό θόρυβο, *γκλιν*. Μετρούσε κάθε φορά οκτώ σταγόνες λάδι για τα οκτώ μέλη της οικογένειάς της. Ένα απόγευμα βρίσκει ο άνδρας της τη Λισαβούδα ξαπλωμένη στο στρώμα και κουκουλωμένη.

- **Τι έπαθες, γ(υ)ναίκα;** ρωτάει.

- **Ασ' τα, Γιωρ', μεγάλη(ν) ζημιά, το μπουκάλι(ν) έκανε δυο φορές γκλιν.** Και όλα αυτά επειδή οι υπολογισμένες οκτώ σταγόνες λαδιού έγιναν εννιά. Η ιστορία-κάπως παρατραβηγμένη ίσως-εμπεριέχει κάποια αλήθεια. Ίσως πρόκειται πάλι για συνηθισμένο αυτοσαρκασμό των παλαιών Τσιορνοβιτών!

Μάλωμα πεθεράς με τη νύφη της.

- *Ισ(ύ), μουρ(ή), θα πεις ιμένα τσιμπριά (τσιγγούνα); Ιμένα, που σ' άφ(ν)-σα να φας ου(λ)όκ(λ)ηρου τ' αυγό;*

Κουρκοφωλιά (Κορακοφωλιά).

Η Ελλάδα από αρχαιολογικών χρόνων είχε παραγωγή μαρμάρων. Τα πιο γνωστά μας ήταν της Πεντέλης, της Νάξου, της Τήνου, της Θάσου, της Δράμας, της Κοζάνης και άλλων τόπων. Τα αποθέματά τους σε άσπρο μάρμαρο θεωρούνται ανεξάντλητα, ενώ τα αποθέματα μαύρου μάρμαρου είναι πολύ λιγότερα.

Στο χωριό μας προπολεμικά είχαν λειτουργήσει κάποια μεταλλεία εξόρυξης, που στο τέλος δε θεωρήθηκαν αξιόλογα. Παράλληλα, κατά τη δεκαετία του 1950, πολλοί έψαχναν να δηλώσουν πετρώματα για κατοχύρωση. Τελικά, με συμφωνία στα μέσα της δεκαετίας του 1960, ένας εργολάβος έφερε Δραμινούς ειδικούς σε εξόρυξη μαρμάρων και άνοιξαν δύο νταμάρια μαύρου μαρμάρου. Μαζί τους εργάστηκαν και

Φυτιώτες εργάτες για μια τουλάχιστον δεκαετία, λύνοντας στα χρόνια της μεγάλης ανεργίας το πρόβλημα απασχόλησής τους. Το ένα νταμάρι λειτούργησε στην τοποθεσία της Κουρκοφωλιάς. Τι σήμαινε το όνομα αυτό;

Στην πλαγιά του βουνού υψωνόταν ένας θεόρατος μαύρος βράχος, δημιούργημα της φύσης, που για μας τους μικρότερους φάνταζε ακόμα ψηλότερος. Στεκόταν αγέρωχος και τον καμάρωναν οι χωριανοί μας από το καραούλι του Αϊ-Θανάση και την Πεστεριά. Πάνω του έχτιζαν φωλιές τα αγριοπούλια, που οι Φυτιώτες ατυχώς ονόμαζαν κοράκια και το βασίλειό τους Κορακοφωλιά.

Μόνο κάποια τολμηρά παιδιά σκαρφάλωναν στην κορυφή του από την επάνω του μεριά. Αυτή η ομορφιά που είχε δημιουργήσει επί αιώνες η φύση, γκρεμίστηκε σε λίγο καιρό από τους δυναμίτες των μαρμαράδων. Μόνο η βάση του βράχου είχε άριστης ποιότητας μάρμαρο. Ο Βασίλης Βάντης, Δραμινός, μαρμαράς θυμάται: *«γέμισε ο τόπος με κουρνιαχτό, φωλιές, αυγά πουλιών και φίδια»*.

Δεν ασχολούμαι με το οικονομικό μέρος του έργου τόσο, όσο με το γεγονός ότι δεν αποκαταστάθηκε περιβαλλοντολογικά η τοποθεσία. Ψιλά γράμματα, θα μου πείτε. Η φύση που ισοπεδώνεται, όμως, εκδικείται.

Κάθε ομοιότης τυχαία;

Στο γενεαλογικό δέντρο των Τσορνοβιτών κατέγραψα όποιες πληροφορίες μπόρεσα να βρω για την καταγωγή τους. Για τη γνωστή ντοπιολαλιά μας βρίσκω άλλες ομοιότητες. Μάλλον ανήκει στην Αιολική διάλεκτο. Είχα, επίσης, ακούσει ότι οι χωριανοί μας είχαν και Ρουμελιώτικη καταγωγή, γι' αυτό μουσικά αγαπούσαν τα κλαρίνα. Κάποτε, βρήκα λέξεις ντοπιολαλιάς, που συγκέντρωσε ο Αλέκος Βασιλείου από χωριό της περιοχής Υπάτης Φθιώτιδας, μετά τη Λαμία, τις οποίες αντιγράφω. Καλείται ο αναγνώστης ή ο ειδικός να εκφέρει τη γνώμη του.

Αντριάς = Νοέμβρης

Βουνιά = κοπριά αγελάδας

Βρετίκ(η) = εύρημα

Γραπώνω = αρπάζω κάποιον

Σέβα μέσα = μπες μέσα

Καζαντώ = πλουτίζω

Καλίγωμα = πετάλωμα αλόγου

Καρκαλέτς = ακρίδα

Καψερός = καπνένος

Κουλιάστρα = πρωτόγαλα ζώου

Κατίνα = κλειδαριά, κλείδωση

Κοκονί = μικρόσωμο σκυλί

Γκουγκουσιούρα = καθαρισμένο ψημένο κάστανο

Κοτώ = τολμώ

Κ(ου)μας(ι) = στάβλος γουρουνιού, ορνιθώνας

Σιούτο = κριάρι δίχως κέρατα

Κωλοφωτιά = πυγολαμπίδα

Λιανόματα = ψιλά, κέρματα μικρής αξίας

Μπάκακας = βάτραχος

Ξεμπλέτζωτος = ατημέλητος

Παρ(α)μαγούλες = παρωτίτιδα

Πατλιά = πατημασιά

Πλαλώ = τρέχω

Πρέκνα = φακίδα

Συμπώ = συνδαυλίζω τη φωτιά

Ταχιά = αύριο

Εργασία για το σπίτι σε μαθητές του Δημοτικού Σχολείου Φυτιάς προπολεμικά.

Ο δάσκαλος μετά το τέλος του μαθήματος της Γεωγραφίας στην τάξη του, ζήτησε από τα παιδιά να γράψουν για την άλλη μέρα στο τετράδιό τους από δύο Δήμους. Με έκπληξη είδε τη σχεδόν πανομοιότατη απάντηση: *Δήμος τ' Βέρρου και Δήμος τ' Παππουκοβλή*, ονόματα συγχωριανών τους. Αυτούς ήξεραν, αυτούς εμπιστεύτηκαν!

Έρχονται Τούρκ(οι)...

Ο παππούλης μπάρμπα-Γκίλιας ο Ισένης στις αρχές της δεκαετίας του 1950 μαζί με μερικούς Τσιορνοβίτες βρίσκονταν στου Γιάνν(η) τ' Αλών(ι) και αγνάντευαν το απέναντι βουνό, την Κουμαριά, που πήρε το όνομά της από τα νόστιμα άγρια κούμαρα που βγάζει σε μια μεριά της. Μέσα στη σημερινή αφθονία των φρούτων, ο κόσμος ξεχνάει τα κούμαρα, από τα οποία έβγαζαν και ρακί. Οι πλαγιές της Κουμαριάς είχαν απογυμνωθεί από πυρκαγιά κατά τον τελευταίο πόλεμο και διακρίνονταν στα καψάλια οι κινήσεις των ζώων και των ανθρώπων. Ο παππούς Γκίλιας, Αργύρης, κάποια στιγμή αναφώνησε:

- *Έρχονται Τούρκ(οι), θα 'ρθουν κι στου χωριό!* Ο ίδιος, που είχε ζήσει και στη σκλαβιά των Τούρκων, τρομοκρατήθηκε, αλλά οι διπλανοί του τον καθησυχάσαν:

- *Μπάρμπα-Αργύρ(η), μη φουβάσι! Δεν έχ(ει) Τούρκους, αυτ(οι)νοί έφυγαν το 1912.*

- *Ια, δεν έρχονται και άμα ρθουν;*

- *Αυτά που βλέπ(ει)ς στην Κουμαριά είναι άσπρα κι μαύρα πρόβατα.*

Αν ζούσε ακόμα σήμερα, θα δίναμε κάποιο δίκιο στον παππού της εποχής εκείνης. Καθημερινά οι σύμμαχοί μας Τούρκοι παραβιάζουν με τα πολεμικά αεροπλάνα τους τον ελληνικό εναέριο χώρο και

εκτελούνται ανάλογες ελληνικές αναχαιτίσεις. Τι θα γινόταν αν δεν είχαμε γείτονες για να μαλώνουμε!

Ο Νιταλός.

Στις 04/03/2019, πέθανε και κηδεύτηκε στη Φυτιά ο Δημήτρης Σπ. Τσέος, σε ηλικία 85 ετών. Θα μείνει στη μνήμη των χωριανών μας με το προσωνύμιο Ιταλός ή και Νιταλός, αφού κάποιοι απλοϊκοί συγχωριανοί μας έκαναν άθελά τους γραμματική συναίρεση κι έτσι τη φράση «*φώναξα τον Ιταλό*» την κάνουν «*φώναξα τον Νιταλό*». Έζησε στα νιάτα του μερικά χρόνια στην ξένη χώρα, αλλά λόγοι υγείας τον ανάγκασαν να επιστρέψει στο χωριό. Οι άνθρωποι τον εκτιμούσαν, μια και ο ίδιος πρόσφερε αγόγγυστα τις υπηρεσίες του όπου μπορούσε. Δεν παραπονιόταν ποτέ για την κατάσταση της υγείας του. Σε μένα προσωπικά, πρόσφερε ένα πιστό αντίγραφο επιγραφής που αναφερόταν στα εγκαίνια της παλιάς εκκλησίας του Αϊ-Θανάση. Τον ευχαρίστησα και όσο βρισκόταν στη ζωή.

Ξεχασμένα επαγγέλματα στο χωριό μας.

Α. Πεταλωτής, Καλλιγιάς. Μετά την υποχρεωτική επιστροφή όλων των Φυτιωτών από τη Βέροια πίσω στο χωριό τους, μετά την Άνοιξη του 1950, σε έναν χώρο ρημαγμένο από τις συνέπειες του Εμφυλίου, έπρεπε να εξασκήσουν οποιοδήποτε επάγγελμα ήξεραν, για να επιζήσουν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους. Όσοι πάλι είχαν δημιουργήσει στη Βέροια μια υποδομή, έβρισκαν τρόπο να επιστρέψουν. Τότε, δημιουργήθηκε η μαγιά του συνοικισμού των συγχωριανών μας πίσω από το γήπεδο. Πέρα από την ενασχόληση με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, έγιναν: βοσκοί, οικοδόμοι μετά από ταχύρρυθμη εκπαίδευση, ξυλémποροι, μαγαζάτορες, ράφτες, κουρείς, πεταλωτές μέχρι και λούστροι. Οι τελευταίοι, που τους είχε μείνει το κασελάκι από τη Βέροια, δεν σταύρωναν πελάτη, αφού στα πρώτα χρόνια πολλοί δικοί μας κυκλοφορούσαν με γυμνά πόδια, με γουρουνοτσάρουχα ή λαστιχένια παπούτσια. Οι λούστροι στήριζαν την τύχη τους στους ξένους γαλονάδες, που στην αρχή αφθονούσαν.

Από τα έξι μου χρόνια καταγράφηκε στη μνήμη μου ο Μήτρης του Γιάγκου Γκαλίτσιος ως πεταλωτής - έτσι τον αποκαλούσε το χωριό - στην αυλή του πατρικού του σπιτιού. Εκεί καλλίγωνε *πράγματα*, μουλάρια, με τη βοήθεια του πατέρα του, Γιάννη, που μάλλον είχε μάθει το επάγγελμα από τον πεθερό του, Νικόλαο Γ. Καμπίσιο. Οι φίλοι μου κι εγώ παρακολουθούσαμε πώς γινόταν το πετάλωμα κι έτσι στο Σχολείο λέγαμε πιο εύκολα την παροιμία: *Όποιος θηπάται το καρφί, χάνει και το πέταλο*.

Το επάγγελμα του πεταλωτή στα χωριά, ακόμα και τότε που υπήρχαν αρκετά ζώα, δεν ήταν ιδιαίτερα επικερδές. Ήταν οι περισσότεροι

συγγενείς μεταξύ τους, τους έδερνε σχεδόν όλους η ίδια φτώχεια και κάποτε ξεχνούσαν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Τελικά, ο Δ. Γκαλίτσιος στα μέσα της δεκαετίας του 1950, κατέβηκε στο Εργοχώρι, έγινε αγελαδοτρόφος και μοίραζε μια ζωή το γάλα τους. Πέθανε σε μεγάλη ηλικία στις 10/01/2012. Κανείς δε θεωρούσε σκόπιμο να πεταλώσει τον γάιδαρό του, ενώ τα άλογα τα πήγαινε στον πεταλωτή μόνον όταν κούτσαιναν. Οι δικοί μας «επαγγελματίες» αγόραζαν μόνο τα απολύτως αναγκαία εργαλεία, που ήταν: το σφυρί, η τανάλια, κάποιο μαχαίρι, ένα εργαλείο που κόβουν τα νύχια της οπλής και κάποιος ξυλοφάνης, ένα είδος λίμας. Με τα λιγοστά αυτά εργαλεία γίνονταν αντικαταστάτες κτηνιάτρων και οδοντιάτρων χωρίς αμοιβή, καθώς ευνούχιζαν ζώα και έβγαζαν δόντια ανθρώπων, όταν οι καταστάσεις το επέβαλαν. Οι παλαιότεροι ανέφεραν σαν καλούς χρήστες της τανάλιας τον Ν.Γ.Καμπύσιο και τον Γεώργιο Πριμίδη, πατέρα του Βασίλη και του Θωμά Πριμίδη. Ο Βασίλης μου έλεγε ότι και ο ίδιος έβγαζε δόντια με την τανάλια του πατέρα του. Όσο για τα μέτρα υγιεινής και απολύμανσης, ο αναγνώστης ας μην τα ψάχνει... Μιλάμε για άλλους καιρούς. Το *ευχαριστώ* των ανθρώπων με το *ανάθεμα* δεν απείχε πολύ!

Β. Ράφτες. Παλαιότερα, όποιος μάθαινε την τέχνη του ράφτη, την εξασκούσε μια ζωή. Συνήθως, οι ράφτες μετακόμιζαν στα σπίτια των πελατών μαζί με το τσιράκι, τον ραφτούλη τους, προκειμένο να κάνουν τις απαιτούμενες πρόβες. Μέχρι να ετοιμαστεί το ρούχο, ράφτης και μαθητευόμενος έτρωγαν τα καλύτερα φαγητά που τους προσφέρονταν, με πρώτο και καλύτερο την πίτα. Ο ράφτης ήθελε τη μερίδα του λέοντος και πονηρά σκεπτόμενος, έλεγε *«μη δίνετε πίτα στον Αλέξη (τσιράκι), γιατί δεν τρώει πίτα»*. Για να μη διαψεύσει τον ράφτη, το τσιράκι έλεγε ότι πράγματι δε θέλει κι έτσι έμενε νηστικό. Κάποτε, ο μαθητευόμενος αποφάσισε να εκδικηθεί τον μάστορά του για την τακτική του αυτή. Μυστικά διέδωσε, λοιπόν, ότι το αφεντικό είναι προβληματικό και αρχίζει άσκοπα να γυρεύει τα ψαλίδια του. Στον εκνευρισμό του επάνω γίνεται τρελός και θέλει δέσιμο. Μια μέρα, ο βοηθός έκρυψε τα εργαλεία, ο ράφτης αναστατώθηκε και ο νοικοκύρης του σπιτιού τον έδεσε ως επικίνδυνο.

-*Γιατί με δένετε; ρώτησε..*

-*Μας το είπε ο βοηθός πως ώρες-ώρες σε πιάνει τρέλα.*

-*Ποιος σου τα είπε αυτά; ρώτησε ο μάστορας το τσιράκι.*

-*Κι εσένα ποιος σε είπε πως δεν τρώω πίτα; Έτσι, λύθηκε η διαφορά στη χιλιοσιπωμένη ιστορία.*

Έμεινε η έκφραση:

- *Ο Αλέξης δεν τρώει πίτα!*

Ράφτες στη δεκαετία του 1950, στη Φυτιά, θυμάμαι τον Βασίλη Θ. Τσίλη, τον Γεώργιο Στ. Τηλιόπουλο, τον Νικόλαο Γ. Χαλατζούκα, τον

Γιαννούλη Στ. Ζιώγαλα και τον Δημήτρη Ευ. Μακρουκώστα. Οι δύο πρώτοι, που ήταν και οι παλαιότεροι, έραβαν μάλλινα υφαντά, τα λεγόμενα *σαγιάκα*. Οι υπόλοιποι, δυστυχώς, σκόνταψαν στο έτοιμο ρούχο του εμπορίου. Αργότερα, τα παράτησαν και ασχολήθηκαν με άλλα επαγγέλματα. Όλοι τους υπήρξαν αξιέπαινοι βιοπαλαιστές. Ξενύχτησαν πολύ, για να ντύσουν με το βελόνι της εποχής τους χωριανούς μας.

Γ. Κουρεία. Μετά το 1950 άνοιξαν στο χωριό δικό τους κουρείο ο Αργύρης Στ. Γκαλίτσιος και ο Μανώλης Στ. Ραυτόπουλος, ενώ ασκούσε το επάγγελμα και ο Δημήτρης Ν. Τότοκας. Εκτάκτως έβγαине στο χωριό και ο Τάκης Θ. Λιόλιος, κουρέας από τη Βέροια, γιος του Θωμά Μπαρούτα. Δεν ενδιαφέρθηκα ποτέ μου να μάθω αν απέδιδε οικονομικά το επάγγελμα αυτό. Μέσα στην ανέχεια της εποχής στη Φυτιά, δούλευε το γιδοψάλιδο και οι περισσότεροι άνδρες κούρευαν ο ένας τον άλλο. Γιατί; *Έναν παρά κοστίζει η καμήλα, αηλιά πού είναι ο παράς;* έλεγε η παροιμία.

Δ. Ξυλέμποροι του χωριού μας. Μετά το 1881 οι τότε παλαιοί Τσιορνοβίτες απέκτησαν με κιτάπια δάση και χωράφια. Επόμενο ήταν κάποιοι ξένοι ή και χωριανοί να εμπορεύονται την ξυλεία των δασών του χωριού μας. Σε έγγραφο εκκλησιαστικό βρήκα ότι το 1897, που ξαναχιζόταν μετά από πυρκαγιά ο Ναός του Αγίου Αντωνίου, πληρώθηκαν ο Γεώργιος Τζίμπουλας και ο Κων /νος Θεοδωρόπουλος (Κουτσής) για εμπόρευμα οικοδομικής ξυλείας. Ο Ναουσαίος εργοστασιάρχης Λαναράς εμπορευόταν την ξυλεία και τα κάρβουνα του Κωστοχωρίου και του Τσιορνόβου στις αρχές του 20ου αιώνα, με συνεταίρους τους Νικολοπουλαίους. Πριν του 1940 λέγεται πως ξυλέμποροι ήταν ο Ζιώγαλας Αντώνιος, ο Λιόλιος Θωμάς (Ρούκος), ίσως και ο Στέφανος Λιόλιος, που νωρίς κατέβηκε στη Βέροια και εμπορεύτηκε οικοδομικά υλικά. Ο Αρκοχωρίτης, γαμπρός στη Φυτιά, Κώστας Παπαδόπουλος, πατέρας του Βαγγέλη Παπαδόπουλου, είχε μπατασιό στο Δικαλεύρη και εμπορευόταν ξυλεία και γαλακτοκομικά.

Θεοδωρόπουλος Νικόφας

Μετά το 1950 οι κάτοικοι ασχολούνταν με οτιδήποτε. Η πώληση προϊόντων παράνομης και νόμιμης ξύλευσης στη Βέροια ήταν σχεδόν καθημερινή. Ανταγωνιστές τους μόνιμα ήταν οι φτωχότεροι κάτοικοι των Πιερίων. Εκείνο τον καιρό λειτούργησαν στο Εργοχώρι οι ασβεσταριές του Γόλη και του Μπάκη, που χρησιμοποιούσαν ως καύσιμη ύλη τα ξύλα και κούτσουρα. Η Φυτιά είχε γίνει ένα εργοτάξιο

ξύλων με φτηνή εργατική δύναμη. Όλοι κάτι έκοβαν και σβάρνιζαν. Θυμάμαι που εξαφανίστηκαν αιωνόβιες καστανιές και καρυδιές, τις οποίες καμαρώναμε που δεν μπορούσαμε να τις αγκαλιάσουμε. Κόπηκαν πρώτα οι λεύκες που βρίσκονταν στο Δημοτικό Σχολείο και στο Ίσιωμα. Τίποτε δε γυρίζει πίσω. Έπρεπε κάτι να διατηρηθεί ως μουσειακό είδος.

Μετά το τέλος και του Εμφυλίου Πολέμου υπήρχε έντονη αλλά πρόχειρη ανοικοδόμηση και καλλιέργεια των εγκαταλελειμμένων χωραφιών. Τότε, εμφανίστηκαν και δοκίμασαν την τύχη του ξυλέμπορα οι Φυτιώτες Αργύρης Μπεσίνας, Σπύρος Γκαλίτσιος, Αθανάσιος Τσέος, Δημήτριος Τσέος, Στέφανος Τσέος, Τζίμπουλας Νίκος, Αντώνης Τζίμπουλας και Βύζας Κώστας του Ευθυμίου.

Πολλά από τα παιδιά τους ακολούθησαν το επάγγελμα του πατέρα τους, ενώ αρκετοί χωριανοί μας για χρόνια ήταν δασεργάτες. Αν ξέχασα κάποιο όνομα, ζητώ συγγνώμη ύστερα από τόσα χρόνια. Επίσης, δεν κατέγραψα τους αντίστοιχους επαγγελματίες με παρεμφερή εργασία στη Βέροια. Σε κάθε περίπτωση οι παραπάνω άφησαν ιστορία.

Ζάτε (ζείτε) καλά, δε γνωρίσατε φτώχεια.

Κάθε φορά που δοκιμάζω να γράψω κάτι που θέλω να διαβαστεί αισθάνομαι την ανάγκη να απαντήσω στον εαυτό μου αν αξίζει τον κόπο. Αν στέλνει το γραπτό κάποιο μήνυμα στον αναγνώστη. Έλα, όμως που τα βιώματα που κουβαλώ θέλω να τα ξεφορτωθώ!

Τα χρόνια του 1950 με του συμμαθητές και φίλους βράζαμε στο ίδιο σχεδόν καζάνι, στην ίδια φτώχεια και γνωριζόμασταν καλά. Πέρασαν τα χρόνια, όλοι μας κάπως δημιουργηθήκαμε και ζούσαμε στα προ της κρίσης χρόνια άνετα. Κάποια μέρα του 1992 αντάμωσα μια τέτοια πενταμελή παρέα σε στρωμένο τραπέζι με μεζέδες και ξηρούς καρπούς, πίνοντας ουίσκι. Με το θάρρος που τους είχα, θέλησα να τους πειράξω λέγοντας στη ντοπιολαλιά μας.

- *Ζάτε (ζείτε) καηλά, ρε παιδιά, δε γνωρίσατε φτώχεια!* Τότε πήρα μια απάντηση από έναν.

- *Δε γνώρισα φτώχεια ούτε θέλω να γνωρίσω. Δεν συνέχισα. Αφού κάποιος που τον ήξερα καλά δε θέλει να θυμάται τι να κάνουμε!* Καταλαβαίνω κάπως τους σημερινούς νέους που μιλούν έτσι. Δεν ξέρουν, δεν φτάνει.

Ναουσαίοι πανηγυριώτες στην προπολεμική Φυτιά.

Στην προπολεμική Φυτιά οι οικογένειες ήταν πολύτεκνες. Τα πολλά παιδιά δημιουργούσαν συμπεθεριά και συγγένειες. Μετά την έρευνά μου με το γενεαλογικό των Φυτιωτών, σημειώνω ότι στο χωριό μας υπήρχε έντονη η επιθυμία για ενδογαμία. Ακόμα και το κοντινό χωριό θεωρούνταν ξένα, ξενιτιά. Ακολουθούσαν σε αριθμό οι γάμοι

με κατοίκους από το Αρκουδοχώρι, τη Γιαβόρνιτσα, το Χωροπάνι, τη Νάουσα, τη Βέροια, τη Μέτση, το Ταραμόνι, το Νησί μέχρι και το χωριό Μεσημέρι Αριδαίας.

Με την παραπάνω διαπίστωσή μου ήταν σύμφωνη και η Παναγιώτα Θ. Νικολό, που έλεγε: *Η Φυτιά βγάζει ποηλιά και καλή κορίτσια. Από αυτά τα καλύτερα μένουν στο χωριό μας, τα δεύτερα τα δίνουμε στο Αρκουδοχώρι και τα τρίτα τα παντρεύουμε στη Γιαβόρνιτσα.* Όλα αυτά, βέβαια, με μια δόση χιούμορ. Μία θυγατέρα του Νάσιου τ' Παγώνη παντρεύτηκε στην κοντινή Γιαβόρνιτσα. Οι πανηγυριώτες από το χωριό έφευγαν πίσω αυθημερόν. Ο ένας γιος, ο Αντώνης, παντρεύτηκε γυναίκα Ναουσαία με καταγωγή Χωροπανίτικη. Κάποια παραμονή του Αγίου Αθανασίου έφτασαν ανεπάντητα επισκέπτες συμπέθεροι από τη Νάουσα περισσότεροι από όσους μπορούσε να φιλοξενήσει η θεία Παγώναινα. Άναψε με τη βοήθεια των άλλων παιδιών της το τζάκι στον τρανό οντά και έστρωσε ό,τι στρώμα είχε γύρω απ' τη φωτιά. Το δωμάτιο δεν είχε ταβάνι και φαίνονταν τα κεραμίδια. Πολλοί Φυτιώτες έβαλαν ταβάνια στα μέσα του 1950 με πισσόχαρτο. Το σπίτι δεν είχε ούτε κλίνες ούτε κλινοσκεπάσματα. Η γριά-Παγώναινα αμολύθηκε στα συγγενικά σπίτια της γυρεύοντας συνοδούς στο ξενύχτι των φιλοξενούμενων.

- *Γιώρ', έχ(ει)ς καλή φωνή. Έλα απόψε, να κάν(ει)ς παρέα τα συμπεθέρια.*

- *Θωμά, εσύ ξέρς μασηάτια. Έλα και συ, να κάνεις συντροφιά το συμπεθεριό.*

Οι νύχτες του Γενάρη είναι μεγάλες και κρύες. Πέρασαν σχετικά πιο εύκολα οι πρώτες ώρες, αλλά αργούσε να ξημερώσει. Οι περισσότεροι χασιμουριούνταν ή κοιμούνταν όρθιοι. Κάποιος από τους σπιτικούς παρακολουθούσε τους ξένους και όταν κάποιοι ροχάλιζαν, έδινε την εντολή:

- *Ηουχάστε, αποκοιμήθηκαν.* Όταν πάλι κάποιος ξυπνούσε από το κρύο, κάποιος αναλάμβανε να ανακατέψει τη φωτιά. Ξενύχτηδες και κουρασμένοι, χάρηκαν που ξημέρωσε. Τότε, παρουσιάστηκαν μεγαλύτερα προβλήματα, καθώς δεν υπήρχε νερό ούτε και τουαλέτα. Οι σπιτικοί έλυναν το πρόβλημά τους όπως-όπως, με μια έξοδο στα πέριξ... Η μοναδική λύση για τους φιλοξενούμενους ήταν να πάνε γρήγορα στην εκκλησία που πανηγύριζε, όμως, η παλιά εκκλησία του 1932 είχε γκρεμιστεί και υπήρχε μόνο ένα γιαπί της καινούριας. Η βραστή γίδα, που προσφερόταν στο κουρμπάνι, κάπως τους ζέστανε, αλλά λόγω της κούρασης, δεν είχαν κουράγιο για γλέντια. Έτσι, ετοίμασαν το караβάνι τους για το «μακρινό» ταξίδι τους για τη Νάουσα κι άλλη φορά δεν ξαναδοκίμασαν να γιορτάσουν τον Αϊ-Θανάση στη Φυτιά και προπάντων χειμωνιάτικα. Στο καφενείο του χωριού το γραμμόφωνο έπαιζε το τραγούδι «*Φτώχεια που με ρεζίλεψες*»...

Ηλικιωμένοι μπροστά στο καφενείο-παντοπωλείο του Δ. Μάστορα προ του 1960.

Φωτογραφία εποχής

Τραγούδια της Φυτιάς

Α) Απομαγνητοφωνημένα τραγούδια, με Βασίλη Γ. Χαλατζιούκα

1) Διώξε με, μάνα, διώξε με,
γιατί ήθελα να φύγω.
Να κάνεις χρόνους, μάνα μ', να με δεις, (δεις)
μήνες να λάβεις γράμμα.
Κι αν έρθει η μέρα, μάνα μ', τ' Αϊ- Γιωργιού, (δεις)
πρώτη γιορτή του χρόνου,
τότε να πας, μάνα μ', στην Εκκλησιά, (δεις)
ν' ανάψεις τα καντήλια.
Να ζήσεις μέχρι να δεις τον γιο σ',
να δεις τις νιες, να δεις τους νιους,
να δεις τα παλικάρια.
Τότε, μάνα μ', θα θυμηθείς (δεις)
πόσα παιδιά στα ξένα.
Και τους διαβάτες, μάνα μ', θα ρωτάς (δεις)
για το μοναχογιό σου.
Μην είδατε τον γιόκα μου;

2) Σήκω επάνω, Γιάννο μου
και μη βαριοκοιμάσαι.
Βρέχ(ει) ο ουρανός, βρέχ(ει) ο ουρανός και βρέχεσαι
και μη βαριοκοιμάσαι.
Βρέχει ο ουρανός και βρέχεσαι.
ωρέ Γιάννο μ', και βρέχεσαι.
Βρέχει ο ουρανός και βρέχεσαι,
χιονίζει, θα κρυώσεις.
Θα σε βραχούνε, Γιάννο μ', τ' άρματα (δεις)
και τα χρυσά τσαπράζια,
τ' ασημένιο το σπαθί.

3) Σε τούτο δω, γραμμένα μάτια και παρδαλά,
σε τούτο το τραπέζι, τρεις μαυρομάτες μας κερνούν.
Τρεις μαυρομάτες μας κερνούν, γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά,

τρεις παρδαλές νυφάδες.
Η μια κερνάει με το γυαλί,
η μια κερνάει με το γυαλί, γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά,
κι άλλη με την κούπα
και η τρίτη η μικρότερη, γραμμένα μάτια μ' και παρδαλά,
με μαστραπά ασημένιο.
Κέρνα μας αγάπη, μωρέ, κέρνα μας.
Κέρνα μας αγάπη, κέρνα, γραμμένα μάτια και παρδαλά,
κέρνα μας, ώσπου να φέξει,
ώσπου να φτάσ' η χαρα(υγ)ή.

4) Μάνα μ' πουτί (γιατί) με γέννησις;
Να περπατώ, να καίγομαι (δισ)
για μια ψηλή, για μια λιγνή,(δισ)
για μια καλή γειτόνισσα. (δισ)
Τρεις χρόνους δεν κοινωνήσα (δισ)
κι ακόμα τρεις δεν κοινωνώ(δισ)
για της αγάπης τον καημό. (δισ)
Κλάψτε, μάτια μ', κλάψτε με.(δισ)
Να γένουν βρύση με νερό
να ζήσ(ει) η αγάπη π' αγαπώ.
Νερό να μην της δώσετε,
ρακί να την ποτίσετε.

5) Μια λυγερή τραγούδησε
ν' από ψηλό σαράι.
Αέρας παίρνει τη φωνή
και στον γιαλό την πάει.
Κι όσα καράβια τ' άκουσαν,(δισ)
όλα λιμάνι πιάσαν.
Μον' ένα καράβι απ' τη φραγκιά (δισ)
λιμάνι δεν ευρίσκει
και το Θεό παρακαλεί.

6) Λάλα το, ανδόνι μ', λάλα το (δισ)
σ' όλα τα περιβόλια.
Μον' στο δικό μου τον μπαξέ,(δισ)
πουλί μ', να μη λαλήσεις
Γιατί, μωρέ, γιατί, γιατί είν' ο γιος μου άρρωστος (δισ)
βαριά για να πεθάνει. (δισ)
Τον λάβωσε μια όμορφη(δισ)
μιας χήρας θυγατέρα.

Να της, μωρέ,
να της μιλήσω δεν μπορώ,(δισ)
να της το πω φοβάμαι. (δισ)
Να την αφήσω αφίλητη, (δισ)
ταχιά γελάει με μένα. (δισ)

7) Βλέπεις εκείνο το βουνό, το ψηλό βουνό,
που 'χει αντάρα στην κορφή
και καταχνιά στη ρίζα;
Εκεί είν' ο πύργος γυάλινος,
με κρυσταλλένια τζάμια,
μέσα κοιμάται μια ξανθιά, (δισ)
μιας χήρας θυγατέρα.

Και πώς να την ξυπνήσουμε;(δισ)

Και πώς να της το πούμε;

Εύπνα, καημένη Αναστασιά, (δισ)

γιατί μας πήρε η χαραυγή(δισ)

τ' άστρο και το φεγγάρι.

Πώς να σ(ν)κωθώ, λεβέντη μου,

από την αγκαλιά σου,

μπλεχτήκαν τα μαλλάκια μου

μαζί με τα δικά σου.

Πώς να σ(ν)κωθώ, λεβέντη μου;

8) Σαν πας, Μαλάμω μ', για νερό, Μαλάμω μου,

κι εγώ στη βρύση καρτερώ,

να σε τσακίσω το σταμνί,(δισ)

να πας στη μάνα σ' αδειανή. (δισ)

Κι αν σε ρωτήσ' η μάνα σου,(δισ)

Μαλάμω, πού 'ν' η στάμνα σου;

Μάνα μου, παραπάτησα (δισ)

κι έπεσα και το τσάκισα.

Μάνα μου, ξαναστείλε με.

9) Σ' όλο τον κόσμο ήμερη, σ' εμένα στέκεις άγρια.

Κι δεν θα 'ρθει κανάς καιρός, κανάς βαρύς χειμώνας,

να στήσω βρόγchia στα βουνά (δισ)

σ' όλα τα μονοπάτια,

για να σε πιάσω ζωντανή(δισ)

μαζί με τα πουλιά σου, για να σε βάλω στο κλουβί.

Για να σε βάλω στο κλουβί

μαζί με τα πουλιά σου.

Για να λαλείς βράδυ - πρωί
πρωί και μεσημέρι, για να ξυπνάς τις όμορφες.

10)Κάτω στα τρανά πλατάνια, (δισ)
στις κρυόβρυσες, Διαμαντούλα μ',
στις κρυόβρυσες,
κάθονται δυο παλικάρια, (δισ)
Διαμαντούλα μ', δυο Αρβαντόπουλα.
Κάθονται και τρων και πίνουν και γλεντοκοπούν,
Διαμαντούλα μ', και γλεντοκοπούν.
Και κρατούσανε στα χέρια (δισ)
μία πέρδικα, Διαμαντούλα μ', μία πέρδικα.
Την κρατούσαν, τη ρωτούσαν (δισ)
και την ξέταζαν, Διαμαντούλα μ', και την ξέταζαν.
Πέρδικα μου, τι είσαι τέτοια,
Πέρδικα μου, τι είσαι τέτοια, τέτοια μελανή,
Διαμαντούλα μ', τέτοια μελανή;
Μην ο ίσκιος σε πατάει;(δισ)
Μην ένα φάντασμα, μην ένα φάντασμα;
Ούτε ίσκιος με πατάει (δισ)
ούτε φάντασμα, Διαμαντούλα μ',
ούτε φάντασμα.
Με πατάει παλικάρι. (δισ)

Β) Τα λόγια Φυτιώτικου τραγουδιού (Από Βασίλη Γ. Πριμίδη).

Όλες οι μάνες τα παιδιά, τα ευχούνται να προκόψουν.
Εμένα η μανούλα μου βαριά με καταριέται.
Παιδί μ', σαν πας στον πόλεμο, πίσω να μη γυρίσεις.
Ευχαριστώ, μανούλα μου, για την ευχή που δίνεις.
Μάνα μ', σαν πας στην εκκλησιά, να ανάψεις τα καντήλια,
να ιδείς τους νιους, να ιδείς τις νιες, όλους με την αράδα,
να ιδείς και το στασίδι μου, στα μαύρα φορεμένο.
Να δεις και την αγάπη μου στα μαύρα φορεμένη,
στο σταυροδρόμ(ι) να κάθεται με χέρια σταυρωμένα
και τους διαβάτες σαν περνούν, όλους να τους ρωτάγεις,
μην είδατε τον γιόκα μου;
Εψές, εψές τον είδαμε στον κάμπο ξαπλωμένο,
μαύρα πουλιά τον τρώγανε κι άσπρα τον τριγυρνούσαν.
Μα ένα πουλί, καλό πουλί, καθόταν στο κεφάλι.
δεν κελανδούσε σαν πουλί, ούτε σαν χελιδόνι
μον' κελανδούσε κι έλεγε, με ταπεινή λαλίτσα.
Αυτός είν' απ' τον τόπο μου, το δόλιο το χωριό μου.

Κι ένα τραγουδάκι που επαναλάμβαναν οι παρέες των γλεντζέδων
ξενύκτιδων, που δεν ήθελαν να το διαλύσουν τις κρύες νύχτες του
Χειμώνα.

Για να ιδούμε τον καιρό.

Σαν καλά είναι κι εδώ.

**Γ) Απομαγνητοφωνημένα τραγούδια με Βασίλη Ευαγγέλου
Γκαλίτσιο.**

1) Ένα πουλί ελάλησε στο Λιάχοβο στη Ράχη.

Δεν κελαηδούσε σαν πουλί, Λούκα μ',

κι ούτε σαν χελιδόνι.

Μοιρολογούσε, Λούκα μ', κι έλεγε (δix)

μ' ανθρώπινη κουβέντα.

Δεν κάν(ει) ο Λούκας γι' αρχηγός

κι ουδέ για καπετάνιος,

μον' καν' ο Λούκας για κλεψιό

και για παχιά κριάρια.

Καλά ήσαν, Λούκα μ' στα βουνά

και στα Καστανοχώρια.

Τι χάλευες, τι γύρευες,

ωρέ τι χάλευες, τι γύρευες

στο Λιάχοβο στη Ράχη;

Πάεισα για το Μερίχοβο

και για την Καρατζόβα,

γιατί μας κατηγορήσε

ο Ζιάκας κι ο Τζαβέλας.

2) Εσείς βουνά των Γρεβενών

και δέντρα του Μετσόβου,

λίγο για χαμηλώσετε,

για να φανεί πώς πολεμά

Ζιάκας με την Τουρκιά,

Ζιάκα απ' τα Γρεβενά

κι από το Μέγα Σπήλαιο.

Πώς πολεμά Ζιάκας την Αρβανιτιά;

Πέφτουν κανόνια σα βροχή

κι οβίδες σαν χαλάζι

κι αυτά τα κλεφτοντούφεκα.

Πώς πολεμάει Ζιάκας με την Τουρκιά,

Ζιάκα απ' τα Γρεβενά.

3) Όσα βουνά κι αν πέρασα,

όλα τα παραγγέλω

ωρέ βουνά, να μη χιονίσετε,
βουνά μ', να μη χιονίσετε,
κάμποι, μην παχνιαστείτε.
Όσοι να πάω και να 'ρθώ,(δισ)
βρίσκω τα χιόνια στα βουνά,
τους κάμπους παχνιασμένους.
Βρίσκω και την αγάπη μου
με άλλον παντρεμένη.
Γιατί, κόρη μ', παντρεύτηκες;

4) Τώρα τα πουλιά, τώρα τα χελιδόνια,
τώρα οι πέρδικες,
τώρα οι πέρδικες συχνολαλούν και λένε.
Ξύπνα, αφέντη μου, ξύπνα, αγκάλιασε
κορμί κυπαρισσένιο κι άσπρονε λαιμό.

5) Σαν πας κατά τα Γιάννενα
Γεια σου, Κατσαντώνη μου!
και την Παλαιά Ελλάδα,
προσκύνα τα μπρατίμια.
Πες τους να κάτσουν φρόνιμα,
να κάτσουν τιμημένα.
**Δεν είναι ο περσινός καιρός
ο φετινός χειμώνας.**

6) Σαράντα κλέφτες ήμασαν.
Γεια σου Κατσαντώνη μου!
Σαρανταδυό νομάτοι.
**Αντώνη μου, τι σκέφτεσαι;
Τι βάζεις με το νου σου;**
Παιδιά μου, μη βιάζεστε(δισ)
και θα το μαρτυρήσω.
Μού 'ρθανε δύο γράμματα (δισ)
από τον γέρο-Δήμο.
Απ' όξω γράφ' τ' απόγραμμα
και μέσα λέει το γράμμα.
Ο Ντεληγκέκας το σκυλί,
σκυλί παραδομένο,
επήρε τη γυναίκα μου
μαζί με τα παιδιά μου
στα Γιάννενα την πάει.

Οι στίχοι: «Δεν είν' ο περσινός καιρός ο φετινός χειμώνας» και το «Αντώνη μου, τι σκέφτεσαι, τι βάζεις με το νου σου» στην καθημερινότητα των Φυτιωτών έχουν τη θέση παροιμίας, ρητού.

7) Σαν παίρνω έναν ανήφορο
κι ένα ανηφοράκι,
βγήκα, παιδιά μου, (δισ)
ψηλά στον Όλυμπο
ψηλά στα κορφοβούνια
κι αγνάντεψα, παιδιά, τη Ρούμελη.
Τριγύρω-γύρω θάλασσα,
στη μέση παιδιά και από μεριά κλεφτόπουλα.
Να κάνω μπρός
**Γεια σας και χαρά σας, ηρωικά παιδιά.
Σε σας ανήκει η δόξα και η ελευθεριά.**

8) Εσείς, πουλιά πετούμενα,
πετάτε στον αέρα.
Μην είδατε τον καπετάν Γιώργη;(δισ)
Εψές, προψές τον είδαμε, (δισ)
στους κάμπους ν' αγναντεύει.
Και τα παιδιά του σύναξε(δισ)
και τα παιδιά του λέει:
Εσείς, παιδιά μ' περήφανα, (δισ)
Εσείς θε να αποφασίσετε (δισ)
για τη Μακεδονία.

9) Τριαντάφυλλό μου κόκκινο,
ζεμπίλι μαραμένο,
για δεξ κι η κόρη στέκει ανύπαντρη.
μικρο-αρραβωνιασμένο,
όταν φιλούσε κι έλεγε
η αγάπη δεν αρνιέται.

Αχ, μα τώρα μ' απαράτησε (δισ)
σαν καλαμιά στον κάμπο.
Αχ, θέλω να τον καταραστώ,
μα ο πόνος δεν μ' αφήνει.

ΛΕΞΕΙΣ ΤΗΣ ΝΤΟΠΙΟΛΑΛΙΑΣ ΜΑΣ

Αγγειό = αγγείο, μεταφορικά
 βρώμικος άνθρωπος
 Αγκρέμουρας = γκρεμός
 Αδιαστίτι = βιαστείτε
 Αλάγια = αλλαγή παρτίδας στο
 παιγνίδι.
 Άλλ(η) βολά = άλλη φορά
 Άλτσους = αλυσίδα τζακιού
 Αν σε κουτάει = αν τολμάς
 Αναβαλνώ = ανακατεύω
 Ανακάτωμα = ναυτία
 Ανασκίρσει = ανακάτεψε
 Ανέσωτο = πρόωρο μωρό
 Ανιλνώ = λειώνω το λίπος, βγάζω
 λίγδα
 Αντίμαχος = αντίπαλος, εχθρός
 Αντιριέτι = δεν έχει το θάρρος,
 διστάζει
 Αντράδερφος = κουνιάδος
 γυναίκας
 Αντράλα = ζαλάδα
 Αξαμώνου = ζυγώνω, πειράζω,
 αγγίζω
 Αξιάλ = βουκέντρα (σαν μέτρο
 μήκους)
 Απαναθιό = επάνω μέρος
 Απαναθιό = από πάνω
 Απόκομμα = απογαλακτισμός
 Απόπατος = χρεία
 Απόρξι = απέβαλε
 Απουλέμα = πέταξα πέτρα
 Αράδιασμα = γέννες μία κοντά
 στην άλλη
 Αραθύμα = επιθύμησε
 Αραλίκι = τεμπελιά
 Αρίδα = τρυπάνι, καλάμι ποδιού
 Αρίτσιους = σκαντζόχοιρος
 Αρκουδώ = σέρνομαι,

μπουσουλώ
 Αρτέν(ι) = ξινός πολτός
 αγουρίδας
 Αρτένουμι = δεν νηστεύω
 Αρτίροι = περίσσεψε
 Άρτους = προσφορά άρτου στην
 εκκλησία
 Ασκένιτι = σιχαίνεται
 Ασκήθκιν = σιχάθηκε
 Ασκισιά = σίχαμα
 Αστόησα = ξέχασα
 Αφέντς = ιερέας, παππάς
 Αφκριούμι = στήνω αυτί
 Αφόντς = αφ' ότου
 Αχαμνός = κακός, δύστροπος
 Αχιρνώ = αρχίζω
 Αψύς = οξύθυμος
 Βαζούρα = θόρυβος
 Βαϊζω = γέρνω
 Βάξμου = θόρυβος
 εκπυρσοκρότησης
 Βγάλτομου = διάρροια
 Βίζιτα = επίσκεψη σε γιορτή
 Βιράνκους = άτιμος, κακός
 Βλουτάρια = από το ευλογητάρια
 μικρές σφραγισμένες λειτουργίες
 Βολιούμι = θέλω, σκέφτομαι
 Βουνιά = κοπριά αγελάδας
 Βριτίκ = τυχερό εύρημα
 Βτσέλ = ξύλινο μικρό βαρέλι
 Γανιάζω = στενοχωριέμαι,
 μελανιάζω από το κακό μου
 Γιαβόρτσα, Γιαβόρνιτσα =
 Σλαβικά το πλατανοχώρι, παλαιό
 όνομα του Τριλόφου
 Γιαζίκ (ξεν) = κρίμα
 Γιόμα = μεσημέρι, μεσημεριανό
 γεύμα

Γιράς = πληγή	Έλα σέβα = έλα μπες
Γκαβός = τυφλός	Ένα -γκιριμέν (τούρκικο)=
Γκαϊλές = στενοχώρια	συνέχεια
Γκαϊρέτ = προσπάθεια	Ζήτλας = ζητιάνος
Γκανταλώ = γαργαλώ	Ζιάρρα = αναμμένα κάρβουνα
Γκαραβέλ = μελαμψό παιδί	Ζίγρα= βάτος
Γκαρλίγκα = κλείτσα	Ζορ(ξεν) = δυσκολία
Γκιλβί = ράφι δίπλα σο τζάκι	Θειάτσα= θεία
Γκλαβανή = καταπακτή	Θερμασιά = πυρετός
Γκλέφαρο = μέτωπο ανθρώπου	Θληκώθκι = κουμπώθηκε
Γκλούσι = κυλούσε	Ίδιασμα = στήσιμο αργαλειού για
Γκουβρών(ει) = κατεβάζει τα	ύφανση
μούτρα	Ίδιγα = ίδια
Γκουγκουσιούρα = καθαρισμένο	Ιλιάτς(1) = φάρμακο, γιατροσόφι
ψημένο κάστανο	Ιπουρτόργια= πρωτύτερα
Γκουλντέβω = καταπίνω	Καζάντζιν = πλούτισε
αμάσπτο	Καθάριο ψωμί = μη πιτυρούχο
Γκουρλόθκα = πνίγηκα	ψωμί
Γκουρλώνω = πνίγω	Κάνουρα = μάλλινη κλωστή
Γκούρτου – μούρτου= γκρίνια,	Κάποιος μι κατασέρν(ει) =
γκρίνια, γκρίνια.....	κάποιος με κακολογεί
Γκύντρουλας = παραφθορά της	Καρκαλέτς(1) = ακρίδα
λέξης κύλινδρος, μεταλλικό	Κασταλαή = σταχτόνερο
στεφάνι για παιγνίδι	Κατασάρκ(1) = εσωτερική φανέλα
Γουμαρογκλύστρα = άγονο	Κατίνα = κλειδαριά
χωραφάκι	Κατσιποδιά = γρουσουζιά,
Γραπώνω = αρπάζω	αναποδιά
Γρέκ = προσωρινό μαντρί	Κιτάπ(ξεν) = βιβλίο,
κοπαδιού	πιστοποιητικό
Γρεντές = ξύλινη κολώνα	Κλούρα = Πασχαλιάτικο ψωμί
Γτζιούπα = μαύρο κούτσουρο	Κλούτσος = βελόνες πλεξίματος
Γυαλί = καθρέπτης, μπουκάλι	Κλούτσους = Ξύλινος γάντζος για
για τσίπουρο.	μάζεμα κερασιών
Δασκάλεμα = καθοδήγηση	Κοσιόρ (ξεν) = πανέρι, καλάθι
κάποιου σε πράξη	Κουκούμ(1) = ευτελές κύπελλο
Δεν απατάζ(ει) = δεν υπάρχει	νερού
Διάτανους = διάβολος	Κουματσιούλ(1) = κομματάκι
Δούλους = βοσκός σε ξένο κοπάδι	Κουνουσλούκ(1) = συνεταιρισμός,
Δρασκ(ε)λιά = βήμα	παρέα

Κουπάνα = ξύλινη λεκάνη
 Κουπέλ(1) = νόθο παιδί,
 μπάσταρδο
 Λαβίζ(ει) = θορυβεί
 Λαρμώνω = βυθίζομαι στην
 λάσπη
 Λανάρι = μηχανήμα
 επεξεργασίας μαλλιού,
 μεταφορικά γκρινιάρης
 Λείξουρος = λιγούρης
 Λήξουρος = λαίμαργος
 Λιάβας (ξεν) = αριστερόχειρας
 Λιανίσκιν = κομματιάστηκε
 Λιβακώθκι = ιδρώσε πολύ
 Λιλιά = στολίδια, παράσημα
 (σκωπτικά)
 Λιλίτσια = θρύψαλα από πιάτο ή
 μπουκάλι
 Λιόρδα = μεγάλη πείνα
 Λιχνιούνται = πηδούσε (στο
 χορό)
 Λοϊάζω = βλέπω, διακρίνω
 Λουλάθηκε = τρελάθηκε
 Λουμάδα = λεπτή πλάκα πέτρας
 για παιγνίδι, γυναίκα με μικρό
 στήθος
 Λυγκιάζω = έχω λόξυγκα
 Μ(1)σούρ(1) = πηλινό πιάτο
 Μαγκουσάρα = γύφτισσα
 Μάγλου = μάγουλο
 Μακεδονήσι = μαϊντανός
 Μανάρ(1) = ήσυχο αρνί αλλά και
 παιδάκι
 Μαναφλούκια = διαβάσματα,
 κουτοσμπολιά
 Μάξουζ = σκόπημα, επίτηδες
 Μαξούλ(1) = παραγωγή, σοδειά
 Μαραφét = ένα οποιοδήποτε
 πράγμα

Μαρκάτ = γιαούρτι
 Μαρκιέτι = μπηυκάζει,
 αναμασάει την τροφή
 Μασούρ(1) = μάτσο χρήματος και
 τυλιγμένη μάλλινη κλωστή σε
 αδράχτι
 Ματινίτσα = ξινόγαλο
 Μαυλώ = καλώ ζώο
 Μαφές(1) = μαύρη μαντήλα
 κεφαλιού
 Με το στανιό = με το ζόρι
 Μέντα = καραμέλα γενικά
 Μερούσ(1) = μεροκάματο
 Μζιμζιάκους = πρόλοβος κότας
 Μιλτιρό = πιθάρι για πετιμέζι
 Μισίρκου (ξεν) = γαλοπούλα
 Μνημόρ(1) = μνήμα
 Μόλαβους = πράος, ήσυχος
 Μούγκι = μόνο
 Μούλνς = Μικρός Θωμάς,
 Θωμούλνς
 Μουλών(ει) = σωπαίνει
 Μουργκίζ = παίρνει να νυχτώνει
 Μουργκίζ(ει) = σουρουπώνει
 Μουστιρής = αγοραστής
 (πελάτης) ζώου
 Μούτους = βουβός
 Μούτσιανου = μωρό παιδί, μικρό
 Μούτσκα = μούρη, πρόσωπο
 Μπαϊαγκιές = αράχνες
 Μπάκακας = βάτραχος
 Μπάμπαλου = σκουπίδι
 Μπάμπου = μαμή, γριά
 Μπάντα = κέντημα για τον τοίχο
 Μπατάκ(1) = κλέφτης
 Μπάτσιος = τοπικό αλμυρό
 κεφαλοτύρι
 Μπιμπλιά = στραγάλια
 Μπίτσαν = τέλειωσαν

Μπλάνα= μεγάλο κομμάτι τυριού ή χώματος	ή και κάστανο
Μπόγος = δέμα	Νώμους = ώμος
Μπολάκιμ = μακάρι	Ξεθλήκωτος = ξεκούμπωτος
Μπομπότα = πίτα με καλαμποκίσιο αλεύρι	Ξεκατίνομα = ξεκλείδωμα
Μπότσια = αγκάθια	Ξεκατνώθηκα = πιάστηκε η μέση μου
Μπούκλα = ξύλινη στάμνα	Ξενάχωμα = εκταφή νεκρού
Μπουκουβάλα = βρεγμένο ψωμοτύρι σαν μπάλα	Ξεράχομα = άνοιγμα πληγής στο κεφάλι από πετροπόλεμο
Μπουμπλούκ(ι) = μικρό ψωμάκι	Ξιαρνώ = καθαρίζω τον στάβλο
Μπουρλόκ = προβληματικό αυγό κότας	Ξιγκουλιάντζιμα= ξεγύμνωμα, γδύσιμο
Μπουσμάς = επίπληξη, μάλωμα	Ξιλουϊάζου = αποπλανώ, παίρνω τα λογικά κάποιου
Να μην ντέεις= ου μπλέξεις	Ξινομώ = διώχνω βίαια ξένα ζώα αλλά και άνθρωπο
Νισιάν(ι)= σημάδι ορίου	Ξιπατώνου = ξεριζώνω
Νουγώ = εννοώ, έχω κάτι κατά νου	Ξιχώ = νταντεύω, προσέχω παιδί
Νταβράντινα = έγινα καλύτερα, γιατρεύτηκα	Ξυαλιά = βουκέντρα, λαϊκή μονάδα μέτρησης ύψους του Ήλιου
Νταϊαντώ = στηρίζω, βάζω πλάτη	Όλνοι= όλοι
Ντάϊμα (ξεν) = πάντα	Όπλατα = μπάλωμα ρούχου
Νταλντώ = τολμώ να βγω μπροστά	Όπλατα πανόπλατα = μπάλωμα πάνω σε μπάλωμα
Ντάμια = χαρακτηριστικά σημάδια	Ορμήνια = συμβουλή
Ντάμκα = στίγμα στο πρόσωπο	Όρσι = ορίστε
Νταμπλάς = πονοκέφαλος, ζαλάδα.	Ουδέτης = όπως έχει (σε παιγνίδι)
Νταρνταρίζω = φλυαρώ γρήγορα ακαταλαβίστικα	Ούδι-ούδι =μάνι-μάνι, αμέσως
Ντας = σύγκρουση κεφαλιών	Ουντίζω = συνταιριάζω (πχ ο κ(ου)φός τα ουντίζ(ει))
Ντβάρ = τοίχος, αγύριστο κεφάλι	Ουράτσι = δυσκολεύτηκε να το κάνει, απέιδη
Ντερλίκωμα = φαγητό μέχρι σκασμού του λύκου	Ούρδα = μυζήθρα
Ντιπ για ντιπ = εντελώς τίποτα	Ουριάζου = μαλώνω, φωνάζω, φωνασκώ
Ντλάπ = κλίβανος ψησίματος καφέ, ντουλάπι	Π(ι)νακ(ι) = ξύλινο πιάτο
Ντουντουμάρκου = δίδυμο παιδί	Παγάδουσι = ελαττώθηκε (η βροχή)

Παῖδια = πλευρά, κόκκαλα
 Παλαιῖζου = γυρεύω, ψάχνω
 Παλαιορούτια = κουρέλια
 Πανάδα = χλόμισμα προσώπου
 Πανωγόνι = συμπληρωματικό φορτιό, πανωσάμαρο
 Παπαδούλα = ποπ- κόνιν
 Παπαρδέλις = ανοποιές
 Παρακέλλι(1) = μικρό δωμάτιο, βοηθητικός χώρος
 Παραμάζουμα = βίαιο στρίμωγμα, διώξιμο
 Παραπαίρνω= αποπαίρνω, μαλώνω
 Παρατόρσι = έδωξε τις κότες
 Παραχώνω = φυτεύω στο χώμα, ενταφιάζω
 Παρδάγκαλου= λίπωμα
 Παρδαλός= πολύχρωμος
 Παρμαγούλα = Μαγουλάδα
 Παρτάλας = κουρελής
 Πάστριψαν= το γυάλισαν, το εξαφάνισαν, το έφαγαν
 Πατλιά = ίχνος πατημασιάς, μικρό μέρος γης
 Πατούνα = φτέρνα
 Πέταρα = κυλόπιτες
 Πινακωτή = σκεύος για τοποθέτηση ζύμης ψωμιού
 Πιργελώ = περιγελώ, κοροϊδεύω
 Πισιριά = βραχώδης περιοχή
 Πλάδα από το πουλάδα = Ανεπτυγμένη νέα κότα
 Πλαλούσι = έτρεχε
 Πλαστό = χωριάτικο ψωμί, καρβέλι
 Πλέγω = κολυμπώ
 Πλέξιμου = κούμπι, πλέξιμο
 Πλουκάρι(1) = δέμα άπλυτου

μαλλιού προβάτου
 Πλουκαριά = χώρισμα με πλέγμα από βέργες
 Πλουκός = φράχτης
 Πλούχους = αλέτρι
 Πολύ βάρδα = πολύ δουλειά
 Πουδανάργια= μπατζάκια
 Πουρεύου = τα βγάζω πέρα όπως-όπως
 Πουριά = πόρος, στενή διάβαση στην στρούγκα
 Πουρτσάλνω= πιτσιλίζω
 Πρέκνις = φακίδες
 Πριάκνου = λίμα
 Προυσκνώ = προσκυνώ, νυστάζω
 Πχί = το ποτό
 Ραγάνα = γκρίνια
 Ριγάλο = δώρο
 Ρίντσιου = Μικρή Κατερίνα
 Ρόπουτους = θόρυβος, χτύπημα.
 Βλέπε ρόπτρο
 Ρουγκαλνώ = ρεύομαι
 Σαλιάγκια = σαλιγκάρια
 Σαλμανάς = αδέσποτος
 Σβανάς = οδοντωτό μαχαίρι
 Σεφτές = η πρώτη είσπραξη μαγαζιού
 Σιαμάρι(1)= χαστούκι, μπάτσα
 Σιάρκαβου = γκρι
 Σιούτους = τράγος χωρίς κέρατα
 Σιρμαγιά = οικονομική μαγιά
 Σκαλουτάρ = καρφί στον τοίχο, κρεμάστρα
 Σκάμα = αφρός, σαπουνάδα
 Μπουγάδας
 Σκαμάγκ(1) = μαλλί έτοιμο για γνέσιμο, σε χιονόπτωση παχιά νιφάδα
 Σκανιάζω = κάνω κάποιον να

σκάσει από την ζήλεια
 Σκαντλίθρα = σπίθα φωτιάς
 Σκαπέτσι = εξαφανίστηκε
 τρέχοντας
 Σκάρος = ξύπνημα κοπαδιού για
 βοσκή
 Σκνίζω = ανακάτεμα γης από
 γουρούνι
 Σκουτίδια = σκοτάδι
 Σκρούμπους = πολύ καμένο
 φαγητό
 Σκρόφα = μπτέρα γουρούνα
 Σκφούν = μάλλινη πλεκτή
 κάλτσα
 Σλότα = σιγανή χειμωνιάτικη
 βροχή
 Σνιάζ(ει) = συμμαζεύει, δέρνει
 κάποιον
 Σουγγάρ(ι) = στερνοπαίδι, όψιμα
 γεννημένο παιδί ή και αρνί
 Σουζές = κύκλος στο παιχνίδι με
 σβούρες
 Σούκαλου = σιαγόνα
 Σουφράς = χαμηλό στρογγυλό
 τραπέζι
 Στραπέτσ(ι) = πολύ ξινό
 Συρμή = επιδημία
 Σφραϊστρους = σφραγίδα για
 λειτουργίες
 Σώσε = τέλειωνε, φτάνει πια
 Τα δέοντα = χαιρετίσματα
 Ταζέθκου= φρέσκο ψωμί, νερό
 κλπ.
 Ταμάχ = πλεονεξία
 Τανίζω = τεντώνω
 Τάντς = σφεντόνα
 Ταπίпка = μπρούμυτα
 Ταχιά = αύριο
 Ταχιά ταχύ = αύριο πρωί

Τετραπέρατος = πολύ έξυπνος
 Τζάλας = ατημέλητος
 Τζαμακιάν(ι) = καλό μικρό
 δωμάτιο
 Τζιαούνισμα = κλάμα σκύλου
 Τζιρνικιά = κορομπλιά
 Τλούπα = ποσότητα μαλλιού
 ρόκας
 Το διάφορ = η διαφορά, το
 κέρδος
 Το μπασιάρτσα = το πέτυχα στο
 σημάδι
 Το σφούγγσι = Το καθάρισε, το
 σκούπισε, το καταβρόχθισε
 Τούσιας = Δημήτρης (στα
 βλάχικα)
 Τράφος = από το αρχαίο
 ελληνικό τάφος, διαχωριστικό
 χαντάκι κτημάτων
 Τραχλιά = μαντήλα λαιμού,
 τραχήλου
 Τριούρ = τριγύρω
 Τσάκνο = τσαλί, ψιλό ξερό κλαδί
 Τσαρπαλάς = πόρπη
 Τσιαμπάς = χαιτή αλόγου,
 χτενισμένο μαλλί άνδρα.
 Τσιαούλια = σαγόνια
 Τσιβούρα = ξερή παγωνιά
 Τσιμπρός = τσιγκούνης
 Τσιούγκου = καρφί χωρίς μύτη
 Τσιουρίδα = τσιρίδα
 Τσίπινο = τσεμπερί, γυναικείο
 κεφαλομάντηλο
 Τσιρούτκους = φιλάσθενος,
 αδύναμος
 Τσιτσι = κρέας
 Φάγουρας = γκρινιαρής
 Φιλούτσα= μεγάλη φέτα
 χωριάτικου ψωμιού

Φίτσιους = το καρούλι για
 παιχνίδι με κέρματα, κοντός
 Φλιά = φίλεμα, τραπέζωμα
 Φόλα = κουμπί αλλά και
 δηλητηριασμένη τροφή για
 αδέσποτα σκυλιά
 Φόρτσα = δύναμη
 Φορτωτήρας = φούρκα για
 φόρτωμα ζώου
 Φούζαρα = ήμερα κορόμπλα
 Φουκάλτζμα = σκούπισμα
 Φουλτακιάσκα = γέμισα σπυριά
 Φούντα = είδος σκούπας
 Φουρφούρ(1) = χάρτινος
 ανεμόμυλος
 Φούσκα = μπαλόνι, χοιρινή
 ουροδόχος κύστη
 Φουσκίνα = νιπτήρας από
 λαμαρίνα, ποτιστήρι
 Φούτα = ποδιά
 Φσέκ = φουσέκι, σφαίρα,
 τεντωμένη από το φαγητό κοιλιά
 Φτουράει = συναγωνίζεται στη
 δουλειά
 Φυράδα = χαραμάδα ανάμεσα σε
 σανίδες
 Χαζουντάμαρου = ανόπτο
 πλάσμα
 Χαϊβάν (ξεν) = ζώο
 Χαϊνης = τεμπέλης
 Χαλεύου = ψάχνω, γυρεύω
 Χαλιαβός = αλοίθωρος
 Χαντακώνω = καταστρέφω
 Χαραή = παραυγή, χάραμα
 Χασούλ = σπορά για βοσκή
 Χατάς (εβραϊκό) = αμάρτημα,
 ζημιά
 Χαχάλ(1) = λειρί κότας
 Χαψιά = μπουκιά

Χλιάρ = κουτάλι
 Χνί = χουνί
 Χνίκας = ανόπτος
 Χόβολι = λεπτή στάχτη
 Χουντρομπαλάτους = παχύς
 άνθρωπος
 Χουσιμέτ = δουλειά
 Χρεία = ανάγκη, τουαλέτα
 Ψχός = ψυχοσάββατο

Ο Δημήτρης Βύζας του Κωνσταντίνου γεννήθηκε το 1944 στη Φυτιά Ημαθίας. Πέρασε τα πρώτα παιδικά του χρόνια στη Βέροια μαζί με τους Φυτιώτες “ανταρτόπληκτους”. Τελείωσε το Δημοτικό Σχολείο στη Φυτιά το 1956 και αποφοίτησε από το εξατάξιο Γυμνάσιο Βέροιας το 1962. Αργότερα, πήγε στη Βουδαπέστη, όπου ζούσαν οι γονείς του λόγω του Εμφυλίου. Εκεί σπούδασε Ηλεκτρονικός Μηχανικός στο Πολυτεχνείο (BME- Budapest University of Technology and Economics), από όπου αποφοίτησε το 1969. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1976. Με τη σύζυγό του Μαρία απέκτησε δύο κόρες. Εργάστηκε ως ηλεκτρονικός στη Βέροια μέχρι τη συνταξιοδότησή του. Το 2015 εκδόθηκε το πρώτο βιβλίο του “Τσόρνοβο-Φυτιά Ημαθίας” από την Ε.Μ.Ι.Π.Η.